

knnyel.
0.120 / 106.

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

106

300872

A MAGYAR

TUDOMÁNYOS NAGYŰZEM

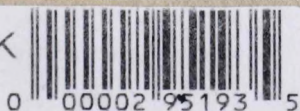
MEGSZERVEZÉSE

NYOLC ÉV A MAGYAR TUDOMÁNYOS ÉLET
KORMÁNYZATÁBAN

ÍRTA

MAGYARY ZOLTÁN

MTAK

DANUBIA KÖNYVKIADÓ / 1931

161380

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA
Művelődési
1932. évi 434. sz.

M. T. AKAD. KÖNYVTÁRA

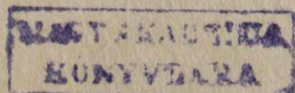
1931

DUNÁNTÚL PÉCSI EGYETEMI KÖNYVKIADÓ ÉS NYOMDA R.-T. PÉCS.

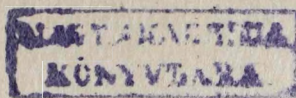

TARTALOMJEGYZÉK.

	Lap
1. Nyolc év a magyar tudományos élet kormányzatában	5
2. A magyar szellemi élet válsága. (1925)	12
3. A felsőoktatás és tudományos élet a háború után Németországban és Ausztriában. (1924)	50
4. A magyar tudomány nemzetközi helyzete. (1926)	75
5. Robert Gragger als Wissenschaftspolitiker. (1927)	97
6. Tudományos életünk virágzásának feltételeiről. (1927)	105
7. Tudománypolitikánk legközelebbi feladatai. (1928)	113
8. Vezető szakemberek képzése. (1928)	122
9. A kormány és az egyetemek tudománypolitikai együttműködése. (1931)	134
10. Nemzeti és nemzetközi tudománypolitika. (1931)	155
11. Ungarische Wissenschaftspolitik. (1928)	165
12. Törvényjavaslat a természettudományok fejlesztése érdekében teendő intézkedésekről. (1926)	179
13. Törvényjavaslat a külföldi magyar intézetekről és a magas mű- veltség célját szolgáló ösztöndíjakról. (1926)	185
14. Az egyetemek gazdasági igazgatásának újjászervezése. (1927—1930)	192
15. Az egyetemi ifjúság szociális gondozásának megszervezése. (1929)	210
16. A Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetségé- nek főtítkári jelentéseiből. (1924—1928)	219

1. NYOLC ÉV A MAGYAR TUDOMÁNYOS ÉLET KORMÁNYZATÁBAN.

A trianoni béke Magyarországot kulturális téren kettős irányban állította új helyzet elé. Egyrészt azért, hogy a csonka országban meghagyott nyolc millió magyarra hárult az a feladat, hogy azt a kulturális tekintélyt és önállóságot, amit korábban a 12 millió magyar a 21 milliányi ország erejével kivívni tudott, a maga megesőkkent erejéből tartsa fenn, sőt fejlessze tovább. Másrészt főleg a magas kultúra terén, a XX. század elejétől kezdve világszerte erőteljes lendület, új intézmények és új szervezetek sorának létesülése, a tudományos munkamegosztás nagy haladása és ennek következtében az így kialakuló tudományos nagyüzem összefogásának, arányos fejlesztésének és az e célra megszerezhető anyagi eszközök minél eredményesebb felhasználására szolgáló szempontoknak keresése nyilvánul meg. Az országnak megcsonkított erejével kellett ebbe a versenybe bekapcsolódnia annak a felelősségnek tudatában, hogy a színvonal, amit ezen a téren elérni sikerül, nemzetközi érvényesülésének nemcsak kulturális téren lesz erőforrása.

E feladat rendkívüli jelentőségű és különös nehézségekkel járó volt. A nehézségek egyik forrása az volt, hogy az ország a megfelelő intézményekről a háború előtti könnyebb viszonyok közt idejében nem gondoskodott, hiszen pl. két egyetem az ország számára már régen nem volt elegendő és az úgynevezett harmadik egyetem kérdése már a nyolcvanas évek óta foglalkoztatta a közvéleményt. A pozsonyi és debreceni egyetemek megnyitására mégis csak 1914-ben, a háború kitörésekor került a sor, kifejlesztésük azonban már nem volt lehetséges, úgy hogy Nagymagyarországnak az összeomlásig tulajdonképpen csak két kiépített egyeteme volt és azok közül is a kolozsvárit a békeszerződés által elvesztette. A ma létező négy teljes egyetem közül tehát hármat

a csonka országnak kellett kiépítenie. Hasonlóképpen, ha összehasonlítjuk a Svábhegyi Csillagvizsgáló Intézet modern berendezését az elvesztett ógyallaiéval és ha figyelembe vesszük mindazt, ami a levéltárak, múzeumok, könyvtárak, tudományos intézmények és külföldi Collegium Hungaricumok terén az utolsó évtizedben történt, ez legjobb mértéke annak, hogy az elmúlt generációk milyen feladatokat hagytak megoldatlanul.

A feladat nehézségének másik forrása az volt, hogy az előző kor nemcsak intézmények létesítése, hanem messze tekintő tudománypolitikai elgondolás létrehozása, tudománypolitikai tradíció kifejlesztése terén is adósa maradt a háború után lerokkadt országnak. A megoldandó feladatok, illetve kielégítendő közszükségletek állandó ismerete, a feladatok sürgősségi sorrendje, a magyar tudomány nemzetközi helyzete tekintetében nem volt rendszeres átgondolás, hiányzott az egységes felfogás. A rendszeres tudománypolitikának hiánya érezte a hatását elsősorban a háború után létrejött építkezésekhez szükséges anyagi eszközök megszerzésében, ami a tervszerűség és gazdaságosság bizonyítása esetén mindig könnyebb. A tudománypolitika azonkívül a maga tárgyánál fogva a szellemi függetlenséghez szokott és a tudományos kutatás teljes szabadságához ragaszkodó tudósok munkájának összhangba hozatalára kell, hogy törekedjék, ami csak az ő önkéntes alkalmazkodásuk útján lehetséges, ez azonban másként, mint a meggyőzésük útján el nem érhető. Ehhez is nélkülözhetetlen a rendszer, az egységes koncepció, tudománypolitika tehát inkább, mint bármely más ága a köz-célok tervszerű megvalósításának, rendszeres, egységes felfogás nélkül el nem képzelhető. Ezért van az, hogy ha egy országról, vagy egy korszakról kitűnik, hogy tudománypolitikáját rendszerbe nem foglalta, annak céljait és módszereit nyíltan, a mai viszonyoknak megfelelően nyomtatásban nem hirdette, hogy az a tudományos élet összes tényezőinek közös célra való önkéntes közremunkálkodását lehetségessé tette volna, akkor kétségtelen, hogy abban az országban, vagy abban a korban tudománypolitikáról alig beszélhetünk.

A rendszeres tudománypolitika hiánya különösen nyomasztóan vált érezhetővé a világháború után, amikor fon-

tos külföldi politikai, vagy kulturális tényezőket kellett kulturális és tudománypolitikai törekvéseinkről felvilágosítani, esetleg azok helyességéről meggyőzni. E téren történetileg különös jelentősége van annak a kérdőívnek, amelyet a Nemzetek Szövetségének főtitkára a Nemzetek Szövetsége által felállított Értelmi Együttműködés Nemzetközi Bizottsága nevében 1925. évi február hó 5-én intézett a magyar kormányhoz a magyar szellemi élet állapota ügyében. Ez a kérdőív olyan helyről érkezett, hogy arra rövid idő alatt kertelessz nélkül határozott választ kellett az ország érdekében adnunk. A válasz létrejött, de készítése rámutatott nemcsak arra, hogy az ország feldarabolása szellemi életünket súlyos válságba juttatta, hanem arra is, hogy tudománypolitikánknak tudatossága addig milyen mértékben hiányzott. (L. 2. sz. a.)

A politika feladata a cselekvés, közcélok elérése. A cselekvés azonban nem lehet elszánt, az akarat kitartó, a siker mélyreható, ha a Hova? Merre? Meddig? és Miért? kérdéseire nem tud magának mindig megnyugtató választ adni. A múltban a cselekvés bátortalanságának és erőtlenségének egyik oka kétségtelenül a homály, vagy ingadozás volt az e kérdésekre való válaszokban. Az utolsó évtized aktivitásának és eredményeinek pedig jellemző vonása az e kérdésekre való világos válaszadásra, a cselekvés teljes tudatosítására való törekvés. Ez pedig nemcsak a cselekvés helyességének ellenőrzője, hanem a közügyek intézéséért való számadásnak az a módja, amelynek hiányoznia egy téren és egy korban sem volna szabad.

A kultuszminiszter feladata a kulturpolitika egész területén való irányítás, s azoknak a feladatoknak a kiválasztása, amelyekkel az egyes ügykörökben személyesen akar foglalkozni és azoknak a személyeknek kijelölése, akikre a többi ügyek intézését bízva. A minisztériumi szervezet szerint az egynemű ügyek külön-külön ügyosztályok gondozására vannak bízva. A felsőoktatás és a tudománypolitika a magyar kultuszminisztériumban egészen 1927-ig sajnálatos módon többnyire nem volt egy kézben. Külön ügyosztályban voltak az egyetemek és főiskolák és egy másikban a többi tudományos intézetek, múzeumok, az Akadémia és egyéb tudományos társulatok ügyei és csak 1927. június havában egyesítették ez a két (az addigi IV. és III/b) ügyosztály.

E sorok szerzőjének az a szerencse jutott osztályrészül, hogy ezekben az ügyosztályokban előbb mint referens, majd mint ügyosztályfőnök, nyolc évet tölthetett éppen abban az időben, amelyre a magyar tudománypolitikának a háború után megváltozott nehéz körülmények közt való újjászervezése esett.¹ Ez az idő Klebelsberg Kuno gróf nagy szárnyalású minisztersége alatt a tudománypolitikai ügyosztályra a sok munkát adó, de hálás feladatok sorozatát jelentette. Elsősorban sok munkát jelentett a nagyszámú építkezéseknek párhuzamosan és a hitelek jobb kihasználása érdekében gyors tempóban való lebonyolítása: a szegedi, debreceni és soproni egyetemi építkezések, a Nemzeti Múzeum kibővítése, a Svábhegyi Csillagvizsgáló Intézet és a Tihanyi Biológiai Intézet építése, a bécsi, római és berlini Collegium Hungaricumok átalakítása és részben bővítése, amihez járult a belföldi kollégiumok építése, illetve átalakítása (budapesti és szegedi Horthy Kollégiumok, Eötvös Kollégium). Anyagi téren súlyos feladat volt továbbá az egyetemek válságba jutott gazdálkodásának újjászervezése és szanálása a költségvetési előirányzatuk reális megállapításának kivívása útján. (L. 14. sz. a.)

Szervezési téren nagyjelentőségű volt 1926-ban az Országos Természet-, Orvos-, Műszaki- és Mezőgazdaságtudományi Országos Kongresszus szervezése, amelynek munkálatai 1926-ban megjelentek.² Ennek a kongresszusnak tanácskozásai során alakult ki az a belátás, hogy az összes nemzeti erők összefogása tudománypolitikai téren az egyetemek és más tudományos intézetek addigi izolált élete mellett nem lehetséges és hogy szükség van a tudományos nagyüzemet egységesen áttekintő szervezetnek törvény útján való létesítésére. Az ügyosztály főnöke, aki a törvényjavaslat elkészítésére a minisztertől megbízást kapott, a kérdést egy törvényben meg-

¹ 1922. évi december hó 4-én (5629/1922. eln. sz. a.) került a III. b) ügyosztályba, mint referens és 1924. évi november hó 20-án (6242/1929. eln. sz. a.) lett a III. b) ü. o., 1927. évi június hó 25-én az egyesített III. b) és IV. ügyosztály főnöke, 1930. évi június hó 28-ig, amikor egyetemi tanárrá neveztetett ki.

² A Természet-, Orvos-, Műszaki- és Mezőgazdaságtudományi Országos Kongresszus Munkálatai. Szerkesztette dr. Gorka Sándor. Budapest. Egyetemi Nyomda. 1926. 738 l.

oldhatónak kodifikációs technikai okból nem látta, s ezért két törvényjavaslatot terjesztett elő, amelyek az 1927. évi XIII. és 1930. évi VI. t.-c. alakjában kerültek be a törvénytárba. (L. 12. és 13. sz. a.) A Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége 1923-ban alakult és annak titkára, illetve főtitkára a kultuszminisztérium tudománypolitikai ügykörével való kapcsolat érdekében elejétől kezdve szintén e sorok írója volt. (L. 16. sz. a.)

Az ügyosztály munkájában lépten-nyomon nélkülözhetetlen történeti, szervezeti és statisztikai adatok szétszórtsága vezetett annak a gondolatnak a megszületésére, amely 3 évi előkészület után 1927-ben *A magyar tudománypolitika alapvetése*³ című munka alakjában öltött testet. Ez a mű, amelynek címe tartalmát jól jellemzi, rendszerbe foglalását jelentette a tudománypolitika egész területének és elérte azt a célját, hogy összefoglalja és irányítója legyen nemcsak az ügyosztály működésének, hanem tudományos életünk minden tényezője egybehangolódásának is. További négy évi kristályosodás és fejlesztés után a mű most németül fog nagyobb igényű cím: *Die Entstehung einer Internationalen Wissenschaftspolitik*⁴ cím alatt a német könyvpiacra megjelenni, hogy ilymódon az egész művelt világ előtt a világirodalomban eddig nem ismert rendszeres felfogásban adjunk számot arról a munkáról, amit a magyar elme a tudomány nemzetközi megosztásában végzett és ismertessük meg tudományos életünk mély gyökerekkel bíró szervezettségét, hogy elérjük e két tényezőnek megfelelő helyes értékelésünket a többi államok kulturájával való nemzetközi összehasonlításban.

Nagyfontosságú, de politikai átszövődése miatt nehéz kérdés volt az egyetemi ifjúság szociális gondozásának megszervezése, amely téren a helyzet kellő ismerete hiányában számos oldalról egymást keresztező és rendszertelen kezdeményezések történtek. Ennek a területnek feltárása és helyes világításba helyezése végett az ügyosztály főnöke szintén részletes memorandumot dolgozott ki, amely nyomtatásban került az összes érdekelt tényezők kezébe. (L. 15. sz. a.) Az ügyosztály egyuttal megszervezte 1930. évi január hó elején

³ Egyetemi Nyomda, Budapest, 1927. 628. l.

⁴ Felix Meiner Verlag, Leipzig, 1931.

a Központi Statisztikai Hivatal által az egyetemi beiratkozások alkalmával az egyetemi ifjúság szociális viszonyaira vonatkozó rendszeres és kielégítő statisztikai felvétel és kiadvány készítését.⁵

Ehhez járult a jogi, orvosi és műegyetemi tanulmányi és vizsgálati rend reformja terén végzett, bár csak a Műegyetemen életbeléptetésig eljutott munka.

Végül mindezzel párhuzamosan folyt a külföldi összeköttetések felvétele és tervszerű kiépítése, a külföld háború utáni egyetemi és tudományos élete állapotának összehasonlító tanulmányozása (L. 3. és 4. sz. a.) és a tudománypolitikát irányító tényezőkkel és az illetékes egyetemi ügyosztályok vezetőivel való kapcsolat, s ahol voltak, eszméikkel való megismerkedés. E sorok szerzőjének alkalma volt részben hivatalos kiküldetések, részben saját költségén végzett tanulmányútak során a Német Birodalom, Porosz- és Bajorország, Ausztria, Svájc, Franciaország, Olaszország, Anglia, Belgium, Lengyelország, Svédország, Finnország, Észtország, Lettország, Szerbia és Görögország kultuszminisztériumaiban az egyetemi ügyek vezetőivel s részben sokkal szélesebb körökkel megismerkednie, akik közt nem volt általánosnak tekinthető a többi országok viszonyairól való helyes tájékozottság. Azáltal pedig, hogy a Párisban 1925-ben megnyitott *Institut International de Coopération Intellectuelle* mellé Magyarország állandó képviselőjéül kineveztetett,⁶ alkalma volt a nemzetközi értelmi együttműködés eme gócpontjának működését is behatóan megismerni, és e révén is a külföld számos értékes tényezőjével megismerkedni és eszmét cserélni. (L. 10. sz. a.)

Ez a munka 1930. júniusában megszakadt azáltal, hogy e sorok írója elfogadta a Pázmány Péter tudományegyetem jog- és államtudományi karának meghívását a közigazgatási és pénzügyi jogi tanszékre, amely elhatározása összefüggésben volt azzal a szélesebb körű megbízásával, amelyet a magyar közigazgatás racionalizálása terén részben már akkor

⁵ Laky Dezső. A magyar egyetemi ifjúság statisztikája. 1930. Patria nyomda r. t. 1931. 176. l.

⁶ 1926. évi december hó 22-én 35.082/1926. sz. a. kelt m. kir. külügyminiszteri rendelettel.

ellátott. A személyváltás ilyen ügyekben szükségképpen jelenti személyes tapasztalatok, az egyéni tanulmányok és főleg a külföld felé való személyes összeköttetések terén a folyamatosság és részben az újrafelvétel lehetőségének megszakadását. A váltógazdaság azonban új ötletek, új energia és új összeköttetések latbavetését, így több oldalú és gazdagabb eredmények elérését teszi lehetővé az ország érdekében.

Az alábbi dolgozatok és tanulmányok arról a munkáról óhajtanak képet adni, amellyel szerzőjük igyekezett a magyar közigazgatás egyik nagyfontosságú ügykörében kijelölt helyét betölteni, és a magyar tudományos élet felvirágoztatását szolgálni.

2. A MAGYAR SZELLEMI ÉLET VÁLSÁGA.

– Megjelent a Budapesti Szemle 1923. évfolyamában. –

A Nemzetek Szövetsége, melynek a nemzetközi szellemi együttműködés érdekében kifejtett munkásságáról a *Budapesti Szemle* legutóbbi (556.) számában megemlékezett, az egyetemeken, tudományos társulatokon és specialistákon kívül, f. é. február hó 5-én kelt külön kérdőívet intézett a m. kir. kormányhoz is, kérve, hogy arra összefoglaló módon válaszoljon.

A kérdőív a szellemi életet vezető állami szervek ismertetésén felül különösen azon törvények iránt érdeklődik, melyek újabban (főleg az utolsó tíz évben) a felsőoktatás, a tudományok, irodalom, művészet vagy általában a szellemi mozgalom terén hoztattak; továbbá a statisztikai adatok iránt, melyek az utóbbi időben a közoktatásra és a nyomtatott termelésre, valamint a szellemi munkások fizetésére és keresetére vonatkoznak; továbbá a felsőoktatás intézményei, az állami és magán ösztöndíjak iránt, a nemzetközi egyezmények s más országokkal való szellemi összeköttetésünk szervezete iránt.

A m. kir. kormány gondot fordított arra, hogy a kérdőívre megfelelően válaszoljon, de mindezen kérdések felvetése és tisztázása a hazai közvélemény előtt is fontos.

*

A mai Magyarország szellemi életének fenntartása két okból van rendkívül súlyos helyzetben. Az egyik a gazdasági krízis, a háború elvesztése, a jóvátétel terhe és mindennek kifejezésekképpen a korona vásárlóerejének az aranyparitás szerinti 105 svájci centimeről 1923 májusában már kb. 0·10 centimere való leolvadása.

A másik ok az, hogy az egy tömbben élő 10 és félmilliónyi magyarság nyelvi izoláltságánál fogva önmagára utalva is képes volt a kultúrális életet fenntartani és fejleszteni,

négyfelé darabolva azonban a trianoni szerződésben meghagyott Magyarország-hétmilliónyi magyarsága nagyon érzi az elszakított három és félmilliónyi magyarság szellemi erejének hiányát. Azonkívül az utódállamokkal való szellemi kapcsolat máig is meg van szakítva és ez a mai gazdasági helyzetben a kulturális termelésre nézve azt a nagy kárt jelenti, hogy a termelési költségek nem találnak fedezetet könyveknek és folyóiratoknak oly kis példányszámban való előállításánál, amennyit a négyfelé osztott magyarság egy-egy része fogyasztani tud.

Mindez mutatja, hogy az ország szellemi életének fenntartása csak a háború előttinél sokkal kedvezőlenebb körülmények között lehetséges. *A magyar kultúra határozott válságban van* és e kultúra munkásai a tudományos kutatás lehetőségétől anyagi okból csaknem teljesen elzárva, önmaguk és családjuk fenntartásáért kénytelenek megfeszített erővel dolgozni. Az irányadó tudományos körök és a kormány ebben a helyzetben egyaránt abban látják fő-feladatukat, hogy mindenekelőtt a magyar kultúra folytonosságának olyan megszakadását igyekezzenek meggátolni, aminő a mohácsi vész után a Mátyás-korában kifejlődött renaissance-műveltséget elhagyta pusztulni, úgy, hogy utána a magyar szellemi élet fejlődésében nagy visszaesés következett be.

Ezt a célt két módon igyekszünk elérni. Az egyik az, hogy mindazon a téren és minden olyan irányban, amelyeknek művelése anyagi eszközöket nem tesz szükségessé, a szellemi munka a legintenzívebben folyik, pl. tudományos felolvasások, előadások tartása és nagyszámú látogatása. A másik mód pedig a korlátozott anyagi lehetőségeknek oly irányú kihasználása, hogy egyrészt intézetek és intézmények együttműködésének célszerű megszervezésével az elérhető eredmény optimumát megközelítsük, másrészt a felsőoktatás s általában a tudomány és művészet színvonalának fennmaradását biztosítsuk, egyelőre még egyéb kulturális szükségletek rovására is.

Költségvetésünk bizonyítja, hogy a magyar állam összes kiadásaiból a vallás- és közoktatásügyi tárcára

1913-ban	6.7 %
1914/15-ben	7.2 %
1921/22-ben	4.23 %
1922/23-ban	4.61 % esett

A nagy visszaesés tehát %-okban kifejezve is feltűnő, még inkább az a korona nemzetközi árfolyama szerint nemes valutára átszámítva.

A kultúra színvonalának fenntartására hozott nagy erőfeszítést pedig az mutatja, hogy a vallás- és közoktatásügyi tárca összes kiadásaiból esett

	1913-ban	1914/15-ben	1921/22-ben	1922/23-ban
Egyetemekre	11.37%	10.44%	28.44%	32.86%
Tudománytámogatásra, közgyűj- teményekre és művészetre . .	5.98%	5.24%	7.33%	8.11%
Népnevelésre	42.64%	42.11%	33.13%	29.87%
Egyébre (beleértve az egész kö- zép- és szakoktatást)	40.01%	42.21%	31.10%	29.16%

Ez a táblázat feltűnteti a nagy eltolódást a tudomány és felsőoktatás javára s a népoktatás és középfokú oktatás kárára.

Ez utóbbi nagy áldozatot csak abból a megfontolásból lehet megkockáztatni, hogy az e téren való lassúbb fejlődés hátrányai később könnyebben pótolhatók, mint a tudományos színvonal tekintetében esetleg bekövetkező és elhárítani kívánt visszaesés.

Az ország szellemi életének mai állapotát csak úgy tudjuk áttekinteni, ha azt több szempontból vizsgáljuk.

I. Elsősorban nagy jelentőségűek a törvényhozási intézkedések. Az e téren a békeszerződés következtében megváltozott viszonyok miatt hozott törvénycikkék a következők:

1. Az 1921 : XXV. t.-c. a kolozsvári Ferenc József m. kir. tudományegyetemnek Szegedre és a pozsonyi Erzsébet m. kir. tudományegyetemnek Pécsre való áthelyezéséről.

2. Az 1920 : XXXI. t.-c. a budapesti kir. m. tudományegyetemi közgazdaságtudományi kar felállításáról és ideiglenes szervezéséről szól, az ország mai gazdasági helyzetében különös fontosságú felsőfokú közgazdasági képzés érdekében.

3. Az 1920 : XXV. t.-c. a tudományegyetemekre, a műegyetemre, a budapesti egyetemi közgazdaságtudományi karra és a jogakadémiákra való beiratkozás szabályozásáról. Ez az úgynevezett numerus clausus törvény.

4. 1922 : XIX. t.-c. a nemzeti nagy közgyűjtemények önkormányzatáról szól. Ez a törvény a M. Kir. Országos Levéltárat, a Magyar Nemzeti Múzeum közös címébe foglalt a) Országos Széchenyi Könyvtárt, b) érem- és régiségért,

c) állattárt, d) növénytárt, e) ásvány- és őslénytárt és f) néprajzitárt, az Országos Magyar Szépművészeti Múzeumot és az Országos Magyar Iparművészeti Múzeumot különálló önkormányzati testté alakítja, amely az Országos Magyar Gyűjteményegyetem nevét viseli és önkormányzati jogait az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa által gyakorolja. Az így létrejövő jogi személy adományokat és hagyományokat is elfogadhat s az új szervezetnek célja általában főleg az, hogy a társadalom érdeklődését a nemzeti nagy közgyűjtemények iránt az ország válságos helyzetében ~~ő~~ren tartsa s lehetőleg áldozatkészségre indítsa, valamint, hogy az intézetek gyűjtési körének megállapítása és a könyvtári, levéltári és múzeumi anyagnak legmegfelelőbb helyére való jutása által azok fejlődését a jelenlegi válságos helyzetben is előmozdítsa.

E törvényhozási alkotásokon kívül szellemi életünkre nagyfontosságú a vallás- és közoktatásügyi miniszternek egy rendelete, amellyel az Országos Magyar Gyűjteményegyetem keretében különálló hivatalként Országos Könyvforgalmi és Bibliografiai Központot állított fel. (1923. évi 394. eln. sz.) Ennek feladata

a) az állami és az önként csatlakozó nem állami közgyűjtemények külföldi könyvbeszerzési és csereügyeinek központi adminisztrációja;

b) az 1886. évi brüsszeli egyezményhez való csatlakozásunk következményeképpen meginduló hivatalos kiadványcsere lebonyolítása és

c) a közkönyvtárak külföldi könyv- és folyóirat-anyagának szakszerű bibliografiai nyilvántartása és központi katalógusunknak előkészítése.

II. Az 1920-ban, már a mai Magyarországon tartott népszámlálás eredményei most vannak feldolgozás alatt, a *tanügyi* statisztikából a vallás- és közoktatásügyi miniszterium rendelkezésére álló és e cikk keretében elférő adatok a következők:

A mai Magyarország területének lakosságából 1910-ben a hat éven felüli lakosságnak 80·3%-a tudott írni és olvasni. Az 1920. évi népszámlálás szerint ugyanezen a területen 84·8% az írni és olvasni tudóké, tehát még mindig 15·2% az analfabéták aránya, de mégis belátható időben remélhető, hogy az analfabétaság teljesen leküzdhető lesz.

Az 1920—21. tanévben 6386 elemi népiskola működött, 16,312 tanítóval és 997,000 mindennapi tanulóval. E tanulói létszám a 6—11 éves mindennapi tanköteles korú gyermekek 89%-át adja. Mivel azonban csak 5%-ot tesz azok száma, akik az elemi iskola negyedik osztályának elvégzése után középfokú iskolákat látogatnak, a tanköteles korban lévőknek még 6%-a az, amely a tankötelezettségnek, főleg iskola hiányában, nem tett eleget.

Az egyetemre képesítő nyolcosztályú középiskolának három típusa van: a klasszikus irányú gimnázium, a reálisiskola és a felső tagozatában klasszikus irányú leányközépiszkola. Számuk 143 : 94 gimnázium, 17 reálisiskola és 32 leányközépiszkola. A tanárok száma 2600, a tanulóké 50,000.

Az iskolák körében a takarékosági program végrehajtásaként az állami és államsegéllyel fenntartott intézeteknek egy részét meg kell szüntetnünk, így a jogakadémiák, a középiskolák jelentékeny része, stb. az 1923/24. tanévben már nem fog működni.

III. Tanulmányi ösztöndíjak és pályadíjak mindig csak mérsékelt számban és alacsony összegekben állottak rendelkezésre. Ezek is alapítványokból származnak és mivel azoknak tőkéje rendszerint fix-kamatozású értékpapirokban van elhelyezve, kamatjövendelmük ma is névértékben a háború előtti, azaz nem ritkaság, hogy egyetemi tanulmányi ösztöndíjak évi 300—1000 koronát, átszámítva (à 0·10) 0·3—1 svájci frankot tesznek ki. A budapesti egyetem pályatétellei közt van számos 160—200 koronás, amelyeket a legutóbbi évre a Felsőoktatásügyi Egyesület egészített ki egyenkint 4000 koronára (= 4 franc). Nagyobb ösztöndíjak nincsenek is. Ugyanebben az időben azonban egy nyolcórétű ív nyomdai előállítás költsége már 80,000 korona körül volt. Tehát az ösztöndíjak és pályadíjak összege teljesen devalválódott.

Az utazási ösztöndíjak hasonló okból teljesen elvesztették jelentőségüket, mert a felkeresni kívánt államok valutájára átszámítva egyetlen napi tartózkodás költségeit sem fedezik. Az utóbbi két évben a francia kormány volt szíves 8—10 egyetemi hallgató számára francia egyetemi tanulmányra 6000 franc összegű ösztöndíjat engedélyezni, valamint a Rockefeller Foundation három ösztöndíjat engedélyezett egyetemi magántanárok számára. Ez az egyetlen számot-

tevő lehetőség az ország mai gazdasági helyzetében tudományos köreink és a tudós succrescentia számára a külfölddel való személyes érintkezésre.

IV. A könyvtermelés nagyságának összehasonlítása három tényezőnek figyelembevételével vezet csak abszolút eredményre. Ezek a) a kiadványok száma, b) egyes kiadványok példányszáma, c) a kiadványok ívterjedelme.

A kiadványok számának alakulását irodalmi ágak szerint szétválasztva az alábbi táblázat tünteti fel, amelyet a Szent István Akadémia egyik értekezésében dr. Erdősi Károly pápai praelatus közölt az 1922. évi adatok kivételével, amelyek szintén az ő szívességből átengedett újabb adatai.

A magyar könyvtermelés 1913-ban, 1921-ben és 1922-ben irodalmi ágak szerint:

Irodalmi ágak	Évi termelés		
	1913	1921	1922
Hittudomány és hitbuzgalom			
Tudomány, irodalom, művészet:	1913	1921	1922
a) filozófia	52	21	12
b) nyelvészet	27	34	19
c) természettudomány, matematika	35	41	34
d) jog- és államtud. statisztika, politika	122	71	13
e) törvénykiadás, törvénymagyarázat	121	80	55
f) orvostudomány, egészségügy	67	16	39
g) földrajz, népisme	21	7	30
h) gyakorl. tudom. (keresk., ipar, technika)	155	121	73
i) történet, életrajzok	91	35	160
j) szónoklat	14	3	—
k) szociális tudományok	61	30	48
l) occult tudományok	1	5	9
m) enciklopédia	9	—	—
n) irodalom	34	51	20
o) rajz, festészet, szobrászat	16	15	17
Oktatásügy (tankönyv)	826	539	529
Népművelés	294	358	365
Szépirodalom	301	122	22
Ifjúsági irodalom	419	665	559
Alkalmi irodalom és vegyesek	65	111	150
Sport	31	47	287
Zeneművek	13	4	6
	295	354	233
	2377	2318	2235

Ez a táblázat azt mutatja, hogy a könyvtermelés kiadványainak száma egyelőre nem csökkent annyira, mint a változott gazdasági helyzet indokolná. Figyelembe kell azonban venni, hogy a magas szám a háború alatt kifogyott tankönyvekre, az ifjúsági irodalomra és főleg a szépirodalomra esik, mely utóbbi téren a háború alatt világszerte megnövekedett nagy olvasási kedv a kiadókat mind máig, bár sokszor jelentékeny áldozatok árán, még mindig bizonyos bővebb termelésre buzdítja. Ennek ellenére a visszaesés a kiadványok összes száma tekintetében is jelentkezik; különösen feltűnő és a tudományos élet szempontjából káros a tudományra, irodalomra és művészetre vonatkozó termelésnek nagyarányú és fokozódó hanyatlása.

A fenti táblázat adatai azonban kombinálандók az egyes kiadványok példányszámával és ívterjedelmével, amely adatok hasonló táblázatba ugyan nem foglalhatók, de világosan kitűnnek a következő példákból:

a) *Enciklopedikus irodalom.*

1910-ben indult meg egy nagy magyar enciklopédia, a *Révai Nagy Lexikona*, 18 kötetre tervezve, kötetenkint 18 koronás bolti ár mellett. Ebből a háború megkezdéséig 14 kötet jelent meg és nyomtatott ki, kötetenként 32,000 példányban. A háború alatt a munka szünetelt. Most a kiadó elhatározta annak befejezését, de a XV. kötetet már csak 10.000 példányban merete kinyomatni, abból is alig 500 példányt tudott elhelyezni, bár egy ily munkának kiegészítése tulajdonosának komoly érdeke.

1914-ben indult meg a *Műveltség Könyvtára*, mely a legfontosabb tudományszakmákat legtekintélyesebb magyar művelők tollából egyes nagy illusztrált kötetekben ismerteti. Ennek első kötetei 20,000 és 30,000 példányban jelentek meg, a XI. kötetig. A még hátralevő XII. kötetet azonban a kiadó a drágaság és a közönség elfogyása miatt nem jelentetheti meg, úgy hogy ez a nagy enciklopedikus mű csonkán marad.

Codex Hungaricus cím alatt jelent meg az összes magyarországi törvényeket tartalmazó gyűjtemény 1911-ben, amelyhez évről-évre csatlakozott az utolsó esztendőben hozott törvények gyűjteménye. A 10 kötetes nagy gyűjtemény 4000

példányban adatott ki, az 1918—1920. évi kötetek azonban már csak 2500 példányban jelentek meg, az 1921. évben pedig meg kellett szüntetni a sorozatot.

b) Legvilágosabban mutatja a helyzetet a nagyobb kelen-dőségű *szépirodalom*.

Magyarország legkiválóbb íróinak munkái egyáltalában nem adhatók ki. Így, hogy csak a legjelentékenyebbeket említsem, Arany János összes műveinek teljes kiadása a könyvpiacra ma meg nem szerezhető; Jókai Mór munkái évek óta elfogytak, új kiadásukra a jelen viszonyok közt nincs vállalkozó, Mikszáth Kálmán és báró Eötvös József állandó becsű munkái is évek óta hiányoznak a könyvpiacról.

Élő népszerű írók munkái, melyek a háború előtt 5—6000 példányban fogytak el, most csak 2500 példányban jelennek meg és ennyinek elhelyezése is évekig tart.

Klasszikus Regénytár cím alatt 1914-ben olyan vállalat indult meg, mely az egész világirodalom legjobb, klasszikus értékű regényeit foglalja magában (Balzac, Bulwer, Dickens, Daudet, Dumas, Dosztojevszky, Flaubert, Anatole France, Scott, Stendhal, Thackeray, Tolstoj, Turgenyev, Zola, stb.) A háború előtt 10—14,000 példányban jelentek meg az egyes kötetek és évenként 8—10 kötet látott napvilágot. A háború alatt szünetelt a vállalat, 1918-ban újra megindult 6000 példánnyal, míg most már csak legfeljebb 1—1 kötet jelenik meg egy évben és legfeljebb 3000 példányban nyomatható ki.

Athenaeum Könyvtár cím alatt hasonló, de népszerűbb irányú regényvállalat indult meg 1912-ben a Nelson-Library mintájára. Évente 12 kötet jelent meg, átlag 30,000 példányos kiadásban. 1918-ig fokozódott a példányszám, azóta rohamos a csökkenés és 1922-ben a kiadó kénytelen volt az eddig 85 kötetre szaporodott gyűjteményt teljesen megszüntetni.

Még népszerűbb és olcsóbb, 1 koronás kötetekben indult meg 1917-ben *Olcsó Regény* cím alatt egy szépirodalmi gyűjtemény, amelynek minden kötete 120,000 példányban bocsátott közre. 1918 óta rohamos csökkenés állott be, 1922-ben még 6000 példányban jelent meg néhány kötet, de ekkor, a 73. kötet után, kénytelen volt a vállalat megszűnni.

Milliók Könyve cím alatt 1915-ben indult meg egy egészen olcsó regényvállalat, amelyből kéthetenként egy-egy füzet jelent meg 180,000 példányban. Ebből a vállalatból most hat-

hetenként jelenik meg egy-egy füzet, mindössze 20.000 példányban.

Magyar Könyvtár cím alatt jelenik meg egy gyűjteményes vállalat a *Reclams Universal-Bibliothek* füzeteinek mintájára. Ebből 1914-ben nyomtatott 250.000 füzet, elkelt 66,253, 1922-ben nyomtatott 51.500 és elkelt 11,131.

c) *Ifjúsági iratok, naptárak, népiratok, szótárak.*

Az ifjúsági iratok minden nemzet könyvforgalmában igen fontos tényezőt alkotnak, mert hiszen a gyermek legkedvesebb ajándékai. Ezekre nézve célszerűbb nem egyes könyvek adataira, hanem egy ifjúsági iratokat kiadó vállalatnak összforgalmára utalni. Egy ilyen előkelő magyar vállalat a háború előtt körülbelül százféle ifjúsági iratból évenként 200—250.000 példányt helyezett el. Ma mintegy 30-at tart fenn, gyatra kiállításban és ezekből mindössze 30—35.000 példányt tud egy év alatt eladni.

Ugyanez a helyzet a szótárakra vonatkozólag. Egy általános szükségletet tevő kézi-szótár évenkénti forgalma a háború előtt 8—10.000 példány volt, mai forgalma 1000—1500 példány.

A nép legelemibb irodalmi szükségletét elégítik ki a naptárak. Ezért érdekes és beszédes adat az, hogy az egyik naptárkiadó 1912-ben 52 típusból, amelynek ívtartalma 276 ív, eladott 450,000 példányt; 1922-ben 19 típusból, amelynek ívtartalma 75 ív, csak 233,000 példányt.

d) *Tudományos irodalom.*

A helyzet e téren a legelszomorítóbb, a hanyatlás a legnagyobb. Amint a fenti táblázatból kitűnik, már a kiadványok száma is aránytalanul visszaesett. A tudományos irodalom egyáltalában nem ápolható többé. Még egyetlen tan- és kézikönyvek is alig tehetők közzé, hacsak különleges körülmények, privát pártolások vagy állami támogatás nem teszik lehetővé egy-egy műnek kivételes közrebecsátását. Ekkor is a tudományos munkáknál háború előtt szokásos 2—3000 példányos kiadás helyett csak 1000—1500 példányos kiadás jön létre és a kiadó igyekszik az ívterjedelmet lehetőleg korlátozni. 50 íven felüli, rendszeres, vagy illusztrált művek kiadásáról szó sem lehet. A jogi szakirodalom majdnem teljesen megszűntnek tekinthető, az orvosi szakirodalom is alig tartható fenn.

E téren is a gyűjteményes vállalatok tudják magukat legtovább fenntartani, mert ezek inkább a tudományokat népszerűsítő kiadványokat vesznek fel és így nagyobb a közönségük. Ezek a gyűjtemények a magyar könyvtermelésben az átlagos műveltség fejlődése folytán nagy szerepet játszottak. Ezeknek sorsát a következő adatok világítják meg:

Világkönyvtár cím alatt 1911-ben oly népszerűsítő vállalat indult meg, amely a világ nagy reprezentatív íróinak egyes legkiválóbb munkáit foglalja magában (pl. Shaw, Carlyle, Ostwald, Bölsche, Darwin, Bergson, Brandes, Walter Pater, Mencsikof, Spencer, Macaulay, Nietzsche, stb.). Ebből a gyűjteményből a háború előtt évenként 8—10 kötet jelent meg, 5—10,000 példányban. 1918-ban a példányszámot le kellett szállítani 3—4000-re és megjelent évenként 2—3 kötet. 1921 óta évenként legfeljebb egy kötet jelenik meg, 2—3000 példányban.

Még népszerűbb, árban is igen olcsó (40—80 fillér bolti árú) sorozat az 1908-ban megindult *Modern Könyvtár*, melynek kelendősége 1916-ig 24,000 példányig fokozódott. Azóta rohamos volt a csökkenés, míg 1922-ben 1600 példányos kiadás mellett a kiadó kénytelen volt a vállalatot megszüntetni.

Tudományos Zsebkönyvtár cím alatt mintegy 25 éven át jelent meg egy kis füzetekből álló gyűjtemény 60 filléres bolti áron, amely 4—5 éves füzetekben ismertette az egyes szakmákat, részben a tanuló ifjúság, részben a kevésbé művelt közönség, munkások, stb. értelmi színvonalának megfelelően. A füzetek kiadásonként 5—6000 példányban jelentek meg, sok belőlük az idők folyamán 4—5—6 kiadást is elért. 1918 óta új füzetet kiadni nem lehetett, a vállalat füzeteknek több, mint fele végleg elfogyott és újra ki sem adatik, az a néhány füzet pedig, amelynek kiadása elől újabban kitérni nem lehet, 2—2500 példányos kiadásban jelenik meg.

Egyik legjelentékenyebb kiadóvállalatunk, a Szent István-Társulat, tudományos művekből kiadott 1913-ban 10 munkát 188 ív terjedelemben, 30,000 példányban, amelyekből ugyanabban az évben elfogyott 25,000. 1922-ben a viszonyok változása folytán ugyanez a társulat kiadott 17 tudományos munkát 237 ív terjedelemben, de mindössze 17,000 példányban és ebből is csak 8500 példányt tudott eladni.

e) *Folyóiratok.*

Magyarországon a legtöbb tudomány művelőiből egy-egy tudományos társulat alakult s nagyobbrészt ezek adják ki a tudományos folyóiratokat. Az ezekre vonatkozó adatok a könyvtermelés fenti táblázatában bennfoglaltatnak. A kiadványoknak a háború óta való elsorvadását azonban a következő példák tüntetik fel.

Egyetemes Filológiai Közlöny, a Budapesti Filológiai Társaság közlönye	1915-ban	808 l.,	1922-ben 140 l.
Földrajzi Közlemények, a Magyar Földrajzi Társaság közlönye	„	586 „	1921-ben 176 „
Athenaeum, a Magyar Filozófiai Társaság közlönye	„	454 „	1922-ben 205 „
Magyar Pedagógia, a Magyar Pedagógiai Társaság közlönye	„	668 „	1922-ben 192 „
Történeti Szemle, a M. Tudományos Akadémia kiadványa	„	640 „	1922-ben 196 „
Századok, a Magyar Történelmi Társulat közlönye	„	806 „	1921-ben 306 „
M. Chémiai Folyóirat, a M. Természettud. Társulat kiadványa	„	192 „	1921-ben 68 „
Mathematikai és Természettudományi Értesítő, a M. Tud. Akadémia kiadványa	„	787 „	1922-ben 323 „
Mathematikai és Fizikai Lapok, a Mathem. és Fizikai Társulat közlönye	„	445 „	1922-ben 110 „
Magyar Könyvszemle, az Országos Széchényi Könyvtár közlönye ...	„	518 „	1922-ben 240 „
stb.			

De nemcsak a tudományos folyóiratok, hanem az általános érdekű revűk és művészi folyóiratok is jóformán mind kénytelenek voltak megjelenésüket beszüntetni, ezek között pl. a *Művészet* című díszes artisztikus folyóirat, mely 1914-ben még 7200 példányban jelent meg, azóta megszűnt és igen érezhető hiányt hagyott maga után. A *Magyar Iparművészet* című folyóirat pedig, mely 16-ik éve jelenik meg, évek óta kénytelen illusztrációit elhagyni. Az összes szemlék rendre megbuktak és ez idő szerint csak a Magyar Tudományos Akadémiának nagy szubvenciójával jelenik meg a 120 íves *Budapesti Szemle* 50 ívnyi terjedelemben.

A felsorolt adatok azt bizonyítják, hogy a magyar könyv-

termelés általában nagy nehézségekkel küzd, a magyar tudományos könyvtermelés és a magyar tudományos folyóiratok pedig a teljes elpusztulás szélén állanak és ezáltal a magyar tudományos élet fenntartását végzetes katasztrófával fenyegetik. Nem is szólva arról, hogy tudományos munkák írása a szerzők számára ma már jövedelmet egyáltalában nem biztosít, megszűnt a lehetősége a tudományos kutatás újabb eredményei közzétételének is, ami által a tudományos kritika, a tudományos succrescentia nevelése válik lehetetlenné, amit még kegyetlenebbül tetéz az a két körülmény, hogy egyrészt kisebb közlemények folyóiratokban való elhelyezése is igen nagy nehézséggel jár, másrészt a külföldi tudományos irodalom termékeinek beszerzése a valutáris differenciák miatt még a könyvtárak számára is alig lehetséges, az egyes tudósok és kutatók számára pedig mondhatni lehetetlenné vált.

Annak, hogy a magyar tudományos könyv-termelés ilyen válságba jutott, okai a következők:

I. Az előállítási költségek nagyarányú emelkedése. Pl.:

A „famentes“ terminus technicus elnevezés alatt értendő papír nagykereskedői ára gkgként:

1913. évben	0-52 korona
1921. év február havában	58 „
1921. év november havában	95 „
1922. év március havában	105 „
1922. év szeptember havában	285 „
1922. év december havában	365 „

A papír ára ez alatt az idő alatt tehát több mint hétszázszorosára emelkedett.

A nyomdai munkás bére ezalatt az idő alatt mintegy 175-szörösére emelkedett.

Az írói tiszteletdíjaknál az emelkedés sokkal szerényebb, ami ezen a téren is mutatja a szellemi munkás életszínvonalának a fizikai munkás életszínvonalával szemben való nagy elmaradását. Szépirodalmi munkáknál ugyan a tiszteletdíj átlag a bolti árnak 10%-a, de mivel a bolti ár lényegesen alatta maradt az aranyparitásnak, (1922. év végén a békebeli árnak mindössze 150-szerese), természetesen az írói tiszteletdíj is lényegesen alacsonyabb a réginél, úgyhogy ma tisztán irodalmi működésből az írók megélni nem tudnak.

Tudományos munkáknál a helyzet még rosszabb. Azokban a szórványos esetekben, amidőn egyes egyetemi tan- vagy kézikönyv valamelyes módon mégis kiadásra kerül, az írói tiszteletdíj vagy az eladott példányok bolti árának 10%-ában állapítatik meg, vagy ívenkénti 5000 koronában (= 5·5 svájci franc) a békebeli 500 helyett (= 525 svájci franc), tehát magyar pénzben a szerzői tiszteletdíj emelkedése csak tízszeres.

2. A könyvkiadók rentabilis vállalkozásai mindig a szépirodalmi kiadványok és a sorozatos népszerűsítő vállalatok voltak. Ezeknek a haszna mértani arányban növekedett a példányszám emelkedésével és ezeknek a vállalkozásoknak haszna tette lehetővé a csak szűkebb köröket érdeklő és így csak kisebb példányszámot elbíró tudományos munkák kiadását.

Újabban, mint a fentiekből kitűnik, ezeknek a vállalkozásoknak rentabilitása is megszűnt, vagy legalább is nagyon hanyatlott és ez egyik fontos oka annak, hogy a tudományos munkák csak nehezen találhatnak kiadót. Más, nagyon fontos ok az, hogy az ország feldarabolása következtében a korábban sem nagy számú tudományos olvasóközönség is megcsappant és hozzá a tudományos munkákat leginkább a lateiner, tisztviselő és fixjövedelmű középosztály fogyasztotta, de éppen ez a réteg az, amely az infláció következtében legjobban elszegényedett. A tudományos munkáknak tehát a vevőközönsége is nagyon megfogyott. Ez a kiadványok példányszámának leszállítását, ezáltal azonban egyes példányok előállításának költségének jelentékeny növekedését is idézi elő és ezáltal oly circulus vitiosus keletkezik, amelyből a magyar kulturális élet a saját erejéből kiemelkedni nem tud.

3. A magyar kulturális élet ezen nehézségeit nagyban súlyosbítja az a helyzet, hogy a trianoni békeszerződés három és félmillió magyart az utódállamokhoz csatolt és a magyar könyv bevitele e területekre mindmáig lehetetlen, vagy legalább is bizonytalan. Ez azért érinti rendkívül súlyosan a magyar könyvtermelést, mert a nyelvi izoláltságnál fogva úgyszólván csak az összesen 10 és félmilliónyi magyarra támaszkodhatik. A magyar intelligencia azonban túlnyomólag a városokban lakik és ezekből Budapesten kívül alig maradt Magyarországnak 5—6 számbajövő város, legnagyobb

részük az elszakított területeken van. Ezekkel a könyvforgalom a béke megkötése óta sem volt elérhető. Érthető volna, hogy úgynevezett irredentisztikus tartalmú könyvek terjesztését az utódállamok eltiltják. De ez elleni védekezésből a nyilvánvalóan szépirodalmi, ismeretterjesztő, tudományos, vallásos vagy ifjúsági könyvek szállítása is oly sok nehézségbe ütközik, hogy a magyarországi kiadók alig tudják, mit szabad és mit nem szabad az egyes utódállamok területére bevinni.

a) Cseh-Szlovákiában 1921 áprilisában rendelet jelent meg, amely megtiltotta mindazon nyomdatermékek terjesztését, amelyek 1918 október 28-ika óta Magyarországon megjelentek, illetve itt megjelennek, vagy nyomatnak, valamint mindazon nyomdatermékeket, amelyekről nem lehet biztosan megállapítani, hogy az említett nap előtt vagy után jelentek-e meg. Kivételesen külön kérvényezés után a miniszterium adhat engedélyt. A kérvényhez a kérdéses nyomdatermékek egy példányát kell csatolni. Amennyiben a mű a hivatalos nyelven (cseh vagy szlovák) nem jelent meg, a sajtóterméket a kérvényezőnek kell lefordíttatni e nyelvek egyikére, még pedig 50 oldal terjedelemig szószerint, 50 oldalt meghaladó terjedelemtől csak a tartalom ismertetése szükséges. Nem szükséges fordítást vagy ismertetést csatolni, ha oly sajtótermékről van szó, amely 1918 október 28-ika előtt egyszer vagy többször megjelent, vagy ha irodalmi vagy tudományos mű fordításáról van szó s az eredeti mű vagy fordítása a cseh-szlovák köztársaság területén akadálytalanul terjeszthető. De ezt is a kérvényezőnek kell igazolnia.

Ma Cseh-Szlovákiával szemben a helyzet az, hogy keresztköteles küldeményeket Magyarországból egyáltalán nem engednek be, csak olyan könyvtáblákat, amelyek vasúton vagy hajón Pozsonyba irányítottak. Minthogy ekként a postai forgalom hivatalosan Cseh-Szlovákia és Magyarország között a könyvre vonatkozólag megszűnt, ez az egész könyvforgalmat teljesen megbénította. Megbénította pedig azért, mert a szlovák, azelőtt magyar sortimenterek vagy keresztköteles alatt, vagy postacsomagban szerezték be mindig azokat a könyvpótlásokat és ujdonságokat, melyekre szükségük volt. Most azonban össze kell állniok, vagy a magyarországi kiadónak kell a különböző befutó rendelkezésekből annyit össze-

gyűjtenie, hogy egy bálára való kiteljék, amikor is a könyveket Pozsonyba lehet irányítani. Azért Pozsonyba, mert tudomásunk szerint csak ott van a Cseh-Szlovák köztársaság által felállított hivatalos cenzurahivatal.

Nagyobb könyvrendeléseknél ehhez az a nehézség is járul, hogy a szlovák területen lakó könyvvarúsok csak 3000 cseh koronát utalhatnak át szabadon, az azon felüli összeget külön kell kérelmezniök, a cseh hatóságok azonban a valutát erre a célra azzal az indokolással tagadják meg, hogy magyar könyv behozatalára nincs szükség.

Mindezek mutatják azt a sok nehézséget, idővesztéseget és költséget, amit a magyar könyv- és folyóiratszállítások viselnek; ez a magyar tudományos életet nemcsak azért sújtja, mert ezek alól az akadályok alól még a *Természettudományi Közöny* vagy más hasonló, tisztán tudományos és irredenta gyanútól teljesen távol álló tudományos könyv és folyóirat sincs kivéve, hanem azért is mert ezáltal a tudományos társaságoknak az elszakított részekén élő tagjai azok életében nem vehetnek részt és a tudományos tápláléktól, valamint fordítva a magyar szellemi élet az ő támogatásuktól meg vannak fosztva.

Hogy ez számunkra mit jelent, az legjobban kitűnik a *Börsenblatt für den Deutschen Buchhandel* (Leipzig) 1925. évi 71. számából, amely szerint Cseh-Szlovákiában 1921-ben mindössze 98 magyar nyelvű kiadvány jelent meg, amelynek csak elenyésző kis része lehet tudományos munka.

b) Román területre, egyes sporadikus eseteket nem tekintve, 1921 karácsony óta magyar könyvet beküldeni egyáltalán nem lehet.

c) Jugoszlávia jelenleg sem keresztkötés, sem vasúti küldemény alakjában eljuttatott könyvküldemény bevitelét nem tilalmazza. Az akadályok ebben a viszonylatban mégis a következők:

1. A könyvküldeményeket magas vámmal sujtják, ami a magyar könyveket rendkívül megdrágítja;

2. Beutazási engedélyek kiadása tekintetében oly nagyok a nehézségek, hogy a magyar könyvkiadó nem juthat le Jugoszlávia területére üzleti összeköttetéseinek megszerzése végett.

3. Mindenféle pénzáttalás úgyszólván lehetetlen. Ennek

az a következménye, hogy a tőkeszegény Magyarország nem tud a jugoszláv területre könyvet hitelbe szállítani, mert a rendelőnek a fizetésre minden jóakarata mellett sincsen módja.

V. A szellemi életre vonatkozólag Magyarország az utolsó 10 év folyamán két nemzetközi egyezményhez csatlakozott:

1. az 1918. évi november 13-án revideált 1886. évi berni egyezményhez az irodalmi és művészeti szerzői jog védelme tárgyában 1922. évi február hó 14-től kezdődő hatállyal, fenntartás nélkül (1922. évi XIII. t.-c.);

2. a közlemények nemzetközi cseréje tárgyában 1886. évi március hó 15-én létrejött bruxellesi egyezményhez való csatlakozásunkat a kormány elhatározta és annak notifikálása folyamatban van.

VI. A külfölddel való szellemi kapcsolatunk egyébként a következő módon van szervezve:

A Nemzetek Szövetségének kebelében alakult Commission de Coopération Intellectuelle főtítkárnak felhívására a Magyar Tudományos Akadémia a m. kir. külügyminisztérium és a m. kir. vallás- és közoktatásügyi minisztérium részvételével állandó bizottságot alakított avégből, hogy a genfi központ és a magyar szellemi élet közt a közvetítést ellássa.

A tanár- és diákcseré nemzetközi megszervezésére a magyar egyetemek és a magyar egyetemi ifjúsági egyesületek, amelyeket az egyetemek válaszaikban megneveztek, örömmel vállalkoznak. Figyelemmel azonban itt is a fennálló valutáris nehézségekre, az ország ez idő szerint, sajnos, nincs abban a helyzetben, hogy teljes reciprocitásra vállalkozzék. Az megoldható, és már ismételten sikerült is, hogy pl. angol egyetemi ifjak jöttek hosszabb tartózkodásra Magyarországra a tanulmányi szünet alatt, mikor méltó elhelyezésük a vakáció miatt üresen álló főiskolai internátusokban lehetséges.

A nehézség azonban főleg a különösen nagyfontosságú tanárcserében van, amely téren az által részesülne a magyar tudományosság hatékony támogatásban, ha a külföldi államok saját egyetemeik egyes professzorainak lehetővé tennék, hogy otthoni illetményeik élvezete mellett töltsenek egy-egy szemesztert magyarországi egyetemen, mert nemes valutában

élvezett fizetésük magyar koronára átszámítva részükre itten fényes életmódot biztosítana.

A külföldi magyar tudományos intézetek lassankint megkezdik munkájukat.

A Berliini Magyar Tudományos Intézet (1916) a berliini egyetemnek rendes tanszéke és szemináriuma és így fenntartási költségeit teljesen a porosz állam viseli.

A Bécsi Magyar Történelmi Intézet a magyar állam tulajdonát alkotó Magyar Testőrségi Palotában arra szolgál, hogy a bécsi udvari- és állami levéltáraknak 1918 óta hozzáférhetővé vált gazdag anyagából a Magyarországot érdeklő anyagot tudományosan feldolgozza.

A Római Magyar Történelmi Intézet részére Fraknoi Vilmos választott püspök már 1914-ben villát ajándékozott, az intézet azonban a háború kitörése miatt nem kezdhetette meg működését. Az olasz kir. kormány az épületet a közelmúltban nagylelkűen feloldotta a zárlat alól és az intézetnek a Magyar Tudományos Akadémia kebelében működő igazgató-tanácsa most azon fáradozik, hogy a valutáris nehézségek leküzdésével az intézet működésének 1923. év őszén legalább szerény keretekben való megindulását lehetővé tegye.

Tervben van a konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézetnek mielőbbi megnyitása. Ez az intézet a háború alatt egy ideig már működött s az intézetre váró tudományos feladatok egyre szaporodnak.

A dorpati eszt egyetemen pedig már a folyó év őszétől megkezdni működését egy magyar egyetemi jogtanár, akinek megbízása van magyar tudományos intézet szervezésére is.

Tárgyalások vannak folyamatban Párisban is magyar tudományos intézetnek a francia kormány jóindulatú támogatásával való létesítésére.

Hasonlóképpen rendkívüli hasznát látná a magyar tudományos élet, ha sikerülne Londonban és az Északamerikai Egyesült-Államoknak s az után más államoknak is valamely egyetemével kapcsolatban magyar tanszéknek és magyar szemináriumnak szervezése, amelyek az illető állam tudományos köreivel való állandó kapcsolat kiépítésére és az érintkezés közvetítésére a tapasztalat szerint kiválóan alkalmasak, e téren azonban még a tájékozódás konkrét eredményekre nem vezetett.

A fentiek mutatják, hogy Magyarország szellemi élete milyen nehéz helyzetben van és hogy az az ország mai gazdasági helyzetéből kifolyólag a végleges pusztulás veszélyének van kitéve, pedig itt olyan kultúrális élet sorsáról van szó, amelynek elpusztulása az általános emberi kultúrközöségnek érzékeny veszteségét jelentené.

A Nemzetek Szövetsége és az említett Bizottság a magyar művelődés megmentését eredményesen támogathatná az alábbi eszközök útján, melyek:

1. kimondása annak, hogy Magyarország szellemi élete a Nemzetek Szövetségének erkölcsi és anyagi támogatására rászorult:

2. a Magyar Tudományos Akadémia Bizottsága által könyvek és a szellemi munkának más segédeszközei tekintetében közlendő kérelmek teljesítése;

3. az Országos Könyvforgalmi és Bibliografiai Központ által közvetített nemzetközi könyv- és folyóiratcserének minél szélesebb körben való kiépítése, oly módon, hogy a nagy kultúrállamok mennyiségben és terjedelemben nem egyenértékű csereküldeményeket is elfogadnának;

4. a nemzetközi diák- és főleg tanárcserének lehetővé tétele;

5. magyar tudományos intézeteknek külföldi egyetemekkel kapcsolatban való szervezésének lehetővé tétele, amivel kapcsolatban a m. kir. kormány valamely magyar egyetem mellett hiányzó hasonló intézet létesítését készséggel támogatná;

6. Last not least: a tudományos folyóiratoknak és szellemi termékeknek az utódállamokba való eljuttatása akadályainak megszüntetése és ezáltal lehetővé tétele annak, hogy a trianoni békeszerződés lojális tiszteletbentartása mellett a magyar szellemi élet az utódállamokhoz tartozó három és félmilliónyi magyar szellemi erejét nélkülözni ne legyen kénytelen.

3. A FELSŐ-OKTATÁS ÉS A TUDOMÁNYOS ÉLET A HÁBORÚ UTÁN NÉMETORSZÁGBAN ÉS AUSZTRIÁBAN.

— Megjelent a Budapesti Szemle 1924. évfolyamában. —

Németországban.

Németország a tudomány terén évszázadok óta vezetőszerepet tölt be. Ezért különös figyelmet érdemelnek azok a rendszabályok és intézkedések, amelyekkel a háborúnak a német tudományt is súlyosan érintő következményeit ellensúlyozni igyekeztek.

I.

A főiskolák állapota.

1. Németországnak ma is ugyanannyi egyeteme van, mint volt a háború előtt. Elvesztette Danzigot és Strassburgot, de új egyetemei keletkeztek Hamburgban és Kölnben.

Az egyetemek és facultásaik kimutatása a következő:

Az egyetem	Alapítási éve	Melyik államé	Hittud. kar		Jogi kar	Jog- és államtud. kar	Gazd. és társadalmi tud. kar	Bölcsészeti kar	Természettud. kar	Orvostud. kar	Állatorvosi kar	Mezőgazd. oktatás	Kérek összes száma
			kath.	prot.									
1. Berlin — — —	1809	porosz	—	1	1	—	—	1	—	1	—	—	4
2. Bonn — — —	1818	"	1	1	1	—	—	1	—	1	—	—	5
3. Breslau — — —	1702 (1811)	"	1	1	—	1	—	1	—	1	—	*	5
4. Erlangen — — —	1743	bajor	—	1	1	—	—	1	1	1	—	—	5
5. Frankfurt a/M.	1914	porosz	—	—	1	—	1	1	1	1	—	—	5
6. Freiburg i/Br.	1457	badeni	1	—	—	1	—	1	1	1	—	—	5
7. Giessen — — —	1607	hesseni	—	1	1	—	—	1	1	1	1	—	6
8. Göttingen — —	1737	porosz	—	1	—	1	—	1	1	1	—	—	5

Az egyetem	Alapítási éve	Melyik államé	Hittud. kar		Jogi kar	Jog- és államtud. kar	Gazd. és társadalomtud. kar	Bölcsészeti kar	Természettud. kar	Orvostud. kar	Állatorvosi kar	Mezőgazd. oktatás	Karak összes száma
			kath.	prof.									
9. Greifswald	1456	„	—	1	—	1	—	1	—	1	—	—	4
10. Halle a/S.	1694	„	—	1	—	1	—	1	1*	1	—	*	5
11. Hamburg	1919	hamburgi	—	—	—	1	—	1	1	1	—	—	4
12. Heidelberg	1385	badeni	—	1	1	—	—	1	1	1	—	—	5
13. Jena	1558	weimari	—	1	1	—	—	1	—	1	—	—	4
14. Kiel	1665	porosz	—	1	—	1	—	1	—	1	—	—	4
15. Köln	(1388-1794) 1919	„	—	—	1	—	1	1	—	1	—	—	4
16. Königsberg	1544	„	—	1	1	—	—	1	—	1	—	—	4
17. Leipzig	1409	szász	—	1	1	—	—	1	1	1	1	—	6
18. Marburg	1527	porosz	—	1	1	—	—	1	—	1	—	—	4
19. München	1826 (1780)	bajor	1	—	1	1*	—	1	1	1	1	*	7
20. Münster	1902	porosz	1	1	—	1	—	1	—	1	—	—	5
21. Rostock	1419	mecklenb.	—	1	1	—	—	1	—	1	—	—	4
22. Tübingen	1477	württemb.	1	1	1	1	—	1	1	1	—	—	7
23. Würzburg	1582	bajor	1	—	—	1	—	1	1	1	—	—	5

*Erdőgazdaság

Összesen: 112

Ezeket kívül Düsseldorfban porosz orvosi akadémia van, melyre alább visszatérek, Braunschweigben (Kelet-Poroszország) evangélikus teológiai és philosophiai karból álló akadémia, melyet 1568-ban alapítottak és 1804-ben megújítottak. Továbbá katolikus teológiai és bölcsészeti karból álló liceumok vannak hat bajor városban: Bamberg, Dillingen, Eichstätt, Freising, Passau és Regensburgban.

Technikai főiskolák vannak a következő helyeken:

1. Aachen (alap. év 1870) porosz;
2. Berlin (alap. év 1879) porosz;
3. Braunschweig (alap. év 1745) braunschweigi;
4. Breslau (alap. év 1910) porosz;
5. Darmstadt (alap. év 1868) hesseni;
6. Dresden (alap. év 1828) szász;
7. Hannover, porosz;

8. Karlsruhe (alap. év 1825) badeni;
9. München (alap. év 1868) bajor;
10. Stuttgart (alap. év 1829) württembergi.

A facultások tekintetében újabban számos változás történt, amelyek legnagyobbrészt bővülést jelentenek.

A katolikus és evangélikus teológiai karok változatlanul fennállanak. A három legújabb egyetemen ilyen karok nem létesültek.

A jog- és államtudományok a legtöbb egyetemen együtt vannak. A porosz egyetemek közül csak hármon (Berlin, Bonn, Marburg) önálló a jogtudományi kar és tartozik az államtudományi oktatás a bölcsészeti karba. Hasonlóképen van Lipszében is. Két új egyetemen, Frankfurtban és Kölnben újfajtajú közgazdaság- és társadalomtudományi karok létesültek, amelyek az egyetem alapítása előtt fennálló kereskedelmi akadémiákat is magukban foglalják.

A bölcsészeti karok többnyire és egyre növekvő számú egyetemen megoszlanak külön bölcsészeti és külön természettudományi karra, vagy ha nem is nevezik magukat önálló karoknak, hanem csak a bölcsészeti kar 1. és 2. osztályának, mint a bajor és szász egyetemeken, (a táblában --- jelzi) akkor is mindegyiknek külön dékánja van és külön rektort adnak az egyetemnek tehát ott is két önálló és egyenrangú facultásnak tekintendők.

A bölcsészeti, illetve természettudományi karon Breslauban és Halleban már régebb idő óta mezőgazdasági tanszékek is vannak hozzájuk való intézetekkel és kísérleti birtokkal. Ezek teljesen be vannak kebelezve az illető karba, míg viszont Münchenben az államtudományi karban, amely itt külön van választva a jogi kartól, történeti alapon benn van az erdészeti oktatás.

Állatorvosi facultása van a giesseni, a lipcsei és a müncheni egyetemnek. Münchenben a bajor király személyes kívánságára történt a háború előtt a beolvasztás. Lipszében pedig a háború után úgy, hogy a drezdai állatorvosi főiskolát helyezték oda át és olvasztották be külön kar gyanánt. A facultás számára a legutóbbi években teljesen új telepet építettek a város szélén, szemben a Deutsche Bücherei épületével. Jellemző, hogy Bajor- és Szászországban a különböző főiskolák, ha szakirányúak is, a közoktatásügyi miniszter alá

tartoznak és ezért volt lehetséges különböző kombinációk létrehozása. Viszont pl. Poroszországban ilyenféle átszervezések a különböző minisztériumok közti ressort-féltékenységek miatt megghiúsulnak.

A münsteri egyetemen, melyet 1902-ben alapítottak újjá abból az okból, hogy az egyetlen porosz és hozzá katolikus jellegű provincia volt, amelynek nem volt egyeteme, mind- eddig hiányzott az orvosi kar. Már a háború előtt megkezd- ték az orvosi kar építését, de a háború alatt abbahagyták. A háború után azonban befejezték. A pénzelégtelenedés időszakát használták fel erre a befektetésre. A háború előtti terveket lényegesebb változtatás nélkül hajtották végre, csak némely klinika önálló elhelyezéséről mondtak le. Ez az építkezés, mely Poroszország legnagyobb egyetemi építkezése a háború óta, a város szélén kissé emelkedett, kopár területen készült, az azon a vidéken nagyon elterjedt vörös nyers- tégla (Backstein) kivitelben. A telep a következő épületekből áll: 1. Sebészeti klinika 150 ágygal, benne elhelyezve a fül- gyógyászati klinika 30 ágygal. 2. Belgyógyászati klinika 160 ágygal. Ebben az épületben van elhelyezve a gyermekklinika. 3. A nőgyógyászati és szülészeti klinika 112 ágygal. Ennek a három klinikának elkülönítő barakkja is van. 4. Szemklinika 55 ágygal. 5. Gyógyszertani intézet. 6. Egészségtani intézet. 7. Kórtani és törvényszéki orvostani intézet. 8. Igazgatósági épület. 9. Központi konyha, melyben 800 emberre (ebből 150 orvos és ápoló) számítottak. 10. Mosókonyha. 11. Kazánház. A méretek mérsékeltek, a kivitel kb. a mi debreceni klinikai telepünknek felel meg. A földalatti összekötő folyosókat, mint túl költséges és vitatott jóságú berendezést elhagyták. 12. A bőr- és nemikórtani klinika egyelőre a városban, egy régi kórházépületben van elhelyezve. Az építkezés befejezését az idén őszre várják és a jövő év tavaszán fogják a tanítást e karon megkezdni. A telepen mindössze két tanári lakás van. A professzorok nagy része már ki van nevezve.

Egyéb kisebb építkezések többfelé vannak folyamatban. Így a berlini egyetemen a Charité-kórház telepén ötemeletes szülészeti pavillon, Marburgban gyermekklinika, elmegyógyászati és bőrgyógyászati klinika, Bonnban növényteni épületek, közegészségügyi intézet, orrklinika, Breslauban mezőgazdasági intézetek, Königsbergben bőrgyógyászati kli-

nika, Kielben belgyógyászati klinika, Lipszében a már említett egészen új állatorvosi facultáson kívül nőgyógyászati klinika és a sebészeti klinikával kapcsolatban terjedelmes Röntgen-intézet épült, mind a háború után.

Tehát a német egyetemek a terjeszkedési és fejlesztési szükségleteknek eleget tettek. Az új építkezések technikai kivitele is modern és teljesen kifogástalan, legfeljebb az épületek külsejében látni a háború előtti építkezéshez viszonyítva nagyobb egyszerűséget.

A düsseldorfi Akademie für Praktische Medizin jelenlegi szervezetét 1923-ban kapta. Eredetileg az orvosi továbbképzés céljára jött létre, de az orvosi karoknak a háború utáni túltömöttsége következtében az a kívánság merült fel, hogy az ottani jól berendezett klinikákat az orvosképzés céljára is felhasználják és az addigi továbbképző intézmény kutató és tanintézeté legyen. A megoldással szemben bizonyos aggodalmak voltak abból a szempontból, hogy egyes szakterületeket az universitas litterarumból ne szakítsanak ki, de Düsseldorf városának és magának az akadémiának nyomására mégis hozzájárult az állam ahhoz, hogy az orvos-tanhallgatók valamely egyetemen letett első szigorlat után klinikai kiképzésüket ezen az akadémián szerezhessék meg, amely szervezete szerint, habár összes költségeit Düsseldorf városa viseli, állami intézet, de a promotió és habilitáció joga nem illeti meg.

2. A műegyetemek közül a poroszok átszervezésen mentek keresztül. A megelőző szakosztályokat azok belső rokonsága alapján facultásokban foglalták össze úgy, hogy a berlini műegyetemnek és az aacheni műegyetemnek négy facultása van: 1. Fakultät für allgemeine Wissenschaften, 2. für Bauwesen (beleértve műépítés- és építészmérnököket), 3. für Maschinenwirtschaft (beleértve a gépépítést, elektrotechnikát és Berlinben a hajó- és hajógépépítést) és 4. für Stoffwirtschaft (beleértve a kémiai, kohászati és bányászati). Hannoverben hiányzik a 4., Breslauban egyelőre a 2. facultás. A berlini műegyetemhez nem régen kapcsolták a bányászati szakot és annak részére új épületeket is emeltek egyszerűbb kivitelben és részben célszerűtlenül szűk méretezésel. A breslauer egyetemen pedig 1923-ban a bányászati kép-

zést újonnan létesítették a sziléziai bányászat szükségletére való tekintettel.

Berlinben szöbakerült a kereskedelmi akadémiának a műegyetemmel való összekapcsolása és ezáltal annak Hochschule für Technik und Wirtschaft-tá való kibővítése. Mellette szólt az a törekvés, hogy a műegyetemen a közgazdasági képzést mélyítsék, amit a német műegyetemen általános törekvésnek lehet tekinteni, valamint a kereskedelmi oktatásnak is egyetemi szintre való emelése. A hadiiskolának megüresedett épületét akarták e célra a műegyetem számára megszerezni. Egyrészt azonban, mivel ez utóbbi terv nem sikerült, másrészt pedig a közoktatásügyi és kereskedelmi tárca közti ressort-féltékenység miatt, az egyesítés nem jött létre.

A porosz műegyetemen 1921-ben kísérletképen megengedték, hogy Ausseninstitut címmel szabad egyesülés jöjjön létre, melynek feladata az addigi tantervszerű oktatási és kutató munkán kívül fekvő, újabb fejlődést ígérő munkaterületekkel foglalkozni, főleg azért, hogy a gyakorlatban működő férfiak számára továbbképző tanfolyamokat szervezzenek. Az intézetek oly jól beváltak, hogy már állandósították azokat. Ezeknek az intézeteknek, melyek a karokon kívül állanak, feladatuk tehát, hogy a műszaki és gazdasági tudományok és a művészetek terére vonatkozó mindazon munkákat előmozdítsák, amelyek nem tartoznak a facultások feladatkörébe, de amelyek elvégzése a köz érdekében kívánatosnak látszik. A műegyetem tanszemélyzetének minden tagja önkéntesen tagjuk lehet. A tagok minden tanévben legalább egyszer tartott közgyűlésen állapítják meg a szükséglet és az intézet rendelkezésére álló fedezet keretében feladatukat. Ennek az intézetnek végrehajtó szerve egy intézőbizottság, amelybe mindegyik facultás, amelynek tagja csatlakozott a külső intézethez, egy rendes tanár-tagot küld ki. A rektor és a tanács az intézet működésébe mindig betekinhetnek és vitás, főleg hatásköri kérdésekben döntenek. A külső intézetnek teljesen saját bevételeiből kell magát fenntartania.

Münchenben a műegyetemhez már 1872. óta külön szakosztály gyanánt bekapcsolódott a mezőgazdasági oktatás, amely azonban gyakorlati felszereléssel és kísérleti birtokkal nincs kielégítően ellátva. Két év óta a műegyetembe beolvadt

a volt müncheni kereskedelmi akadémia is, melyet a város és az iparkamara nem tudtak tovább fenntartani, de eddigi hozzájárulásukat most az államnak fizetik. A műegyetem, amely nem zárkozhatott el a beolvasztás elől, mert a közgazdasági képzés kiépítésére súlyt helyezett, ezt a kart úgy szervezte meg, hogy kétféle tanrendje van: az egyik a közgazdasági, a másik a kereskedelmi képzés számára. Az utóbbit a műegyetem kényszerűségből vállalta. Az előírt előképzettség azonban az utóbbi számára is a középiskolai, nem pedig kereskedelmi iskolai érettségi bizonyítvány.

A műegyetemen is jelentékeny építkezések folynak. Így Breslauban, Hannoverben új épületek, Münchenben a főépületnek két nagy szárnyal való kibővítése stb.

3. A különböző szakirányú főiskolai oktatásnak önálló intézményei Németországban ma is még a következők:

állatorvosi főiskola van Berlinben és Hannoverben (mindkettő porosz);

mezőgazdasági főiskola Bonn-Poppelsdorfban (porosz), Hohenheimban (Württemberg) és Weihestephanban (Bajorország);

erdészeti főiskola Eberswaldeban és Hann.-Müdenben (Poroszország) és Tharandban (Szászország);

bányászati akadémia Freibergben (Szászország) és Clausthalban (Poroszország);

kereskedelmi főiskolák Berlinben, Königsbergben (Poroszország), Nürnbergben (Bajorország), Lipcsében (Szászország) és Mannheimban (Baden).

Az újabb fejlődés nyilvánvalóan az, hogy ezek a különböző szakiskolák a tudományegyetemekhez vagy a műegyetemekhez csatlakozzanak. Ennek elméleti megfontolások is alapjául szolgálnak. A tudományok messzevitt specializálása után szükségét érzik a synthesisnek. E téren szervezeti úton csak keveset lehet tenni. A jelszó mindenesetre az, hogy a műegyetemeket és az egyéb főiskolákat az egyetemhez csatolják (ez Breslauban szóba is került), vagy ha ez többé nem érhető el, legalább igazgatásuk szelleme, a meghívások alapelvei legyenek ugyanazok, hogy a különböző főiskolák szelleme egymásra hasson. Ugyanezért könyörtelen az ellenállás minden újfajta szakfőiskolával szemben. Ennek a com-

binációnak más alakját valósította meg Ausztria a Hochschule für Bodenkulturban.

4. Az egyetemek mind elég népeseek, bár köztük nagy különbségek vannak. Hallgatóik száma az 1921/22. tanév téli felében a következőképen alakult:¹

Az egyetem	Hit-tudományi hallgatók		Jogtudományi, államtud. erdészeti hallgatók	Orvostani, fogorvosi hallgatók	Bölcsészek, nyelvészek, term. / zettudósok s. b.	Beiktatott hallgatók összesen	Nőhallgatók az 1922. nyári félévben	Habilitációk az 1921/22. tanévben
	kath.	ev.						
1. Berlin — — —	—	341	2679	2810	6894	12724	?	—
2. Bonn — — —	466	108	544	1030	2261	4409	377	10
3. Breslau — —	291	115	1278	1097	1207	3988	336	10
4. Erlangen — —	—	225	355	449	696	1725	76	5
5. Frankfurt a/M.	—	—	510+2134 gazd. t. h.	703	1020	4367	451	5
6. Freiburg i/Br.	259	—	1031	966	882	3138	485	6
7. Giessen — —	—	73	351	318+169 állatorv.	999	1910	113	8
8. Göttingen —	—	118	550	478	1318	2464	291	7
9. Greifswald —	—	109	408	392	333	1242	103	6
10. Halle a/S. —	—	242	837	552	1480	3111	159	6
11. Hamburg — —	—	—	1368	635	1214	3217	385	7
12. Heidelberg —	—	133	493	638	1160	2424	411	12
13. Jena — — —	—	61	531	573	1397	2562	308	6
14. Kiel — — —	—	74	629	555	545	1803	176	9
15. Köln — — —	—	—	573+2644 gazd. és társ t. h.	376	514	4107	443	9
16. Königsberg —	—	89	616	572	699	1976	187	3
17. Leipzig — —	—	352	1258	1172	2878	5660	385	13
18. Marburg — —	—	196	436	616	893	2141	324	7
19. München — —	138	—	2621+313 erdészsh.	2730+223 állatorv.	2975	9005	952	14
20. Münster — —	401	77	1011	—	1233	2722	310	7
21. Rostock — —	—	66	219	370	473	1128	114	6
22. Tübingen —	129	520	783	569	745	2745	242	4
23. Würzburg —	109	—	1231	1302	665	3307	159	5

¹ L. Deutscher Universitäts-Kalender. Gegr. von Prof. Dr. Ascher-son. Winter Semester 1922/23.

Egyetemek megszüntetésére tehát nem kellett a sornak kerülnie, ami ellen az is szólna, hogy a helyőrségek megszüntetése által a városok gazdaságilag úgyszólván sokat vesztek és még az egyetemüknek megszüntetése is végzetes csapás lett volna rájuk.

Az új egyetemekre általános tudománypolitikai szempontból szükség nem lett volna, azok a helyi érdekeltségeknek nyomása és példátlan áldozatkészsége alapján jöttek létre, s részben csak több meglévő intézménynek szervezeti egybefoglalását jelentették.

A frankfurti egyetem, amelyet Adickes főpolgármester lelkes és céltudatos buzgalmából 1914-ben alapítottak, teljes kifejlődését csak a háború után érte el. Alapítványi egyetem, amely az ottani Akademie für Social- und Handelswissenschaften, a dr. Senckenberg-féle alapítvány gazdag intézetei és gyűjteményei, a Jügel-alapítvány és a városi klinikák egybefoglalásából jött létre. Az volt a remény, hogy saját alapítványi vagyonából fog fennállhatni. A pénz elértéktelenedésével párhuzamosan azonban a vagyon és jövedelme is csökkent, úgy, hogy 1920. óta fenntartásának 50%-át a porosz állam viseli a Frankfurt városával kötött szerződés alapján.

A kölni egyetem 1919-ben Adenauer főpolgármester kezdeményezésére keletkezett az ottani kereskedelmi főiskola, a községi és szociális közigazgatás főiskolája, az Akademie für Praktische Medizin és az ottani kutató intézetek beolvastása útján. Bár a Rajna vidéke egyetemekkel eléggé el van látva, az egyetem létrejött, mert a Rheinland elszakadási törekvéseivel szemben szerepét jelentősnek ítélték. Ez az egyetem is épűgy, mint a frankfurti, közgazdaság- és társadalomtudományi facultást is állított fel, ami eredetüknek és annak a következménye, hogy a közgazdasági tudományokra kiváló súlyt helyeztek. A kölni egyetem is állami, a többi egyetemekkel mindenben egyenrangú, tanárait az állam nevezi ki, de összes költségeit Köln városa viseli és fenntartásához az állam semmivel sem járul hozzá. Az egyetem alapítványi jellege az állammal kötött szerződésben kifejezést nyert és szervezetében is nyilvánul, főleg abban, hogy nincs kurátora, mint az összes többi porosz egyetemeknek, hanem kuratoriuma, amelyben Köln város főpolgármestere és több más kiküldöttje által van megfelelően képviselve. Ez

az egyetem egyébként nincs oly szépen elhelyezve, mint a frankfurti, de annyira megerősödött, hogy hallgatóinak száma szerint ma Poroszország második egyeteme.

A hamburgi egyetemet Hamburg városa, mely egyúttal külön szövetséges állam, szintén saját erejéből állította. Ez is ottani intézményekből, a Kolonialinstitutból, Weltwirtschafts-Institutból keletkezett és máris egyike a látogatottabb német egyetemeknek.

Ha csak a háború utáni fejlődésre akarunk is figyelemmel lenni, sok új alkotásról kell tehát megemlékeznünk. Rá kell azonban mutatnunk arra, hogy Németország abban a szerencsés helyzetben volt, hogy, mint sok téren, a tudományos építkezések terén is közvetlenül a háború előtti években, vagy a háború első éveiben bámulatraméltóan nagystílű és gazdagon kiállított intézményeket épített vagy fejezett be. Berlinben a hatalmas állami könyvtár, a Charité-kórház egész új telepe, a berlin-neubabelsbergi hatalmas egyetemi csillagvizsgáló intézet, a berlini és müncheni nagy botanikus-kertek, Mollien professzor hatalmas müncheni anatómiai intézete vagy Döderlein 300 ágyas nagy nőgyógyászati klinikája szintén Münchenben, a Deutsche Bücherei hatalmas könyvmúzeuma Lipcsében, a Kaiser Wilhelmgessellschaft számos intézete Berlin-Dahlemben stb., mind ennek az évszázadnak második tizedében készültek el és jelentik a német tudománynak olyan erősségeit, amelyek a mostani viszonyok között, belátható időn belül, legalább is ilyen arányokban nem jöhetnének létre.

II.

Az egyetemi szervezeti reform.

Az összeomlás utáni időben egész Németországban a romlás okai után kutattak. Sok hang hallatszott, amely a nevelési rendszert okozta a vereségért és főleg azokért az áldatlan és rút formákért, amelyek közt a katastropha bekövetkezett. Ezért az egész oktatási rendszer reformját kívánták, s a reform szükségességét az egyetemekre nézve is megállapították, de a reform méreteire és elveire vonatkozó nagyon szétágazó és vadul kalandozó tervek gyakorlati kiindulópontul

nem szolgálhattak. A szálakat ekkor C. H. Becker mostani porosz közoktatásügyi minisztériumi államtitkár, akkor az egyetemi ügyosztály főnöke, megelőzően egyetemi tanár, ragadta kezébe egy cikksorozattal, amely 1919. elején a Deutsche Allgemeine Zeitungban, később önálló kötetben Gedanken zur Hochschulreform címmel jelent meg. Nem rendszeres programot adott, hanem discussió-s basist teremtett. A porosz közoktatásügyi miniszter 1919. május 17-én az összes egyetemekhez és műegyetemekhez intézett köriratában fel is szólította azokat arra, hogy az általa vázlatosan jelzett reformkérdésekben foglaljanak állást. Hangsúlyozta, hogy a tudományt magát a tervezett főiskolai reformra vonatkozó megbeszélés ne tárgyalja, hanem csak az iratban kiemelt főbb kérdéseket, amelyeket Becker, mint professzor és kormányférfit, az egész kérdés teljes áttekintése alapján emelt ki. Ezáltal a vitát a szervezeti kérdések területére korlátozták, amely kérdések már régebben érlelődtek és túlzásoktól megóvhatók voltak.

A porosz egyetemek jogállását és szervezetét t. i. az Allgemeines Landrecht idevágó rendelkezései (főleg II. 12. §. 1., 67. és 68. pontjai), valamint a porosz király, illetve 1918 óta az új porosz alkotmány 82. §. 1. pontja szerint az államfői jogokat gyakorló államminisztérium rendeletei szabályozzák.

Az ez idő szerint érvényes porosz egyetemi statutumok a következő időkből valók:

Berlin, 1816 okt. 31.	Kiel, 1874 aug. 8.
Bonn, 1827 szept. 1.	Königsberg, 1843 május 4.
Breslau, 1816 febr. 21.	Marburg, 1885 okt. 28.
Göttingen, 1916 okt. 5.	Münster, 1902 okt. 18.
Greifswald, 1865 nov. 10.	Frankfurt, 1914 aug. 1.
Halle, 1854 ápr. 24.	Köln, 1919 július 12.

E szabályzatok a berlini egyetem alapítása alkalmából megindult vita alapján jöttek létre, amelyben a conservatív többség és a liberális kisebbség ellentétes nézetei úgy dőltek el, hogy a kormány a többség álláspontját fogadta el. Az ekkor meg nem valósított reformok nagyrésze azonban 1848-ban, amikor a porosz és a többi német egyetemek is egyaránt hajlandók voltak reformokra, újból szóba kerültek. A kormányok és egyetemek közt akkor folytatott tárgyalások

eredménye a kormány 1919-iki szempontjaival nagyrészt egyezik. A követelmények közt szerepelt mindkét alkalommal a tanszemélyzet különböző csoportjainak egységesítése, az egyetemi önkormányzat kiszélesítése, főleg a nem szervezett álláson működő tanárok bevonása, a tanárok és a hallgatóság közti erősebb kapcsolat stb. Egy követelményt 1919-ben már az egyetemek maguk sem támasztottak, ez az egyetemi kurátor állásának megszüntetése. 1848-ban a kurátort még a reakciós kormány nem kívánatos ellenőrének tekinthették, most azonban már olyan személyt lát benne a legtöbb egyetem, aki a legfőbb állami felügyeletet gyakorolja az egyetem fölött, de egyúttal s ép e miatt az egyetem érdekeinek a minisztériummal szemben való legjobb képviselője.

Az egyetemek és facultások az idézett miniszteri leirat alapján beküldték javaslataikat. Ezek alapján a miniszter elsősorban már 1920 márciusában elhatározta, hogy a tanszemélyzetet egységesíteni fogja és e végből újabb kérdést intézett a főiskolákhoz. 1921 novemberében a közoktatásügyi minisztériumban a minisztérium és a német főiskolák szövetsége képviselőinek részvételével conferentia tárgyalta a reformot. Mivel a szövetségnek később írásban is benyújtott álláspontja a kormány szándékaitól több pontban eltért, a miniszter maga megszövegezte az egyetemek újjászervezése alapelveinek tervezetét és 1922 februárjában még egyszer alkalmat adott az egyetemeknek a hozzászólásra. 1922 szeptember 4-én terjesztette azután elő az államminisztériumnak e tárgyra vonatkozó javaslatát, amely az alapelveket elfogadta, a minisztert pedig egyúttal felhatalmazta, hogy az azok alapján átdolgozandó szabályzatokban az egyes egyetemek különleges viszonyaira is figyelemmel legyen és a bölcsészeti karokat azok meghallgatásával kettéoszthassa. Ugyanakkor elfogadta az államminisztérium a műegyetem újjászervezésére vonatkozó alapelveket is és azok alkalmazására ugyanazt a felhatalmazást adta. E felhatalmazás alapján 1923. évi március hó 20-án jelentek meg a *Grundsätze einer Neuordnung der preussischen Universitätsverfassung*. Ennek az alapvető rendelkezések főbb rendelkezései csaknem teljes terjedelemben a következők:

- I. 1. §. A tantestülethez tartoznak:
  1. A rendes professorok,

2. a rendkívüli professzorok.

Rendkívüli professzorok alatt a főhivatású, költségvetésben rendszeresített álláson levő, vagy személy szerinti rendkívüli tanárokat és a nem főhivatású (nálunk címzetes) rendkívüli tanárokat kell érteni. Nem főhivatású rendkívüli tanárokká a jövőben csak oly magántanárokat fognak kinevezni, akik az oktatásban és kutatásban beváltak és azoknak a feltételeknek megfelelnek, amelyeket akadémiai tanszékek betöltőivel szemben támasztanak.

3. A magántanárok.

II. A tantestület kiegészíthető tiszteletbeli tanárokkal (Honorarprofessor).

Tiszteletbeli tanárokká olyan, az egyetemhez nem tartozó tudósok nevezhetők ki, akik tudományos munkásságuk alapján a facultás oktatási és kutatási feladataiban való részvételre alkalmasoknak látszanak és megfelelnek azoknak a követelményeknek, melyeket akadémiai tanszékek betöltőivel szemben támasztanak. Joguk van előadások tartására és külön előadói megbízásokkal erre kötelezhetőek is.

A megbízott előadók, lectorok és tanársegédek, mint ilyenek nem tagjai a tantestületnek. Szolgálati viszonyaikat külön rendelkezések szabályozzák.

2. §. Az egyetem ügyeit saját szervei útján a miniszter felügyelete alatt (lásd 4. §.) látja el. Az önkormányzatban a tantestület tagjai az alábbi rendelkezések szerint vesznek részt.

3. §. Választók a tanártestület összes tagjai. Magántanárok csak akkor választhatók, ha legalább négy féléven át előadást tartottak. Rektorra és dékánná csak rendes professzor választható.

Kérdemesült (68 éven túli) tanárok sem nem választók, sem nem választhatók.

4. §. A miniszter az egyetem feletti állami felügyeletet az egyetemi *kurátor* útján gyakorolja. A miniszter a kurátor jogkörét külön szabályzatban állapítja meg.

Az egyetemi bíró helyébe az *egyetemi tanácsos* lép, aki a rektort ügyeinek vitelében támogatja. Az egyetemi tanácsos az egyetemi tanácsnak nem tagja. Az egyetemi fegyelmi jog gyakorlásában az eziránti szabályzatok rendelkezései szerint vesz részt.

5. §. Az egyetemnek az egyetem vagy a kutatás körül érdemeket szerzett személyeknek az egyetem tiszteletbeli tagságát adományozhatják.

6. §. A *tanács* a rektorból, a prorektorból, a dékánokból és a választott tanácstagokból áll.

Választás alapján tagjai a tanácsnak 2 évre:

a) minden karnak egy rendes tanára (hol a bölcsészeti kar a szellemi és természettudományokat magában foglalja, e kar részéről két tanár);

b) két, a rendkívüli és magántanárok által közösen saját soraikból választott képviselő, akik közül az egyiknek rendkívüli tanárnak kell lennie.

A választott tanácstagokkal együtt azok helyettesei is megválasztandók. A választott tanácstagok fele minden évben kilép.

A tanácstagok az egyetem általános érdekeit képviselik és utasításhoz kötve nincsenek. A tanács vezeti az egyetem folyó igazgatási ügyeit. Hatásköre csak annyiban van korlátozva, amennyiben a 7. §-ban felsorolt ügyek a bővített tanács elé tartoznak. Vitás esetekben a hatáskört a rektor dönti el.

7. §. A *bővített tanácshoz* tartoznak:

az összes rendes tanárok és

a szűkebb karba (9. és 10. §) és a szűkebb tanácsba megválasztott nem rendes tanárok, s

ezenkívül annyi tagja a rendkívüli tanárok, tiszteletbeli tanárok és magántanárok csoportjának, hogy a nem rendes tanárok összes száma a rendes tanárok számának felét érje el.

A bővebb tanácsban a rektor elnököl. A bővebb tanács tagjai $\frac{1}{3}$ -ának indítványára egybehívandó.

A bővebb tanács hatáskörébe tartozik:

a) a rektor megválasztása;

b) a rektor igazgatási jelentésének meghallgatása;

c) az egyetemi szabályzat megváltoztatása feletti határozathozatal;

d) határozathozatal olyan ügyekben, amelyeket a rektor vagy a szűkebb tanács elintézés végett elébe utalt;

e) véleményadás a felsőoktatásügy fontos általános kérdései tekintetében.

8. §. A rektornak joga van az egész tantestület *közgyűlését* bármikor összehívni.

9. §. *A kar* a rendes tanárokból és az egy év tartamára választott nem rendes tanárokból (10. §) áll.

10. §. A kar rendkívüli és magántanárai minden öt tag után egy, de összesen legfeljebb három képviselőt küldenek a karba, ha annak legalább három rendkívüli vagy magántanára van. Egnél több képviselő beküldése esetén az egyiknek rendkívüli tanárnak kell lennie. A választott képviselők akadályoztatása esetére helyettesük egyidejűleg megválasztandó.

11. §. A kar tagja saját vagy hozzátartozójának személyes érdekét érintő tárgyalásban és szavazásban nem vehet részt.

A nem rendes tanárok választott képviselői a karban ugyanazokat a jogokat és kötelességeket gyakorolják, mint a rendes tanárok s főleg ők is a kar érdekeit kötelesek szolgálni; utasításhoz nincsenek kötve. Meghívások, előléptetések, habilitációk és előadói megbízások adása kérdésében a nem rendes tanároknak is van szavazati joguk. Meghívások alkalmával a szaknak a karhoz tartozó nem rendes tanárai javaslat-tételre szintén felhívandók. Ezeknek a szakképviselőknek javaslatai a kar véleményéhez csatolandók.

12. §. Promotióknál a nem rendes tanárok, ha az értekezést ők kezdeményezték, a rendes tanárral egyenlő elbánásban részesítendők. Ha nem rendes tanár az előadó, társelőadójaül rendes tanár küldendő ki. Magántanár ilyen elbánásban rendszerint csak akkor részesíthető, ha legalább négy fél-éven át előadást tartott.

13. §. *A bővített kar* a rendes tanárokból, a rendkívüli tanárokból, magántanárokból és a tiszteletbeli tanárokból áll.

A bővített kar hatáskörébe tartozik:

a) a dékánnak a miniszter fontosabb rendeleteiről, a tanácsnak vagy a szűkebb karnak fontosabb határozatairól szóló jelentésének meghallgatása;

b) a tanrend megbeszélése;

c) állásfoglalás az oktatásügy és a tanulmányi rendnek a kart érintő általános ügyekben, és

d) egyetemi rendi ügyekben.

A bővített karban a dékán elnököl. A bővített kart tartozik összehívni, ha tagjainak fele indítványozza.

A bővebb tanács határozatai szakértői vélemény jelentőséűek. Ha kívánják, azokat a dékán a tanácsnak és a mi-

niszternek a szűkebb kar jelentésével együtt előterjeszteni tartozik.

14. §. *A karok munkaközössége.* Olyan ügyek elintézésére, amelyek több kar hatáskörét érintik, ezek által közös bizottságok küldendők ki.

15. §. Tudományos gyakorlatokat, olyanokat is, amelyeket szemináriumi gyakorlatnak neveznek, minden rendes, rendkívüli, magán- vagy tiszteletbeli tanár, vagy előadói megbízással ellátott tanár tarthat.

16. és 17. §. Az intézetek, klinikák és szemináriumok administrációjára vonatkoznak.

18. §. Minden karban a tanárok és a beírt hallgatók képviselőiből egy, vagy szükség szerint több *munkaközösség* alakítandó. A tanárok képviselőit a kar választja, úgy, hogy közöttük lehetőleg egy nem rendes tanár is legyen. A hallgatók képviselőit azok közössége (Fachschaft) választja. A munkaközösség feladata azoknak az ügyeknek megbeszélése, amelyekben a hallgatók résztvesznek. Mindenekelőtt az órarend, az oktatási üzem, szemináriumhasználat stb.

19. §. Az egyetem feladataihoz tartozik a *testgyakorlás* gondozása, amelyet az egyetemnek a miniszter jóváhagyásával alkotandó külön szervei útján kell végezni.

20. §. *A hallgatóság* az egyetemnek alkotmányos tagja. Ügyeit külön szabályok szerint intézi. Részletesebb rendelkezéseket a hallgatóság szabályzata tartalmaz, amelyet a tanács véleményezése és a miniszter jóváhagyása alá kell terjeszteni.

21. §. A fenti rendelkezések a *berlini egyetemre* a következő módosításokkal nyernek alkalmazást:

1. Az egyetem a miniszter közvetlen felügyelete alatt áll. Az intézetek, beleértve a szellemtudományi intézetek és a Charitén kívüli klinikák igazgatását, a miniszter megbízásából az adminisztratív igazgató intézi. Az egyetemi kuratorium feloszlatatik. A fenn említett intézeteknek eddig általa ellátott igazgatását az adminisztratív igazgató veszi át. Az eddigi kuratorium többi ügyeit ezentúl a rektor intézi, akit ebben az egyetemi tanácsos támogat. A miniszter és az egyetem közti hivatalos érintkezés közvetlenül (kurátor nélkül) folyik.

2. A szűkebb tanács a rektorból, prorektorból, dékánok-

ből és a választott tanácstagokból áll. Választás alapján tagjai 2 évre a tanácsnak:

a) minden karnak egy-egy rendes tanára (mindaddig, míg a bölcsészeti kar a szellemi és természettudományokat egyaránt magában foglalja, annak két tanára);

b) a főhivatású rendkívüli tanároknak egy választott képviselője;

c) két, a nem főhivatású rendkívüli és magántanárok által közösen saját kebelükből választott képviselő, akik egyikének rendkívüli tanárnak kell lennie.

3. A bővebb tanács összeállítását és hatáskörét külön rendelet fogja szabályozni.

Az új szervezetnek lényege tehát az egyetemen működő tanároknak és tanár csoportoknak a karokhoz és a tanácshoz való viszonyának újjászervezése. Ez a viszony a múltban az oktatás és kutatás hagyományos fő szakmáinak képviselőire volt alapítva, akik számára költségvetésileg rendszeresített rendes tanszékek voltak. Ennek következtében a nem rendes és magántanárok szakmai és személyes jelentőségüknek megfelelő képviseltetéshez nem jutottak. Ehhez járult, hogy valamely szakma képviselőtének hiánya némelykor nem az illető szak-, vagy az illető személyiség kisebb jelentőségéből, hanem abból származott, hogy takarékoságból részére csak rendkívüli tanszéket szerveztek. Ez az állapot a tudomány állásának nem felelt meg. Ezért kellett megváltoztatni.

Új kategória az eddigi főhivatású rendkívüli tanárok mellett a nem főhivatású (címzetes) rendkívüli tanárok csoportja, akikké érdemes magántanárok fognak kineveztetni. Viszont magán- és rendkívüli tanároknak tiszteletbeli rendes tanárokká való kinevezése a jövőben meg fog szűnni. A tantestületnek tagjai csak fokozatosan lesznek ezekbe az új csoportokba kinevezhetőek. Átmenetileg a régi és új kategóriáknak egyaránt vannak képviselői.

A nem rendes tanárok jogállásának emelésén kívül tehát, mely fenn kifejezést nyer, legfontosabb újítás helyzetükben a promotióban és az intézetek használatában, szemináriumi gyakorlatok tartásában való részvétel.

A porosz egyetemeken ez idő szerint működő tanszemélyzet a következőképen oszlik meg:

Az egyetem	Rendes tanárok		Rendkiv. tanárok		Tiszteletbeli tanárok			Magántanárok	Meghívott előadók	Lektorok	Összesen
	rendes tanszékeken	ad personam	főhivatásúak	címzetesek	rendesek	rendkivüliek	új rendszerek				
1. Berlin — —	127	20	74	182	28	—	19	105	8	28	591
2. Bonn — —	66	17	61	13	—	—	—	43	3	8	211
2. Breslau —	65	27	6	45	9	1	1	48	10	8	220
4. Göttingen —	64	23	5	26	8	—	1	33	11	8	179
5. Greifswald	44	17	5	8	2	—	—	19	1	6	102
6. Halle — —	55	18	11	28	11	—	3	33	7	19	185
7. Kiel — — —	48	20	8	28	4	—	1	27	13	8	157
8. Königsberg	53	20	4	39	3	—	—	20	11	11	201
9. Marburg —	48	19	2	22	—	—	10	24	3	4	132
10. Münster —	51	17	3	12	—	—	8	28	15	9	143
11. Frankfurt —	58	15	3	43	13	2	7	53	37	7	238
12. Köln — —	46	2	1	18	—	—	13	38	24	7	147
13. Braunsberg	9	—	—	2	1	—	—	—	1	—	13
14. Düsseldorf	11	—	—	9	—	—	—	6	2	—	28
Összesen :	547	215	129	523	92	3	63	477	146	123	2318

Az egyetemekkel szemben való állami felügyelet gyakorlását eddig többnyire a tartományok főnökei, vagy más magasállású tisztviselő mellékhivatásként látták el. A minisztérium ügykörének továbbmenő decentralizálása érdekében újabban főhivatású egyetemi kurátori állások szerveztettek, akiknek hatásköre, melyre nézve eddig rendszeres szabályzat nem volt, hanem csak szokásjog alakult ki, jelentékenyen bővült. Az egyetemekre vonatkozó utalványozási jogot is egész terjedelemben ezek gyakorolják. A berlini egyetem jogállása e téren privilegizált. Nincs kurátora, hanem csak adminisztratív igazgatója, akinek jogköre a kurátorétól főleg abban különbözik, hogy tanulmányi és személyi ügyek nem mennek a kezén keresztül, míg a kurátor minden ügyben, tehát még meghívási ügyekben is, a minisztérium és az egyetem közt áll.

Az eddigi főhivatású egyetemi bíró állása minden egye-

temen megszűnik. Helyébe rendszerint a magasállású bírák sorából kinevezett egyetemi tanácsos kerül, akinek ez csak mellékhivatása. Akadályoztatás esetén a jogi karnak valamely tagja helyettesíti. Az egyetemi bírónak jellegzetes ügyköre volt az, hogy az ifjúság fegyelmi ügyeiben szerepelt. De vádló, vizsgálóbíró és ítélőbíró volt egy személyben, ami nem volt fenntartható. Az egyetemi tanácsos az ifjúság fegyelmi jogának új szabályozása következtében csak a vádló szerepét tölti be.

A berlini egyetemen különleges helyzet van annak következtében, hogy a Charité kórház-alapítványnak, mely a klinikák legnagyobb részét építette és fenn tartja, külön adminisztrációja van. Ez az alapítványi autonómia azonban az egyetemmel oly módon volt összeegyeztethető, hogy tanulmányi és gazdasági szempontból egyaránt megelégedésre működik.

Az egyetemi ifjúságnak a forradalmak alkalmával megnyilvánult és az egyetem céljával és szellemével összeegyeztethető kívánságai azóta mind elhallgattak és az ifjúság mostani megszervezése és az egyetem alkotmányában való intézményes részesítése a közérdeknek annyira megfelelő, hogy az az eddigi állapottal szemben javulásnak tekinthető.

Az egyetemek nagy tanácsának összeállítására vonatkozólag időközben kiadott rendelet alapján a szűkebb és bővebb tanácsnak összeállítása a porosz egyetemeken a következő:

Az egyetem	A szűkebb tanácsban			A bővebb tanácsban			
	rendes	rend-kívüli	magán-	rendes	nem rendes	(összes nem rendes tanárok)	az összes tagok száma
	t a n á r			tanárok			
1. Berlin — — —	11	2	1	147	73	(408)	220
2. Bonn — — —	13	1	1	83	41	(124)	124
3. Breslau — — —	13	1	1	92	46	(110)	138
4. Göttingen — —	12	1	1	87	43	(73)	130
5. Greifswald — —	11	1	1	61	30	(34)	91
6. Halle — — —	12	1	1	73	36	(86)	109
7. Kiel — — —	11	1	1	68	34	(68)	102
8. Königsberg — —	11	1	1	73	36	(67)	109
9. Marburg — — —	13	1	1	67	33	(58)	100
10. Münster — — —	11	1	1	67	34	(51)	102
11. Frankfurt — —	12	1	1	73	36	(121)	109
12. Köln — — —	11	1	1	48	24	(70)	72

Az egyetemek a most tárgyalt új alapelveknek megfelelően átdolgozták szabályzataikat és azokat felterjesztették a közoktatásügyi minisztériumba. Az új szabályzatok most vannak feldolgozás, illetve jóváhagyás alatt.

A porosz műegyetemekre nézve szintén az idézett államminisztériumi határozat alapján kiadott új szervezeti szabályzat legfőbb újításait (karok és külső intézetek létesítése) fenn már ismertettük. A műegyetemeknek nincs kurátoruk, hanem azok ügyeiket saját szerveikkel, a miniszter közvetlen felügyelete alatt intézik. A műegyetem szervezetében egyébként a nem rendes tanárok ugyanolyan szerephez jutottak, mint a tudományegyetemen.

Poroszország és a többi szövetséges államok felsőoktatásügyében, melyet autonóm hatáskörben intéznek, a kívánatos egyöntetőség biztosítására különböző szervek alakultak. Már több, mint 20 év óta évenként kétszer-háromszor összeül az ún. Hochschulkonferenz, amelyen a különböző kormányok szakreferensei találkoznak. Ez az intézmény nagyon jól bevált. Évenként egyszer találkozni szoktak a főiskolák rektorai a Rektorenkonferencon. Végül megalakult a Verband der Deutschen Hochschulen, amely az egyetemek és műegyetemek közös ügyeinek érdekében tart együttes üléseket.

A fenn ismertetett reformok tekintetében is megvolt a kölcsönös kapcsolat és innen van, hogy az egyes szövetséges államok reformjaiban az uralkodó világnézeti és politikai különbségek ellenére is több-kevesebb rokonság található. A Poroszország utáni legnagyobb szövetséges állam Bajorország, az egyetem szervezetében általában a poroszországiaknak megfelelő reformokat léptetett életbe. Ott is megvan a tanácsnak nem rendes tanárokkal való kiegészítése, a rectornak az összes rendes és nem rendes tanárok (magántanárok) által való választása, a facultásoknak szűkebb és bővebb karra való osztása stb.

A müncheni egyetemnek alapítványi vagyona is van, amelyet az a mindenkori rektorból és három év tartamára választott négy rendes professzorból álló intézőbizottság útján kezel. Ezek közül minden évben a legrégebben beválasztott kilép, de újra megválasztható. A tapasztalat és állandóság ily módon biztosítva van. Az alapítványi erdő- és mezőgazdasági birtokainak felügyeletét az államtudományi karhoz tartozó

egyik erdőgazdasági professzor látja el. Ugyanez az intézőbizottság végzi az egyetem egyéb gazdasági adminisztrációjának ügyeit is.

Egyébként a bajor egyetemek 1915. évi július hó 22-ről kelt szervezeti szabályzatának az 1920. év végén elrendelt reformmal nem módosított rendelkezései érvényben vannak.

III.

Az egyetemi tanulmányi reform.

A porosz kormány nem hunyt szemet az előtt a tény előtt, hogy az egyetemek fontossága a közvélemény szemében a XIX. század eleje óta sokat hanyatlott.¹ Az egyetem akkor irányító befolyású volt a nemzetre, míg ma tekintélye és hatása egyaránt rendkívül csökkent. Az egyetemekkel szemben támasztott reformigények forrásai is jórészt ez a felismerés.

Az egyetem szelleme egészséges. A kutatás és a tisztádomány szelleme tovább él. A hibák tehát másutt vannak. A változás lényegét kutatva, azt abban találják, hogy a mai műveltség demokratikus, az egyetem jellege pedig nyilvánvalóan arisztokratikus.

A hibák kiküszöbölését a kormány azon az úton kereste, hogy az egyetemet az egész közoktatásügyi reformot irányító egységes nevelési rendszer keretébe beillessze. Az Einheitschule alatt két eszmének megvalósítását értik. Az egyik pedagógiai és azt jelenti, hogy mindenkinek azokat a műveltségi javakat biztosítsák, amelyek iránt fogékony, hogy ezáltal a nemzet összes erőinek kifejlődését és megfelelő helyen való célszerű felhasználását biztosítsák, ezzel a széjjelválasztó korlátokat lerombolják s a közösség eszméjét is erősítsék. A másik eszme szociális, és azt jelenti, hogy minden gyermeknek ugyanarra a műveltségre és nevelésre van joga és ezért az iskolaszervezetben az osztálykülönbségeket előmozdító típusokat (pl. a középiskolába előkészítő külön iskolákat) megszüntessék és így a *Volksgemeinschaft*-tá való nevelést előmozdítsák. Az egyetemet is, mint a rendszer betetőzését kell az

¹ L. Becker i. m. és Otto Boelitz, volt porosz közoktatásügyi miniszter: *Das preussische Bildungswesen*. 1924.

Einheitsschuleba beiktatni és ezáltal a mult század közepe óta kifejlődött izoláltságát megszüntetni.

A közoktatásügyi kormányznak e tekintetben nagy óvatossággal kellett eljárnia. Az volt a cél, hogy az egyetem kapuit az arra érdemesek előtt több eddigi akadály elhárításával megnyissa, de viszont útját állja annak, hogy a műveltség utáni vágy árja olyan egyéneket vihessen be az egyetemre, akik annak színvonalával és hivatásával nem férnek össze. Ebben az irányban több intézkedés történt.

Így 1919 szeptemberében átmenetileg, addig, amíg a tanítóképzés kérdése végleges rendezést nem nyer, különleges feltételek mellett a népiskolai tanítókat is bizonyos egyetemi tanulmányokra felvették. Ez a kérdés azonban még nincs megoldva. Azonkívül az egyetemre és műegyetemre más utakat is megnyitottak, így a frankfurti és kölni közgazdaság- és társadalomtudományi karon olyanok számára, akiknek nincs teljes kilencosztályú középiskolában nyert érettségi bizonyítványuk, pótérettségi vizsgálatot vezettek be. A műegyetemre pedig különböző technikai szakiskolák tehetséges elvégzőinek tették az 1922-ben kiadott rendelettel az átlépést lehetővé. Végül a legnagyobb jelentőségű kísérlet az, hogy egy 1923 áprilisában kiadott rendelettel kiválóan tehetséges embereknek érettségi bizonyítvány nélkül is megengedték az egyetemre lépést. Az általános tudás bizonyos fokán kívül a választott tudományos tanulmányok előfeltételül szükséges szakismeretet okvetlenül megkívánják. Azonkívül a jellem és arravalóság különös jelül tekintik, ha a pályázó eddigi hivatásában kiválóan elismerésre méltó eredményt mutatott fel. Az egyetemre való felvételét sem magának a folyamodónak, hanem valamely annak megítélésére alkalmas személynek kell kérnie. A felvételtől felügyelet mellett készített írásbeli dolgozat és szóbeli colloquium alapján egy, a berlini egyetemen alakított bizottság dönt, amelyben a minisztérium kiküldöttei is résztvesznek. A felvétel, amely tehát csak kivételes esetekben lehetséges, csak meghatározott szakra, vagy szervesen összefüggő szakok meghatározott csoportjára történhetik.

Az egyetemi paedagógiai reformot az 1919 május 17-én kiadott miniszteri rendelet szintén érinti. Az egyetem Humboldt ideje óta elsősorban kutató feladatokat tűzött maga elé. Elsősorban tehát tudósokat kíván képezni. Az egyetem azon-

ban egyúttal a tudományos hivatásokra kiképző intézmény is. Hallgatóiknak túlnyomó százaléka sohasem fog az életben kutató munkát végezni, hanem practikus hivatására kell kiképzését az egyetemen megszereznie. Az egyetemi tanárok gyakran elfelejtik, hogy az egyetemnek mind a két feladatot el kell látnia és hogy a két feladat különböző módszert kíván. A kutató munka a tudomány függetlenségét élvezi. Az igazi tudomány változatlan céljai mellé azonban idő és hely szerint változó és azoktól függő paedagógiai feladatok járulnak azáltal, hogy a legkülönbözőbb hivatások betöltői itt nyerik kiképzésüket. Ennek következtében a kormány beleszólási joga vitán felül áll. A kutatás és tudomány szabadságát tehát az nem veszélyezteti, ha az állam azzal törődik, hogy a leendő alkalmazottainak kiképzésében alkalmazott módszerek lépést tartanak-e a haladó idő változott igényeivel.

A paedagógiai reform tehát szintén szükséges, e téren azonban a megoldások különböző fokig jutottak. A bölcsészeti és természettudományi tanulmányok reformja még függőben van, s azzal a középiskolai reform befejezését akarják bevárni. A jogi oktatás reformja az eddigi hat semesterre terjedő tanulmányi idő alatt nem oldható meg, mert a tanulmányi és a vizsgarendben a közgazdaságtudományi tárgyakat, valamint a perjogi practikus kiképzést nagyobb figyelemben kívánják részesíteni. Viszont az államtudományi képzés kérdése a tanulmányi időnek 1925 februárjában hat félévről nyolcra való meghosszabbításával megoldást nyert. A közgazdasági képesítő-vizsgát, melyet hat félév hallgatása után közgazdasági és jogi tárgyakból, tanárokból és gyakorlati emberekből alakított bizottságok előtt kell letenni, szintén szabályozták és a közgazdasági doctorátust is megállapították.

Az orvostudományi oktatás reformját a porosz kormány a többi német állammal egyetértésben tervezi. Ez is azonban, épúgy, mint a jogi oktatás reformja, csak a tanulmányi idő meghosszabbításával volna megoldható, ez pedig ez idő szerint szociális okokból nem viheto keresztül. Főleg az utóbbi évtizedekben kifejlődött tudományszakoknak az eddiginél megfelelőbb hangsúlyozása volna e téren kívánatos.

A mezőgazdasági és erdőgazdasági tanulmányok tartamát az érdekelt tárminisztériummal egyetértésben hat fél-

évre terjesztették ki. Egyúttal megkapták a mezőgazdasági és erdőgazdasági főiskolák a doctoravatásnak és az utóbbiak az eddigi igazgató helyébe rektor választásának a jogát is.

A közgazdaság- és a társadalomtudományi karok létesítése jó alkalmul szolgál a kereskedelmi irányú szakoktatás újjászervezésére is, ami a kereskedelemügyi minisztériummal egyetértésben folyamatban van. A kereskedelmi akadémiák eddigi négy félévi tanulmányi ideje elégtelennek bizonyult és annak is hat félévre való kiterjesztése van tervben. Bizonyos körök a kereskedelmi főiskolák számára a doctoravatás jogát is kívánják. Ezt azonban a porosz közoktatásügyi kormány nem tartja megadhatónak, ellenben szívesen kész arra, hogy az egyetemek promotiós szabályzatainak kiegészítésével a kereskedelmi főiskolákról a doctori fok elnyerése céljából az egyetemre való áttérést megkönnyítse.

A műegyetemen a közgazdasági tudományok behatóbb művelése, valamint az általános képzést adó tárgyak óraszámának felemelése a cél. Poroszországban a vizsgarend is jelentékeny változáson ment át, és az új rend a hallgatóknak választási szabadságot ad azoknak a szaktárgyaknak kiválasztására, amelyekből vizsgázni óhajtanak, természetesen azon feltétellel, hogy a kar véleménye szerint a kiválasztott tárgyak kerek tanulmányi egységet alkossanak. A műépítészektől és építőmérnököktől is megkívánják a kötelező gyakorlati tevékenységet. A vizsgálati rend megváltoztatásával egyúttal azt is lehetővé tették, hogy a matematika- és természettudományi szakos középiskolai tanárok egész kiképzésüket a műegyetemen szerezhessék meg. A müncheni műegyetem új tanulmányi rendje most van kidolgozás alatt.

Új tanszékek szervezése többfelé szintén előfordul, úgy, hogy a kormányok változatlan gonddal törekszenek arra, hogy az egyetemek színvonalát a hagyományos magasságon tartsák és a tudomány haladásával, valamint a gyakorlati élet igényeivel, amennyire csak az állam anyagi helyzete megengedi, lépést tartsanak.

IV.

A Kaiser Wilhelm Gesellschaft működése.

A Kaiser Wilhelm Gesellschaft alakítása 1910-ben abból a célból történt, hogy Németország azt a tudományos tekintélyét, amelyet az utóbbi időben Anglia, Amerika és Franciaország tudományos kutatóintézetek szervezése útján veszélyeztettek, megtartsa. Harnack Adolf, a porosz tudományos akadémia elnöke, a társaság alapítására vezető emlékiratában a tudományos kutatóintézetek létesítését Humboldt Vilmosnak eszméiből vezette le. Az ő egyetem-alapító munkásságának két alapelve volt:

1. a kutatásnak és az oktatásnak a legszorosabb kapcsolatban kell lenniök;

2. a tudomány teljes és biztos üzeme a tudományos akadémiákon, egyetemeken és viszonylag önálló kutatóintézeteken nyugszik. Ez utóbbiaknak szerinte bizonyos önállósággal az akadémiák és egyetemek közt kell helyet foglalniök. Humboldt idejében ilyen kutatóintézetek közül még csak a füvészkert, a csillagvizsgáló-intézet és a királyi könyvtár jöhettek szóba, a Kaiser Wilhelm Gesellschaft megalapítása azonban sokkal nagyobb arányú és számos más intézmény létesítésére vezetett. Ez a társaság, amely a forradalmi idők alatt és óta is változatlanul megtartotta fejedelmi alapítójának nevét, ma is Harnack Adolf elnöklése alatt működik s alelnöke dr. Schmidt-Ott volt porosz kultuszminiszter, a Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft elnöke. Ügyvezető igazgatója dr. Glum.

Ez idő szerint a következő intézetek vannak működésben és igazgatóik a következők:

1. Kaiser Wilhelm Institut für Biologie. Igazgatói dr. Correns és dr. Goldschmidt.

2. K. W. Institut für experimentelle Therapie und Biochemie. Igazgatói dr. Wassermann és dr. C. Neuberg.

3. K. W. Institut für Arbeitsphysiologie. Igazgatója dr. Rubner.

4. K. W. Institut für Hirnforschung. Igazgatója dr. O. Vogt.

5. Hidrobiologische Anstalt der Kaiser-Wilhelm-Gesellschaft in Plön (Holstein). Igazgatója dr. A. Thienemann.
6. K. W. Institut für Chemie. Igazgatója dr. Stock.
7. K. W. Institut für physikalische Chemie und Elektrochemie. Igazgatója dr. Haber.
8. K. W. Institut für Kohlenforschung. Mülheim a. d. Ruhr. Igazgatója dr. Franz Fischer.
9. Schlesisches Kohlenforschungsinstitut der K. W. Gesellschaft in Breslau. Alapította a Fritz v. Friedländer-Fuld-Stiftung. Igazgatója dr. Fritz Hofmann.
10. K. W. Institut für Eisenforschung. Düsseldorf, Igazgatója dr. Körber.
11. K. W. Institut für Metallforschung. Igazgatója dr. v. Moellendorff.
12. K. W. Institut für Faserstoffchemie. Igazgatója dr. R. O. Herzog.
13. K. W. Institut für Lederforschung. Dresden-A. Igazgatója dr. Bergmann.
14. K. W. Institut für Physik. Igazgatói dr. Einstein és dr. v. Laue.
15. Aerodynamische Versuchsanstalt der Kaiser Wilhelm-Gesellschaft. Göttingen. Igazgatója dr. Prandtl.
16. K. W. Institut für Deutsche Geschichte. Igazgatója dr. Kehr, az állami levéltár igazgatója.
17. Deutsches Entomologisches Institut. Igazgatója dr. Horn.
18. Bibliotheca Hertziana. Róma, Palazzo Zuccari. Igazgatója dr. Steinmann.

A társaság már több mint 10 évi működésre tekinthet vissza. A megalapításakor összegyűlt összeg nem volt értékében fenntartható. A társaság azonban mégis tudta biztosítani a háború alatt és az óta is intézeteinek működését, sőt több intézet (8—15. számúak) már a háború után jött létre s részben új épületet is kapott. Ez részben az állam hathatós támogatásának, részben pedig annak köszönhető, hogy olyan intézetek fenntartására, amelyek az ipar valamelyik ágának számára gyakorlati jelentőségűek, az ipari érdekeltség részvételével külön egyesületeket alakítottak. Ezeknek külön alapszabályaik vannak, pl. a K. W. Institut für Faserstoffchemie-nek. Ezt a selyem- és szövőipar képviselői a K.

W. Gesellschafttal együttesen tartják fenn. Az e célra alapított egyesület kuratóriumában az érdekeltség képviselői is részt vesznek, mellette azonban tudományos tanács is alakul abból a célból, hogy az intézetnek a tudomány többi szervezeteivel való kapcsolatát biztosítsa, az intézetet fontos tudományos kérdésekben tanáccsal ellássa és az igazgatót az általa tervezett munkák elvégzésében támogassa. Az igazgató, aki az intézet vezetését a társasággal kötött szerződés alapján veszi át, az alapszabályok szerint teljesen szabad az intézet célja által megállapított határok közti tudományos munkásságának kifejtésében. Különösen nincs semmiféle korlátozásnak, tudományos témáinak és munkáinak kiválasztásában és végrehajtásában alávétve. Az intézet tudományos tagjainak és vendégeknek (önálló tudósoknak) felvétele, főleg a tudományos kutatás céljára esetleg rendelkezésre álló munkahelyeknek odaítélése tárgyában a kuratórium az igazgatóval egyetértésben határoz. Ebben azonban az intézet igazgatójának természetesen döntő szava van.

A K. W. Intitutok a tudományos nagyüzem mintaszerű műhelyei. Igazgatóik szakmájuk legjelesebb képviselői közül valók, akik rendszerint tanszékről jönnek és némelyik oda vissza is tér. Nagyrészüik Nobel-díjat nyert. Az intézetbeli munkásságuk alatt azonban minden oktatási munkától teljesen fel vannak mentve. Tudományos kutatásaiknak anyagi előfeltételeit a társaság még a háború alatt is csaknem változatlanul tudta biztosítani.

Az intézetekben felvételt nyerő fiatal tudósok nemcsak tudományos munkájuknak lehetőségét, hanem kitünő iskolát is kapnak ebben a környezetben. Kívánatos volna, hogy a magyar tudós succrescentia legtehetségesebb tagjai ezen az iskolán szintén átmenjenek. Ennek megvan a lehetősége jogilag azáltal, hogy az intézetek igazgatói tudományosan kellően képzett és az ottani eredményes munkára biztosítékot nyújtó tudósokat vendégül, esetleg assistensül több évre is felvehetnek és szoktak is felvenni. Az anyagi kérdés megoldását pedig a legfontosabb dahlemi intézeteknél nagyon megkönnyíti a magyar állam által Berlinben szervezett és dr. *Gragger Róbert* berlini egyetemi ny. r. tanár igazgatása alatt álló Collegium Hungaricum, amelyben a kutatók elhelyezést nyerhetnek, míg Dahlem-

ben az egyik intézetben közös menzán kapnak ellátást, ami lehetővé teszi, hogy az egész napot az intézetbeli munkára fordíthassák. A magyar tudománypolitikának nagy sikere volna, ha a német tudományos körökkel úgy is meglévő értékes összeköttetéseinket felhasználva, sikerülne azt a lehetőséget megszervezni, hogy fiatal magyar tudósok a K. W. Intitutokba időnkint felvételt nyerjenek és ezáltal abba a helyzetbe jussanak, hogy a külföldi tudomány legjáva embereivel esetleg egész életükre szóló kapcsolatot létesíthessenek, ami nemzeti szempontból is nagyfontosságú.

V.

A Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft.

Ez az intézmény, mely 1920 októberében alakult abból a célból, hogy a német tudományt a háború utáni gazdasági válság miatt fenyegető összeomlástól megóvja, mostanában adta ki harmadik évi jelentését. Ma főleg három bizottságban végzi legfontosabb munkáját. Az egyik a külföldi könyvcseré és külföldi folyóiratok beszerzésének feladatát ellátó *könyvtári bizottság*. A másik a német folyóiratok és tudományos munkák körüli anyagi nehézségek elhárításával foglalkozó *kiadóbizottság*, a harmadik pedig a tudományos kutatásokhoz szükséges műszerek, gépek, nyersanyagok szétosztásával foglalkozik. Ez a bizottság azonkívül igyekszik útisegélyek és egyes nagyobb külföldi kutatóvállalkozások, ásatások stb. támogatásával is előmozdítani a tudomány művelését.

Mivel működése nemcsak Poroszországra, hanem országhatárokra való tekintet nélkül az egész birodalomra kiterjed, az anyagi eszközöket az ipar és kereskedelem részéről nyújtott támogatáson felül főképpen a birodalomnak segélyéből kapja. A nemzetgyűlés mindig megértéssel gondoskodott támogatásáról. Az 1924. költségvetési évre 3.000.000 arany márkát szavazott meg erre a célra. A Notgemeinschaft ennek a segélynek $\frac{1}{3}$ -át a könyvtári bizottságnak, $\frac{1}{3}$ -át pedig a kiadóbizottságnak utalja ki, s a harmadik rész szolgál a Notgemeinschaft administrációjának, portókölségeinek és egyéb céljainak fedezésére.

Mint a felsorolt tevékenységből kitűnik, a Notgemeinschaft működésének megfelelő tevékenység nálunk is folyik, szervezetileg azonban megoszlik három szerv között. Az egyik a Gyűjteményegyetem kebelében szervezett Orsz. Könyvforgalmi és Bibliographiai Központ, mely a nemzetközi könyvcserét és a külföldi tudományos könyv- és folyóiratbeszerzést bonyolítja le. A másik a Tudományos Társulatok és Intézmények Orsz. Szövetsége, mely a tudományos kiadványok előállítását és megjelenésük elősegítését támogatja és e tekintetben a vallás- és közoktatásügyi miniszteriummal szoros kapcsolatban van. A harmadik a Felsőoktatásügyi Egyesület tudománymentő bizottsága, mely a rendelkezésére álló anyagi eszközök keretében tudományos munkálatok és tanulmányutak elősegítésére gépeket, műszereket adományoz és segélyeket, ösztöndíjakat oszt ki. A mi szervezetünk előnye a Notgemeinschafttal szemben abban látszik, hogy míg az utóbbi neve szerint is átmeneti alakulatként jött létre, addig nálunk a Bibliographiai Központ és a Tudományos Társulatok Orsz. Szövetsége állandó alakulatok, amelyek intézményesen gondoznak olyan tudománypolitikai szempontból nagyfontosságú területeket, amelyek e gondozás nélkül a tudomány kárára sorvadnának.

Sajnos, egy téren nem tudunk a Notgemeinschafttal lépést tartani, s ez az, hogy annak a tudomány egyes ágai számára nagyértékű alapítványai vannak, így különösen a német vegyi iparnak a Justus-Liebig társaság, valamint a japán Hoshi által szintén az ipari kutatás részére tett nagyfontosságú alapítványok. Ezenkívül az amerikai Rockefeller-alapítvány, az orvostudomány részére nyújtott támogatást is a Notgemeinschaft útján szokta felosztani.

*

A német tudomány, amely vezetett a háború előtt, nem hajlandó nagy hagyományairól és vezetőszererepéről lemondani. Kormány és társadalom, egyes tudósok és tudományos intézmények egyaránt nagy erőfeszítéseket tesznek, hogy a kutatás és felsőoktatás terén leküzdjék azt az elmaradást, amelyet a háború okozott. Tudják és hisznek benne, hogy vezetésre vannak hivatva.

Ausztriában.

I. Tudományos életünk mai válságos helyzetében külföldi tanulságokat keresve, Ausztria példája különös figyelmet érdemel, mert nemcsak hasonló katastróphával került ki a háborúból, hanem a talpraállás során az is a népszövetségi szanálás útját járja.

A kérdéseknek főleg három csoportja áll hozzánk legközelebb.

1. Milyen állapotban maradtak az egyetemek és főiskolák az összeomlás és Ausztria feldarabolása után? Milyen a helyzetük ugyanebben az időben a tudományos társulatoknak és a többi tudományos intézeteknek? Mik a hivatalos kultúrpolitikának ezekben a kérdésekben az összeomlás óta követett szempontjai?

2. Milyen hatásai vannak a kormányzatra és közigazgatásra az 1922. év novemberében megindult szanálási ac-tiónak?

3. Mi a helyzet a főiskolákon a bel- és külföldi zsidóság tekintetében?

Végül ily tanulmányok során felmerül némely részletkérdés, amelynek felderítése melléktermény.

II. A felsőoktatás helyzete a következő:

Ausztriának mai területén három egyeteme maradt: Bécsben, Grázban és Innsbruckban. Két műegyeteme: Bécsben és Grázban. Bécsben van azonkívül a Hochschule für Bodenkultur három szakosztállyal, még pedig mezőgazdasági, erdőgazdasági és technikai szakosztállyal. Bécsben van állatorvosi főiskola, mely az összeomlás óta elvesztette katonai jellegét és most szintén a közoktatásügyi minisztérium, végül Leobenben bányászati főiskola, mely a kereskedelemügyi minisztérium alá tartozik.

E főiskolák közül a bécsi egyetemhez ötödik facultás-ként hozzácsatolták a korábban önálló evangélikus theologiai kart, és azonkívül van Salzburgban az 1619-ben alapított, de 1810-ben megszűnt egyetem maradványaképpen önálló katolikus theologiai facultás.

A főiskolák szükségességéről a vélemények különbözők.

A bécsi tudományegyetem tanárai a két vidéki egyetemet, a bécsi műegyetem tanárai a grázi műegyetemet tartják feleslegesnek, mondván, hogy az államnak inkább kevesebb egyetemet kellene a tudomány minden igényének megfelelően fenntartani, mint többet hiányos felszereléssel. Ezzel szemben illetékes helyen rámutatnak arra, hogy különböző politikai befolyások miatt az egyetemek számának csökkentése úgy sem lehetséges. Grázra pl. a német nemzeti párt, Innsbruckra pedig a keresztényszocialista párt őrködik féltékenyen. A salzburgi, valóban felesleges theologiai facultás megszüntetéséről pedig mint hallottam, azért nem lehet szó, mert Seipel Ignác, a jelenlegi szövetségi kancellár, aki általános tekintélynek örvend, ottani professzor volt. Azonkívül arra is rámutattak, hogy mivel a bécsi egyetemen az elzsidósodás veszedelme, mint az alábbi adatok is mutatják, nincs kizárva, nemzeti szempontból kívánatos a vidéki egyetemek fenntartása.

Jellemző a politikai viszonyokra a következő: az egyetemek és a minisztérium közt közép fokú hatóságként mindig a tartományi helytartóságok szerepeltek. A minisztérium maga adminisztratív ügykört alig is tartott meg az egyetemek tekintetében, az összes személyi és a legtöbb dologi kiadás utalványozása és elkönyvelése is a helytartóságok hatáskörébe tartozik. Az összeomlás óta azonban az az alkotmányjogi változás állt be, hogy Bécs városa kivált Alsóausztria tartományból és önálló szövetségi állam lett. Ezáltal azonban az alsóausztriai helytartóságnak a bécsi egyetemekre vonatkozó hatásköre átszállott volna a községi hatóságokra. Mivel pedig Bécs képviselőtestülete és hatósága erősen vörös szociáldemokrata irányú, a változatlanul conservatív és német nemzeti gondolkodású központi hatóság nem volt hajlandó az egyetemeket a kezébe adni, hanem új közép fokú szervet létesítettek, a Verwaltungstelle der Wiener Hochschulen-t, mely a minisztérium épületében van elhelyezve és átvette az alsóausztriai helytartóságnak a bécsi főiskolákra vonatkozó egész hatáskörét. Nincs is külön szervezett szabályzata, hanem feltűnés nélkül hallgatólagos jogutóda lett a helytartóságnak.

Az egyetemek fejlesztése terén utóbbi időben a következők történtek: a bécsi tudományegyetemen két szeminá-

rium létesült a bölcsészeti karon, amelyek közül a nagyobb Dopsch Alfréd történésznek gazdaságtörténeti szeminárium. Ez 1922-ben létesült azért, mert Dopsch a berlini egyetemről, majd később a müncheni egyetemről kapott meghívást és csak azzal a feltétellel volt hajlandó Bécsben maradni, ha önálló szemináriumot állítanak fel részére és fizetése a tanárok részére mindenkor megállapított legmagasabb illetményt jelentékenyen meghaladja. Mindkét kívánságot teljesítették, utóbbit azonban csak a pénzügyminiszterrel való személyes tárgyalása után.

Az orvosi karon az Allgemeines Krankenhausban, részben II. József császár idejéből való épületekben, elhelyezett klinikák elég primitívek. Különösen jellemző a nagyhirű Eiselsberg professzornak egészen igénytelen tanári szobája. Az újabb klinikai telep modern és ízléses, de az is már a háború előtt készen volt. A háború óta klinika nem épült, csak egy fűtőház.

Az elméleti intézetek közül több jól elhelyezett intézet van a IX., Währinger Strasse 13. szám alatt, köztük Hochstätter tanárnak nagy anatómiai múzeummal ellátott anatómiai intézete. De ehhez az épülethez csatlakozva a IX., Schwarzspanier Strasse 17. sz. alatt 1921-ben, tehát már a háború után készült el egy épület, amelyben 6 elméleti intézet nyert elhelyezést. Közülük különösen a Schaffer professzor vezetése alatt álló Histologisches Institut a legnagyobb, amely taneszközökkel és a tudományos kutatáshoz szükséges készülékekkel bőven fel is van szerelve és egy hatalmas, világítás tekintetében is mintaszerűen megoldott dolgozóteremmel van nagyszámú hallgató befogadására ellátva.

A bölcsészeti karon a természettudományok részére szintén a Währinger Strassen hatalmas épület készült, de azt csak a fizikai intézetek tudták a háború előtt elfoglalni, míg az épülettömb másik fele, mely a kémiai intézetek és tanszékek befogadására van rendelve, most van munkában és a közel jövőben fognak oda átköltözni. A háború előtt elkészült kísérleti fizikai intézet (Lecher professzor) tágas, ízléses és gazdagon felszerelt és e tulajdonságaival kitünő példája a modern intézetnek. A kémiai részek felszerelése aligha fog sokkal mögötte maradni.

A bécsi műegyetem már a háború előtt fejlesztésre szorult

volna és készen is volt a terv, amely szerint a város szélén, a lainzi parkban hatalmas új telep létesült volna. Ezt a tervet el kellett ejteniök és helyette a Karlsplatzon a régi műegyetem közelében a volt cs. és kir. hadiiskola épület-tömbjét adták át a műegyetem terjeszkedése céljára. Ez négy utca által határolt, 9 udvarral rendelkező hatalmas épület-tömb. Itt rendezték be a kémiai facultásnak 5 intézetét az egyik épületben és a többi épületrészek átalakítása, technológiai műhelyek felállítása, gyárkéménnyel bíró központi kazánház építése stb. most vannak folyamatban.

A műegyetem harmadik része a szintén közelben fekvő hatalmas elektrotechnikai intézet.

A volt hadiiskola épületében elhelyezést nyerő intézetek valamennyien teljesen új intézetnek tekinthetők, mert egészen szűk helyre összeszorítva léteztek csak korábban és számottevő felszerelésük sem volt. Ma például az elemző kémiai intézet úgy van berendezve, hogy 11 assistense van és 200 hallgató dolgozhatik egyszerre a munkatermében. Ennek a kémiai facultásnak a kifejlesztése teljesen az összeomlás óta történt és még ma is tart, szemmel látható nagy áldozatokkal. A dékántól hallottam, hogy már több mint 7 milliárd stabil osztrák koronát költöttek rá. A tanárok maguk is megvannak az elhelyezésükkel elégedve s a minisztérium, úgy látszik, szintén szívesen csinálja, mert ezáltal a tervezett új építkezés vált feleslegessé.

A Hochschule für Bodenkultur részére számottevő újabb befektetés nem történt.

A vidéki egyetemek közül az innsbrucki egyetem részére az Inn partján a háború előtt elkészült egyetemi könyvtár mellett új központi épületet emeltek, amelyben az orvosi kivételével az összes facultások helyet találnak, s Grázban a műegyetem részére emelnek, elsősorban az elektrotechnikai intézet elhelyezésére hatalmas, ötemeletes épület-tömböt, amely azonban a belső berendezésig még nem jutott el.

Mindez igen nagyarányú fejlesztési tevékenységet jelent, ami annál költségesebb, mert az új intézeteket, ha nem is hiánytalanul, de mindenesetre elég gazdagon, nemcsak az oktatás, hanem a tudományos buvárkodás igényeinek is megfelelően szerelik fel.

A minisztérium az intézeti átalányokat a folyó évben a háború előttinek 200-szorosára emelte, ami ugyan elég alacsony, de ezt ellensúlyozza az a főleg természettudományi intézeteknél jelentékeny összeg, amit évről-évre vagy a társadalom áldozatkészségéből, vagy a saját élelmességük útján, pl. praeparatumok készítése és eladása útján szerezni tudnak.

Különösen az orvosi kar klinikáin és intézeteiben érdeklődtem aziránt, hogy az összeomlás óta mennyire voltak mindig ellátva. Azt a választ kaptam, hogy fehérenmű tekintetében nehézségeik sohasem voltak. Azonkívül különböző segélyforrások álltak rendelkezésükre. Eiselsberg professzor szó szerint azt mondotta, hogy: „Vom Amerikanischen Roten Kreuz haben wir kolossalviel erhalten. Es hat uns an nichts wesentlichem gefehlt“. Báró Pirquet, a gyermekgyógyászat tanára, aki Baltimoreban is volt egyetemi tanár, a Rockefeller-alapítvány bécsi képviselőivel van közeli összeköttetésben és tőle hallottam, hogy a bécsi egyetem azoktól is sokat kapott. Minden klinikán és intézetben érdeklődtem aziránt, hogy mit kaptak ettől az alapítványtól és kisebb-nagyobb, több vagy kevesebb apparátust mindenütt mutattak.

Az orvosi karnak jelentékeny segítséget nyújtanak még a náluk állandóan nagyobb számban lévő továbbképzést kereső amerikai orvosok, akik intézeti tagságukért hatalmas összeget fizetnek az egyes intézetek igazgatóinak kezéhez, valamint az iparnak a támogatása. Pl. Eiselsberg professzor sebészeti klinikáján most van munkában a korábbi elavult felszerelésű, két szobában elhelyezett Röntgen-felszerelés helyett egy új, négy szobát elfoglaló hatalmas felszerelésnek felállítása. Az egész új felszerelést a Siemens és Schuckert cég ajándékozta, az állam az installáció költségeihez sem járul hozzá, mindössze megengedte a régi készülék eladását és annak árából fedezi az átalakítás költségeit. A cég erre az áldozatkészségre azért hajlandó, mert neki reklám; az amerikai orvosok részéről ez úton szerzett rendelések bőven kárpótolják.

Végül a bécsi tudományegyetem 1924. évi dotációjának a tudományos munka érdekeit ki nem elégítő keretein túl való felemelését Bosel, a dúsgazdag bankár vállalta, Seipel kancellárnak ez iránt a társadalomhoz intézett beszéde alap-

ján. Bosel adományának terjedelmét 1924. év januárjában még pontosan nem tudták. A tudományegyetem tanárai bejelentették igényeiket, amelyek természetesen nagyrészt phantastikus összegekre szólnak, mert nemcsak a tudományos üzemnek emeléséhez szükséges összeget, hanem mindazt igényelték, ami a háború kitörése óta beállott elmaradottságnak felszerelések és apparátusok tekintetében való pótlásához szükségesek. A közoktatásügyi minisztérium tölti be a Bosel és az egyetem közti közvetítő szerepét és nemcsak azt reméli, hogy jelentékeny, 20 milliárd osztrák koronánál nagyobb összeget fog a folyó évre adni, hanem azt is, hogy ajándékát későbbi években is megismétli.

A többi főiskolák hasonló mæcénást keresnek és a műegyetemen Castiglione bőkezűségében bizakodnak.¹

III. A tudományos élet egyéb központjai: intézetek, levéltárak, tudományos társulatok stb. iránt érdeklődvén, a közoktatásügyi minisztériumban elsősorban azt kértem, Dopsch professzornak a Nemzetek Szövetsége részére az ausztriai szellemi életnek állapotát ismertető jelentését kaphassam meg. Nagy álmélgodásomra a minisztériumban nemcsak, hogy nem volt meg a jelentés, hanem azt nem is ismerték. A körülmény magyarázatát abban kerestem, hogy a tudományos köröknek a minisztériumtól való elzárkózása Ausztriában odáig megy, hogy ebbe a munkába sem vonják be, hogy teljes autonómiáját megóvják. Fölkerestem azonban Dopsch tanár urat is, aki a Nemzetek Szövetségének ausztriai levelezője és ő azt a meglepő magyarázatot adta, hogy a minisztérium mindezzel nem törődik és ők magukra hagyatottságukban kénytelenek többek közt a Nemzetek Szövetségével való kapcsolatot maguk fenntartani. Általában úgy vettem észre, hogy a tudományegyetem előtt a minisztérium különös népszerűségnek nem örvend. A műegyetemen és a Hochschule für Bodenkulturon ezt nem tapasztaltam. Dopsch jelentése a tudományos társulatok és intézmények állapotaival behatóan foglalkozik.

A tudományos kiadványok tekintetében csak általános panaszokat hallottam: drágaság, kevés folyóirat stb., de különösen semmit sem emeltek ki.

¹ Bosel 1924. évi július havában 1 milliárd osztrák koronát adott a bécsi egyetemnek. Adomány senki mástól nem érkezett.

A közoktatásügyi minisztérium 1923. évi költségvetésében a tudományos vállalatok, társulatok és külföldi congressusokon való részvétel költségeire 210 millió korona van felvéve.

Ugyanabban az évben a bécsi tudományos akadémia támogatására az állami költségvetésben a következő összegek szerepelnek:

	K
Hozzájárulás a pápai nunciatura jelentéseinek kiadásához	85,000
Átalánykárterítés a díjtalan nyomtatás jogának megszüntetéséért	350.000,000
Rendkívüli kiadások közt nyomtatási költségekre	577.000,000
Hozzájárulás a fűtés, világítás és takarítás költségeihez . .	25.000,000
A Monumenta Germaniae historica kiadásához	470,000
A Thesaurus linguae latinae kiadásához	60,000
Ausztria újabbkori történetének bizottsága részére	60,000

A bécsi tudományos akadémia tehát igen hatalmas állami támogatásban részesül, amely 1923-ban, tehát éppen a szanálási időszak kezdetén, emeltetett fel nagy ugrással erre a hatalmas összegre. Nálunk kb. hasonló összeg szolgál a tudományos kiadványok papírral való ellátására, amely összeg tehát előreláthatólag a szanálási időszakban is megvédhető lesz.

IV. Az 1922. évi november hó 26-iki ú. n. Wiederaufbaugesetz, a Genfben 1922 október 4-én aláírt megegyezésben foglalt reform és pénzügyi program megvalósítását teszi kötelezővé. Ez a törvény a már korábbi létszámapasztási törvényre támaszkodik, amely az egyetemi tanárokat a létszámcsökkentés alól kifejezetten kiveszi. Ezt interpretáció útján az assistensekre is kiterjesztették. Ennek azonban egy számítási hiba miatt az egyetemekre az a fájdalmas következménye, hogy mivel az egyetemek csökkentendő létszámát egész személyzetük alapján vetették ki, a segéd és adminisztratív személyzetből oly nagy százalékot kellene leadniok, hogy e miatt igen heves harcok vannak.

A reformprogram a közoktatásügy terén még a következő pontokat tartalmazza:

1. a tanszemélyzet óraszámának általános felemelése, a törvényben megengedett legmagasabb óraszámig;
2. az állami középiskolák számának csökkentése;
3. a tandíjak jelentékeny emelése a kevésbé fizetni tudó néprétegek messzemenő kimelésével;

4. az egyetemi tandíjaknak az állam javára való fel-
emelése;

5. a szövetségi nevelő-intézetek közigazgatásának a leg-
messzebbmenő takarékoság irányában való reformja és bevé-
teleik fokozása országos rendeltetésük veszélyeztetése nélkül;

6. a szövetségi költségvetés terhére a tartományoknak
népoktatás céljára adható hozzájárulás maximumának meg-
állapítása;

7. az állami színházak közigazgatásának reformja abban
az irányban, hogy azok művészi színvonaluk megtartásával
lehetőleg saját bevételeikből tartsák fenn magukat; amennyi-
ben ez a cél minden lehetséges megtakarítás ellenére sem
volna elérhető, meg kell állapítani az állami költségvetés
terhére adható évi hozzájárulás maximumát.

E programm végrehajtása során az eddigi eredmény a
következő:

A minisztériumok számát leszállították 10-ről 7-re. Az
összes minisztériumok keretében a csoportok számát 49-ről
52-re, az ügyosztályok számát 262-ről 182-re. Ezenkívül a
segédhivatalokat általánosan reformálták úgy, hogy a segéd-
hivatali személyzetnek 19 %-a vált nélkülözhetővé.

A vallás- és közoktatásügyi tárca 1924. évi költség-
vetési előirányzata szerint Ausztriának van 8 főiskolája,
98 középfokú tanintézete 6 szövetségi nevelőintézete, 3 mű-
vészeti tanintézete, 7 egyéb tudományos intézete, végül 6 mű-
vészi és múzeumi célokra szolgáló intézete.

A főiskolákat 1922/23. tanévben 18,500 rendes, és 2700
rendkívüli hallgató látogatta, a középiskoláknak 31,900, a
művészeti tanintézeteknek 1550 tanulója volt, a szövetségi
nevelőintézetek tanulóinak száma pedig 2064-et tett ki.

A közoktatásügyi tárca költségvetésében előirányzott ösz-
szes végleges és nem végleges állások száma 6988 köztük 1,395
főiskolai és 2,656 középiskolai tanerő), míg az 1923. évi elő-
irányzatban 7,259 állás volt előirányozva, úgy, hogy a csök-
kentés 270. 1918-ban az összes alkalmazottak száma 8,230 volt.

A minisztérium személyzete a következőképpen alakul:
1914-ben 270, 1918-ban 240, 1923-ban 220, s 1924-ben 206.

A vallás- és közoktatásügyi tárca költségvetése:

1914/15-ben kitett összesen	125.759,100 K-t
Ebből rendkívüli kiadás volt	18.064,508 K.

Az egyetemekre és tudományos intézetekre esett az összes kiadásoknak 26·48%-a.

1923-ban a vallás- és közoktatásügyi tárca összes kiadásai kitétek . . . . . 315,456,267,000 K-t

Ebből egyetemekre és tudományos intézetekre esett 46·45%.

1924-ben a közoktatásügyi tárca összes kiadásai kitétek . . . . . 371,320,277,000 K-t

Ebből rendkívüli kiadás . . . . . 13,143,676,000 K.

Egyetemekre és tudományos célokra esett az összes kiadás 36·18 %-a. Ez az arány akkor, ha a mi költségvetésünkkel akarunk durva összehasonlítást tenni, a népjóléti minisztérium költségvetésében előirányzott 80 milliárd klinikai ápolási költségnek figyelembevételével még jelentékenyen felfelé tolódik el.

Általában azt találtam, hogy általános a bizalom a szanálási actió sikere iránt, átmenetileg azonban a közigazgatásnak és a kormánynak a helyzete igen terhes, mert a pénzügyminiszternek igen súlyos benyulásait kénytelenek eltűrni, amit annál súlyosabban éreznek, mert a közoktatásügyi miniszternek, aki egyszerű reális iskolai tanár, keresztényszocialista képviselő és a nemzetgyűlés közoktatásügyi bizottságának előadója volt, nincs elég súlya a közoktatásügyi érdekeknek kellő megvédésére.

Viszont éppen egyetemi tanári körökben hallottam, hogy a kulturális igények lefokozására Zimmermann népszövetségi biztos nem törekszik, sőt határozott érzéke van kulturális szükségletek iránt. Arra is hallottam példát, hogy Hochstätter professzornak valamely igényét a kormány nem akarta teljesíteni, erre Zimmermannhoz fordult, aki a helyszínére kiküldte a közegét és annak a kormány szintén megjelent közegével egyetértésben tett javaslatára, a kérelem teljesítése mégis megtörtént.

V. A zsidó hallgatók tekintetében a helyzet az, hogy főleg a tudományegyetemen sok zsidó van. A műegyetemen kevesebb, a Hochschule für Bodenkulturon pedig ma már elvétve van csak egy-kettő. Az összeomlás utáni semesterekben itt is több volt, de azóta más pályákra terelődtek.

A tudományegyetem hallgatóinak statisztikája az 1922—1923. tanév első félévében a következő:

A) *Külföldiek.*

	I. Rendes hallgatók			II. Rendkívüli hallgatók			
	Vallás	férfi	nő	összesen	férfi	nő	összesen
Keresztény		1421	251	1652	90	20	118
Zsidó		1550	453	2003	49	42	91
Egyéb		102	15	117	8	4	12
Összesen		3073	699	3772	147	74	221
	Keresztény			1770			44.2 %
	Zsidó			2094			52.5 %
	Egyéb			129			3.3 %
	Összesen			3993			100 %

B) *Belföldiek.*

	I. Rendes hallgatók			II. Rendkívüli hallgatók			
	Vallás	férfi	nő	összesen	férfi	nő	összesen
Keresztény		5797	476	4273	802	496	1298
Zsidó		1269	325	1594	75	72	147
Egyéb		111	19	130	14	9	23
Összesen		5177	820	5997	891	577	1468
	Keresztény			5571			75 %
	Zsidó			1441			23 %
	Egyéb			153			2 %
	Összesen			4765			100 %

A hallgatók összes száma:

Keresztény	7341	64 %
Zsidó	3835	33.5 %
Egyéb	282	2.5 %
Összesen	11,458	100 %

Külföldiek és belföldiek együtt:

	I. Rendes hallgatók				II. Rendkívüli hallgatók			
	Vallás	férfi	nő	összesen	férfi	nő	összesen	
Keresztény	5218	707	5925	60.5 %	892	524	1416	84.5 %
Zsidó	819	778	3597	37 %	127	114	238	13.5 %
Egyéb	213	34	247	2.5 %	22	13	35	2 %

A külföldiek között legnagyobb számban a lengyelek (Galiciából), romániaiak és Csehszlovák állambeliek vannak. Magyar aránylag kevés. A bécsi egyetem nemzeti gondolkozású tagjai főleg a lengyelországi és romániai ú. n. Ostjudok ellen keresnek védekezést.

A védekezésnek via facti talált módja nagyon fogyatékos és a következőkben áll:

Az 1920. október elsején alkotott szövetségi alkotmány szerint a szövetséges állam összes polgárai egyenlők s ez alól csak a volt uralkodóház tagjainak kárára tesznek kivételt. Az alkotmányba ütköznék tehát, ha belföldiek ellen születési nemük vagy vallásuk miatt bármilyen megkülönböztető rendszabályt alkalmaznának.

Ezért mindössze azt tudták megcsinálni, hogy egyetemik nemzeti jellegének megvédése érdekében a külföldről jelentkező hallgatókkal szemben támasztanak nehézségeket. A bécsi tudományegyetemen ezt akként hajtják végre, hogy tanácsi határozat alapján a dékánok vannak felhatalmazva annak mérlegelésére, hogy a felvételi kérelemhez csatolt külföldi érettségi bizonyítvány a belföldi érettségi bizonyítvánnyal egyenlő értékűnek tekinthető-e. És mivel Galiciából és Romániából igen változatos bizonyítványokkal jelentkeznek, a dékánoknak, ha akarják, módjukban van különösen az Ostjudokat nagyszámban visszautasítani. De kérdés, hogy akarják-e?

A bécsi tudományegyetemnél ugyanis nem egyszerű a helyzet, a tanári karnak megoszlása miatt. A többség ugyan még német nemzeti érzésű és árja. Tekintélyes számban vannak azonban zsidók és volt zsidók, vagy szociáldemokraták, akiket röviden vörösöknek neveznek. A szociáldemokrata párt zászlóvivője az egyetemen Tandler, az anatomia egyik professzora, aki a liberálisokat eréllyel szervezi. Dopsch professzornak Ausztria szellemi életének állapotáról a Nemzetek Szövetsége számára írt jelentése 15. oldaláról idézem a következő adatokat: „Constatálható, hogy az izraeliták száma növekedett a fiatal professzorok közt, főleg, ha a megkeresztelteteket is oda számítjuk. A bécsi bölcsészeti facultáson 115 magántanár közül 66 árja, 47 zsidó, vagy keresztelt zsidó; a jogi karon 45 magántanár közül 19 árja, 26 zsidó, vagy keresztelt zsidó; az orvosi karon 111 árja, 129 zsidó vagy keresztelt zsidó.“

Ilyen körülmények között látszik, hogy erős harc van a két irány közt. E harcnak élességére jellemző egy újabb eset. A bölcsészeti kar egy Kappelmacher nevű egyént, aki magántanárságért folyamodott, a személyes minősültség kérdésében

leszavazott. Ő ezt annak tulajdonítja, hogy zsidó és szociáldemokrata és ezért a határozatot megfellebbezte. A fellebbezés az ottani szabályok értelmében a közoktatásügyi minisztériumba került, ahol még nem tudják, hogyan fogják ezt a szerintük kényes politikai kérdést eldönteni.

A műegyetem tovább ment. A belföldi zsidók ellen az alkotmány idézett rendelkezése szerint ugyan ő sem léphet fel, de a külföldi zsidókra nézve azt a nyílt határozatot hozta, hogy ilyeneket csak addig a mértékig vesz fel, amíg számuk a belföldi zsidókkal együtt az összes hallgatóság 10%-át meg nem haladja. Ez idő szerint a zsidó hallgatók összes száma 9 és 10% közt van. Ezt az arányt csak akkor lépné túl, ha 10%-nál több belföldi zsidó jelentkeznék, mert azokat nem utasíthatná vissza, de viszont akkor egy külföldi zsidót sem vennének fel.

A Hochschule für Bodenkulturon, valamint a vidéki egyetemeken jobb a helyzet.

VI. A részletkérdések közül háromra óhajtok röviden rámutatni:

Az egyik az, hogy 1919 júniusában megalakult Bécsben egyetemi tanárok vezetése alatt a Zentralrat der Geistigen Arbeiterschaft Österreichs, melynek díszelnöke a bécsi egyetem mindenkori rektora, és elnöke állandóan dr. Sperl János egyetemi tanár, a jogi kar ezidei dékánja. Ez a tanács ma már az osztrák szellemi munkásságnak 219 szervezetét egyesíti magában és több mint 400.000 tagot képvisel. A szellemi munkásságnak javára érkezett különböző nagyértékű adományokat is oszt fel, többek közt több mint 50.000 csomag amerikai szeretetadományt. Az összes eddig felosztott jótékony adományok értéke stabilizált koronában meghaladja a 17 milliárdot.

A szövetség azonkívül bekapcsolódott a Nemzetek Szövetsége által létesített munkahivatalba, amellyel szemben Ausztria szellemi munkásságát képviseli. A Confédération Internationale des Travailleurs Intellectuelles (rövidítve C. I. T. I.) mozgalmához is csatlakozott.

Továbbá résztvett 1923 szeptemberében Bernben az 1924 nyarán Lausanneban tervezett s azóta megtartott nemzetközi középosztály-kongresszus előkészítő ülésén. Sperl elnök külön felhívta figyelmünket arra, hogy Magyarország,

amelynek sorsa szerinte sem maradhat úgy, ahogyan a trianoni béke megszabta, szintén vegyen részt ezekben a mozgalmakban, ahol egyre több megértésre számíthatunk.

A másik részletkérdés, amely ránk nézve különösen tanulságos, az a rendszer, hogy Ausztriában a klinikák kórházakban vannak elhelyezve és azok költségeiből a betegápolással kapcsolatosak a népjóléti minisztérium költségvetésében szerepelnek, a közoktatásügyi tárca költségvetésében pedig csak az az, ugyan jelentékeny, többlet van, amit az oktatás szükségletei idéznek elő. Erre a rendszerre ugyanis a mi orvoskari köreink szeretnek olyankor hivatkozni, amikor költségvetési tárgyalások alkalmával az orvoskari igények összegeinek elfogadtatása nehézségekkel jár.

Az osztrák megoldás azt jelenti, hogy a klinikáknak és igazgatóiknak pénzügyi kérdésekben két gazdájuk van: a népjóléti és a közoktatásügyi minisztérium, illetve, ha nem tartoznak közvetlenül a közoktatásügyi minisztérium alá, a helytartóságok. Ez az intézetekre nézve is nagyon nehézkes, de azonkívül mindkét minisztérium, amelyekben személyesen érdeklődtem, keservesen panaszkodik a rendszer bonyolultsága és a kölcsönös elszámolások nehézségei iránt és óva intenek attól, hogy eszünkbe jusson ezt a náluk történeti alapon kifejldött rendszert utánozni.

Végül legyen szabad rámutatnom arra, hogy az osztrák és ép úgy a német egyetemeken a háború elesetteinek kultusza, ami nálunk sajnálatos módon el van hanyagolva, nagyon ki van fejlődve. A bécsi tudományegyetem aulájának közepén egy classikus halotti fej van sokszoros életnagyságban márványban felállítva és felírása a következő: „Den in Ehren gefallenen Helden unserer Universität. Errichtet von der deutschen Studentenschaft und ihren Lehrern. Ehre, Freiheit, Vaterland.“

A műegyetem lépcsőházában pedig márványtablán a műegyetem összes hősi halottainak névsora van megörökítve.

VII. Általában, úgy látszik, Ausztria kulturális élete már messze túl van a krízisen. Az az ok, amely miatt az egész művelt világot megdöbbsentették segélykiáltásukkal, főleg a tudomány munkásainak fizikai nélkülözése volt, ami nálunk olyan fokot nem ért el. Magának a tudományos kutatásnak és a tudomány műhelyeinek állapota azonban semmiesetre

sem volt súlyosabb, mint nálunk, de mégis egyúttal azok számára is megszerezték a külföld támogatását. Ezt maguk sem tagadják. Amikor azt a benyomásomat közöltem, hogy az egyetemi intézetek sokkal jobb állapotban vannak, mint a Nemzetek Szövetségének Ausztria érdekében kiadott felhívásából következtetni lehetett, egyik tekintélyes sebésztanár őszintén bevallotta, hogy a panaszkodást nem kell szószerint venni, mert „Ein Professor muss immer berufsmässig und prophylactisch schreien“.

A szanálási akció, amelyhez hasonlóknak kezdetén vagyunk most mi is, nem jelent megállást a kulturális élet újra-élesztése terén. Ami különösen a felsőoktatást és a tudománypolitikát illeti, az osztrák egyetemek és műegyetemek fejlesztése bátran állítható párhuzamba vidéki egyetemeink kiépítésével, úgy, hogy ennek az akciónak folytatását a jóvátétel, a külföldi kölcsön, vagy a Nemzetek Szövetségének ellenőre nem veszélyezteti, hanem ha a leszerelés, vagy éppen valamely egyetem megszüntetése iránti kívánság nyilvánulna meg, az másfelől, mint legfeljebb hazai pénzügyi körök részéről, nem várható.

4. A MAGYAR TUDOMÁNY NEMZETKÖZI HELYZETE.

Megjelent a Természet-, Orvos-, Műszaki és Mezőgazdaságtudományi Országos Kongresszus Munkálatai. Budapest. 1926. c. műben.

A Magyar Tudományos Akadémia centenáriuma a háború után először gyűltek össze számos, részben volt ellenséges államnak képviselői Budapesten. Első érintkezés volt ez jóérzésükkel és kerestük a kölcsönös megértésnek, érdekeink összeegyeztetésének és az együttes munkálkodásnak lehetőségeit. Az Akadémia, amely 100 éves fennállása alatt már annyi szolgálatot tett a magyar tudománynak, ennek a találkozásnak felidézésével mindannyiunkban tudatossá tett egy fontos problémát, amellyel való foglalkozás nemzeti és tudományos szempontból egyik legnagyobb érdekünk: az a *magyar tudomány nemzetközi helyzetének meghatározása* és azoknak a módoknak megválasztása, amelyekkel legtöbbet tehetünk annak emelésére.

I.

A tudományos kutatás határtalanságánál fogva a háború előtt is lázas munka folyt az összes kultúrállamokban mind maga a tudományos kutatás, mind annak megszervezése terén. A kutatás és a felső oktatás hagyományos kapcsolata miatt az egyetemek mellett voltak kutató intézmények és egyes tudósok számára állások, amelyek az illetőket a tanítás terheitől mentesítették, hogy minden erejükkel a kutatásnak élhessenek. Franciaországban a *Collège de France*, mely a XVI. században keletkezett, vagy a *Museum National d'Histoire Naturelle*, amely szintén több, mint háromszáz éves, régi példái a kutató intézeteknek. Ezeknek szerepe e századnak a fordulója körül azonban nagyon megnövekedett azáltal, hogy a nagy kultúrnemzetek egymásután a legnagyobb

anyagi erőfeszítéseket tették ilyen intézetek létesítésére, hogy ily módon főleg a természettudományi kutatást a maga sokoldalú eredményeiért előmozdítsák. Anglia a kémia és a rádium kutatások céljaira létesít intézeteket. Svédországban a Nobel-Intézet létesül *Arrhenius* vezetésével, Amerikában pedig *Carnegie* és *Rockefeller* teszik első nagy alapítványikat ilyen célokra. Ez vezeti a német tudományos köröket arra, hogy 1910-ben megalapítsanak egy társaságot: a *Kaiser Wilhelm Gesellschaft zur Förderung der Wissenschaftot*, főleg abból a célból, hogy a természettudományi kutatás terén való elmaradottságukat a többi államokkal szemben behozzák. *Harnack* memorandumának és a császár felhívásának rövid idő alatt megvolt az eredménye. Összegyűlt 10 millió aranymárka és abból megépítenek nagyszerű intézeteket és ezen a téren is felveszik a versenyt a többi nagy nemzettel. Főleg a természettudományok terén a részletkutatásokban elért eredményeken kívül a szétágazó speciális tudományok közti eligazodás, a részleteredmények tömege feletti áttekintés megszervezése nemzetközi viszonylatban is a német tudomány érdeme, amely a különféle szakmák területén mindennütt megindítja és megszervezi a *Zentralblättere*ket és *Jahresberichte*ket, amelyek az egész világ tudományos termelését ismertetik és ezért minden nemzet számára egyaránt nélkülözhetetlenek.

Az egyetemeken és kutató intézeteken kívül a tudományos akadémiák és társulatok is minden nemzet életében szerepet játszottak és a rendszertelenül összeülő nemzetközi kongresszusokon kívül állandó nemzetközi szervezeteket is alakítottak, amelyek arra voltak hivatva, hogy a különböző nemzeteknek a tudomány terén folyó munkáját összhangba hozzák és így a tudomány előbbrevitelét megkönnyítsék. Ezek közt két szervezet játszott vezető szerepet: az egyik az *Association Internationale des Académies*, mely 1900-ban létesült és Párizsban 1901-ben tartotta első ülését. Ennek a Magyar Tudományos Akadémia is tagja volt. A másik nem tisztán tudományos, de annál általánosabb jellegű, az *Union des Associations Internationales*, mely 1910-ben létesült Brüsszelben, azzal a céllal, hogy a nemzetközi alakulatokat, amelyek mind egy-egy speciális irányt képviselték a nemzetek közti érintkezésnek, tevékenységük egybekapcsolására vezesse. Ez

az utóbbi szervezet, melynek fáradhatatlan apostolai *Paul Otlet* és *Lafontaine* belga szenátor, a szellemi munka nemzetközi megszervezésére nemzetközi bibliografia (alapítva 1907), nemzetközi egyetem (alapítva 1920) fenntartása útján szívós erőfeszítéseket tesz.

A háború kitörése a nemzetközi kapcsolatokat megszakította, az egymásról való rendszeres tájékozottság lehetőségét megszüntette, a szenvedélyeket még a tudományos objektivitásokra büszke tudósokban is felkeltette és a fokozatosan kiépített nemzetközi tudományos szervezeteket szétrobbantotta. De ezzel a tudományos kutatást és a tudományos munkát nem lankasztotta, sőt lehet mondani, hogy a tudományos kutatás becsese az általános közvéleményben a háború alatt csak növekedett. A háborús egészségügy, az élelmiszerkémia és a műszaki hadviselés nagy tudományos igényeinek fontossága mindenki előtt nyilvánvalóvá lett és jellemző, hogy a háború sok régi tekintély megrendülésére vagy pusztulására vezetett, de *a tudomány tekintélye nem szenvedett csorbát.*

Az az elszigeteltség, amelybe a háború által a hadviselő nemzetek tudósai kerültek, azáltal, hogy egymással nem érintkeztek és a semleges államokkal való kapcsolat is sok tekintetben korlátozva volt azáltal, hogy azok tudósai kormányaik politikai semlegességét nem követték, arra vezetett, hogy a nemzetek számot adjanak maguknak arról, milyen fokán állnak a tudományos autonómiának, vagy mekkora más nemzetektől való tudományos függésük. Felismerték a nagy fontosságát annak, hogy a politikai és gazdasági függetlenségen felül egy ország kulturális és tudományos függetlensége és autonómiája is mekkora jelentőségű. És ez a felismerés oly mélyhatású volt, hogy az a háború befejezése óta is szakadatlanul tovább érvényesül.

Amióta a nemzetközi érintkezés újból lehetővé vált, a tudomány természeténél fogva újból számos ok és alkalom van nemzetközi kapcsolatokra, de a különválás 10 esztendeje olyan nagy változásokat okozott, hogy azoknak megismerése nélkül bátor cselekvés nem lehetséges.

Magyarországnak gazdasági és politikai helyzete is annyira megváltozott, hogy a magyar tudománynak fokozott mértékben van szüksége arra, hogy nemzetközi helyzetét számontartsa. Mentül kisebb egy ország, annál jobban alá van

vetve a többiek behatásának és mentül elszigeteltebb a nyelve, annál nagyobb erőfeszítésébe kerül, hogy a tudomány nemzetközi közösségébe bekapcsolódjék.

A hivatalos magyar tudománypolitika teljesen tudatában van az új feladatoknak és a maga részéről azok egyik legfontosabbjának tartja, hogy a magyar tudomány művelői számára a magyar tudomány nemzetközi viszonylatainak megítéléséhez szükséges tájékozást megkönnyítse.

II.

A legfontosabb tény, amivel számolnunk kell, az, hogy a tudományos kutatás és a tudomány művelése terén a háború előtti messze felülmúló erőfeszítéseket tesz minden ország a tudományos versenyben való érvényesülése érdekében.

Az új intézmények létesítése terén is igen nagy az áldozatkészség. Ausztria a volt hadiiskola épülettömbjét a műegyetem fejlesztésére alakítja át és ott új intézeteknek egész sorát szerelte fel. A bécsi tudományegyetemnek kémiai intézetét is a háború után fejezték be. A vidéki egyetemek közül az insbrucki részére hatalmas új központi épületet emeltek, amelyben az orvosi kivételével az összes fakultások helyet találtak. Grácban a műegyetem részére emeltek elsősorban az elektrotechnikai intézet elhelyezésére alkalmas ötemeletes épülettömböt.

Németországban a münsteri egyetemnek egész orvosi fakultását a háború óta építették. Berlinben, Marburgban, Bonnban, Breslauban, Lipszében stb. kisebb-nagyobb egyetemi intézetek épültek. Münchenben a műegyetemet nagyobbra fejlesztik, a hamburgi és kölni egyetem pedig éppen a háború után keletkezett és a frankfurti is teljesen csak a háború óta fejlődött ki. A Kaiser Wilhelm Gesellschaftnak 18 intézete van már, amelyek közül hat a háború óta létesült és most van Berlinben szervezés alatt egy nagy összehasonlító jogtudományi és nemzetközi jogi intézete, mely azonban más nevet fog kapni, nehogy nemzetközi kapcsolatainak kifejlesztésében a neve nehézségeket okozzon. A berlini Telegrafenbergben az állami Csillagvizsgáló Intézetben nem régen készült el az úgynevezett Einstein-torony. Hasonlóképpen nagy áldozatokkal folytatják múzeumi építkezéseiket és a Notgemein-

schaft der deutschen Wissenschaft 8 millió aranymárkát kapott a birodalomtól a folyó évben, amelyből többek között megszervezett egy nagy tudományos felszereléssel ellátott Atlanti Óceáni Expedíciót, mely két évig lesz távol a hazai kötötől.

Németország az egyetemeket belsőleg is átszervezte. Az 1923 március hó 20-án kiadott *Grundsätze einer Neuordnung der preussischen Universitätsverfassung* alapján az összes egyetemeknek új statutumai elkészültek és azokat mostanában fogják közzétenni. Hasonlóképen Bajorországban új szervezeti reform és számos egyetemi tanulmányi reform is történt, amelyeket egy korábbi jelentésemben részletesen feldolgoztam.²

Franciaországban a párizsi egyetemen több új intézet épült és van épülőben, az egyetemi diákszociális kérdés megoldására pedig a lebontott párizsi váröv egy részének helyén Cité Universitaire-t építenek. Franciaországban is alkottak szervezeti reformot az 1920. évi július hó 21-i dekrétummal, amely az egyetemek területi hatáskörének fenntartása alapján a kerületükben lévő összes felsőoktatási és kutatási intézményeket bekapcsolta az egyetembe és az egyetem tanácsát a változott viszonyok figyelembevételével újjászervezte és kibővítette. 1922-ben megszűnt az a régi tradíció, hogy a párizsi egyetemnek a mindenkori közoktatásügyi miniszter volt a rektora, és így annak addigi vicerektora azóta a párizsi egyetemen is ugyanazt a címet viseli, mint a vidéki egyetemekéi már régtől fogva. A francia egyetemek nagy súlyt helyeznek külföldi kapcsolatok szerzésére, így a párizsi egyetemnek Varsóban, Prágában, a toulousinak Madridban, a lyonninak Beyruthban van francia intézete stb.

Olaszország 20 egyetemét, amelyek közt kicsinyek is vannak, mind fenntartják, sőt 1924 őszén Milánóban nagy teljes egyetemet alapítottak, amelynek központi épülete egy átalakított régibb épületben nyert elhelyezést és egész új városrész van épülőben az orvosi fakultás és a természettudományi intézetek elhelyezésére. *Gentile* közoktatásügyi miniszter nagy

² A felsőoktatás és tudományos élet állapota a háború után Németországban és Ausztriában. Budapesti Szemle 1924. L. 30. l.

fascista szervezeti és tanulmányi reformot is léptetett életbe, amely részben újból módosult.

Svájcban a zürichi egyetemnek hatalmas új központi épülete van, s az aránylag fiatal freiburgi egyetem további fejlesztésének is készek a tervei.

Angliában a londoni egyetemet, amely 36 college-ből áll és 21.000 hallgatója van, nagy birodalmi egyetemmé akarják kifejleszteni és mivel az *University* és a *Kings Collegek* — amelyek az összesek közt a legnagyobbak és önmagukban is egy-egy önálló egyetemnek tekinthetők — a *British Museum* környékén vannak, oda akarják a város más részében elszórt intézményeket is egy az állam által felajánlott telekre áttelepíteni, többek közt magukat a központi hivatalokat is, amelyek most a *South-Kensington Museum* szomszédságában vannak. Cambridge-ben, a filológiai kutatás híres angol központjában, a klasszikus régi collegek között a biochemia, a biológia és a kísérleti pszichológia most kaptak modern, új intézeteket.

S hogy Amerika mit áldozhat saját intézményeinek fejlesztésére e téren, arról fogalmat alkothatunk magunknak akkor, ha meggondoljuk, hogy mit tud áldozni a külföldre. A *Carnegie Corporation* vagyona 135 millió dollár és ez különféle fiókszervezetei útján Lüttichben, Belgrádban könyvtárakat épített, az angol *Medical Research Council*nek egyetlen évben ötnegyed millió dollárt bocsátott kutatások támogatására rendelkezésére, vagy hogy a *Rockefeller Foundation* Kínában orvosi egyetemet tud fenntartani, közegészségügyi intézetek láncolatát létesíti a keleti járványok ellen Rigától Varsón, Prágán, Budapesten, Belgrádon át Bukarestig és jelentékeny értékű ösztöndíjakban tudja számos ország ifjú tudósait éveken át részesíteni. Köztudomású, hogy az amerikai egyetemek és tudományos intézetek rendelkeznek ma az egész világon a legmodernebb felszereléssel és a legdúsabb anyagi eszközökkel. Ezenfelül nagy előnye Amerikának, hogy a külföldieknek adott ösztöndíjak útján az egész művelt világ tudományos berendezéseibe mély bepillantást kap, a legkiválóbb tudósok nagy részével közvetlen érintkezésbe jut, s ily módon olyan gazdag tapasztalatokat szerez, hogy azok alapján kifejleszthető tudománypolitikájával szintén nehéz lesz lépést tartani.

Mindez mutatja, hogy a tudományos versenyben megállás nincs. Még a körülöttünk lévő utódállamok is fejlesztik egyetemeiket, úgyhogy okunk van e téren is a legnagyobb erőfeszítésre. *Paul Otlet* számítása szerint a világon ma 280 egyetem, 25.000 egyetemi tanár, félmillió egyetemi hallgató, mintegy 5000 tudományos társulat és legalább 1000 nagy könyvtár van. Ebben a keretben kell Magyarországot mindig látnunk.

III.

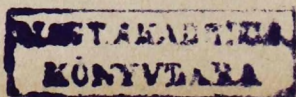
A tudományos kutatás és a felsőoktatás az egyes tudósoknak legszemélyesebb munkája. Van azonban a tudományos munkának számos olyan feltétele, amit azok egyenként nem tudnak maguk számára megszerezni, hanem csak együttes munkával, a szervezettség erejével biztosíthatnak maguknak. Ezeknek a szellemi és anyagi feltételeknek a megteremtése minden állami tudománypolitikának is a tulajdonképeni feladata, de e tekintetben maguknak a kutató tudósoknak szolidaritása és szervezetekbe való tömörülése és együttes munkája nélkülözhetetlen. Ebből a szükségletből keletkezeti többfelé a kutatóknak és kutató intézményeknek országos tömörülése és ugyanez vezetett a háborúban megszűnt nemzetközi tudományos egyesülések helyett újabb nemzetközi szervezetek létesítésére, amelyek azonban nemzetközi jellegüknek nem nagy előnyére a volt központi hatalmak tudósait kizárják soraikból. Ezek a szervezetek a tudományos munka eredményességének ma nélkülözhetetlen előmozdítói, ezért azokkal meg kell ismerkednünk, nehogy ezt a szervezeti újítást negligálva, minden áldozatkészségünk mellett is szervezetlenségünk miatt háttérbe szoruljunk.

A nemzeti szervezetek közt nálunk legismertebb a *Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft*. 1920-ban jött létre abból a felismerésből kifolyólag, hogy Németország gazdasági válsága az ottani tudományos kutatást és ezáltal a német kultúrának alapjait is a legnagyobb mértékben veszélyeztette. Ekkor kérte fel a porosz tudományos akadémia a többi fontosabb tudományos alakulatokkal egyetértésben dr. *Schmidt-Ott* nyugalmazott porosz közoktatásügyi minisztert, létesítsen szervezetet a veszély elhárítására. Az eredmény egy egé-

szen újszerű szervezet, amelyet a német tudományos akadémiák, egyetemek, műegyetemek, a Kaiser Wilhelm Gesellschaft, a Verband technisch-wissenschaftlicher Vereine és a német természetkutatók és orvosok társasága alakítottak, amelyhez később a mező- és erdőgazdasági, állatorvosi és bányászati főiskolák is csatlakoztak. Működése az egész német birodalom területére kiterjed és így a szövetséges államok korábbi kultúrpolitikai elzárkózásával szemben a német kultúrális egység megteremtésének fontos eszköze lehet.

A Notgemeinschaft magánosok áldozatkészségében is részesül, de eszközeinek nagyrészt az államtól és főleg a birodalomtól kapja. Mégis mint az egész német tudományos világ önkormányzati szerve szerepel és az a 21 szakbizottság, amely ma a Notgemeinschaft által adott támogatások odaítélése tekintetében az irányadó tényező, az összes egyetemi nyilvános rendes és magántanároknak, akadémiai rendes és levelező tagoknak, a fontos kutató intézetek igazgatóinak és tudományos munkatársainak, körülbelül mintegy 7000 tudósak számára útján kapta mandátumát. A szakbizottságok javaslata egy 11 rendes és ugyanannyi póttagból álló főbizottság elé kerül (amelynek elnöke *Harnack*) és ez véglegesen dönt.

A Notgemeinschaft munkájának sikere, látjuk, azon múlik, hogy helyesen legyen tájékozva a német tudomány problémáiról és helyzetéről, a felett teljes áttekintése legyen és ott segítsen, ahol a rendelkezésre álló eszközöket legjobban felhasználhatja. Az elnökség evégből nemcsak írásbeli javaslatokat és véleményeket gyűjt, hanem hacsak lehet, Berlinben és a vidéken is helyszíni látogatásokat tesz és szóbeli tárgyalásokat folytat. Az eredmény az eddigi négy év alatt az, hogy a német tudományos kutatás és irodalmi termelés a válságon túl van és a Notgemeinschaft kitűnő elnöke azt a példátlan áttekintést, a tudósokat foglalkoztató problémák és a kutató munka akadályai felett, amelynek megszerzésére Németországban még soha senkinek, az egyes szövetséges államok kultuszminisztériumainak sem volt meg az illetékessége, arra fordítja, hogy a tudományos kutatást szervezze azoknak a kutatási feladatoknak kijelölése útján, amelyek a német gazdasági élet, közegészség és népjólét terén aránylag gyors és biztos eredménnyel kecsegtetnek. Mint a Notgemeinschaft negyedik évi jelentésének függelékében közölt emlékirat bizo-

nyítja, ez a legkiválóbb kutatóknak önkéntes csatlakozásával sikerült, olymódon, hogy a kitűzött célt az egyéni kezdeményezés megóvásával össze tudták egyeztetni.

Hasonló, a tudományos kutatás előmozdítására szolgáló intézmények már a háború előtt is többfelé voltak. Ilyen Franciaországban a *Caisse des Recherches Scientifiques*, amely egy képviselő indítványára 1901-ben külön törvénnyel létesítettett. Ez a közintézmény, melynek önálló jogiszemélyisége van, a közoktatásügyi minisztériumtól függ. Célja a természettudományi kutatás előmozdítása segélyek nyújtása útján olymódon, hogy egyetlen komoly és lelkiismeretes kutató se akadjon fenn munkájában pénzhiány miatt. Igazgatótanács irányítja, melynek elnöke a Conseil d'Etat-nak egy tagja, tagjai egy szenátor, egy képviselő, a legfőbb állami számvevőszéknek egy tanácsosa, a közoktatásügyi, a földművelésügyi és pénzügyminisztériumnak egy-egy vezető tisztviselője és a szaktanács két alosztályának egy-egy képviselője.

Az igazgatótanács állapítja meg évről-évre az összeget, amely támogatásokra kiosztható.

A szaktanácsnak, amely az igazgatótanácsot támogatja, két alosztálya van, az egyik a biológiai tudományok (orvostudományok, állattan, növénytan), a másik a többi természettudományok számára. Mindkét alosztály szakemberekből áll és maga választja elnökét. Az alosztályok határoznak a segélyek céljára szolgáló összegek felosztása és odaítélése tárgyában.

Ennek a Caise des Recherches Scientifiques-nek anyagi eszközei az állam, a megyék, községek és gyarmatok segélyéből, hagyományokból és adományokból s a totalizátor-jövedelmekhez hasonló forrásokból áll. Az idén az 1925. évi állami költségvetési törvény mondta ki *Borel* tengerészeti miniszter, az École Normale Supérieure volt igazgatója javaslatára, a műszaki oktatás fejlesztése érdekében az úgynevezett *taxe d'apprentissage* behozatalát, melyet minden munkaadó összes alkalmazottai után fizet és ennek hozadéka részben szintén a kutatóalapba folyik be. Ennek a hozadéka terhére a pénzügyminiszter az 1925. évre előre 4 millió frankot bocsátott a közoktatásügyi miniszter rendelkezésére. Az alap működéséről általában a minisztériumban és a tudományos kö-

rökben egyaránt nagy elismeréssel nyilatkoztak. Jellemző azonban *André Mayernek*, a *Collège de France* egyik tanárának előttem tett nyilatkozata, amelyben azt mondotta, hogy Franciaországban már el van ismerve, hogy a kutatás közügy: *La recherche est un service publique* és ezért ennek eszközeit feltétlenül előteremtik, s ha a Borel-féle javaslat nem ment volna át, újabb javaslatokkal jöttek volna mindaddig, míg céljukat el nem érik.

Angliában 1911-ben, a biztosítás kötelező szabályozásakor, törvénnyel kimondották, hogy minden biztosítás után egy pennyt egy *Medical Research Found* létesítésére kell fordítani. Az alap először 1914-ben volt felhasználható, amikor e célra 55.000 font sterling állott rendelkezésre. Ennek az alapnak helyes felhasználása másként nem volt elérhető, mintha e célra megfelelő számú személyből, szakemberek bevonásával, bizottság alakíttatik. Így jött létre két szerv: 1. Egy tanács, amelynek 42 tagja közt az ország legfontosabb tudományos és orvosi testületei és a közegészségügyi hatóságok képviselve voltak, s köztük kilenc tag egyéni képességei és tapasztalatai alapján volt kinevezendő. 2. Egy kilenc tagú *Medical Research Committee*, amelyet szándékosan állítottak össze kevés tagból, hogy sűrűn ülésezhessék és ennek tagjai nem képviseleti alapon, hanem egyéni fajsúlyuk szerint a legnagyobb gonddal válogattattak össze, úgyhogy azokat a tulajdonságokat egyesítsék, amelyek a feladat megoldásához leginkább szükségesek.

Az orvosi kutatás célját, melynek támogatására a bizottság alakult, úgy határozták meg, hogy az az orvosi tudás növelése az egészség megóvására, a betegségek megelőzésére és leküzdésére szolgáló módok növelése és szaporítása végett. Természetesen a kutatás nem irányulhat csak a közvetlen módok kutatására, hanem távolabbi problémák megoldása is beletartozik a feladatainak sorába. A megoldásnak három útját ismerték el: 1. elsőrendű kutatóknak állandó alkalmazása és kizárólag a kutatással való foglalkozása útján, 2. gyakorlott kutatóknak klinikákon vagy kórházakban való kutatómunkája útján, 3. egyéni kutatóknak pénzsegély, vagy más úton való támogatása útján. Végül szükségesnek találták széleskörű egészségügyi statisztika megszervezését a betegségek és betegek figyelemmel kísérése végett.

A Medical Research Committee feladata volt a kutatási céloknek és a megfelelő embereknek kiválasztása. Javaslatait elfogadás végett az alap (Medical Research Found) elnökének kellett bemutatni, akinek hozzájárulása nélkül semmi összeg nem utalványozható, az pedig hozzájárulása előtt kikérte a 42 tagú tanács véleményét. A kilenc tagú bizottság tagjai külön-külön, vagy együttesen meglátogatták az összes fontosabb gócpontjait a kutatásnak és a programot annak alapján állították fel. Eredménye lett egy kutatóintézetnek létesítése, amelyet azonban a mi viszonyaink szerint nagyon is egyszerűnek tartanánk, a már korábban fennálló Lister Intézettel való együttműködés biztosítása stb., de a háború kitörése a bizottság munkáját az első öt évben háborús témák felé eltolta. Az intézmény működéséről évenként tanulságos jelentések jelennek meg, amelyek igazolják azt a bizalmat, amit ez az intézmény magának kivívott. Már tíz ilyen jelentés van s azok utolsója (az 1923—24. évről) tanulságosan foglalja össze az eddigi eredményeket.

A háború után 1920-ban a korábbi szervezetet végleges újabb szervezettel cserélték fel oly módon, hogy egy királyi rendelet a 42 tagú tanácsot megszüntette és a Privy Council tagjaiból egy mindössze négy tagú bizottságot alakított, az addigi Medical Research Committee akkori tíz tagját pedig *Medical Research Council* névezte ki azzal a joggal, hogy szabályzatát, melyet a királyi dekrétum megállapított, maga javíthassa és módosíthassa. A Councilnak két évenként három-három tagja válik ki, akiknek helyét a Privy Councilnak említett négy tagú bizottsága tölti be, esetleg ugyanazoknak újra való kinevezése útján. A Council működése most már hadiszükségletek által való korlátozás nélkül tisztán a tudomány előbbrevitelére irányul és a tíz tagú tanács, mely maga választja elnökét, arra a tapasztalatra jutott, hogy a kutatásnak elszigetelése és a felsőoktatástól való elválasztása nem kívánatos. Megvan ugyan most is önálló kutatóintézete, de évi jövedelmének nagyrészt, több mint 80.000 font sterlinget, az egyetemeknek bocsátja rendelkezésére segélyek és kiválasztott kutatók számára adott ösztöndíjak alakjában. Az egyetemeken egyes intézetek felállításával vagy felszerelésével is foglalkoztak és az utolsó jelentés önérettel állapítja meg, hogy például magában Cambridge-ben egy nagy tudós veze-

tése alatt 40 graduált férfi és nő végez kutatást. A tanácsnak az 1923—24. évben 140.000 font sterling állott az állami költségvetésből rendelkezésére.

Franciaországban a háború óta egy még általánosabb mozgalom fejlődött ki a tudományos kutatás módszeres megszervezése és racionalizálása érdekében. Kiindult abból a tapasztalatból, hogy a háború nemcsak a katonáknak, hanem a tudósoknak a háborúja is volt. És Franciaországban, mint mondják, az volt a helyzet, hogy a háború elején a legnagyobb nehézségekkel járt azoknak a tudósoknak és azoknak a laboratóriumoknak megtalálása, amelyek a legimminensebb hadi problémák megoldására alkalmasak voltak. Sőt abból hogy Németországban ez sokkal könnyebben ment és Németország a hosszú háborúra való műszaki berendezkedésre gyorsan áttérhetett, egyik bizonyítékot kovácsolják maguknak arra, hogy Németország és a központi hatalmak a háborúra előre felkészültek és azt akarták is. A háború kényszere alatt azonban Franciaország és szövetségesei is megteremtették sok nehézség árán a szerveiket, s ezeket a szervezeteket nem hajlandók feláldozni a háború után sem. Így jöttek létre az egy, vagy rokonszakmabeli tudományos társulatok federációi, a *Fédération nationale des Associations de Chimie de France*, a *Fédération française des Sociétés de Physique*, a *Fédération des Sociétés Françaises de Sciences philosophiques historiques, philologiques et juridiques*, a *Comité national de recherches pour les Sciences biologiques* stb., amelyek együttvéve megalkották a *Confédération des Sociétés scientifiques françaises*st. Ennek a mozgalomnak a lelke az az *André Mayer*, akit fentebb említettem, aki egy 1920-ban írt memorandumában² teljes világossággal fejti ki a tudományos kutatás francia nemzeti szervezésének problémáit, megkülönböztetve a *recherche spontanée*-t a *recherche provoquée*től, a kutató által maga választott és a neki kitűzött témára vonatkozót és vizsgálva mindazokat a kérdéseket, amelyeknek helyes megoldása szükséges ahhoz, hogy az ország tudósainak munkája ne csak speciális kutatások egymásmellettsége legyen, hanem egész működésükben egység legyen, munkájuk egymást ki-

² André Mayer. Sur quelques questions relatives à l'organisation des recherches scientifiques. 1920.

egészítse és így a legnagyobb eredményre vezessen, amit a nemzet számára egyáltalában nyújtani tudnak.

Egyáltalában a francia tudományos élet nyújt a legtöbb tanulságot arra, hogy az izzó hazafiság hogyan tudja az önálló kutatásukra féltékeny tudósokat is munkájuk módszeres összefoglalására bírni azért, hogy nemzetük tudományos teljesítményét és jelentőségét annak nemzetközi érvényesülése érdekében latbavessék.

Franciaország tudósainak ezt a szervezkedését egy más hazafias törekvés is fűti. Mayer idézett memorandumában ugyanis világosan kifejti, hogy a természettudományi kutatás, ma a mások által elért eredmények nyilvántartása és megismerése nélkül nem lehetséges. Ezt a tudományos nyilvántartást pedig a Centralblattok, Jahresberichte és a nagy rendszeres Handbuchok útján Németország végezte, mondhatni monopolizálta és ezáltal szerezte meg az egész világon a legnagyobb tudományos komolyságnak és alaposságnak a hírnevét. Franciaország és az ántántállamok tudósai a politikai győzelmet fel akarják használni arra, hogy a német tudomány fölénye alól emancipálódjanak és a német kiadványok monopóliumának megtörése végett angol, francia és olasz nyelven konkurrens kiadványokat létesítsenek. Ez egyúttal a magyarázata azoknak a nemzetközi tudományos szervezkedéseknek is, amelyek a háború után létrejöttek és a központi hatalmak tudósainak kizárását következetesen keresztülviszik.

IV.

A nemzetközi tudományos szervezetek tekintetében ma a helyzet a következő:

Az *Association Internationale des Académies*, mely 1901-ben alakult, a háború alatt természetesen nem jöhetett össze, a békeszerződésekben pedig az ántánt minden ilyen nemzetközi alakulatnak, amelyben a központi hatalmak is résztvettek, felbontását kívánta. Ez a békefeltétel, mondhatni, már a háború elvesztése előtt meg volt állapítva.

Az ántántállamok tudósai a hadi érdekű kutatások terén egymással sűrű érintkezésben voltak. Mindegyik államban megalkultak a háborús kutatás szervei, úgy mint Francia-

országban és ezek 1918 október 11-én Londonban jöttek össze a szövetséges államok tudományos akadémiáinak ülésére. Ezen *Balfour* elnöklete alatt kimondották a francia Académie des Sciences 1918 szeptember 3-án hozott határozatának megfelelően a következőt: „A háború eddig az egyének együttműködését gyakran megszakította, anélkül azonban, hogy azok kölcsönös nagyrabecsülését megszüntette volna, mert az a tudomány értéke felől táplált érzelmeiken nyugodott; a béke hamarosan eltüntette a korábbi harcok nyomait. Ha ma a szövetséges államoknak és az Amerikai Egyesült Államok tudományos akadémiáinak kiküldöttei lehetetlennek tartják, hogy a központi hatalmak tudósaival a bár csak tudományos jellegű személyes érintkezést is újból felvegyék, amíg azok a civilizált nemzetek társaságába újból fel nem vétettek, ezt felelősségük teljes tudatában teszik és kötelesek megindokolni, hogy mi vezette őket erre az elhatározásra.“ Az indokolás ugyanaz, amire a békefeltételek szörnyűségeit is alapították. Határozatul pedig kimondották az addigi nemzetközi tudományos egyezmények megszüntetését és azt, hogy helyettük újakat kössenek a központi államok kizárásával és semlegesek esetleges részvételével. A londoni konferencia résztvevői másodszor 1918 novemberében Párisban és harmadszor 1919 júliusában Brüsszelben jöttek össze és ez összefüggésben eredménye lett két nemzetközi szervezet létesülése. Nyomban ott Brüsszelben 1919 július 18-án alakult meg a *Conseil International de Recherches*, mely a természettudományi akadémiákat, illetve azoknak ilyen osztályait egyesítette, míg 1919 október 18-án Párizsban az *Union Académique Internationale* jött létre, mely a szellemi tudományi akadémiákat, illetve azok ilyen osztályait volt hivatva összefoglalni. Az Association Académique Internationale helyett tehát most két nemzetközi szervezet létesült, amelyek mindegyikének székhelye Brüsszel. Ez mutatja azt is, hogy Belgium, mely korábbi semlegességének köszönhette kiváló szerepét a nemzetközi tudományos mozgalmakban, nagy ügyességgel igyekszik pozícióját mai, nagyon is megváltozott politikai magatartása ellenére továbbra is fenntartani.

Ez a két nemzetközi szervezet ma domináló szerepet játszik, ezért szervezetünkkel és működésünkkel tisztában kell lennünk.

A *Conseil International de Recherches* szabályzata 1920 január 1-én lépett életbe és 1931 december 31-ig van hatályban. „Ezen időponton túl a tagállamok hozzájárulásával újabb 12 évre fog megújíttatni.“ Az alapszabályok csak a tagállamok $\frac{2}{3}$ -ának hozzájárulásával lesznek módosíthatók.

Ennek a nemzetközi kutatótanácsnak célja:

a) a tiszta és az alkalmazott természettudományok különböző ágaiban végzett nemzetközi tevékenység összehangba hozatala;

b) az 1918 októberében Londonban hozott határozatoknak megfelelően a tudomány előbbrevitelére szükségesnek ítélt nemzetközi egyesülések és szövetségek létesítésének kezdeményezése;

c) a nemzetközi tudományos munkának irányítása azon területeken, amelyeken megfelelő egyesülések nincsenek;

d) alkalmas módokon érintkezésbe lépés a csatlakozó államok kormányaival, hogy a hatáskörébe tartozó kérdések tanulmányozását figyelmükbe ajánlja.

A tanácsnak tagjai az alapító és oda utóbb bevett semleges államok. Ezidőszereint a következők: Ausztrália, Belgium, Kanada, Dánia, Franciaország, Görögország, Hollandia, Olaszország, Japán, Mexikó, Monakó, Norvégia, Lengyelország, Portugália, Spanyolország, Svédország, Svájc, Észak-Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Jugoszlávia. (Csehszlovákia hiányzik!) A közgyűlést háromévenként tartják Brüsszelben. A második 1922-ben, a harmadik 1925 júliusában volt. A közgyűlésen a tagállamok vezetőinek száma népességükhöz igazodik. Ha lakóik száma 5 milliónál kevesebb, egy szavazatuk, ha 5 és 10 millió közt van, két szavazatuk, stb., legfeljebb azonban öt szavazatuk van. A közgyűlés végrehajtóbizottságot választ, amelybe öt tagot küld ki. A végrehajtóbizottság fel van hatalmazva, hogy a tudomány több ágát közösen érdeklő tudományos kérdések tanulmányozását alkalmas módokon biztosítsa.

Az egyes tudományágaknak megfelelően ez a Conseil külön nemzetközi szövetségeket kezdeményez, amelyek közül azonban csak hatot sikerült megalakítani, nevezetesen a nemzetközi csillagászati uniót, a nemzetközi geodéziai és geofizikai uniót, nemzetközi kémiai uniót, a nemzetközi mathema-

tikai uniót, a nemzetközi tudományos rádió-telegráfiai uniót és a fizikai tudományok nemzetközi unióját. Az államoknak külön kell ezekbe az uniókba belépniök, de annak előfeltétele, hogy a *Conseil International de Recherches*nek tagjai legyenek.

A *Conseil International de Recherches* létesítését *George Hale*, az amerikai Mont Wilson Csillagvizsgáló igazgatója kezdeményezte és alakuló ülésén a belga *Lacroix* elnök többek közt úgy fejezte ki magát, hogy: „Az épület kész, de a németeknek és szövetségeseiknek tilos a bemenet.” A második közgyűlésen, amelyen a francia *Emile Picard* elnökölt, Svédország indítványozta az alapszabályoknak olyan módosítását, hogy a tanácsba és az Uniókba minden nemzet beléphessen. Svájc támogatta az indítványt. Az angol képviselő tiltakozásához azonban az összes többiek hozzájárultak és így a változatlanóság határozatba ment.

Az idén tartott harmadik közgyűlésen a holland képviselő indítványozta, hogy a tudományos kutatásnak nemzetközi jellegét adják vissza. A svéd és az amerikai kiküldött támogatta az indítványt, a francia képviselő hajlandó volt olyan módosításhoz hozzájárulni, hogy olyan államok, amelyek a Nemzetek Szövetségének tagjai, felvehetők legyenek, a belga képviselő azonban (*Pelsener*) kijelentette, hogy Belgium minden módosítást barátságtalan cselekedetnek tekintene. Ezzel a módosítás lehetősége az 1928-ban tartandó következő közgyűlésig megszűnt. *Pelsener*, aki a belga akadémia főtitkára, előttem kevéssel a közgyűlés után úgy nyilatkozott, hogy a javaslat azért bukott meg, mert nem volt kellőképen előkészítve, a következő alkalommal azonban minden bizonynyal el fogják fogadni.

A *Conseil International de Recherches* azt igyekszik elérni, hogy az egyes tagállamokban megfelelő nemzeti tanácsok alakuljanak. Ilyen Conseil National de Recherches-ek több államban létesültek. Így az Egyesült Államokban is. De hogy minden országban van-e ilyen és hogy milyen szerepet játszanak az illető nemzet tudományos munkásságának irányításában és szervezésében, azt eddig megállapítanom nem sikerült. Ezt a sorrendet egyébként sokan fordítotttnak tartják és az elnöki megnyitókban védekeznek is ellene, felhíván, hogy némely nemzeti bizottság hamarabb alakult meg,

mint a nemzetközi és viszont például Belgiumban az ország késői felszabadulása miatt csak utóbb jöhetett létre.

Az *Union Académique Internationale* Brüsszelben 1923 áprilisában új alapszabályokat fogadott el és ezek vannak ezidőszerint is érvényben. Eszerint vannak alapító tagjai, az ántánt és egyes semleges államok akadémiai, akiket „Corps affiliés à l'Union Académique Internationale”-nak neveznek. Olyan nemzetek, amelyeknek akadémiai még nem tagjai az Uniónak, de belépni óhajtanak, szándékukat vagy közvetlenül, vagy három tagnemzet képviselői útján jelenthetik be. Felvételük a tagok $\frac{3}{4}$ részének hozzájárulásával, titkos szavazás útján történik. A felvételre nézve azonban nincs az az elvi kizárás a központi hatalmakra nézve, mint a másik szervezetnél.

A tagok ezidőszerint Belgium, Dánia, Spanyolország, Északamerikai Egyesült Államok, Franciaország, Nagy-Britannia, Görögország, Olaszország, Japán, Norvégia, Németalföld, Lengyelország, Portugália, Románia, Oroszország, Jugoszlávia és Csehszlovákia. Egy-egy nemzetnek több akadémiaja is corps affiliéja lehet az Uniónak és azok mindegyike egy-egy szavazatot gyakorolhat a közgyűlésen. A tagok évenként egyszer összejönnek közgyűlésre. Az Unió irodája az elnökből, két alelnökből, egy titkárból és két segédtitkárból áll. Évenként Comptes Rendus adnak ki.

A hat német (berlini, göttingeni, heidelbergi, leipzig, müncheni és az osztrák bécsi) akadémia már a háború előtt megalkototta a *német akadémia-kartelljét*, amelynek elnöksége évről-évre vándorol. Ennek a szervezetnek jelentősége a háború után a két nemzetközi szervezet bojkotthatározata következtében nagyon megnövekedett. Legutolsó ülését 1926 januárjában Bécsben tartotta.

Más jellegű és talán hosszabb jövőjű a Nemzetek Szövetsége által felállított *Commission de Coopération Intellectuelle*.

Köztudomású, hogy a Páris körüli békeszerződések a munkaviszonyok szabályozására vonatkozó rendelkezéseket is tartalmaznak és a Nemzetek Szövetsége mellett nemzetközi munkaügyi hivatalt is létesítettek. Hamarosan feltűnt, hogy a Nemzetek Szövetsége nem állhat meg a fizikai munka feltételeivel való törődésnél, hanem a szellemi érintkezéssel, a nemzetközi megértésnek előmozdításával is kell foglal-

kozna. Így jött össze a Nemzetek Szövetsége második közgyűlésének határozatából 1922 augusztus 1-én Genfben a *Commission de Coopération Intellectuelle*, amelynek 12 tagja van; egyéni képességeik alapján, nem pedig képviselet alapján kijelölt tudósokból. Közöttük *Einstein* az egyetlen, akit a központi hatalmakhoz lehet számítani, bár a németek maguk svájcainak tekintik. *Einstein* egyébként jóideig nem is vett részt a tanácskozásokban, csak újabban tért oda vissza.

A bizottságnak nem volt könnyű feladatait úgy kiválogatni, hogy működése számottevő legyen és viszont olyan kényes kérdéseket ne érintsen, amelyek a Nemzetek Szövetségében megszervezkedett hatalmaknak kényelmetlenek lettek volna. Ezért abban állapodott meg, hogy 1. ankétot tart a szellemi munkának a helyzetéről az egész világon, 2. foglalkozik különösen válságos helyzetben levő államokban a szellemi munka megsegítésével, 3. a szellemi tulajdonjog védelmének problémájával, 4. az egyetemközi kérdésekkel, 5. a nemzetközi bibliográfia szervezésével. E három utóbbi kérdés tanulmányozására albizottságokat is alakított, amelyekben azonban szintén csak a győztes és semleges államok képviselői foglalnak helyet. Megjegyzendő, hogy Ausztria *Alfred Dopsch* bécsi egyetemi tanár személyében nyomban a bizottság megalkotása után külön levelezőt küldhetett ki.

Ujabban a bizottság az irodalmi és szépművészeti kérdések tárgyalására saját kebeléből hattagú albizottságot küldött ki, amely hét segédtagot is választott, akik közt a központi hatalmak közül megint csak Ausztria szerepel *Weingartner Félix* zeneszerző által képviselve.

A bizottság elnöke *Bergson* volt, aki az idén betegségére való hivatkozással lemondott. Utódául 1926 januárjában *H. A. Lorentz*-et, a leydeni (Németalföld) egyetem fizikatanárát választották meg. E választásnál szándékosan voltak figyelemmel arra, hogy az elnök nemzetisége változzék és követni szándékoznak a jövőben is. Első titkára *Halecki*, a varsói egyetem tanára volt, aki már két év előtt átadta helyét *Oprescu Györgynek*, aki a turnszeverini gimnázium igazgatója, s utoljára a kolozsvári egyetem maître de conférence (megbízott előadó) volt.

Jellemző magára a bizottságra és összes albizottságaira, hogy mandátumuk nem határozott időre szól és így nem lehet

tudni, hogy mikor kerül megújításukra sor, és kiegészítésük a kooptáció útján történik, amelynek a többi államok csak eredményéről szereznek tudomást.

A bizottság arra törekszik, hogy az összes államokban a szellemi együttműködés nemzeti bizottságai alakuljanak meg. Ezidőszerint 30 ilyen bizottság van. A magyar bizottság megalakulása egyike volt az elsőeknek és például szolgált abban a tekintetben, hogy a bizottságokban a közoktatásügyi és külügyminisztérium képviselői is helyet foglalnak, amit célszerű voltánál fogva a *Commission de Coopération Intellectuelle* a többi államoknak is ajánlott. Érdemleges eredmény, amit Magyarország e bizottságnak eddig köszönhet, egyrészt az a két füzet, amit *Halecki* írt a magyar egyetemek és a szellemi élet állapotáról, másrészt az, hogy *Apponyi Albert* gróf felszólalására a magyar tudományos élet támogatása érdekében a világ összes nemzeteihez felhívást intézett, amelynek hatása azonban inkább erkölcsi, mint anyagi jelentőségű volt.

A *Commission de Coopération Intellectuelle* szervezete és működése ellen számos kritika hangzott el. Egyrészt azok az államok, amelyek nincsenek benne képviselve, követelik beválasztásukat. Egy részük, nevezetesen Csehszlovákia, Románia és Kína, elérte azt, hogy a *Commission de Coopération Intellectuelle* hatodik ülésén, folyó évi július havában elfogadták állandóan kiküldött levelezőiket, amilyen *Dopsch* eddig is volt Ausztria részére. Ilyen levelező kiküldésére Magyarországnak is kell törekednie.

A másik fontos kifogás, amelyet a *Commission de Coopération Intellectuelle* ellen felhoztak és amit önmaga is érzett, hogy tisztán tanácskozó szerv volt, amelynek tagjai évenként egyszer, vagy legfeljebb kétszer összejöttek, de szétoszlásuk után a megbeszélt ügyekben nem volt, aki intézkedik. A franciák ezt a hiányt ügyesen felhasználva, felajánlották, hogy Párisban saját költségükön létesítenek egy *Institut de Coopération Intellectuellet*, amelynek az legyen a hivatása, hogy a *Commission de Coopération Intellectuelle* számára a kérdéseket előkészítse és határozatait végrehajtsa, tehát előkészítő és végrehajtó szerve legyen. Erre a célra meg is szavaztak évi 2 millió francia frankot. Az ajánlat körül a Nemzetek Szövetségében és a *Commission de Coopération Intellectuelle*ben élénk vita volt, mert az angolszászok és a sem-

legesek rögtön észrevették azt, hogy a francia áldozatkészség és az intézetnek Párisban való felállítása junktimban vannak egymással és általa a francia befolyás túlsúlyát akarják biztosítani. A francia javaslat azonban gyakorlatilag célszerű volt, és parlamentáris formák közt megakadályozni nem sikerült. Az intézet Párisban a Palais Royal épületében 1925 őszén megkezdte működését hat ügyosztállyal. Unnepélyes megnyitása 1926. január 16-án volt. Az intézet igazgatója *Lucien Luchaire*, francia, a művészeti osztály vezetője *M. Dupierreux*, belga, az egyetemi osztályé *M. de Halecki*, lengyel, az irodalmi osztályé *Mistral* kisasszony, csilei, az információs osztályé *Prezzolini*, olasz, a tudományos ügyek osztályáé (kongresszusok stb.) *M. Schultze-Gaevernitz*, német, a jogi osztályé *M. de Villalonga*, spanyol és az általános igazgatási osztályé *Zimmern*, angol. Főleg az angolok hangsúlyozták, hogy nagy csalódást okozna Angliában, ha az Institut megalakításánál a németeket kihagynák. A többi személyzet is egyelőre egyéves szerződéssel alkalmazva van, köztük egy osztrák, magyar természetesen egy sem. Az állásokra nem írtak ki pályázatot, még csak azt sem közölték a tagállamokkal sem, hogy milyen állásokat szerveztek.

Az emberek egyéni jelentkezés vagy felszólítás alapján kerültek oda. Mereven ragaszkodik az intézet ahhoz az állásponthez, hogy az emberek ott is, mint a bizottságban csak egyéni jogcímen lehetnek, nem képviseleti alapon. Ez természetesen csak elvileg van így, a kívülálló nemzetektől nem lehet kívánni, hogy ebbe belenyugodjanak. Hogy ez a rendszer milyen hatást idéz elő, arra jellemző a következő rövid közlemény, amely a *Mitteilungen des Verbandes der deutschen Hochschulen* 1925. évi októberi számában jelent meg: „Gerüchtweise und nach Zeitungsmeldungen verlautet, dass der emeritierte Professor Geheimrat *Dr. von Schulze-Gaevernitz* in Freiburg sich für die Übernahme einer der Sekretärstellen an dem Institut International de Coopération Intellectuelle angeboten habe. Über die Wahl des Herrn *von Schulze-Gaevernitz* sowie über die Beweggründe, welche sie veranlasst haben, war vorher weder bei den zuständigen amtlichen Stellen noch in Hochschulkreisen etwas bekannt geworden. Herr *von Schulze-Gaevernitz* kann darum nicht als erwählter oder anerkannter Vertreter des deutschen Gelehrtentums an-

gesehen werden. Kein irgendwie ins Gewicht fallender Bruchteil der deutschen Hochschullehrer oder Gelehrten steht hinter ihm.“

Az intézet nemzetközi kapcsolatát olymódon igyekszik kiépíteni, hogy a tagállamok Párisban élő előkelő állandó delegátust neveznek ki melléje. Franciaország *Appelt*, a párisi egyetem eddigi rektorát, Ausztria *Mendsdorff-Pouilly* gróf volt nagykövetet nevezte ki, aki nem él Párisban. Magyarország képviseltetésére is gondolnunk kell.

Az *Institut de Coopération Intellectuelle* működésével szemben egyelőre csak a tartózkodás álláspontjára helyezkedhetünk. Az intézetnek és az egész *Commission de Coopération Intellectuelle*nek irányát és valóban nemzetközi voltát Németországnak a Nemzetek Szövetségébe való belépése bizonyára nagyon meg fogja változtatni és a bizottság által elérhető és betölthető keretek között talán ez az a nemzetközi szervezet, mely a háború óta létesültek között leginkább lesz alkalmas arra, hogy a volt ellenséges államokat a békés együttműködésre a tudományos munka előbbrevitele érdekében egyesítse.

A jelek arra mutatnak, hogy a kölcsönös közeledés vágya állandóan növekszik és ez magyarázza az ellentétek enyhítésére való indítványokat, amelyek ezirányban a *Conseil International de Recherches* közgyűlésein, eddig ugyan eredménytelenül, elhangzottak. A legnagyobb feltűnést *de Monzie* francia közoktatásügyi miniszternek 1925 szeptemberében Berlinben tett látogatása keltette, amelynek bevallott célja az volt, hogy a németeket a *Commission* és főleg az *Institut de Coopération Intellectuelle*ben való közreműködésnek megnyerje. Látogatásának nem volt közvetlen fogantatja, mert a németek egyrészt rámutattak arra, hogy amíg a *Conseil International de Recherches* alapszabályainak az a határozata fennáll, hogy 1931 december 31-ig központi hatalmak tudósai a nemzetközi szervezetekből ki vannak zárva, közeledés részükről ki van zárva, másrészt pedig arra, hogy *Schultze-Gaevernitz* a német tudomány részéről támogatásra nem számíthat és így az ő ottani szereplése az együttműködést inkább nehezíti, mint könnyíti.

De Monzie látogatásával azonban a jég mégis meg van törve és nincs többé akadálya annak, hogy az érintkezés bármikor újra felvétessék.

A francia akadémia küldötteinek a Magyar Tudományos Akadémia centenáris ünnepén való megjelenése hasonló jelentőségű volt Magyarországgal szemben, *de Monzie* berlini látogatásához. Látogatásukat a francia kormány és a francia követ hivatalosan is bejelentették és így nem szolgál jó ügyet a francia jobboldali sajtónak az az újabb mesterkedése, amely kiküldetésük hivatalos jellegét kétségbe vonni igyekszik.

Természetesen még hosszú út van hátra és meg kell találni azokat a szerveket és formákat, amelyek között a tudományos együttműködésre való őszinte hajlandóság létrejöhet. Ez csak oly módon lehetséges, amely egyik fél számára sem sértő. A németek a maguk nagy tudományos autonómiájának és teljesítményüknek teljes tudatában azon az állásponton vannak, hogy az entente-államok tudósainak a kizárásukra irányuló sértő határozatait könnyű szívvel elviselhetik. A *Notgemeinschaft* negyedik évi jelentésében *Schmidt-Ott* klasszikusan fejezi ki a német álláspontot a következőképen: „Es gibt darauf keine würdigere Antwort als den wissenschaftlichen Fortschritt in Deutschland. In der Wissenschaft entscheidet nicht Mehrheitsbeschluss, sondern die Leistung.“ A németek például ragaszkodnak ahhoz és nagyon helyesen, hogy nemzetközi kongresszusokon és kiadványaikban a német nyelv, melyet a győztes államok tudományos alakulatai a háború óta kizártak, a franciával, angolnal és olasszal újból egyenrangúvá tétessék. Azonkívül nincs meg a hajlandóság a *Conseil International de Recherches*ben való részvételre, inkább az *Association International des Académies* újrafelélesztését pártolják.

A Magyar Tudományos Akadémiának foglalkoznia kell ezzel a kérdéssel, nehogy izolálódjék és hogy megtalálja a módját a nemzetközi viszonylatokba újból való méltó bekapcsolódásának.

V.

Áttekintve ily módon a tudományos élet külföldi mozgalmait és a tudománypolitika legújabb törekvéseit, abból fontos tanulságok adódnak a magunk számára.

Az a nagy erőfeszítés, amit minden állam tesz, minket is kötelez. Sőt ránk még súlyosabb terhet ró, mert Csonka-

Magyarországnak kell mindazt a tudományos munkát továbbra is szállítania, amit Nagy-Magyarország jelentett a nemzetközi tudományos munkamegosztásban és itt nem az elhatározás és hazafias fogadkozás, hanem — mint *Schmidt-Ott* helyesen mondta — a teljesítmény számít.

El kell tehát érnünk tudományos teljesítőképességünk határait. A kutatómunka lényege az egyén agyában folyik. De ahhoz ma a munka szervezete nélkülözhetetlen előfeltétel. És a szervezet terén is haladást látunk a külföldön, amellyel lépést kell tartanunk. Amint az egyetemi tanszékek mellett bizonyos feladatokra és bizonyos keretek között az önálló kutatóintézetek kifejlődtek, látjuk, hogy ma az akadémiák mellett, sőt részben éppen azoknak kezdeményezésére, mint a *Notgemeinschaft*nál is történt, a tudományos kutatás ötletszerűségének kiegyenlítésére, a tudományok nagyarányú specializálódásának ellensúlyozásaképpen a szintézis biztosítására külön szervek alakultak, amelyek a kutatás programját kidolgozzák, időnkint kiegészítik, az e célra globálisan biztosított összeg legeredményesebb felhasználásáról is döntenek és kevés, organizátor emberből állnak, hogy ne vitatkozó, hanem alkotó szervek legyenek. A természet-tudományok természeténél fogva elsősorban azokra terjed ki ez a szervezés, de lehetséges és kívánatos sok tekintetben a szellemi tudományok terén is, amire szintén találhatók a külföldön példák.

Általában egyetemi és tudománypolitikánkban meg kell szoknunk a hosszú időre szóló programcsinálást. Nagy kérdések teljes áttekintését, a megvalósításukhoz szükséges összegek kiszámításának merését akkor is, ha ijesztő számok jönnének is ki. Ha azokat több évre elosztjuk, mindjárt a földre szállnak az utópiák régióiból. Vannak tudományos szükségletek, amelyek, ha kell, évekig is várhatnak a sorukra, de a fő, hogy meglegyenek és józanul bízni lehessen megvalósításukban. A bizalomnak alapja a szilárdság és következetesség, hogy a későbbi évekre kitűzött programra is sor kerülhessen. De van-e garancia, amely ezt a szilárdságot biztosíthatja? Szerintem van egy, és ez az egységes tudósközvélemény. Különböző szakbeli tudósainknak meg kell egymás szükségleteit ismerniök, a kormánnyal országos programban megállapodniök, s annak betartásán őrködniök.

Magyarország szerencsés abban a tekintetben, hogy tudománypolitikai célkitűzéseinek megvan a nagyvonalúsága. Megvan tudományos intézményeinknek olyan hálózata, amelynek teljességéhez nem sok kell és az évek nem hosszú sora alatt tervszerűséggel az ország mai anyagi erejével is megvalósítható. Szervezeti tekintetben az Országos Magyar Gyűjteményegyetem szerencsés novumot hozott, amely nemcsak itthon vált be, hanem alapgondolatával külföldön is presztizst szerzett magának.

A tudománypolitika legnehezebb része a személyi rész. Itt jelentkeznek leginkább a határai annak, ami a szervezés kérdése a tudományban. E téren is elmondhatjuk, hogy főleg, ami a szukkreszcencia képzését illeti, ma több történik, mint Nagy-Magyarország idején. Egyike a legsürgősebbnek látszó kérdéseknek az új n. elméleti tanszakok tudósjelöltjeinek a problémája. De ebbe nem mehetek bele. Máskorra kell fenn tartanom egy, a tudománypolitika dologi és személyi szükségleteinek egészére kiterjedő program vázlatának kidolgozását, amely esetleg a további tárgyalások kiindulópontja lehet.

Azt hiszem, e tekintetben is túl vagyunk a kezdeten. Egyrészt a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége fontos szerv az erőknek a tudósok öntevékenysége alapján való összefoglalására. Másrészt az országos természet-, orvos-, műszaki és mezőgazdaságtudományi kongresszus, amely arra van hivatva, hogy a természettudományi munka egész magyarországi múltjának és jelenének módszeres számbavételével a jövő évek sorára a tervszerű folytatás programját széles alapon megvitassa. A közoktatásügyi kormány fel kívánja használni ezt az alkalmat arra, hogy életre hívja az Országos Természettudományi Tanácsot, amely a bevált külföldi példákhoz hasonlóan fog ezentúl a magyar tudományos kutatás irányításáról és a tudós szukkreszcencia tervszerű neveléséről gondoskodni.

5. ROBERT GRAGGER ALS WISSENSCHAFTSPOLITIKER.

Megjelent az Aus den Forschungsarbeiten der Mitglieder des Ungarischen Instituts und des Collegium Hungaricum in Berlin, Dem Andenken Robert Graggers gewidmet. Berlin, 1927. Walter de Gruyter. c. műben.

An seinem Grabe bekamen wir die allerrührendsten Kundgebungen des Beileides zu hören. Jung und alt, Mann und Frau, reich und arm, einfache Leute und Akademiker nahmen von ihm mit dem gleichen Gefühl eines unersetzbaren Verlustes Abschied. Dies galt dem Manne, der das Leben all derjenigen glücklich beeinflussen konnte, denen es vergönnt war, mit ihm in Berührung zu stehen. An seinem Grabe trafen sich auch die amtlichen Vertreter zweier Nationen, welche ihn als treuen Sohn ihres Vaterlandes für sich beanspruchten, da seine wissenschaftliche Tätigkeit für beide Nationen bedeutungsvoll und ausschlaggebend war. Seine Ruhestätte wird durch ein vom preussischen und vom ungarischen Unterrichts-Minister gemeinschaftlich erhobenes Denkmal bezeichnet, was ein Beweis dafür ist, dass der Dahingeschiedene nicht nur im engbegrenzten Kreise seiner persönlichen Verbindungen, sondern auch im weit allgemeineren Leben der Wissenschaften, wo die Kräfte des Verstandes ihre ewigen Wege bauen, tief- und weitgreifende Wurzeln gefasst hatte.

Den Grund des tiefen Eindruckes, mit welchem Gragger auf die Seelen wirkte, finde ich darin, dass er eine neue, bedeutungsschwere Idee mit apostolischer Begeisterung verkündete und zu ihrer praktischen Verwirklichung selbst das Beispiel gab.

Im wissenschaftlichen Leben der ganzen Welt ist das Vordrängen der Arbeitsorganisation eine neue Erscheinung. Was sind die Bedingungen des Fortschrittes der Wissen-

schaften? Gute Köpfe, begabte Forscher und materielle Mittel, wie Bibliotheken, Laboratorien, Forschungsinstitute, u. s. w. Das ist wohl eine alte und allbekannte Wahrheit.

Was aber neu ist und heute noch vielfach der Anerkennung bedarf, das ist das Auftreten der Organisation in den letzten Jahrzehnten als dritter und völlig ebenbürtiger Faktor des wissenschaftlichen Fortschrittes. Wir sehen heute überall die Entwicklung des wissenschaftlichen Grossbetriebes. Die wissenschaftliche Arbeit hat sich derart differenziert, dass die Fachleute der verschiedenen Wissenschaftszweige ohne enge Zusammenarbeit mit den benachbarten Gebieten unmöglich vorwärts kommen können. Der technische Fortschritt stellt betreffs der wissenschaftlichen Instrumente und Materialien geldliche Anforderungen in einem Ausmasse, wie man sie früher überhaupt nicht gekannt hat. Auch die wissenschaftliche Literatur erreichte eine solche Ausdehnung, dass ihr Überblick ohne entsprechende bibliographische Hilfsmittel bzw. ohne Organisation ganz unmöglich ist. Schliesslich muss auch an die planmässige Sicherstellung des Nachwuchses der Fachleute gedacht werden, damit das Fehlen einzelner Fachleute nicht auch die Lahmlegung anderer Wissenschaften verursache.

Es ist von höchstem wissenschaftspolitischen, also auch von höchstem nationalen Interesse, dass der Verwaltung im Gebiete aller Wissenschaften stets erstklassig ausgebildete und dem internationalen Grade entsprechende Fachleute zur Verfügung stehen. All dies ist nur im Wege der Organisation zu erreichen, da die einzelnen Fachleute, die mit ihren eigenen wissenschaftlichen Arbeiten beschäftigt sind, zur Schaffung dieser planmässigen Zusammenwirkung nicht berufen sind. Diese Leute interessieren sich ja nur gelegentlich und teilweise dafür, und doch darf diese Arbeit keineswegs dem Zufall überlassen werden.

Es war eine der fruchtbarsten Intuitionen Graggers, dass er die Unentbehrlichkeit der Organisation, besonders in Bezug auf Heranbildung des wissenschaftlichen Nachwuchses, frühzeitig erkannte. Das ist besonders bei kleinen Nationen, die sprachlich abgesondert sind, wie z. B. bei Ungarn mit seinen zehn Millionen Seelen, von ausschlaggebender Bedeutung. Die Selbständigkeit der ungarischen

wissenschaftlichen Arbeit kann nur dann gesichert werden, wenn die jeweilige Regierung immer bestrebt ist, alle fähigen Kräfte auszunützen und sie auf allen wissenschaftlichen Gebieten gleichmässig zu verteilen. Das Berliner Collegium Hungaricum ist eine Sammelstelle der besten Kräfte der ungarischen Jugend, wo diese in die internationale wissenschaftliche Arbeit Einsicht bekommen und dadurch auch zur vollen Entfaltung ihrer besten Kräfte hingerissen werden. Dieses Institut, welches ohne Professor Robert Gragger kaum zustande gekommen wäre, ist auch geeignet, der ungarischen Wissenschaftspolitik unter Beiziehung der bereits graduierten Stipendiaten zur Heranzüchtung des Nachwuchses wertvolle Stütze zu gewähren.

Dieser Gedanke wurde inzwischen im Wege der ungarischen Gesetzgebung durch Aufstellung des Staatlichen Stipendienrates (Gesetzartikel XIII. v. J. 1927) in die Tat umgesetzt. Der Umstand, dass die Zahl der ausländischen Stipendien seit dem Kriege stark vermehrt und dauernd gesichert wurde, stellte die ungarische Unterrichtsverwaltung vor die Aufgabe, betreffs Verteilung der Fachleute der Natur- und Geisteswissenschaften stets genau unterrichtet zu sein, um jeweilig ein genaues Bild darüber zu haben, wo es an Fachmännern am meisten mangelt oder wo sich besonders begabte junge Kräfte befinden, die der Verleihung von Stipendien würdig sind. Die Stipendien dürfen also zwischen den Fakultäten der ungarischen Universitäten und Hochschulen nicht mechanisch vergeben werden, da die Verteilung der hiezu Würdigen nicht in jedem Jahre dieselbe ist. Dies war der Grund, warum für die höchste Überprüfung der Unterrichtsminister allein die Verantwortung nicht übernehmen konnte. Diese Arbeit musste unter Mitwirkung der leitenden wissenschaftlichen Fachleute aus umfassendem Gesichtspunkte, also auf eine Weise gelöst werden, welche über die Universitäten hinaus geht. Hiezu ist der Staatliche Stipendienrat berufen, in welchem folgende Institute mit je einem Delegierten vertreten sind: Alle Fakultäten der 4 Universitäten; alle Sektionen der Technischen Hochschule; alle übrigen wissenschaftlichen Hochschulen; die staatliche Hochschule für Bildende Künste; und schliesslich die Hochschule für Tonkunst. Ausserdem nehmen in diesem Rate die Vertreter

der Gemeinschaft der grossen öffentlichen Sammlungen, die Vertreter des Staatlichen Naturwissenschaftlichen Rates, die Direktoren der ausländischen ungarischen Institute und schliesslich die vom Unterrichtsminister eingeladenen Universitätsprofessoren und Professoren der Technischen Hochschule, Wissenschaftspolitiker und Künstler derart Platz, dass die im Rate vertretenen geistigen Wissenschaften und Naturwissenschaften die gleiche Anzahl haben. Dieser Rat unterbreitet seine Vorschläge dem Unterrichtsminister. Im Sinne des Gesetzes steht aber dem Minister nur das Recht der Zurückweisung zu, da zur Sicherung der Ausschliessung jeder Protektion und zur Hervorhebung der objektiven Verdienste dieses System als einzig geeignet erachtet wurde.

Die fortlaufende Entwicklung der von Robert Gragger aufgeworfenen Ideen liegt auf der Hand. Er war einer der ersten Vertreter dieses erfolgreichen Gedankens der ausländischen Bildung, welcher in einigen Jahren im Wege der ungarischen Gesetzgebung verwirklicht wurde. Dies war aber nur eines der Leitmotive der bahnbrechenden Tätigkeit Graggers.

Sein anderer, nicht weniger moderner und aktueller Gedanke war die selten klare Erkenntnis jener bedeutenden Kraft, die in der internationalen wissenschaftlichen Zusammenarbeit liegt. Der Mann, in dessen Seele der Idealismus mit so heller Flamme lodert, wie dies bei Robert Gragger der Fall war, wird die günstigsten Bedingungen zur Förderung der Kultur leidenschaftlich suchen. Die wissenschaftliche Forschung ist kein Vorrecht einzelner Nationen. An dieser selbstlosen, schönen Arbeit müssen alle Völker teilnehmen. An dem gemeinschaftlichen Ziele betätigen sich alle Völker mit wechselnden Kräften und wechselnder Arbeitsverteilung, jedoch steht es im Interesse der ganzen Gemeinschaft, dass an dieser Arbeit jedermann seiner Begabtheit gemäss teilnehme und dass sich diese Einzelarbeiten organisch ergänzen. Sowohl die ganze literarische Tätigkeit Graggers, welche aus der zielbewussten Forschung der deutsch-ungarischen geistigen Beziehungen bestand, wie auch all das, was er — dank der grossmütigen Unterstützung der preussischen Regierung — im ungarischen Institut der Berliner Friedrich-Wilhelm Universität erreichen konnte, ist nichts anderes, als eine

planmässige Verwirklichung des grossen Gedankens der internationalen geistigen Zusammenarbeit. Dieser Gedanke trat nach dem Kriege mit einer vorher nie gesehenen Intensität auf. Der Völkerbund wünscht im Wege der Commission Internationale de la Coopération Intellectuelle und des in Paris aufgestellten Institut International de la Coopération Intellectuelle in diese Organisation der internationalen wissenschaftlichen Verbindungen jene Planmässigkeit und Zielbewusstheit einzuführen, welche man in den ähnlichen Bestrebungen bisher sehr vermisste. Die Hauptaufgabe der Organisation sah Robert Gragger nicht in der Arbeit einer aufzustellenden internationalen Sammelstelle (als deren Sitz, nach Auffassung einiger Wissenschaftspolitiker nur die Hauptstadt eines Siegerstaates geeignet erscheint), sondern er war sich wohl im Klaren darüber, dass die internationale Mitarbeit nur von Volk zu Volk zu verwirklichen ist, wobei jedes Volk geistige Werte auch anderer Völker vermittelt. Auch dies ist ein Beweis dafür, welch praktischen Sinn Robert Gragger besass. Aus dieser Überlegung widmete er sein Leben dem Studium der kulturellen Verbindungen zweier seit jeher in intensiver Beziehung stehenden Nationen, jedoch tat er dies im sicheren Bewusstsein, dass er mit dieser Arbeit einem noch höheren Ziel: der Förderung der allgemeinen menschlichen Kultur diene. Diese Auffassung, welche heute ein integraler Teil unserer wissenschaftlichen öffentlichen Meinung ist, wurde durch denselben Gesetzartikel, welcher auch den Stipendienrat aufstellte, durch die Errichtung von Collegia Hungarica in Berlin, Wien und Rom, sowie durch dauernde Bewilligung von über 100 jährlichen Staatsstipendien für Paris, London, Oxford, Genf, Zürich, Nordamerika u. s. w. zum Ausdruck gebracht, um die unmittelbare und ununterbrochene Fühlungnahme Ungarns mit den wichtigsten ausländischen wissenschaftlichen Zentren zu sichern, ohne aber den Arbeiten der durch den Völkerbund zu diesem Zwecke gestifteten Organe fern zu bleiben. Gragger hat also auch auf diesem Gebiete intuitiv das Prinzip gefunden, welches heute die ungarische Wissenschaftspolitik verfolgt.

Der dritte Grundgedanke Graggers, welcher heute ebenfalls vollinhaltlich gewürdigt und anerkannt wird, ist

schliesslich die Überzeugung, dass eine Nation in der *internationalen* wissenschaftlichen Zusammenarbeit nur in dem Falle gut zur Geltung kommen kann, wenn sie vorerst die *nationale* wissenschaftliche Zusammenarbeit in vollem Masse verwirklichen konnte. Er war ein begeisterter Verkünder der harmonischen Zusammenfassung aller nationalen Kräfte. Wer die Bände der Ungarischen Jahrbücher und der Ungarischen Bibliothek aufmerksam durchblättert, wird sich darüber einen klaren Begriff bilden können, in welchem Sinne er obigen Gedanken auffasste und ihn auch bei der Beeinflussung der ungarischen Berliner Stipendiaten zu verwirklichen bestrebt war. Er war stets auf das äusserste bemüht, diese jungen Leute und die übrigen Stipendiaten auch nach ihrer Rückkehr in die Heimat zusammenzuhalten, um die geistige Elite der neuen Generation in einer unerschütterlichen Eintracht zu erhalten. All diese Ideen Graggers rechnen weit besser mit den realen Bedürfnissen seiner Nation als diejenigen der meisten seiner Kollegen. Was aber zu seiner Zeit als eine interessante, doch unverstandene Neuerung galt, ist heute bereits von der ganzen wissenschaftlichen öffentlichen Meinung in Ungarn angenommen.

Die Wirksamkeit Robert Graggers war also eben in den Jahren, wo die öffentliche Meinung für die Aufnahme neuer Ideen reif war, in drei wichtigen Richtungen bahnbrechend. Das ungarische Volk ertrug die grossen nationalen Katastrophen stets mit staunenswerter seelischer Kraft und konnte sich bisher, dank dieser Kraft, nach allen Katastrophen wieder erheben. Wenn heute das ungarische geistige Leben auf dem Wege der Blüte steht und wenn im Gebiete der Organisation der wissenschaftlichen Arbeit originelle und moderne Lösungen erreicht wurden, für die ein nicht allein stehendes Beispiel eben der oben erwähnte Stipendien-Rat ist, so hat ausser der nach der Kriegskatastrophe eingetretenen moralischen und geistigen Wiedergeburt, auch Robert Gragger seinen unstreitbaren Anteil daran.

6. TUDOMÁNYOS ÉLETÜNK VIRÁGZÁSÁNAK FELTÉTELEIRŐL.

Az egyetemi tanárok összzejövetelén a szegedi egyetem aulájában tartott előadás. Megjelent „A Felsőoktatásügyi Egyesület Közleményei”-nek 1927. évfolyamában.

Tudományos életünk virágzásáról beszélni optimizmust, bizalmat jelent. Ez az optimizmus tudományos köreinkben az utóbbi években kétségtelenül megvan. A mai összzejövetel, amely először gyűjtötte össze az összes magyar egyetemek és főiskolák professzorait, szintén a jövőre való további készlődés örvendetes jele. És optimizmusról beszélni különösen lehet ebben a városban, amely a hazafiségében megedzett erdélyi magyarság kiűzött egyetemének új otthonot adott és így nemcsak annak biztosította új felvirágzását, hanem ezáltal maga is a nagy kultúrvárosok sorába emelkedett.

De — az optimizmus még nem virágzás. A természetben virágzásról nem akkor beszélünk, ha egy-egy virág nyílik, hanem akkor, amikor az egész növényzetet egy láthatatlan erő új életre kelti és valamennyit egy irányba hajtja. A szellemi élet virágzásáról is csak akkor szólhatunk, ha annak összes tényezői megfeszített munkában közös eszme, cél megvalósítására törekszenek. A kérdés tehát az, mi az az eszme, vagy cél, amelynek a magyar tudományos életet be kell töltenie, hogy annak virágzásáról beszélhessünk. A cél kettős: relatív és abszolút.

A tudományos kutatás nem egyes nemzetek privilégiuma, hanem abban minden nemzet egyaránt résztvesz. Valamennyi egy közös célon dolgozik, változó erőkkel és változó munkamegosztással. Ami nem változik azonban, az a kölcsönös összefüggése erőkifejtésüknek, aminek tudata már a háború előtt is számos kísérletre vezetett a tudományos kutatás nemzetközi szervezésének irányában. Nemzetközi tudományos

uniók, kongresszusok és irodák jöttek létre, de csak szórva-nyosan és ötletszerűen és ezek nagyrészt is megszűntette a háború. A háború után azonban e kapcsolatoknak újraélesztése újra megkezdődött, sőt azt a *Nemzetek Szövetsége* is egyik feladatává tűzte ki. Az általa felállított *Commission Internationale de Coopération Intellectuelle*, s az annak szer-veként Párisban létesített *Institut Internationale de Coopération Intellectuelle* e nemzetközi tudományos kapcsolatok szervezésébe azt a tervszerűséget és céltudatosságot akarja bevinni, ami a háború előtti mozgalmakból hiányzott. Cél-kitűzésük, amit mindig hangoztatnak, hogy ne érintsék aktív szervezetek és intézmények munkáját, hanem kezdeményezzenek, támogassanak, hozzák összhangba egyesületek, intézmények és államok működését ott, ahol erre a közbelépésre szükség van, hézagpótlás, energiakímélés, vagy a szervezett munka területének kiterjesztése érdekében.

A Nemzetközi Értelmi Együtműködés Bizottságának és intézetének jelentőségéről és munkájáról megoszlanak a vélemények. Kifogásolják azt, hogy feladatát nem látja tisztán, munkája óvatos, csak azoknak a kérdéseknek tárgyalására szorítkozik, amelyek egyhangúlag elintézhetők, eddigi eredményei inkább csak statisztikák és jelentések közléséből állanak stb. Mégis mindig több nemzet csatlakozik munkájához és ami többet jelent, anyagi hozzájárulást vállal az Institut de Coopération Intellectuelle fenntartásának költségeihez. A vélemények megosztásának egyik oka az is, hogy az Institut de Coopération Intellectuelle Párisban állítatott fel és ezáltal a francia hatalmi politika egyik eszközének látszik. Németország egyike azoknak az államoknak, amelyek ezzel a legkevésbé vannak megelégedve, mégis német részről hallottam azt a véleményt, hogy ha az Institut felállításának és székhelye kiválasztásának időpontjában Németország résztvett volna a tanácskozásokban, az Institut talán nem került volna Párisba, amit az angolszászok és több kis nemzet is erősen ellenzett. Ebből következik a *jelenlét politikájának* a helyessége. Kultúrájára tartó nemzet ma nem hiányozhatik ebből a nemzetközi együttműködésből anélkül, hogy ebből ránézve hátrányok nem származnának.

Az Értelmi Együtműködés Bizottságának és főleg intézetének az a módszere, hogy részben maga, részben szak-

értők bevonásával alakított albizottságai útján, melyeknek száma egyre növekszik, a legkülönbélebb kérdésekre vonatkozólag adatokat gyűjt és összefoglaló jelentéseket dolgoz fel, amelyben objektíve, az illető ország által szolgáltatott adatok felhasználásával, világítja meg a kitűzött kérdés állását. Ha tehát a jelentésnél tovább az ügy nem jut is el s ez a legkedvezőtlenebb eset, akkor is *ez a munka jelenti a tudományos munka nemzetközi nyilvánosságának megszervezését*, ami eddig ilyen mértékben hiányzott. Ez az egyik adottság, amelylyel számolnunk kell, hogy a magyar tudományos munkásságot is állandóan figyelik s ha nem hallanak rólunk, az is feltűnik s ezért tudományos munkásságunknak mindig arra kell törekednie, hogy ennek a nemzetközi nyilvánosságnak fényében kedvező színben tűnjék fel.

A másik, az abszolút cél, a kultúra előbbrevitele. Ez az, aminek megvalósítására az összes nemzetközi tudományos szervezkedések s az értelmi együttműködés nemzetközi szervezete is szolgál. Minden tudósnak és minden nemzetnek arra kell törekednie, hogy előbbre vigye a tudományt, hogy pluszt jelentsen működése az emberiség szempontjából s hogy fordítva hiánya veszteség legyen és hézagot hagyjon. Hogy ezt elérje-e, annak objektív mértéke *a tudományos teljesítmény*. Minden nemzet tudománypolitikájának tehát az kell, hogy a végső célja legyen, hogy ezeknek a haladást jelentő tudományos teljesítményeknek feltételeit minél jobban biztosítsa és a tudomány művelőinek, hogy ezeket a teljesítményeket minél nagyobb számban és jelentőségben tényleg szolgáltatassák. Ezeknek az elérésére van ma a tudomány művelőinek egymás kölcsönös támogatására szüksége, ez az, aminek érdekében a tudományos munka nemzetközi organizációjának szükségét is általánosan érzik.

Ez a nemzetközi tudományos együttműködés legegyszerűbb és legközvetlenebb formáját a középkor, a XII. és XIII. században fejlesztette ki, amikor a közös nyelv használata nagyon megkönnyítette a tudomány egységének felismerését. Ezeknek a századoknak termése az univerzitás kialakítása is, amely szervezet a tudomány művelésének azóta is nélkülözhetetlen elismert formája. A nemzetközi együttműködés később is, nevezetesen a renaissance alatt is szoros volt, különösen a tudomány művelőinek aránylag nagyszámú utazása

és személyes érintkezése révén. Még a XVIII. században is a kozmopolitizmusnak és az enciklopedikus műveltségi eszménynek korában is megvan ez a nemzetközi együttműködés ténye. A változás a XIX. században következett be, amikor a nemzeti államok kialakulása után azok kormányai a politikai és gazdasági érdekekből való versengés eszközüül a kultúrát is felhasználták és ezáltal a nemzetközi tudományos munkásság egységét is széttépték. Ez a nemzetközi tudományos versengés ma is megvan. A német tudománypolitika egyik modern és nagyjelentőségű szervének, a *Notgemeinschaft der deutschen Wissenschaft* nagyérdemű elnökének *Schmidt-Ott*nak a Notgemeinschaft első 5 évi működéséről írt összefoglaló jelentésében olvassuk, például a fiziológiáról szóló részben, ahol a belső kiválasztást tárgyalja, és felemlíti, hogy Eugen Baumann (Freiburg), tehát német ember volt az, aki 30 év előtt a pajzsmirigy jódtartalmát felfedezte, a következőket: „Dadurch, also durch deutsche Initiative, ist eine exakt-wissenschaftliche Durchforschung hier überhaupt erst möglich geworden. Leider haben uns aber gerade hier die Amerikaner (Rendall 1916) und Engländer (Harington 1926) geschlagen; sie haben die wirksame Substanz der Schilddrüse in reiner Form jetzt isoliert und damit das Ziel erreicht, um das sich Baumann und seine Schüler vergeblich bemüht haben. Es genügt eben für ein Land wie Deutschland nicht, nur einige ganz wenige Lehr- und Forschungsstätten für physiologische Chemie zu besitzen. Das ganze übrige Ausland ist hier rascher und grosszügiger vorgegangen als wir.“ Ez mutatja, hogy a tudomány előbbrevitele terén a nemzetek vetélkedése ma is fennáll, s ez a másik adottság, amit tudomásul vennünk és ahhoz alkalmazkodnunk kell. S ebben az összefüggésben értjük meg a négy egyetemünk sokat vitatott problémáját. A nemzetközi verseny e téren adva van. Abból Magyarország ki nem maradhat, hacsak magát elgázoltatni nem akarja.

A közös cél tehát, amelynek felismerése és követése a magyar tudományosság felvirágzására fog vezetni, a tudománynak nemzetközi versenyben való előbbrevitele. Mik ennek a feltételei?

Jó koponyák, tehetségek és anyagi eszközök: könyvtárak, laboratóriumok, klinikák, kutató intézetek stb. Ez régi

igazság, ami további bizonyításra nem szorul. A novum azonban, aminek felismerése még korántsem általános, az organizációnak, mint harmadik egyenrangú feltételnek fellépése az utolsó évtizedekben. Ma világszerte a tudományos nagyüzem kialakulásának korát éljük. A tudományos munka annyira differenciálódott, hogy a különféle tudományágak művelői a szomszédos tudományterületekkel való szoros együttműködés nélkül haladni nem tudnak. A technikai haladás a kísérletezési művészet terén a műszerbeli és anyagbeli segéd-eszközök tekintetében korábban nem ismert pénzübeli követelményekkel lép fel. A tudományos irodalom olyan méreteket ölt, hogy annak áttekintése a szakembereknek a bibliografiák kellő szervezése nélkül nem lehetséges. S végül a különféle szakmák művelésének szukreszcenciáját is tervszerűen kell biztosítani, hogy egyeseknek hiánya a többiek megbénulását ne okozza és hogy a tudomány minden terén állandóan rendelkezésre álljanak nemzetközi mérték szerint is elsőrendűen képzett szakemberek. Mindez csak szervezés által érhető el, mert az egyes szakemberek saját tudományos munkájukkal lévén elfoglalva, a különféle tudományok közti összefüggések ápolására és a tudományos munka lehetőségének biztosítására magukat hivatottnak nem érezhetik. Csak kivételesen s részterületeken érdeklődnek, pedig ez a munka a véletlenre nem bízható. Ez a szervező munka volt és marad mindig a kormánynak speciális feladata, a kormányzás különös területe. A kérdés tehát az, hogy e tekintetben mi a helyzet?

Az állami közigazgatás terén általában bizonyos krízis van a következő okból:

A közigazgatással való elméleti foglalkozás a közigazgatástan és a közigazgatási jog műveléséből áll. A közigazgatási jog az utolsó félszázad alatt nemcsak nálunk, hanem a külföldön is beható művelés tárgya s e téren a német és a francia közigazgatási jog szolgált útmutatóul. A közigazgatástan művelése azonban Stein Lőrinc óta, aki a múlt század hatvanas éveiben adta ki korszakalkotó nagy munkáját, meglehetősen ellankadt. S ez azért baj, mert az állam tulajdonképpen ennek az utolsó 50 évnek a folyamán lett technikai értelemben nagyüzemmé. A közigazgatás ez alatt rendkívül sokat fejlődött és nagyon kiterjedt. A változott méretek, az

új feladatok, a közigazgatás gyakorlati embereit arra kényszerítették, hogy valamilyen módon cselekedjenek. De e téren nem nyervén támogatást a tudomány által, eljárásuk merő empiria maradt. Az empiria azonban mindig nagy fogyatékoságokban szenved, amelyek közt az ingadozás, a sokféleség és a lendület hiánya a legkárosabbak közé tartozik. Az ipar és általában a gazdasági élet e méretek megnövekedésének, a nagyüzem kifejlődésének hasonló problémáival került szembe, az empiria tökéletlenségeire azonban anyagilag ráfizetett, amit az eredményérleg nyomban ki is mutatott s ez vezetett az üzemtan tudományos megalapítására, ami által a kapitalizmus megkapta az elméleti támaszt a gyakorlat új problémáinak megoldására. Az állami közigazgatásban a közigazgatásban e megoldásokkal jórészt még mindig adós.

A tudományos nagyüzem folyamatban levő kialakulása szintén eddig világszerte megoldatlan feladatokat vetett fel, amelyeknek megoldását a Nemzetközi Értelmi Együttműködés Bizottsága is hivatva lesz előmozdítani. A probléma a fent érintett nagy és sokoldalú szervezési szükségleteknek akként való kielégítése, hogy az a tudományos munka intenzitását szellemi erők és anyagi eszközök tekintetében egyaránt minél inkább előmozdítsa.

A jelenlegi magyar közoktatásügyi miniszter, akinek tudományos életünk mai általánosan elismert lendülete annyit köszönhet, e téren is úttörő lépést tett, amelynek elméleti indokait is részletesen kifejtette. Ezáltal tanuságot tett arról, hogy vállalja a minisztériumra háruló azt a feladatot, hogy a tudományos élet szervezését is a haladás által kívánt újabb igényeknek megfelelően megoldja, megoldja akkor is, ha ebben a külföld és az elmélet támaszt nem nyújt is, ezáltal maga vivén elő az elméletet és példát szolgáltatva a külföldnek.

Ez a lépés az Országos Magyar Gyűjteményegyetem megalakítása volt. Ennek szellemében készült az Országos Ösztöndíjtanács és az Országos Természettudományi Tanács törvényjavaslata, amelyek közül az előbbi már a felsőház előtt van és az utóbbi is legközelebb újból be fog alkotmányos tárgyalás végett nyujtatni. Mindhárom tanács összeállításának alap gondolata az, hogy abban a tudományos élet számos kiváló tagja, egyetemi tanárok, az országos közgyűjtemények

vezető tisztviselői és más szakemberek a különféle tudományos intézeteket és tudományos célokat közösen érdeklő ügyek összefoglaló magasabb szempontok szerint való intézésére hatáskört kapjanak. Az országos közgyűjtemények, amelyek erőteljes fejlődésének feltételei azonosak, az Országos Gyűjteményegyetemi Tanács vezetése alá kerülnek, amelyben maguk a közgyűjtemények vezető tisztviselői is a tudományágakat képviselő egyetemi tanárokkal együtt foglalnak helyet. Az Ösztöndíjtanács és a Természettudományi Tanács az egyetemeket és más tudományos főiskolákat s a Gyűjteményegyetemet is közösen érdeklő kérdéseknek valamennyi tudományos intézmény és lehetőleg minden tudományszak képviselőjének részvételével alakított tanácsban szintén valamennyit összefoglaló szempont szerint való intézését kívánja biztosítani s mindezeknek a tanácsoknak a hatásköre akként van a törvényjavaslatban megállapítva, hogy az érdemleges határozat a Tanács hatáskörébe tartozik s azzal szemben a miniszternek csak vétőjoga van. Ez a legnagyobb hatáskör, amit például az Ösztöndíjtanácsnak a személyi kiválasztásban, vagy a Természettudományi Tanácsnak a kutatási célokra szolgáló összegek felosztása tekintetében a miniszter adhat. E hatáskörnek fontos ügyekben való teljes átengedése abból a magasabb megfontolásból, hogy a szaktudományok szempontjai minél teljesebben érvényesülhessenek azok közt a korlátok között, amiket a nemzeti nagy célok biztosítása végett magának a tanácsok szervezetének megállapításával felállítani kellett. Ez tehát úttörő és messzenéző megoldás a tudományos élet organizációja terén, amely számolva a mai fejlettségből származó nehezebb áttekinthetőséggel, mégis a tudományos kutatás minél nagyobb szabadságának az autonómia útján való biztosítására törekszik, úgy azonban, hogy a nemzeti tudománypolitikai és nemzetközi helyzethez mért mindenkori célkitűzések biztos megoldásához vezessen.

Ebben az összefüggésben nem látszik feleslegesnek, hogy megemlékezzem egy további organizációs gondolatról, az *egyetem feletti tanácsnak*, a *suprauniversitásnak* gondolatáról, amelyet az Ösztöndíjtanács törvényjavaslatának indoklásában *Klebensberg Kuno gróf* vallás- és közoktatásügyi miniszter már felvetett és megvitatás tárgyává tett. E tervvel szemben, amelynek részletei még nem ismeretesek, mert a tör-

vényjavaslatnak tervezete sem készült el, több aggodalom hangzik el, amely mind az egyetemek autonómiáját védi és annak érdekében tiltakozik mindenféle organizáció ellen, mondván, hogy az egyetemek lezárt egészek, amelyek semmiféle más szervezetnek részei nem akarnak lenni. Ezzel szemben utalnom kell az imént mondottakra. Az a tény, hogy Csonka-Magyarország területén négy egyetem, egy műegyetem és más tudományos főiskola és tudományos intézet van, szintén egy adottság, amelyet tudomásul nem venni nem lehet. Az egyetemek már pusztán létezésükkel érintik a többit és vannak ügyek nagyszámban, amelyeket a miniszternek valamennyire vonatkozó hatállyal nem az egyes egyetemeknek szempontjai, hanem az összefoglaló országos szempontok szerint kell intéznie. Ilyenek az ösztöndíjúgyek is, ha azt akarjuk, hogy azokat mindig a legtehetségesebb emberek kapják, akik pedig nincsenek mindig ugyanabban az arányban elosztva a különböző fakultások között. Vagy a Természettudományi Tanács javadalmának a különböző természettudományi célokra való felhasználása és így tovább. Ha ezekre nézve a miniszter meghallgatja is valamennyi egyetemet, azoknak szétágazó javaslatait egységbe foglalni elkerülhetetlenül szükséges s e közben valamennyi egyetem javaslatát módosítani kénytelen, amely módosításban teljes szabadsága van és igen messzemenő módosítás is indokolható az országos összefoglaló szempont által. Ha most tehát a miniszter azt teszi, mint tette *Klebelsberg gróf*, hogy ezt az összefoglalást, az országos rezultáns megállapítását akként akarja megkapni, hogy azt is az egyetemek és a közgyűjtemények által választott képviselők, tehát magának a tudománynak képviselői autonóm hatáskörben állapítsák meg, ezáltal a miniszter önmaga korlátozza eddigi szabadságát az egyetemek javára. Az egyetemeknek beleszólást ad abba a kérdésbe, amit eddig nélkülük intézett el, sőt átengedi számos esetben az ügy eldöntését nekik, a maga számára csak a vétőjogot tartván meg. Az Ösztöndíjtanács és a Természettudományi Tanács távolról sem meríti ki az összes egyetemeket és tudományos intézeteket közösen érdeklő és összefoglaló szempontok szerint intézendő ügyeket. Ez a magyarázata annak a szükségérzetnek a miniszter részéről, hogy ezekben a kérdésekben az egyetemeknek és a különféle tudományos szakmák képviselőinek az egye-

temfelettinek nevezett tanács útján beleszólást adjon és ezáltal biztosítsa intézkedésének nemcsak adminisztratív, hanem tudományos szakszerűségét is minden esetben. Tehát nem az autonómia veszélyeztetése van szóban, hanem csak a legújabb kor fejlődésének következtében felmerült szervezési problémáknak a nemzeti tudományos érdekek minél tökéletesebb összeegyeztetésével való megoldása. Lehet, hogy ezek a szervezési megoldások újságuknál fogva a gyanakvókat még ebben a megvilágításban is aggasztják. Ezekkel szemben azonban arra hivatkozom, hogy a Gyűjteményegyetem törvénye már működik, az Ösztöndíjtanács törvénye is már hamarosan életbelép és így az ezekkel szerzendő tapasztalatok már rendelkezésre fognak állani, mire a további törvényjavaslatok készítésére kerül a sor és így az az ellenvetés sem állhat meg, hogy az új gondolatok nem kellő óvatossággal és széles területeken egyszerre lépnek életbe.

Az organizáció volt és marad a tudományos munkamegosztásban a kormány feladata. A miniszter új gondolatait a tudományos élet fejlődésének megfigyeléséből és a tudomány nemzetközi összefüggéseinek mérlegeléséből meríti. Aki az új megoldások és indokolások által meggyőzve nincs, az tartozik a fejlődés által felvetett szükségletek létezését kétségbevonni, vagy a javasolt megoldások káros voltát bizonyítani.

Az Ösztöndíjtanács törvényjavaslatának elfogadása és a Természettudományi Tanács törvényjavaslatának fogadtatása, valamint a külföldnek e megoldások iránt való érdeklődése egyaránt azt mutatják, hogy a miniszter érvei hatnak. Érthető, az életből vannak merítve, a megfontolt haladást és azt kívánják biztosítani, hogy a külfölddel tudományos téren lépést tartsunk. Ahhoz azonban, hogy tudományos életünk virágzását elérjük, az kell, hogy ezek az új keretek megteljenek élettel. Az ösztöndíjakkció révén nagy igényeknek megfelelő szukreszcenciát tudunk biztosítani. A Természettudományi és a tervezett Szellemtudományi Tanács útján a tudomány előbbreviteléhez szükséges anyagi eszközöket minél jobban kihasználni tudjuk és egész tudományos életünkön urakodjék az összes nemzeti erők kifejtésére és egybefoglalására irányuló törekvés. Ha ez meglesz, ez erőt fog adni a minisztériumnak az alkotmányos tényezőkkel és az ország közvéleményével, valamint a külfölddel szemben is arra, hogy

megteremtse és állandóan biztosítsa azokat a feltételeket, amelyek lehetővé teszik, hogy a kultúrnemzetek első sorában haladjunk.

Ebben a munkában tehát a tudományos élet és a vallás- és közoktatásügyi minisztérium teljesen egymásra vannak utalva. Ugyanannak a munkának különböző részeit végzik tervszerű munkamegosztás alapján. A lépéstartás mindkét fél közös feladata. Ez nagy követelményeket támaszt elsősorban a minisztériummal szemben. Ezt örömmel vesszük tudomásul és igyekszünk nekik megfelelni; de a minisztériumnak is megvannak a követelményei a tudományos élettel szemben s ennek egyik legfontosabbika a bizalom. Ha a kölcsönös megbecsülés és a kölcsönös bizalom tölti el egymás iránt a két felet, a minisztériumot és a tudomány munkásait, akkor vállvetett munkájukkal rövidesen meg kell érniök tudományos életünk felvirágzását. Ez egyúttal az az út, amelyen kis nemzet újból nagyvá lehet, ami mindannyiunknak legfőbb óhaja.

7. TUDOMÁNYPOLITIKÁNK LEGKÖZELEBBI FELADATAI.

Az egyetemi tanárok összejövetelén a debreceni egyetem aulájában tartott előadás. Megjelent „A Felsőoktatásügyi Egyesület Közleményei”-nek 1929. évfolyamában.

A mult évi összejövetelen Szegeden, tudományos életünk virágzásának feltételeiről szólva, főleg annak szükségességét igyekeztem kimutatni, hogy a tudomány művelői, a professorok és a többi tudományos szakemberek a mai tudományos munkamegosztás mellett állandóan egymásra vannak utalva, ezért kénytelenek szervezkedni és a nemzet együttes teljesítménye az, ami nemzetközi viszonylatban számít. Talvány tehát a professorok és kutatók egymáshoz való viszonyával foglalkoztam. A mostani alkalmat legyen szabad arra felhasználnom, hogy tudománypolitikánk legközelebbi feladatairól beszéljek, amely kérdés, mint látni fogjuk, tulajdonképpen a minisztérium és az egyetemek közti viszonyt tárgyalja. Előrebocsátom, hogy elméleti távlatból kívánok a kérdéssel foglalkozni, hogy szempontokat emelhessek ki, amelyek a teendők kiválasztását indokolják.

Mit értünk politika alatt? Világosan kitűzött állami célok elérésének tudományát. Tehát tudatosságot kettőben: a célokban és a megvalósításukra alkalmas eszközök megválasztásában, illetve megszerzésében. Tudománypolitikánk végső céljai tekintetében, azt hiszem, teljes az egyetértés: a tudományos kutatás és a felső oktatás előbbrevitele az általános emberi haladás és a nemzeti emelkedés érdekében. Az odavezető úton azonban közelebbi és távolabbi közbeeső célok vannak, amelyek az állandó nagy cél elérésének eszközei. Ezeknek helyes megválasztása és sorrendjük célszerű megállapítása érinti az eredményt és így szintén a tudománypolitika területére tartozik. A politikai irányítás minden parlamentáris államban a kormány hatásköre. A tudomány-

politika nálunk a vallás- és közoktatásügyi miniszteré, aki- nek ebben az ügykörben a tudománypolitikai ügyosztály a bürokratikus szerve. A miniszter és az ügyosztály közt a kérdéshez való viszonyukban az a lényeges különbség, hogy az utóbbi tisztán a tudománypolitikai ügykörrel foglalkozik, s annak közigazgatását és politikáját kizárólagosan tarthatja szem előtt, míg a miniszter kénytelen a tudománypolitikát általános politikájába beilleszteni, amely keretben a tudománypolitika heteronom szempontok érvényesülése miatt hol jobb, hol rosszabb elbánásban részesül.

A tudománypolitikai tevékenységben a tudatosság a külföldi példákban is a jellemző elem. Figyelemmel kísérve az európai államok és Észak-Amerika működését e téren, megítélésem szerint, amely többnyire az irányadó tényezőkkel való személyes érintkezésem is alapszik, főleg három helyen folyik kiváló tudománypolitikai tevékenység: 1. Németországban, s különösen a porosz közoktatásügyi minisztériumban, 2. az Institut International de Coopération Intellectuelle-ben és 3. a Rockefeller Foundation vezetőségénél. A németek a két Humboldt ideje óta szakadatlan tudatossággal fejlesztik egyetemüket, a felsőoktatást, a tudományos kutatást és nevelik a tudományos szukkreszcenciát. Nem véletlen és nem magától történt, hogy a német tudomány a háború előtt vezető színvonalra tudott emelkedni; ebben a porosz kultusz-minisztérium nagy tradíciókat fenntartó vezetésének elévülhetetlen érdemei voltak. Most, az egységes birodalom felé való törekvés idejében a Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft, valamint szűkebb területen a korábban alapított Kaiser Wilhelm Gesellschaft az egész birodalom területére kiterjedő tudománypolitikai tevékenységet fejtenek ki, a nagyobb viszonyokra való áttérés közben is a porosz tapasztalatokat tartják szem előtt. Az Institut de Coopération Intellectuelle bizonyos, óvatosan kiválasztott kérdések területén, speciális módszerekkel működik, mivel impériummal nem rendelkezik, mégis a nemzetközi értelmi együttműködés szervezése terén hézgapótló munkásságot folytat és vezetőjének tudatossága az intézetnek különlegesen kedvező jogállását, amit a Nemzetek Szövetsége biztosít számára, fel tudja használni arra, hogy a tudományos munkának más által nem teljesíthető szolgálatot tegyen. Végül a Rockefeller-

alapítványnak főleg közegészségügyi osztálya csak speciális téren, az orvosképzés terén ugyan, de valamennyi ország viszonyainak alapos ismerete alapján csinál tervet nagy anyagi eszközeinek olyan felhasználására, hogy összehasonlító tanulmányok alapján az orvosképzést kitűzött céljai szellemében támogassa a különböző országokban. Kivételes helyzetben van mind abban a tekintetben, hogy célját teljesen szabadon választhatta, mind abban, hogy minden ország teljes bizalommal fogadja kiküldötteit, s ezért az orvosi oktatás terén oly széleskörű és részletes tájékozottsága van, amilyennel egy kultuszminisztérium sem rendelkezhetik. Tudatossága a választott cél megvalósításában a legalaposabb, s ezért a tudománypolitikának egyik modern példája. Amíg tehát a német tudománypolitika egy állam keretében, de széles területen működik mintaszerűen, s ezért áll hozzánk közelebb, addig a két utolsó szervezet aránylag kevesebb kérdésben, de az egész művelt világra kiterjedő tevékenységet fejt ki, s lévén mind a kettő újszerű és kezdő szervezet, létrejövetelük világos cél nélkül és működésük eszközeik tudatos kiépítése és felhasználása nélkül nem volna lehetséges. Minden országban vannak tudománypolitikai feladatok, de azoknak a felelős vezetőkben való tudatossága és a megvalósításukban való céltudatosság sehol sem oly nagyfokú, mint a felsorolt esetekben.

Az utolsó évek munkássága Magyarországon a tudománypolitika számos terén lehetővé teszi a felsorolt példákkal való előnyös összehasonlítást. Az, ami az egyetemek kiépítése, tudományos intézetek létesítése, a közgyűjtemények fejlesztése terén az utóbbi években történt és még folyik, valamint az a munkásság, amely a tudományos élet szervezése terén modern, új szervezeti formák (Gyűjteményegyetem, Ösztöndíjtanács, stb.) alkalmazása útján történik, méltán vonja magára a külföldön is mindazok figyelmét, akikben a tudománypolitika öntudata és az azzal együttjáró felelősségérzet él. Szerencsénk az, ami nagy előnyt ad a nemzetközi viszonylatban, hogy ilyenek, mint mondtam, számos országban hiányzanak. De ez a mi felelősségünket nemhogy csökkentené, hanem még inkább növeli. Azt jelenti, hogy nagy nemzetközi verseny folyik ezen a téren, amelyben nagy erők vannak játékban, de sokszor fogyatékos céltudatossággal, s ezért mi, bár erőink kisebbek, jó szervezettel rendkívüli sikerek, a

nemzetek tudománypolitikai rangsorában nagy emelkedés elérését biztosíthatjuk. Hogy ez Magyarországnak mit jelent, az fejtegetésre nem szorul. Legvilágosabbá akkor lesz, ha meggondoljuk, hogy a politikában nincs helyzet, amelyben csak nyerni lehetne, anélkül, hogy ugyanakkora ne volna a vesztes kockázata is.

Mai előadásomban azzal óhajtok foglalkozni, hogy a tudománypolitikai céltudatosságnak az adott nemzetközi helyzetünkben mely feladatok elvégzését kell a legsürgősebbnek tekintenie.

Az anyagi kérdéssel kell kezdenem, mert az, mint másutt, itt is mindent megelőz. Egy irányban a helyzet nagyon kielégítőnek mondható, és ez az egyetemek és tudományos intézetek új építkezéseire fordított hitel, amelyben kétségtelenül minden tiszteletet megérdemlő teljesítményekre tudunk hivatkozni. Három más irányban azonban fontos teendők vannak. Elsősorban a rendes és átmeneti dologi kiadásokra célzok.

Ez egyúttal az a kérdés, amelyben szolidáris érdekeltségét minden professzor legjobban érzi. Kinek nincs kívánsága folyóiratainak folytatása, műszerfelszerelésének fejlesztése, különféle javítások, vagy intézetének tatarozása stb. iránt. És ezek bármelyikének kielégítése érinti a másíknak helyzetét. Adott költségvetési keretbe vagyunk szorítva és azt kell a célnak megfelelően felosztani. Ha a hitelkeret legalább a legszükségesebbekre elegendő, akkor is nagy körültekintés és a tanári testülettel, illetve azoknak képviselőivel való beható tárgyalás kell ahhoz, hogy a felosztás megnyugvást keltsen. Úgynevezett intézeti és klinikai költségvetések szükségesek, amelyeket legkésőbb a költségvetési év elejéig az érdekeltektől megkap és akkortól tudja, hogy hogyan gazdálkodjék, mire fog telni a javadalmából és mire nem. Eddig azonban ezek az intézeti költségek hiányoztak. Nélkülözhetetlenek a dologi kiadások minél több tételére vonatkozó intézeti költségvetések, azzal a kiegészítéssel, hogy egyes tételeik között a hitelátruházást meg kell a professzornak engedni. Ha takarékoskodik a világítással, a fűtéssel, vagy a vízfogyasztással, amire mindig van lehetőség, a megtakarítást fordíthassa a könyvtárra, vagy laboratóriumára, kutatási

célokra. Az intézeteknek tehát érdekelteknek kell lenniök a takarékoskodásban az által, hogy amit megtakarítanak, annak hasznát lássák. Mindez azonban csak akkor lehetséges, ha az egyetemek költségvetési előirányzata reális, tudniillik telik belőle minden szükségesre, ha nem is bőven, legalább annyi, amivel ki lehet jönni. Az a költségvetési helyzet azonban, amely a háború óta tart, olyan, hogy az egyetemek költségvetései alatta vannak a szükségletnek, tehát irreálisak. A beteget azonban élelmezni, este a lámpát égetni kell, télen a fűtés nélkülözhetetlen, vagy ha vízre nincs is előirányzat, mint erre van példa, az mégis fogy és így tovább, és ezért az egyetemek többet költenek, mint az előirányzat, de sem azt nem tudják előre, hogy mennyivel, sem azt, hogy lesz-e fedezet. Ezért nem lehetett eddig az intézeti költségvetéseket az év elején előre megszabni. Nyilvánvalóan irreális keretektől nem lehet kívánni, hogy azok kényszerítőek legyenek.

Ez a helyzet kétségtelenül káros mind az államkincstárra, mind az egyetemekre nézve. Minden év több-kevesebb adóssággal zárul és ha némelykor a pénzügyminisztériummal szanalási tárgyalások voltak is, a kérdést gyökeresen soha meg nem oldották.

A másik anyagi kérdés a személyzet kérdése. E tekintetben ma az a helyzet, hogy a takarékosági bizottság javaslata alapján a létszámrendezés megtörtént és azon változtatni egyelőre nem lehet. Csak új intézmények létesítése lehet ok arányos személyzetsaporításra. Egy kérdés azonban állandóan az érdeklődés központjában van és a mostani tanácskozásoknak napirendjén is szerepel, ez az úgynevezett tanzéki segédszemélyzet kérdése. Ez valóban egyik égető fontosságú kérdése a tudománypolitikának, mert a tudományos szukkreszcencia biztosításának egyik legfontosabb eszköze. Fontossága azóta még nyilvánvalóbb, amióta a mostani miniszter gondoskodásából az ösztöndíjügy oly páratlan kiépítést nyert. A tisztviselői ösztöndíjak már a tanulmányi idő alatt, a külföldi ösztöndíjak és a belföldi kutatási ösztöndíjak pedig postgraduált korban az ifjúság javának támogatását és magas színvonalon való kiképzést oly mértékben biztosítja, hogy tehetséges embert az elkallódástól meg lehet már a tudomány számára menteni. Az Országos Magyar Gyűj-

teményegyetem tudományos tisztviselői karának egységesítése és azzal járó fejlesztése ott a tudományos karriérra hivatott ifjak egy részének elhelyezését és fejlődését biztosítja abban az időben is, amíg egyetemi tanszékhez, vagy más vezető álláshoz juthatnak. A Gyűjteményegyetemnél azonban csak aránylag csekély számú állás és csak a Gyűjteményegyetem intézeteinek szükséglete által megszabott tudomány-szakokban állnak rendelkezésre. A tudomány-szakok többségében és a magyar tudományos szukkreszcencia nagyobb része számára azonban nincs megoldva az átmeneti idő a külföldi ösztöndíjakkal való kiképeztetése és vezető állásig való eljutása közt. Ennek a kornak legnagyobb részét legtöbben egyetemi kötelekben, mint gyakornokok, tanársegédek és adjunktusok töltik, de olyan alkalmazási feltételek mellett és körülmények közt, amelyek mellett jövőjüket állandó bizonytalanságban kell látniok. Ez visszahat tudományos munkásságukra, a tanszékek működésére és egyúttal a magyar tudományos szukkreszcencia biztosítására is. Itt nyilvánvalóan kell segíteni, még pedig olyan módon, hogy az a problémát olyan intézményesen és a modern igényeknek megfelelően megoldja, mint ahogyan az ösztöndíjgyűről elmondhatjuk, hogy az kielégítően meg van oldva, vagy amint a Gyűjteményegyetem szervezése a múzeumügy terén korábban megnyilvánult stagnálást pezsgő életté alakította át. Ez a kérdés azonban szintén nem oldható meg anélkül, hogy ez az állami költségvetést ne érintse. Terjedelme miatt ez az ügy megkívánja az átfogó szempontból való előkészítést, ami a minisztériumban már munkában van, de csak az Ösztöndíjtanács közreműködésével és az egyetemi tanárok minél szélesebb körű hozzászólásával találhatja meg a legkielégítőbb megoldást.

Ez a kérdés meggyőző példa arra, hogy a tudományos élet számára a kormánnyal való együttműködés nagy előnyöket nyújt, mert lehetséges, bár nem kívánatos az, hogy ezt a kérdést a kormány az előbb említett tényezők nélkül megoldja, de nem lehetséges, hogy pl. valamelyik egyetem, vagy a Felsőoktatási Egyesület a kormány nélkül dülőre vigye. Ezért érzem és elismerem a tudománypolitikai ügyosztály felelőségét azért, hogy e kérdéstről kimerítő memorandumot terjessen elő, amely a megoldásra a tudományos élet igényeit

az állami tisztviselői és illetményrendszer formáiban és keretei közt kielégítő javaslatot tartalmazzon.

A felsőoktatáshoz azonban tanárokon és tanszéki segéd-személyzeten kívül hallgatóság is kell. Ez a harmadik kérdés-komplexus, amely anyagi vonatkozásainak megoldása nélkül szintén megoldhatatlan. A kérdés szorosan összefügg a négy egyetem és a numerus clausus problémájával is. Arra a kérdésre, hogy a numerus clausust milyen magasan kell az egyes fakultásokon megállapítani, nem lehet válaszolni anélkül, hogy számítást ne végeztünk volna arra nézve, hogyan fog előreláthatólag alakulni az ország felvevőképessége az egyes diplomákban az előttünk álló legalább kb. 20 év alatt, hogyan fog alakulni ugyanez idő alatt az érettségizőknek és az egyetemre törekvőknek száma. Ezeknek az adatoknak és a helyes állásfoglaláshoz szükséges egyéb szociális és gazdasági szempontoknak a figyelembevételével, amelyeknek részletezésére itt ki nem térhetünk, lehet csak nézetem szerint, felelősség mellett állást foglalni az egyetemek szükségessége kérdésében, valamint irányítani a beiratkozók számát és egyúttal ebből kifolyólag megoldani a beiratkozó és a köz szempontjában kívánatos számú főiskolai hallgatók számára a szükséges diákszociális intézményeket, kollégiumokat, menzákat. E téren a társadalmi iniciativa terét elvenni hiba volna. De kétségtelen az, hogy egyrészt mindig jelentékeny részben szükség lesz az állam közreműködésére és az intézményeket nagyrészt maga az állam lesz kénytelen létesíteni, sőt részben fenntartani is, másrészt pedig az, hogyha az eddig hiányzó program a szükségletnek alapos feltárásával és az előrelátás gondos kimunkálásával közzétételük, ez a társadalmi iniciativa számára a maga logikájával útbaigazítóul fog szolgálni. Ez a kérdés nézetem szerint, egyike a legnagyobb jelentőségűeknek A M. Kir. Országos Statisztikai Hivatalnak, valamint az Orsz. Diáktanácsadó iroda igazgatójának, Szandtner Pál egyetemi tanár úrnak szíves közreműködésével már együtt van az az anyag, amely ennek a kérdésnek egy másik memorandumban való olyan bemutatásához szükséges, hogy annak alapján a helyes állásfoglalás lehetősége adva legyen.

Ez az a három kérdés, amelyek a legsürgősebbeknek látszanak. Nem merítik ki a tudománypolitika feladatait, de megoldásuk előfeltétele a többinek. Az egyetemek hétköznapi

üzemének jól megszervezett gazdasági igazgatással és reális költségvetéssel észrevétlenül kell működnie, a tanszéki segéd-személyzet és az ifjúság ügyét a háború által oly gyökeresen megváltozott új viszonyokhoz kell szabni, s csak akkor következhetik be a tudományos munka igazi atmoszférája. Az a tudományos teljesítmény, amely a nemzetközi versenyben is számít, éppen az a kis plusz, amelyet az otium hoz létre, amely a mindennapi robot helyett néha megjön, amikor a favigás munkáját felváltja a teremtő képzelet működése.

Éppen köztünk időzik egy kiváló külföldi szakember, aki két hetet szánt arra, hogy orvosi fakultásainkat és az azokon használt tanítási módszereket tanulmányozza. Gyakorlott szeme helyesen ítélte meg egyetemünk munkájának magas színvonalát, s a vidéki orvosi karoknak is egyenlő fejlettségét, de találó a kritikája is, amelyet kértem, s amellyel azt mondta, hogy kiválók a professzorok, de az a benyomása, hogy a tanítással és a beteggyógyítással úgy el vannak foglalva, hogy a tudományos kutatáshoz nem jutnak eléggé. Hozzátehetjük, hogy az okok közt vannak az elmondottak is.

Csak a kifejtett három kérdés megoldása után kerülhet sor arra, hogy a tudomány állása és haladása által felvetett azon problémák megoldásához nyuljunk, amelyeket az 1926-ban tartott Természettudományi kongresszus munkálataiban és A magyar tudománypolitika alapvetésében igyekeztünk rendszerbe foglalni. Ezeknek a célkitűzéseknek mindig korszerűen való továbbfejlesztésére lesznek hivatva az Ösztöndíj-tanács, a Természettudományi Tanács, stb.

A felsorolt előfeltételek megteremtése elsősorban pénz-kérdés, kevés millió pengő kérdése. Az egyetemi költségvetéseket sürgősen reálissá kell tenni és az adósságokat ki kell egyenlíteni. A gazdálkodás fegyelmének helyreállítása az egyetemek közszellemére is a legüdvösebb hatással lesz, s emelni fogja a kormány tekintélyét is. A tanszéki segéd-személyzet és az ifjúság ügye inkább szervezés, mint pénz kérdése. Együttvéve tehát olyan összegről van szó, amely a magyar államháztartás méretei közt szerepet nem játszik. Megadása gazdaságilag nem lehetetlen, sőt nehéznek sem mondható. Ha mégis évek óta nem megy, annak két oka van: az egyik az egyetemi gazdasági igazgatás elavult rendszere. Ez a felelős tényezőket bizalmatlanná tette abban a tekintet-

ben, hogy a szanálásra fordítandó még oly nagy összegekkel is végleges rendezés elérhető-e. Ennek a kérdésnek elhárítására már kész a minden illetékes tényező által elfogadott javaslat, egyelőre a budapesti Pázmány Péter egyetemre nézve. Másrészt a végleges szanáláshoz szükséges összegek sem voltak pontosan megállapítva. Ez most megtörtént abban a tudatban, hogy a helyzetnek teljes feltárása után nehéz annak további fenntartásáért a felelősséget viselni.

A másik ok a politika abban az értelemben, hogy az egyetemek a nemzet nagy életközösségébe beletartoznak és abban jelentőségükhöz képest fontos szerepet kell játszaniok. Ezt a kapcsolatot nem szabad szem elől veszteniök. Elhanyagolása az egyetemek izolálására és életfeltételeiknek megnehezítésére, ápolása viszont arra vezet, hogy az egyetemek a nemzet vezetésében kiváló szerepet vívhatnak ki maguknak és demokráciákban, ahol a születési arisztokrácia megszűnt, a szellemi elite vezetőszerpe kívánatos.

Ezek tehát tudománypolitikánk legközelebbi feladatai. Mondhattam volna azt is, hogy a minisztérium legközelebbi feladatai az egyetemek tekintetében. Mégis súlyt helyeztem az egyetemi tanárok összejövetelén való előadásukra, mert meggyőződésem szerint, melyet elejétől kezdve vallottam és mindig követtem, az egyetemekkel való kibeszélés és kölcsönös meggyőzés sok nehézségnek és lelki távolságnak leküzdésére alkalmas. Önkéntes együttműködés csak közismert célok elérésére lehetséges. A tudománypolitika az a terület, ahol a kitűzött céloknak a legnagyobb mértékben kell a saját belső igazságuk és hatóerejük útján érvényesülniök.

8. VEZETŐ SZAKEMBEREK KÉPZÉSE.

Megjelent a Magyar Szemle 1928. évfolyamában.

A napokban jelent meg az Országos Ösztöndíjtanács tagjainak kinevezése, miután a kultuskormány, tudománypolitikai művének e stádiumában, az 1927 : XIII. törvény-cikkkel ez ösztöndíjtanácsot felállította és neki a jövő vezető magyar szakembereinek kiválasztására döntő szerepet biztosított. Az Ösztöndíjtanácsnak a magyar nemzeti életben kijutó ez a nagyjelentőségű szerepe teszi szükségessé, hogy a magyar nemzeti közvéleményt róla tájékoztassuk.

Az *Ösztöndíjtanács* hosszabb szervező munka betetőzéseként jött létre. Azzal, hogy országunk a szomorú békével függetlenségét visszanyerte, az a feladat hárult készületlenül rája, hogy minden téren maga gondoskodjék ügyeinek legjobb ellátásáról és nemzetközi viszonylatokban való érvényesítéséről is. Tisztában vagyunk már azzal, hogy itthon a kormányzat, a közegészségügy, a szociálpolitika, a közgazdaság, a mezőgazdaság, a technika, a közoktatás, tudomány és művészet minden terén és külföldön nemcsak a szoros értelemben vett külképviselet, hanem a nemzetközi élet minden terén a nemzetközi mérték szerint is helyüket megálló szakembereken múlik az ország jövő érvényesülése. A külföldön való érvényesülésnek egyik nélkülözhetetlen feltétele az alapos szakképzettségen kívül a jó nyelvismeret és kellő nyelvismerettel bíró emberek nem állnak ezidőszerint megfelelő számban rendelkezésre. És hogy a jövőben kellő számban legyenek, ez kettős feladat megoldásától függ. Egyrészt attól, hogy a külföldi nyelvek eredményes tanítása már a középiskolában biztosítva legyen, amihez kitűnő középiskolai tanárok kellenek, másrészt, hogy az arra alkalmasak a főiskolai tanulmányok alatt és után valóban vezető szakemberekké képeztesse és egyúttal idegen nyelvtudásuk is a szóban és írásban való vitatkozás készségeig kifejlesztessék. Más szóval

egyrészt mindenféle irányú kiváló szakemberekről, másrészt azok kitermelésének előfeltételül a középiskolában kitűnő német, francia, angol, olasz tanárokról kell gondoskodni. Mindkét csoport kiképzése csak úgy lehet teljes, ha hosszabb idejű külföldi tartozkodásban van részük és ez vezette a kormányt arra, hogy a kellő számú külföldi ösztöndíjat állandóan intézményesen biztosítsa. Ez a magyar törvényhozás hazafias áldozatkészségéből már sikerült is. Itt merül fel azonban az első kérdés, amelynek helyes eldöntésétől a siker nagyrészt függ. Milyen módon érjük el azt, hogy a külföldi ösztöndíjak, amelyeknek száma ezidőszerint körülbelül évi 200, valóban a maximális hasznot hozzák? Az 1927 : XIII. törvénycikk kétféle eszközt jelöl ki e célra: a külföldi magyar intézeteket, valamint ösztöndíjakat és kutatási segélyeket, amelyek a bel-, vagy külföldre szólnak. Az eszközök célszerűsége felől állandóan hangzanak fel különböző vélemények és ezért álljanak itt azok a szempontok, amelyek a kérdés tárgyilagos megítéléséhez szükségesek.

A komoly értelemben vett szakemberré való képzés csak az egyetemi tanulmányok befejezése után lehetséges. Az egyetemi tanulmány főleg az illető szakban való általános műveltséget nyújtja; vegyük a jogtudomány, vagy az orvostudomány példáját, mely területeken a szakszerű elmélkedés csak az általános jogászai, vagy orvosi képzés birtokában lehet gyümölcsöző. S hasonló a helyzet a többi szakokban is. Ahhoz azonban, hogy valaki specialista, valamely szaknak oly ismerője legyen, hogy abban megbízható, önálló ítélettel bíró és a szakmát továbbfejlesztő kezdeményezésre képes legyen, a szakma külföldi művelésének és irodalmának ismeretére is támaszkodó széleskörű tudás és a szellemi fejlettségnek tapasztalat szerint általában csak az egyetemi diploma megszerzését követő években bekövetkező érettsége szükséges. Ez a felismerés az oka annak, hogy a tudósok, művészek és szakemberek magasabb kiképzésének előmozdítására szolgáló ösztöndíjak elvben csak az egyetemi tanulmányok befejezése után nyerhetők el, azaz mint a külföldön hívják, posztgraduált ösztöndíjak. Ezzel kapcsolatos egyúttal az, hogy tudós, művész, vagy szakember képzését nem tekinthetjük befejezettnek eredményes külföldi tanulmányok nélkül.

Mikor tekinthető eredményesnek a külföldi tanulmány?

Aki először van külföldön és telepszik meg hosszabb ideig valamely szellemi centrumban, amint az tanulmányok szempontjából szükséges is, a nyelvi nehézségek, az új viszonyok és új emberek részéről kapott hirtelen és nagytömegű új benyomás között belső biztonságát jóidőre elveszti és mentül kiválóbb és mentül többet nyújt az a környezet, amelybe került, a meghiggadás a sok új benyomás feldolgozásával annál tovább tart. Ez, tapasztalat szerint, többnyire egy esztendőbe kerül és ha az ösztöndíj csak egy évre szól, ami alatt tulajdonképpen 8—9 hónapi külföldi tartózkodást kell érteni, mert az egyetemi tanulmányi idő ott sem tart tovább, az ösztöndíj tulajdonképpen akkor jár le, amikor az ösztöndíjas annak teljes mértékben hasznát vehetné. Ezért kívánatos, hogy mindazoknál, akik az első évben megállták a helyüket, az ösztöndíj második s ha indokolt, harmadik, vagy további évre is meghosszabbítható legyen. Ha pedig valaki nem bizonyult rá alkalmasnak, vagy méltónak, akkor mielőbb, esetleg az első év vége előtt is vissza kell hívni.

A többéves külföldi tanulmányok különösen fontosak a német, francia, angol és olasz nyelvszakos középiskolai tanárookra nézve, akiktől a középiskolai modern nyelvtanítás nagyfontosságú tökéletesítését várjuk. Ezeknél kívánatos az, hogy minél előbb jussanak az illető nyelvet beszélő környezetbe és ezek az egyetlenek, akik a posztgraduáltság alól kivételt alkotnak. A középiskolai modern nyelvszakos tanárjelöltek első külföldi évi kiküldetésüket már az alapvizsga sikeres letétele után, tehát harmadik egyetemi évük alatt kaphatják. A negyediket a tanárképzés szabályaiban előírt nemzeti tárgyak és szakvizsgájuk, valamint szigorlataik miatt hazai egyetemen kell tölteniök, de szakvizsgájuk letétele után már mint posztgraduáltak térhetnek vissza a külföldre további egy, vagy két évre. Ennek az egyéves megszakításnak a tanulmányok között nem jelentéktelen haszna is van annyiban, hogy a posztgraduáltan külföldre visszatérő ifjú jobban tisztában van tudásának hiányaival és azzal, hogy a külföld számára mit nyújt.

A másik fontos kérdés annak eldöntése, hogy a külföldi ösztöndíjasok milyen módon veszik ösztöndíjuknak nagyobb hasznát, úgy-e, ha azt úgynevezett kézi ösztöndíj gyanánt kapják és magukra hagyatva töltik az időt ott és úgy, ahogyan

legjobbnek tartják, vagy pedig, ha külföldi Collegium Hungaricumban való elhelyezésben részesülnek, ami lakást, élelmezést, mosást, a tanulmányi költségek fedezését, tehát tulajdonképpen természetben adott ösztöndíjat jelent. A stereotíp kifogás, mellyel a kérdést a kollégiumok rovására gondolják a tájékozatlanok eldönteni, az, hogy a magyar ifjak a kollégiumban egymásközt, tehát magyar környezetben vannak és ezáltal a külföldi tartózkodásnak egyik legnagyobb előnyét elvesztik. A valóság azonban a következő: tapasztalataink mindkét irányban vannak. Bécsben és Berlinben a Collegium Hungaricum már négy éve működik, Párizsban viszont a magyar és francia kormány ösztöndíjával évenként mintegy 25 magyar ifjú él kollégium nélkül, valamint a kollégium nélküli életre vonatkoznak azok a tapasztalataink is, amelyeket azokban a különböző városokban szerzünk, ahova konkrét tanulmányok miatt kivételesen, nem rendszeresen megy egy-egy ösztöndíjas. Tehát a kollégiumi és a kézi ösztöndíjas rendszerre nézve párhuzamos tapasztalataink vannak, amelyek azoknak meglehetősen pontos összehasonlítását lehetővé teszik és az eredmény a kollégiumi rendszernek igen nagy előnyeit bizonyítja.

A Collegium Hungaricumok nagy gonddal kiválasztott, pedagógiai tapasztalatokkal bíró igazgatónak állandó vezetése alatt elsősorban a megélhetés gondjaitól való teljes mentesítést biztosítják az ösztöndíjasoknak, akik ott teljesen ingyenes ellátásban és a fizetési kollégisták az önköltséget fedező díjnak befizetése ellenében teljes ellátásban részesülnek. Az ellátás annak következtében, hogy az igazgató a helyi viszonyokkal az évek során át alaposan megismerkedik, sokkal jobb, mint amilyent ugyanazért a pénzért a magárahagyott ösztöndíjas magának megszerezhetne. A kollégium azonkívül a tapasztalatok felhalmozását és évről-évre való jobb kihasználását jelenti tanulmányi és társadalmi téren az állandóan változó ösztöndíjasok számára. Az új ösztöndíjas megérkezésének percétől kezdve részesül a tapasztalt és az összes egyetemi, tudományos és hatósági kapcsolatokkal bíró igazgatónak támogatásában és tanácsaiban, akinek segítségével ahhoz a professzorhoz, vagy abba az intézetbe mehet, amelyre leginkább van szüksége és a kollégiumi igazgatók mindenütt ki tudták vívni az összes szóbajövő hatóságoknak azt a bizal-

mát, amely számukra lehetővé teszi, hogy a kollégisták tanulmányai számára a legkedvezőbb feltételeket biztosítsák. Gondoskodnak ezenkívül arról, hogy a kollégisták az illető város és ország alapos megismerésére tervszerűen eljuthassanak, a kollégium kézi könyvtárában a tudományos és általános műveltségű szakkönyvek mellett az illető város, nép és ország megismerésére szükséges főbb művek is rendelkezésre állnak, helybeli szakemberek részéről múzeumi vezetéseket és művészettörténeti előadásokat rendeznek, továbbá, ami egyike a legfontosabbaknak, a kisebb nyelvtudásúak számára nyelvgyakorlati órákat tartatnak a kollégium költségén, az illető ország nyelvét jól bírók számára pedig egy második idegen nyelv, a német mellett a francia vagy az angol tanulására is adnak órákat. Az ösztöndíjasok ily módon a kollégiumban mindazt megkapják, ami a legbehatóbb tudományos munkásságot lehetővé teszi. Maga a tulajdonképpeni szakmunkásság természetesen nem a kollégiumban, hanem a szemináriumokban, klinikákon, kutató intézetekben, vagy a könyvtárakban folyik és az ösztöndíjas a nap legnagyobb részét ezeken a helyeken, tehát egyúttal Berlinben, Bécsben németek, Rómában olaszok közt, nem pedig honfitársai közt tölti és többnyire csak este, részben ezenkívül délben, találkozik a kollégiumban magyar ösztöndíjas társaival. Ez az együttlét azonban szintén nagy előnyökkel jár egyrészt azért, mert a különféle szakmabeli ösztöndíjasoknak látóköreit az együttes eszmecsere rendkívül tágítja és különösen a szellemtudományok művelőinek természettudósokkal és viszont való állandó érintkezése kölcsönösen nagyon termékeny. Egyúttal azonkívül ez a naponkénti eszmecsere az ösztöndíjasok versenyének is a legbiztosabb ösztönzője, amely versenyt azáltal tudtuk mindeddig fenntartani, hogy az ösztöndíjasoknak a legjobbak közül való kiválogatása sikerült, ami a kollégium nagyigényű tudományos szellemét biztosítja és a kevésbé tehetségesek számára is szárnyatadóvá teszi. Azt az egyetlen hátrányt pedig, amit ez a naponkénti mindössze 1—2 órás magyarokkal való érintkezés a nyelvtanulás szempontjából okozhat, ellensúlyozza az, hogy a kollégiumok 1—2 német, illetve olasz ifjút vesznek be étkezésre, esetleg lakás fejében a kollégiumba, hogy ezáltal a magyar beszédet megakadályozzák, valamint az a sok társadalmi összekötte-

tés, amit az ösztöndíjasok a kollégium nélkül megszerezni nem tudnának. A kollégiumnak tehát nagyszámú és nagyfontosságú előnyei vannak és hátrányai nagyon ellensúlyozhatók.

Ezzel szemben áll a párizsi tapasztalat. Ott a magyar ösztöndíjasok három év óta kézi ösztöndíjakkal küszködnek. Megkapták itthon a kiutazás költségét és az ösztöndíj első részletét, a további részleteket pedig a párizsi magyar követtség fizette ki nekik. Évközben és az év végén beszámoló jelentéseket kellett írniok, ezenfelül azonban csak itthoni professzoraiaktól kaphattak egypár általános útbaigazító szót. Ott kint küzdöttek a lakáskérdéssel és a végén a sok különböző hírű diákhotel valamelyikében telepedtek meg. Próbálgatták a különböző vendéglőket és ritkán találták meg azt, ami jó és viszonyaikhoz képest olcsó is. A beiratkozásnál nem volt tanácsadójuk. Nyelvismereteik is kezdetben hiányosak, elfogultak és kérdezősködni nem tudnak. Hozzájárul Párizs számos világvárosi csábítása, a jó értelemben is vett számos kulturális benyomás, ami szaktanulmányi céljaitól az ösztöndíjast sokféle irányban eltérítheti. Az eredmény az, hogy csak a legszívósabbak és a legéletrevalóbbak tudnak e sok akadályon diadalmaskodni és a lakás és élelmezés gondjait többkevesebb sikerrel rendezve rövidesen választott szaktanulmányaikra koncentrálni erejüket. De Párizsban az eddigi tapasztalatok szerint az ösztöndíjasoknak számottevő része elkallódik, pénzével rosszul gazdálkodik, némelykor éhezik, és év végén ki nem elégítő jelentést tud csak előterjeszteni. És évközben nehéz ellenőrizni munkájukat; ha az ösztöndíjat megkapták, egy évig mindenestre élvezik. A kollégiumoknál eredménytelenség ki van zárva, legfeljebb kisebb fokú a siker, de ha a választás netalán nem lett volna sikeres, az ösztöndíjast az igazgató hamarosan visszaküldi. Párizsban is voltak, akik beváltak és második, vagy harmadik évre is megkapták az ösztöndíjakat, ezek ott is becsületet hoznak hazájukra, de azt, bár megkíséreltük, nem lehet elérni, hogy ezek a folytatólag kimenő ösztöndíjasok első évben kikerülő ösztöndíjas társaiknak az övékétől eltérő más szakmákban a beiratkozásnál tanulmányi tanáccsal szolgálhassanak és azokat később is vezethessék. Ezért már az 1927/28. tanévben az egyik ösztöndíjat a kultuszminiszter arra fordította, hogy egy közép-

iskolai tanárt, aki az egyik vidéki egyetem francia tanszékének tanársegéde és Párizst korábbi tanulmányaiból már jól ismeri, azzal a megbízással küldte ki, hogy 1927 őszén az ösztöndíjasok előtt néhány héttel kiutazva, számukra alkalmas szobákat foglaljon le, jó vendéglőket válasszon ki és beiratkozásuk körül őket tapasztalataival és összeköttetései-vel támogatva, évközben is gyámolítsa. Ez az intézkedés meg is hozta a maga üdvös hatását. A párizsi magyar ösztöndíjasok az idén tanulmányidejüket sokkal jobban kihasználják és az évközben küldött jelentéseik is nagy változást bizonyítanak. De így is szükségük volt arra, hogy vezetőjük velük találkozassék, egymásnak munkáikról beszámolhassanak, egymásnak tanácsot adhassanak állandó találkozó helyen, amit egy kávéháznak sarkában, mint ahogy az első években történt, eredményesen mégsem csinálhatnak. Tehát bérelni kellett egy hotelszobát a Sorbonne közelében, ahol találkozhatnak, ahol külön a kezdők és külön a haladottabbak francia órákat vesznek összeadott hozzájárulásaikból és ahol egy kézikönyvtár kezdetei alakulnak ki, amely a párizsi könyvtárakban nem található magyar könyveket és a tőlük Magyarországra nézve mindenféle szemináriumokban, ahol tanulmányaikat végzik, intézetekben stb. gyakran kért adatokra vonatkozó forrásokat tartalmazza. A viszonyok kényszere viszi őket tehát abba az irányba, hogy kézi ösztöndíjas voltuk ellenére is tömörüljenek céljaiknak jobb elérése végett, mert különben szétszórtnak felörlődnek. Ez a döntő érv a kollégiumok helyessége és a berlini, bécsi és római kollégiumok után, amelyek már megvalósultak, a párizsi Collegium Hungaricumnak is a mielőbbi megalkotására, amellyel együtt gróf Klebelsberg Kunó a külföldi kollégiumoknak teljes hálózatát fogja utódainak átadhatni. Angliában a helyzet azért más, mert a college rendszer ott régen ki van fejlődve s a magyar ösztöndíjasok azokban elhelyezkedve sok előnyt élveznek, amelyekben más országokban nem részesülhetnek.

És még egy nagyfontosságú érv szól a Collegium Hungaricumok mellett. Igazán nem mondhatjuk el magunkról, hogy a külföldön Magyarországot jól ismernék, vagy hogy túl sok barátunk volna. Ennek a helyzetnek már nagy kárát vallottuk és a jobb jövő feltétele, hogy rajta változtatni tud-

junk. A változtatásnak az úgynevezett propaganda kétes értékű eszköze. Viszont a pusztán tudományos, vagy művészeti munka, a pusztán kulturális produkció mindig imponál és minden körülmények között lehetséges is, amikor bármely más érvényesülésnek a lehetősége ki lehet zárva. Kis nemzetnek, amilyen mi is vagyunk, nem is lehet reménye arra, hogy erejével, számbeli súlyával érvényesüljön, de viszont tőle függ, hogy tudásban és kvalitásban hova emelkedik és hány versenytársát szárnyalja túl. E téren tapasztalatból tudjuk már, hogy az ösztöndíjakció mit jelent. Ha az eddigi néhány év tapasztalataiból csak arra hivatkozunk, hogy Berlinben a Kaiser Wilhelm Intitutok igazgatói aziránt tudakozódtak a magyar kultuszminisztérium egyetemi ügyosztálya főnökétől, hogy hogyan választjuk ki a magyar ösztöndíjasokat, mert feltűnt nekik, hogy mily kiváló tehetségűek; vagy hogy Párizsban az egyik ösztöndíjasról, aki egyébként sub auspiciis gubernatoris doktora a budapesti egyetemnek és most már harmadik éve van kint chinológiai tanulmányok végett, hogy ezáltal a magyar östörténeti kutatásnak egy eddig érintetlen területén végezhesen beható kutatásokat, világhírű francia professzorai kintartózkodásának első feléve után úgy nyilatkoztak ugyancsak e sorok írója előtt, hogy őt nem tanítványuknak, hanem kollegájuknak tekintik; vagy végül, ha Komjáti Gyulának, a fiatal rézmetszőnek és grafikusnak, Londonban a napilapokból is már ismert páratlan sikerére utalunk, hogy tudniillik két hónappal kint végzett munkája után az első angol múzeumok szerezték meg műveit, az első angol művészeti folyóiratok hoztak róla magasztaló cikkeket és a legnagyobb angol kiadó cég kötött vele oly szerződést, amely maga biztosítja azt, hogy Angliában az elsőrendű ünnepelt művészek közé számítsák, akkor kétségtelen, hogy ezen az úton felbecsülhetetlen eredményeket érhetünk el. Nekünk, Istennek hála, vannak nagyszámban kiváló tehetségeink. Ezeket kell jól kiválasztanunk és kitűnő hazai egyetemeken és főiskoláinkon nyert kiképzésük után a nemzetközi légnyomás kibírására is megedzeni azáltal, hogy a modern nyelveket jól megtanulják, nemzetközi látókört kapjanak, a külföldi viszonyokat és a külföldi szakmájukbeli vezető embereket megismerjék, külföldi kartársaik közt barátokat szerezzenek és ezáltal a magyar ügy erős és tekintélyes kép-

viselőivé váljanak. Amit azonban egy-egy ember a nagy világon csinálni tud, az csak egy csepp a tengerben. A munkát meg kell szervezni és intézménnyel szemlélhetővé tenni, akkor a hatás állandó és koncentrált. Erre is valók a külföldi kollégiumok. Azokban a magyar ifjúság színe-java kell, hogy évről-évre találkozzék a hivatott és lelkes igazgatónak vezetése, esetleg egy nagytekintélyű egyetemi tanár kurátor-sága mellett, aki, mint Gombocz Zoltán Berlinben, az egyetemi katedrán is hirdeti a magyar tudomány módszerét és eredményeit, ez együttvéve nem tévesztheti el a maga meggyőző hatását. A diákok többet tanulnak és az ösztöndíjuknak nagyobb hasznát veszik a kollégiummal, mint a nélkül és azonkívül sokat nyer maga a nemzeti ügy, mert nemcsak az ösztöndíjasokban nyer kiváló szakembereket, amire hazatérnek és kifejlődnek, hanem ezenfelül a Collegium Hungaricum kint meggyőzően és megtámadhatatlanul hirdeti a magyar kultúra egyenrangúságát, oszlatja el ismeretlenségünk kódét és cáfolja pozitív teljesítményekkel a rólunk terjesztett rossz véleményeket.

Tudósok, művészek és szakemberek képzésére tehát szükség van s annak legmegfelelőbb eszközei a külföldi kollégiumokban és ösztöndíjakban, valamint az azokhoz járuló hazai kutató ösztöndíjakban rendelkezésre is állnak. Ez azonban a szervezetnek csak egyik része. Intézményesen biztosítani kellett azt is, hogy az ösztöndíjakat mindig a legméltóbbak kapják és hogy azokat tudománypolitikai céltudatossággal használjuk fel. Ennek a célnak megoldására van az Országos Ösztöndíjtanács hivatva. Feladata, hogy állandóan figyelemmel kísérje a tudományágak művelőinek megoszlását mind a szellemi, mind a természettudományok terén; felhívja a figyelmet olyan tehetségekre, akiknek tudományos kutatásra való kifejlesztése biztosítandó; kísérfje állandó figyelemmel a tudományos munkálkodást a bel- és külföldön a végből, hogy az egyes tudományágak vezető tudósait vagy a legmegfelelőbb intézeteket kijelölhesse, hogy a magyar ösztöndíjasok ezekre a legjobb helyekre legyenek küldhetők; és megtörténjék valóban a tehetségeknél kiválogatása az ösztöndíjak számára. Ennek a sokoldalú célnak állandó legjobb betöltésére egyetlen ember nem lehet alkalmas. Különösen nem végezheti ezt a változó miniszter, aki a politikai befolyá-

soktól sem tud elzárkózni. A tehetséges ifjúság legjobb ismerője a professzori kar. Az egyes szakmák, sőt az egyes fakultások és egyetemek partikuláris törekvéseit azonban össze kell foglalni az egységes nemzeti cél szolgálatára. Ezt igyekszik az Ösztöndíjtanács elérni abban az összeállításban, amelyet a törvény az összes fakultások és főiskolák s az összes tudományágak képviselőinek mindig korszerű tudománypolitikai munkára képes szervezetben való összefoglalásával igyekezett megoldani. A Tanács most kezdi működését. Hogy mennyire fogja az eléje tűzött feladatot megoldani tudni, attól függ a szervezet értéke. A miniszter fenntartotta magának a téves határozatok korrektívumának lehetőségét. Nincs azonban az a szervezet, amely beválnék akkor, ha az azt betöltő emberek nem töltik meg lélekkel. Az Ösztöndíjtanács felállítása és hatáskörének megállapítása oly módon, hogy a miniszter maga hatáskörét ruházza át egy a tudományoknak lehetőleg egész területét és a magyar ifjúsággal foglalkozó minden főiskolát magábanfoglaló testületre, hogy a tudományos munka területén hasznos szolgálatokat tenni tudó autonómiát ezen a téren is szerephez juttassa, egyik láncszeme a háború utáni építő magyar tudománypolitikának, amely az eddiginél nagyobb tudatossággal igyekszik a magyar nemzet szellemi erejét magasra tűzött célok elérésére minél teljesebben összefoglalni. Lehet, hogy az új szervezet hibás, lehet az, hogy maga a törvény jó, de a végrehajtása tökéletlen, a tudománypolitikának az a módszere és tudatossága azonban, amely ezt az úttörő megoldást létrehozta, biztosíték arra, hogy az esetleges tökéletlenségek fokozatos kiüszöbölésén őrködni fog.

Marad a gondolatsor utolsó láncszeme. Vannak tehetségeink és azokra szükségünk van. Megvannak kiképzésüknek eszközei és kiválasztásuknak legjobbnak tartott módszere. Kérdés, hogy hogyan tudjuk őket a nemzet érdekében legjobban fel is használni.

A törvény kimondja, hogy azokat az ifjakat, akik a tudományos ösztöndíjra méltóknak bizonyultak, az állami szolgálatban való alkalmazásnál előnyben kell részesíteni. Az egyetemi tanulmányok befejezését követő képesítő oklevél megszerzése után ösztöndíj élvezetében töltött időt az állami szolgálatba is be kell számítani, ha a kinevezés az ösztöndíj

élvezetét nyomban, vagy legfeljebb két év megszakítással követi. Tehát ezek a kedvezmények is biztosítani akarják boldogulásukat és a közszolgálatra való felhasználásukat. Figyelembe kell ezenkívül vennünk, hogy az ösztöndíjasok legnagyobbbrésze csak akkor kapja ösztöndíját, amikor mint posztgraduált már mint tanársegéd, vagy gyűjteményegyetemi tisztviselő, vagy a közszolgálat valamely más szakában működő tisztviselő magát specializálta, képességeit igazolta és ennek következtében az ösztöndíjjal csak tökéletesíti magát hivatásának betöltésére, ösztöndíjának lejártá után tehát nincs állás nélkül, hanem tudásban meggyarapodva visszatérhet korábbi állásába, amelynek illetményeit is többnyire megtartotta külföldi távolléte alatt. A harmadik ok pedig, amely az ösztöndíjasok elhelyezésének biztosítására szolgál, az, hogy kiválasztásuk tervszerű tudománypolitikai program alapján történik. Amikor az ösztöndíjakra a pályázati hirdetés kiírása megtörténik, az Ösztöndíjtanács javaslata alapján a miniszter megjelöli azokat a szakmákat is, amelyekben hiány van. Így most a középiskolai reform megvalósításának éveiben különösen szükség van, de ezentúl is állandóan legnagyobb számban lesz szükség német, francia, angol és olasz nyelvszakos jó középiskolai tanárookra. Ezenkívül is vannak tudományszakok, amelyek időnként elnéptelenednek és rendszerint előrelátható egyetemi tanszékek megüresedése is, amelyekre megfelelő ember hiányzik, tehát azt előre kell képezni stb. Ezt a tervszerűséget ki kell építeni a kormányzat, a külképviselet, a közegészségügy, a szociálpolitika, a közgazdaság, a mezőgazdaság, a technika stb. minden terén s az önkormányzati testületek, megyék, városok, a nagyobb közgazdasági alanyok belátva ennek az értékét, be fognak fokozatosan saját érdekükből kapcsolódni ebbe a tervszerű fajsúlyemelésbe. Így el fogjuk érni azt, hogy a nemzeti nagy közfeladatok helyes megoldásáról nem kell lemondanunk azért, mert azokra a megfelelő szakember hiányzik. Ezeknek a vezetésre hivatott szakembereknek természetesen mindig küzdeniök fog kelleni az örök nehézséggel: a gyengébbeknek falanxával és sokszor öntudatlan, némelykor azonban rosszakaratú ellenállásával. De a haza érdekében nem szabad elcsüggednünk. Ez a küzdelem annál könnyebb lesz, minél többen szereznek az ösztöndíjak támogatásával

kiemelkedő tudást, kiváló szakképzettséget és a miénket a vezető kultúrállamokban mindenütt felülmúló nagy munkairamban megedzett és fegyelmezett munkaerőt, valamint a szerint, hogy mint fognak ezek közül az ifjak közül egyre többen saját fajsúlyuknál fogva vezető állásba jutni. Akkor ezek, akik érzik magukban az erőt az átlagon felülemelkedő teljesítményekre, keresni fogják az erős munkatársakat és az erős versenytársakat és egyre szaporítani fogják azoknak a vezetésre hivatott főnököknek a számát, akik nem kénytelenek a követelményeket alacsonyra szabni azért, hogy azok saját képességeikkel összhangban maradjanak. Amikor minden vezető államban nyolc óra a napi munkaidő, ez a világot látott és erejében bízó, hazaszeretetében is megedzett új vezető generáció nem fogja engedni azt, hogy az állami tisztviselők nagy részének legfeljebb öt óra legyen a napi munkaideje, hanem hirdetni fogja, hogy ennek megváltoztatására a hazánknak igénye van. Így fog a teljesítmény növelésére nemcsak kvalitásban, hanem quantumban is közremunkálni. Az Ösztöndíjtanácsnak a hivatása tehát nem kevesebb, mint-hogy új vezető generációt és azzal új közéleti közszellemet fejlesszen ki Magyarországon, aminek feltételei meggyőződésem szerint adva vannak. Ez természetesen idő kérdése és a hazafias közvélemény kötelessége, hogy ezt az időt a magyar ifjúság elitjének türelemmel és szeretettel megadja és az Ösztöndíjtanács munkásságát megértéssel támogassa.

9. A KORMÁNY ÉS AZ EGYETEMEK TUDOMÁNPOLITIKAI EGYÜTTMŰKÖDÉSE.

Megjelent A Felsőoktatásügyi Egyesület Közleményei 1931. évfolyamában.

I.

Az állam és az egyetemek egymáshoz való viszonya részben jogilag van szabályozva. A jogi rendelkezések mellett is azonban mindkettőnek működését irányítja az a cél, a hivatás, amelynek betöltése az egyetemek feladata. Ez a szempont nagy mértékben kihat az állam, illetve az azt képviselő kormány és az egyetemek egymáshoz való viszonyának alakulására is. A tudománypolitika az ország felsőoktatásának és tudományos életének működésével szemben a teljesítmények mértékének állandó alkalmazása. Mértéket a teljesítményekkel szemben alkalmazni mindig lehet — tekintet nélkül azoknak nagyságára. És annak alkalmaznia is kell mindig, aki a teljesítményekért felelős. Parlamentáris államban a kormány felelőssége a legszélesebb körű. Hatásköre kiterjed arra is, hogy a felelősséget alkalmazza a közigazgatás összes alárendelt és foganatosító szerveivel szemben. A helyzet akkor különleges, ha a kormánnyal autonómia áll szemben. Az autonómia bizonyos függetlenséget, több mozgási szabadságot, egyúttal azonban az eredményekért való fokozott felelősséget jelent.

Az önkormányzat kialakulása a közigazgatás különböző területein célszerűségi szempontok nélkül meg nem érthető. Vannak feladatok, amelyek a helyi viszonyok alapos ismerete nélkül helyesen meg nem oldhatók és így a centralizált közigazgatás számára hozzáférhetetlenek. Az önkormányzati közigazgatás a törvényhatóságokban és a községekben azt jelenti, hogy az állampolgárok a törvényeket önmagukra maguk hajtják végre. Ha az autonómia jogilag nem is épült volna ki, az önkormányzatnak tényleges előnye akkor is meg-

volna a helyi feladatok helyes megítélésében és jó intézésében. A feladatok különlegessége, a tudományos munka sajátos természete vezetett az egyetemek terén is az önkormányzat kialakulásához, amelynek ebben a körben való szervezeti előnyét helyesen hangsúlyozta gróf Klebelsberg Kuno kultuszminiszter, amikor az Országos Magyar Gyűjteményegyetem alakuló ülésén a következőket mondta:

„Amikor arra került a sor, hogy XIII. Lajos, I. és Nagy Frigyes, Nagy Péter, — bámulatos céltudatossággal újjászervezett államaikban meghonosítsák és fejlesszék a tudományos ságot, akkor ezt nem bürokratáik útján kísérelték meg, hanem tudós társaságokat szerveztek és szemben a korszellemmel és saját személyes organizatorius irányzatukkal éppen csak itt és ebben az egyetlen esetben a korporatív formát választották, mert meg voltak róla győződve, hogy a tudományos világban nem Polizei-ra és bürokráciára, hanem önkormányzati szabadságra van szükség. A szabadság nemcsak a tudományos kutatás, hanem a tudományos igazgatás sikerének is nélkülözhetetlen előfeltétele; a közigazgatási szabadság jogi formája pedig az autonómia.“

Az önkormányzat tehát szükséges. Alkalmas feladatoknak jobb megoldására, mint a centralizált, tisztán bürokratikus közigazgatás. Az önkormányzat azonban megmarad közigazgatásnak, része az egésznek. A törvényhatósági és községi önkormányzat és az állami szervek által végzett bürokratikus közigazgatásnak szervezetenként egymást ki kell egészíteniök, teljesítményeiknek összhangban lenniök. Ez a szükségszerű magyarázata a felügyeleti jog, sőt gyámkodás országonként és koronként változó fokának, amelyet a kormány az önkormányzatok fölött gyakorolhat.

Az önkormányzat lényege nem a központi hatalommal való versengés, hanem a saját különleges lehetőségeinek a kiélése, egy egyébként kárbavesző lehetőség felhasználása a köz érdekében.

A közigazgatási jog feladata a központi államhatalom és az önkormányzat közti jogkörök pontos megállapítása. A modern jogállam a hatásköröknek független bíróság általi védelmét is biztosítja. Erre példa nálunk is a törvényhatósági önkormányzat jogkörének az 1907 : LX. t.-c. által a közigazgatási bíróságra bízott és az újabb törvények, legutóbb az

önkormányzati közigazgatásról szóló 1929 : XXX. és a székesfővárosról szóló 1930 : XVIII. t.-c. által továbbfejlesztett védelme; ugyancsak ide tartozik az 1925 : I. t.-c., amely az Országos Magyar Gyűjteményegyetemet és a Magyar Tudományos Akadémiát autonómiájuk sérelme miatt a közigazgatási bíróság előtt megillető panaszjogot törvénybe iktatja és az 1927 : XIII. t.-c., amely ezt a védelmet az Országos Ösztöndíjtanács javára is kiterjesztette. A modern jogfejlődés tehát kétségtelenül kedvez az autonómiánk jogi védelmének is és ez nemcsak izolált magyar jelenség, bár ebben az esetben különös dicsőségünkre válnék, hanem megfelel a jogfejlődés külföldi irányzatának is. Ahol az autonómia hatásköre és tartalma jogilag szabatosan tisztázva nincs, ott is megvan az autonómia érvényesülésének a lehetősége. Az autonómia jogi szabályozása, sőt bírói védelme ahhoz az állapothoz, amelyben ez a jogi szabályozás hiányzik, úgy viszonylik, mint a statika a dinamikához. Kétségtelenül kényelmesebb és a kölcsönös erőviszonyok hullámzásától függetlenebb a jogilag védett, mint a csak tényleges autonómia, de a tényleges autonómia, ha megvan, a célt épúgy tudja szolgálni, mint a másik.

Az autonómia a központi hatalomtól való bizonyos fokú függetlenséget jelent. Ez a függetlenség az erőviszonyoktól függ. Az erőviszonyok alakításának azonban mások a tényezői az ország egész lakosságát magukban foglaló helyi önkormányzatoknál, mint az autonómiával rendelkező tudományos intézményeknél. Mindkettőnek megvannak az eszközei ahhoz, hogy ha azokkal okosan és intenzíven élnek nagy eredményeket érhessenek el, sőt nem tartozik a fantasztikumok közé annak célbavétele sem, hogy, ha autonómiájuk többé vagy kevésbé csak tényleges, elérjék annak fejlesztését és jogi biztosítását.

II.

Avégből, hogy állást foglalhassunk az egyetemek és a kormány tudománypolitikai együttműködésének helyes megítélése ügyében, ismernünk kell annak a két kontinentális államnak tudománypolitikáját is, amelyeknek hatása e téren a többi államokra nézve évszázadok óta nagy és amelyek az utóbbi évtizedek e téren fontos reformokat hajtottak végre.

Az egyik Franciaország, a másik Németország, helyesebben Poroszország.

A francia fejlődés különösen érdekes azért, mert a XVIII. század végén megszüntetett egyetemeket a XIX. század végén visszaállították és továbbfejlesztették. Kétségtelen, hogy ezek a nagyjelentőségű fordulatok, számbavéve a francia nemzet szellemi alkatát, nem jöhettek létre ötletszerűen, hanem csak eszmék hatása, közszükségletek általános felismerése és a választott megoldások alapos latolgatása útján.

A régi egyetemeknek a francia forradalom által való megszüntetésére vezető okokat nem vizsgálva, kiindulhatunk abból a tényből, hogy az egyetemek megszüntetése 1789-ben kezdődött, az 1795. évi február hó 25-i törvény zárt le, amely t. i. kimondotta, hogy az összes régi közoktatásügyi intézmények megszűnnek. Az évszázados régi szervezet helyébe több ingadozás után, csak Napoleonnak 1808. évi március hó 17-i egyetemi törvénye állapította meg azt a szervezetet, amelyen a francia egyetemi élet sok tekintetben még ma is nyugszik. Megvalósította a Talleyrand által felvetett gondolatot, hogy az elavult középkorival szemben akként létesítsenek modern felsőoktatást, hogy az Universitas Litterarum helyébe állami szakiskolákat (écoles spéciales) állítsanak és azt a Turgottól átvett gondolatot, hogy az egész közoktatás központi állami irányítás alá kerüljön, és abba az egyetemek szervesen beleillesztessenek. Napoleon messzemenő állami centralizációra vonatkozó tervét nagyszerűen gondolta el és oly sikeresen valósította meg, hogy a centralizáció az államformáknak azóta való ismételt változását is rendületlenül túlélte és a mai harmadik köztársaság is állandóan hangoztatja ugyan a decentralizációt, de a központi hatalmat gyengíteni azért nem hajlandó.

Az új szervezet kétségtelenül az elavultnak tartott középkori egyetemi autonómiának, az egyetemek és tanáraik privilegiált jogállásának megszüntetését akarta elérni. Az volt a cél, hogy a felsőfokú, épúgy, mint más iskolai oktatás, közbeékelődő egyetemi önkormányzat nélkül, közvetlenül a minisztérium által való szabályozás és ellenőrzés alatt történjék. *Mi lett ennek a hatása a tudományra és mi vezetett az egyetemek visszaállítására?*

A tudósok a szervezetnek ezt a megváltoztatását és az

államnak ilyen benyúlását a tudományra károsnak és a személyes alkotó munkájukat hátráltatónak érezték. Igyekeztek attól minél jobban szabadulni és az elvett autonómia helyett a kellő szabadságot másutt megtalálni. Meg volt a szellemi érdeklődés és az anyagi erő az ország számos polgárában ahhoz, hogy ösztöndíjakat, könyvtárakat, alapítványokat adjanak tudományos célokra és az ifjúság, amely kénytelen volt a szakiskolákba iratkozni, hogy oklevelét megszerezze, egyúttal a nem állami főiskolákban szervezett szabad tanfolyamokat lelkesen látogatta. A francia állami szakiskolák színvonala és tudományos jelentősége hanyatlott, míg ugyanez a kor, XIX. század első évtizedei, a német egyetemek fejlődésében egyike a nagyfontosságúaknak. Különösen érdekes, hogy Humboldt Sándornak hatása alatt Németországban ekkor fejlődött ki a természettudományok művelése, mert Humboldt, aki hosszú távollét után akkor tért vissza hazájába, azt találta, hogy a természettudományok terén a francia tudomány sokkal előbbre van. Így indult meg a természettudományoknak felvirágzása Németországban francia hatás alatt, míg ugyanakkor Franciaországban mind a szellem-, mind a természettudományi fakultások halódtak. *Victor Duruy*, a második császárság minisztere, ezt a hanyatlást látva 1868-ban császári dekrétummal alapította az *École Pratique des Hautes Études*-öt azzal a rendeltetéssel, hogy abban tehetséges fiatal tudósok a német egyetemi szemináriumok mintájára laboratóriumokban, könyvtárakban, a tudományos munka módszereivel dolgozhassanak. Még nagyobb jelentőségű volt az *École Libre des Sciences Politiques* alapítása, amely 1871-ben mint részvénytársaság jött létre. A nagy pénzintézetek és ipari vállalatok adták össze a pénzt ahhoz, hogy egy államtudományi privát főiskola létesüljön akként, hogy az államnak szolgáljon, de attól ne függjön. A részvénytársasági forma természetesen tudományos intézet számára nem volt megfelelő. Ez a két új főiskola nem is tudta az egyetemi kérdést megoldani, de sikerük, különösen az *École Libre des Sciences Politiques*-é, arra kényszerítette az államot, hogy az önálló szakiskolák rendszerét változtassa meg, hacsak nem akarja, hogy a magán főiskolák a vezető szerepet teljesen magukhoz ragadják.

Az egyetemek visszaállítására irányuló mozgalom, amely-

nek döntő lökést adott a magánfőiskolák alakulása, a nemzeti versengésből is táplálkozott. A franciák állandóan szemmel tartották és behatóan tanulmányozták az egész XIX. században a német egyetemeket. *Victor Cousin* 1831-ben tett közzé egy „Jelentést a közoktatás állapotáról Németország némely államaiban és különösen Poroszországban“ (Rapporte sur l'état de l'instruction publique dans quelques pays de l'Allemagne et particulièrement en Prusse). Ezek a jelentések a két magán főiskola alapítása utáni időben nagyon megszorodtak. Jellemző e tekintetben a következő német megállapítás, amely *Ludwig Bernhard* berlini egyetemi tanárnak 1930-ban megjelent művében található (Akademische Selbstverwaltung in Frankreich und Deutschland. Ein Beitrag zur Universitätsreform): „A franciák oly szisztematikusan jártak el, hogy először általános jelentéseket hoztak a német egyetem ügyéről, — azután különjelentéseket a leghíresebb német egyetemek némelyikéről (Heidelberg, Göttingen, Bonn, Berlin) és végül részlettanulmányokat különösen a német történeti, filológiai és filozófiai oktatási módszerekről. A megfigyelések többnyire élesek, az előadás (egyes kisebb oldalvágásoktól eltekintve) majdnem mindig tárgyilagos. Ezeket a francia jelentéseket átnézve, a német egyetemekről olyan dolgokat lehet megtudni, amelyekről német irodalom nincs is.“

A kultuszminiszter 1885-ban körkérdést intézett az összes francia fakultásokhoz, amelyben 11 pontra kér választ. A kérdések az egyetemek visszaállítására, az önkormányzat szervezésére és az államhatalomhoz való viszonyára vonatkoztak. Az egyetemek visszaállítása azonban nem egy csapásra történt. Az első lépés az 1885. évi július hó 25-i dekrétum volt, amely az állami fakultásokat felhatalmazta arra, hogy hagyományokat, ajándékokat, alapítványokat elfogadjanak és új tanszékek létesítésére, tudományos intézetek építésére fordíthassák. Evégből a karokat magánjogi jogalanyisággal is fel kellett ruházni, hogy szerződéseket köthessenek és más jogi nyilatkozatokat tehessenek. A karok felhatalmazást kaptak arra is, hogy az ily módon keletkező berendezéseket és intézményeket maguk igazgassák. Arra az esetre pedig, ha egyes alapítványok több kar, vagy egy városban lévő összes karok számára szólnak, annak közös igazgatására a dekrétum a karok dékánjaiból és kiküldötteiből alakítandó közös tanácsot

(*Conseil général des facultés*) rendelte. Ily módon a karok a 100 év előtt elvesztett önkormányzat gyakorlatát lassan visszaszerezhatték és ezt a lehetőséget megkaphatták anélkül, hogy az önkormányzat visszaállításának elvi vitáját a parlamentben ebben a kedvezőtlen kezdeti stádiumban fel kellett volna idézni. A karok hat évvel később, 1889-ben, az államtól nyert költségvetési hitelekre is befolyást kaptak. Tovább fejlődött a *Conseil général des facultés* is. Gyakorlati megfontolások és egyébként megoldhatatlan jogi bonyodalmak oda vezettek, hogy 1895-ban ez a conseil is jogi személyiséget és külön költségvetést kapott. Ezt a fejlődést zárta le az 1896. évi július 10-i törvény, amely az egyesített fakultásoknak az egyetem nevét és szervezetét visszaadta. A háború után, 1920-ban és 1922-ben megjelent újabb dekrétumok az egyetemeket abban az irányban fejlesztették tovább, hogy városok, vidékek, érdekképviselők által alapított kutatóintézetek, vagy technikai intézetek, részben pedig a francia kultúrának külföldi befolyását erősítő külföldi tudományos intézetek egy-egy egyetemmel szervezeti kapcsolatba kerülhessenek és igazgató-tanácsukban az alapítók, vagy azok képviselői (polgármesterek, kereskedelmi és iparkamarák kiküldöttei stb.) szintén helyet foglaljanak.

Az új egyetem azonban, amely így a XIX. század végén Franciaországban keletkezett, sem nem a forradalom által megszüntetett régi egyetem felújítása, sem nem az annyira ismert és elismert német egyetemi rendszer másolata. Az új egyetem szervezete mindkettővel szemben lényeges különbségeket mutat, amelyeknek okai a következők: 1. a politikai ellenállás a német példa követelésével szemben, 2. az amerikai egyetemek állandó elnöki intézményének hatása, amivel kapcsolatos volt a francia centrális bürokráciának az a törekvése, hogy a rektornak nagy hatáskörét lehetőleg fenntartsa és 3. az angol University extension movement példája, ami a különböző intézeteknek az egyetemekbe és alapítóiknak azok igazgató-tanácsába való bevonása útján érvényesül.

A francia egyetemek mai szervezetére jellemző vonások a következők:

1. Az iskolai szervezet alapja, úgy, amint Napoleon rendelte, az átlag 6 departement-et magában foglaló akadémia, amelybe a kerületnek összes iskolái tartoznak, beleértve az

akadémia székhelyén lévő egyetemet. Az akadémia vezetője a miniszter által kinevezett rektor, aki egyúttal hivatalból rektora az egyetemnek. A rektor tehát, bár rendszerint volt egyetemi tanár és mindig akadémiai képzettségű ember, a központi hatalom képviselője. Mellette van a rendes tanárok sorából választott vice-président. A rektor ezt a jogállását az egyetemek visszaállítása után is megtartotta. Ő az egyetem valódi vezetője, aki annak kormányzását irányítja s akinek az egyetem hivatalai is közvetlenül alá vannak rendelve. Hatásköre sokkal nagyobb, mint a német, vagy magyar egyetemek rektoraié és megbízatásának állandó jellegéből kifolyólag a professzorokkal szemben kormányzati tapasztalat és rutin tekintetében is nagy fölényt szerez.

2. A dékánok, akiket egyrészt a kar, másrészt a tanács által jelölt 2—2 rendes tanár közül a miniszter nevez ki, háromévenként változnak. A tanács az állandó rektoron és a hároméves dékánokon kívül a karoknak 2—2, szintén három évre választott képviselőjéből áll.

A franciák, mint láttuk, a karoknak és a tanácsnak nagy gazdasági hatáskört adtak és egyúttal nagy súlyt helyeznek az egyetem ügyvitelének szabatosságára és gyorsaságára, amely a korábbi állami bürokratikus intézést jellemző előnyt az egyetem helyreállítása után sem voltak hajlandók feláldozni. Ezt a célt szolgálja az állandó rektornak meghagyása és a dékánoknak és tanácsstagoknak hároméves váltakozása. Ezenkívül azonban szükségesnek találták

3. a dékánok és a tanács hatáskörének a német egyetemenél sokkal szélesebb megállapítását. A dékán mindenké előtt a kar költségvetése terhére utalványozási jogot gyakorol. A kar segédhivatali alkalmazottait a dékán nevezi ki és bocsátja el, a miniszter által átruházott hatáskörben. A dékán helyettese a kart az egyetem tanácsában képviselő két professzor egyike, akit *assesseur*-nek hívnak, aki rendszerint a volt dékán és így 6 évet tölt az egyetemi adminisztrációban.

A rektor és tanács a karokkal szemben fellebbviteli fórum. A rektor a fakultásokban történekről bármikor felvilágosítást kérhet. A karok határozatait vagyunk és költségvetésük tekintetében a tanács véleményezi és terjeszti jóváhagyás végett a miniszter elé. A karok rendelkezésére álló anyagi eszközökből új tudományos intézet felállítását a kar

javasolja, de a tanács határozza el. A tanszékekre a karok meghallgatásával a tanács jelöl. (*Présantation du Conseil après avis de la Faculté.*)

Hogy az ügyintézés elhúzható ne legyen, különösen a költségvetéssel kapcsolatos ügyekre, törvényes határidők vannak megállapítva. Kétségtelen, hogy ilymódon a francia egyetemek jobban tudnak tárgyalni és gyorsabban határozni, mint más országok egyetemei.

4. A tanszékek betöltése tekintetében különleges francia megoldás jött létre azért, hogy az egyetemek és a minisztérium közé beékelték a Közoktatási Tanács állandó bizottságát. (*Section permanents du Conseil Supérieure de l'Instruction Publique.*) A Közoktatási Tanács 54 tagból áll, akik közül 14-et nevez ki a kormány, 40-et pedig 4 évre választanak a tudományos akadémiák, egyetemek és más főiskolák, és kisebb részben a középiskolák és elemi iskolák igazgatói. A tanácsnak nemcsak véleményező hatásköre van, hanem végső fegyelmi fórum minden egyetemi és tanügyi fegyelmi ügyben. Politikától mentes szaktestület tekintélyével bír. Egy 1880-ból való törvény szerint a tanácsnak 15 tagja alkotja az állandó bizottságot, akik közül 9-et a köztársaság elnöke, 6-ot pedig a miniszter jelöl ki. A köztársaság elnöke által kinevezett tagjai közé tartozik mindig az egyetemi ügyek vezetője a kultuszminisztériumban. Az állandó bizottság elnöke a miniszter vagy általa kijelölt helyettese. A tanszék betöltések úgy történnek, hogy az egyetemnek legalább 2 jelöltet kell ajánlania. Ezt a jelölést a Közoktatási Tanácsnak állandó bizottsága felülbírálja és azt vagy magáévá teszi, vagy más kettőt ajánlhat. A miniszter csak olyant nevezhet ki rendes tanárrá, akit vagy az egyetem, vagy ez az állandó bizottság jelölt. Ezekről a listáktól nem térhet el. De viszont láttuk, hogy az állandó bizottságban a miniszter befolyása rendszerint nagy.

5. A háború után 1924-ben (a máj. 30-i és okt. 4-i dekrétumokkal) Franciaországban egy érdekes új egyetemközi szerv jött létre, ez a *Comité consultatif de l'Enseignement Supérieur*, amelynek a 4 karnak megfelelően 4 osztálya van. Mindegyik osztály elnöke a *Directeur de l'Enseignement Supérieur*, a kultuszminisztériumban. Összeállításuk pedig a következő: A jogi karok bizottságának 23 tagja van, köztük

18 egyetemi tanár, akik közül ötöt a miniszter nevez ki. A többiek pedig az Academie des sciences morales et politiques főtitkára, a párizsi és egy másik egyetem rektora, a semmítőszék és az államtanács egy-egy tagja. Az orvosi karok bizottsága 30 tagból áll, akik közül 25 egyetemi tanár, a többiek pedig az orvostudományi akadémia főtitkára, a Pasteur-Intézet igazgatója, a párizsi kórházaknak egy képviselője, a párizsi és egy másik egyetem rektora. Hasonló az összeállítás a szellemtudományi és természettudományi karok bizottságának is. A választott tagok megbízatása 4 évre szól. A bizottság hatásköre egyelőre tisztán tanácsadó.

Mindez mutatja a francia egyetemi szervezet sajátos felépítését és abban az autonómia és központi hatalom hatáskörének egymáshoz való viszonyát. Sűrűn előfordul, hogy a miniszter hatásköréből ügyeket az egyetemeknek enged át. A franciák azonban hangoztatják azt, hogy ez, valamint az egyetemek egész visszaállítása, decentralizációt jelent, nem pedig elavult intézmények visszaállítását, vagy fejlesztését.

A porosz egyetemek háború után megindított reformja azt tűzte ki célul, hogy a német egyetemek szervezetét a változott viszonyoknak megfelelően átalakítsa, az 1923-ban a minisztérium által kibocsátott „Grundsätze einer Neuordnung der Preussischen Universitätsverfassung“ alapján erélyesen folyik. Elsőnek a kielii egyetem kapta meg új statutumát 1928. november 17-én, amit azóta a többiek nagy része s köztük a berlini egyetemé is követett. A múlt évben megjelent egy hézagpótló szakmunka is: *Grundlagen des preussischen Hochschulrechts*, amelynek szerzője *Erich Wende*, a kielii egyetem volt kurátora, most Miniszterialdirigent a porosz kultuszminisztériumban, de nem annak egyetemi osztályában. A porosz egyetemek újjászervezése tekintetében tehát szintén céltudatos kormányakció van folyamatban és Wende munkája nemcsak annak szempontjait, hanem egyúttal az új egyetemi szabályzatokba sem felvett, de továbbélő, a minisztérium kialakult joggyakorlatát is főbb vonásaiban feldolgozza. Értethető, hogy ebben a helyzetben a német egyetemek is felvetik maguknak a kérdést, hogy a reform az ő szempontjukból előnyös-e, vagy sem? Milyen lesz a viszonyuk ezentúl a kormányhoz és hogyan fog alakulni helyzetük az ország közvéleményével szemben, amely a háború óta nagy átalakuláson

ment keresztül. Ennek a kérdésnek szenteli Bernhard professzor is már idézett tanulmányát. Ebben a német viszonyokra nézve abból indul ki, hogy a német egyetemi önkormányzat mai formáit, valamint annak az államhatalomhoz való viszonyát a következő négy történeti réteg határozza meg:

1. Az egyetem testületi szervezete sokat megőrzött középkori jellegéből. A kari igazgatás, ami az egyetemi önkormányzatnak ma is alapja, a maga lazaságában és minden fellebbvitelt kizáró zárttságában, belső összetartó erő kialakulását ellenző szellemében a középkori céhek szellemének felel meg.

2. A XVII. század végén és a XVIII. században a gazdasági merkantilizmussal párhuzamosan a közigazgatás terén kameralizmus alakult ki, amely az államtól korábban független alakulatokkal szemben egész Európában utat nyitott az állami beavatkozásnak. A német egyetemek igazgatásában is akkor több oly újítás történt, amelyek máig megvannak. Ezt a kort a középkor domináló testületi összetartásának megszűnése, valamint a középkori testületi formák és köztük a privilegizált jogállást élvező egyetemi testületek túléltnek tekintése. Ez a felfogás magában a tanárok körében is hódított és példákra hivatkoznak a XVIII. századból, amikor egyes ordináriusok csak azzal a feltétellel fogadták el a meghívást, hogy karhoz és tanácshoz semmi közülük ne legyen. De a közigazgatás is, amely az ügyintézés tökéletesítésére és a szervezet javítására törekedett, lenézte az egyetemek nehézkességét és gúnyolta az évenként változó rektorok rendszerének tökéletlenségét. Az egyetemi igazgatásnak és testületi szellemnek ezzel a hanyatlásával szemben a kor fejedelmei egymással versengtek az egyetemek és kiváló professzoraiak dédelgetésében. A kancellár, vagy kurátor az egyetemekre vonatkozó adatokat állandóan gyűjtötte, azoknak viszonyait gondosan figyelemmel kísérte, hogy fejedelmének megfelelő javaslatokat tehessen fejlesztésükre. Ily módon kerültek fokozatosan a kancellár kezébe az egyetemi igazgatás összes számai. A felvilágosult abszolutizmus idejében fejlődött ki a tanszabadság, amelyet az egyetemek fejlesztésében való versengésnek elő kellett mozdítani.

3. A XIX. század elején az önkormányzat eszméje Német-

országban nagyban hódított. A községi önkormányzatot akkor építették ki. Ez a kor megértést mutat az önkormányzatot élvező régi egyetemi szervezet iránt is, amely az önkormányzatnak fejlesztését a tanszabadság, azaz a tudományos kutatásnak és tanításnak állami befolyástól való függetlensége is megkívánta. A német egyetemek valódi önkormányzata azonban, a korszellem kedvező volta ellenére, mégis elakadt és a községek önkormányzatához hasonló fokra nem tudott eljutni. Az egyetemek háztartási ügyeik vezetését nem kapták kezükbe és az akkortájt keletkezett első egyetemi intézetek, növénykert, nyilvános könyvtár, ásványtani és állattani gyűjtemény, anatómiai és fizikai intézet stb., amelyeket a fejedelmek alapítottak és kamerálisztikusan kormányoztak, megmaradtak az egyetemeken kívül. Nem változott az egyetemek középkori testületi szervezete sem, minden kar maradt önálló egész, amelynek dékánja magától semmit sem tehet. A tanács hatásköre csak az egyetem egészét érintő ügyekre szorítkozott és a rektor csak a szótöbbséggel döntő testület elnöke maradt. Minket most csak ez a tény, mint eredmény érdekel, a fejlődés okainak vizsgálatát elhagyhatjuk.

4. Az 1866-iki, illetve 1871-iki győzelmek után következett az egyetemeknek nagy anyagi eszközökkel való kifejlesztése. Ezek az anyagi eszközök pedig az állam kezében voltak. És a porosz kultuszminisztériumban az egyetemi ügyek élén ekkor *Althoff* állott, aki az egyetemi önkormányzat rovására az állam befolyását igyekezett biztosítani. Ennek könnyű lehetősége azáltal volt adva, hogy az egyetemek fejlesztése új intézetek, klinikák, gyűjtemények létesítéséből állott. Ezeknek igazgatására azonban az egyetemeknek nem volt, sőt ma sincs semmi befolyása. A kielői egyetem új szabályzatának 75. §-a például így szól: „Die Direktoren der Kliniken, Institute und Seminare werden — in der Regel aus der Zahl der Universitätslehrer — vom Minister ernannt. Die Ernennung ist widerruflich.“

Így ítélik meg a német egyetemek saját helyzetüket és történetileg kialakult jogállásukat. Ezt érintette a háború utáni reform, amely szervezeti reform volt. Jelszava az akadémiai önkormányzat kibővítése. A reform lényege, amely már az 1923. évi Grundzüge-ben is megtalálható, az, hogy az

eddig karok mellett, amelyeket most szűkebb karnak hívnak, szervezi az összes tiszteletbeli, rendkívüli- és magántanárokat is magábfoglaló tágabb kart. A tanács mellett, amely mint eddig, a rektoron, prorektoron és a dékánon kívül két évre választott szenátorokból áll, létesíti a nagy tanácsot, amelynek tagjai az egyetemnek összes professzorai és a rendkívüli és magántanárok által választott félannyi rendkívüli és magántanár, mint ahány rendes tanár van. Ez a nagytanács választja a rektort.

Az új szervezet is fenntartja a kurátor intézményét, amely 1808 óta minden egyetemen, némelyeken pedig már a XVIII. században megvolt. A kiel szabályzatnak rávonatkozó 5. §-a többek közt így szól: „Die Universität verwaltet ihre Angelegenheiten durch die akademischen Behörden. Sie steht unter der unmittelbaren Aufsicht des Ministers für Wissenschaft, Kunst- und Volksbildung. Das Organ des Ministers ist der Kurator, als sein ständiger Stellvertreter. Diesem gebühren die Fürsorge für die Universität und die Aufsicht über sie an Ort und Stelle, die unmittelbare Leitung der Vermögens- und Kassenverwaltung der Universität und ihre Vertretung in allen Rechtsgeschäften und Rechtsstreitigkeiten vor und ausser Gericht, etc.“

Csak a berlini egyetemnek nincs kurátora, a minisztériumhoz való helyi közelsége miatt. 1923 óta ennek az egyetemnek igazgatásában a következő változás történt. Addig a rektorból és az egyetemi bíróból álló kuratórium készítette elő a dologi igazgatási ügyeket a döntő hatáskört gyakorló miniszter számára, míg a tanárok személyi ügyeit a minisztériumban is dolgozták fel. Most a kuratórium helyett a miniszter megbízottjaként *Verwaltungsdirektor* végzi a szellem- és természettudományi intézetek és a Charitén kívüli klinikák ügyeit, a volt kuratórium egyéb ügyeit pedig a rektor, akit ebben az egyetemi tanácsos támogat. A Charité számára, úgy mint azelőtt, külön igazgatás áll fenn. A berlini egyetem a miniszterrel közvetlenül, a többi kurátoron át érintkezik.

Az új egyetemi szabályzatok kimondják, hogy a karok szervezete és ügyvitele iránt a karok meghallgatásával szintén a miniszter által kibocsátandó kari szervezeti szabályza-

tok fognak rendelkezni, melyek azonban az egyetem szervezeti szabályzatával természetesen ellentétben nem lehetnek.

A szervezeti szabályzatok számos részletkérdést is szabályoznak, amelyeknek rendezését az élet kívánta, vagy azért, mert eddig sehogyan, vagy mert elavultak voltak szabályozva, de, mint ebből az előadásból is kitűnik, az új reform nem hozott javulást az egyetem akcióképessége tekintetében, sem a karokban, sem a karok közt, sem a karoknak a tanácshoz való viszonyában. Pedig ezen a téren vannak tagadhatatlan nehézségek, amelyeket az egyetem maga a tudományos munka szabadsága biztosításának érdekéhez képest alárendeltnek tart. De az egyetemen kívül állók ezeket a nehézségeket inkább látják, mint az egyetem belső munkáját. A mai demokratikus korban, amikor olyan tömegeknek is van a közéletre és abban az egyetemek sorsára is befolyásuk, amelyek az egyetemnek nem ellenségei, de azt nem ismerik, ezek az ügyintézésben tökéletlen önkormányzatot megérteni nem tudják. Ez az egyetemek problémáit kívülről is nézni tudó német professzorok véleménye szerint az egyetemekre nézve veszélyek lehetőségét rejti magában. Könnyen kialakulhat ugyanis a közvéleményben az a felfogás, hogy ennek a nehezen működő, a kutatás szabadságához szükséges függetlenség miatt adminisztratív tekintetben is minden belső ellenőrzést perhorreszkáló, egyetemen belüli fellebbezést is ellenző, nehézkesen működő egyetemi autonómiának fokozatos megszüntetése nem rombolás, hanem inkább haladás. Ezért nem tartják a kormány által véghezvitt reformot olyanoknak, amely az egyetem szempontjából legfontosabb kérdéseket oldotta volna meg, hanem olyanoknak, amelyre politikai okból volt szükség. Pedig az egyetem igazgatási tökéletlenségeinek kiküszöbölésére az autonómiára végzetessé válható külső beavatkozás elhárítása végett szükség van. A baj azonban, amit meg kell szüntetni, az, hogy az egyetem nem tud önmagán segíteni. Poroszországban, ahol a kormány reformja ezeket a kérdéseket megoldatlanul hagyta, látjuk, hogy mily nehéz az egyetem helyzete, mert a belső reformhoz szükséges külső segítséget a kormánytól nem várhatja.

III.

Mi a helyzet Magyarországon? 1. A német és francia fejlődéssel való összehasonlításból meg kell állapítanunk elsősorban azt, hogy a mi viszonyaink és egyetemeink szervezete mind a francia, mind a német egyetemektől eltér és bár közelebb állunk a némethez, külön egyetemi típust fejlesztettünk ki. Ezért önállóan kell vizsgálnunk mostani problémáinkat is és azokra sajátos megoldásokat keresnünk.

2. Az államhatalom és az egyetemek közti viszony Német és Franciaországban sem stabil, hanem állandóan változik: a mindenkori erőviszonyoknak és a közszükségletek kielégítésének kiegyensúlyozására törekedvén.

Az egyetem, mint a tudomány előbbrevitelére legmegfelelőbb szervezeti megoldás mellett döntő jelentőségű bizonyíték az, hogy Franciaország szükségesnek találta az egyetemi szervezet visszaállítását. Az új francia egyetem önkormányzata a németével összehasonlítva ugyan kisebb, de igazgatási tekintetben sokkal különb. Ennek nagy előnye az, hogy igazgatási és működési tökéletlenségeivel nem ingerli azt a demokratikus országokban laikus közvéleményt, amely nem képes megérteni az egyetem belső életét, de az egyetem igazgatásának és működésének a külsőségeiben mint szülő, mint hallgató és mint adófizető érdekelve van.

3. Autonómiaellenes irányzatról Magyarországon beszélni hál' Istennek sem a közvélemény, sem a kormány részéről nem kell. Az önkormányzat eszméjének népszerűségét a politikai téren a vármegye mindig fenn tudja tartani. A tudományos élet terén az egyetem autonómiájára törő irányzat szintén nincs, sőt ebben az irányban való értékes fejlődést jelent az Országos Magyar Gyűjteményegyetem és az Országos Ösztöndíjtanács autonómiájának létesítése, valamint az egyetemeknek és a Gyűjteményegyetemnek felsőházi képviselőhöz való juttatása.

4. Az egyetem igazgatása és működése terén azonban nálunk is vannak tökéletlenségek. Ezek itt is abból származnak, hogy a karok zárt egységek, a tanács csak az egyetem egészét érintő ügyekkel foglalkozhatik, nem belső fellebbviteli fórum és adminisztratív ügyekben sem illeti meg ellenőrzés, vagy felügyelet a karokkal szemben. Az eredmény, ami

ebből előadódik az, hogy a laikus közvélemény szemében az egyetemek tekintélye és népszerűsége sokkal kisebb, mint amit nemzeti jelentőségük és tudományos teljesítményeik által megérdemelnének.

5. A probléma itt is az, hogy azon kell segíteni, hogy az egyetemek önmagukon segíteni nem tudnak. Sőt a karok többnyire tiltakoznak is minden reform gondolatával szemben, mert attól a tudományos munka szabadságát féltik. Ez érthető is a karok mai hatásköre mellett, amely oly szűk, hogy tulajdonképpen tisztán tanulmányi kérdésekre szorítkozik és adminisztratív hatáskörüik számot nem tesz. Érdemleges adminisztratív hatáskör az egyetem háztartási ügyeinek intézése nélkül nem is lehetséges. Franciaországban is azért van az egyetemeknek és a karoknak jelentős adminisztratív hatáskörüik, mert anyagi ügyeiket maguk intézhetik és azért kellett a tanács mandátumát 3 évre meghosszabbítani, hogy ezeket jól intézhessék.

6. Nálunk azonban a kormány részéről már megnyilvánult az a készség, hogy segítségére legyen az egyetemnek adminisztratív reformjában. Az adminisztratív reformhoz szükséges hatáskörbővítést az egyetem háztartási ügyeire való befolyás megadásával mind a négy egyetem az utóbbi években megkapta. Amint azonban a gazdasági ügyek intézése Franciaországban is elkerülhetetlenné tette a dékánok és a tanács mandátumának évekre való meghosszabbítását, hogy a kellő állandósággal és tapasztalattal rendelkezhesse, a hatáskört nálunk is csak olyan szervre lehetett bízni, amely négyévenként változik. Mivel az egyetemek a tanácsi szervezet változtatásáról hallani nem akartak, ezért kellett a gazdasági bizottságokban külön szervet létesíteni. A reform további útja a külföldi fejlődés tanulságai szerint várhatólag az lesz, hogy az egyetemek tanácsai és a karok akkor fogják átvehetni a gazdasági bizottságok helyett az egyetemek gazdasági ügyeinek intézését, amikor megoldható lesz az egyetemnek az a szervezeti reformja, hogy a rektor és a dékánok, valamint a talán más tagokkal is kiegészítendő tanács megbízatása több évre terjedjen. A francia példa mellett ugyanezt a tanulságot nyújtja műegyetemünk szervezete is, amelyben a tanácsnak adminisztratív tekintetben nagyobb a hatásköre és hosszabb is a mandátuma.

7. Ez a változás elérhető és elérésének időpontja az egyetem magatartásától is függ. Ez a terület, ahol az egyetemek a maguk politikáját csinálhatják. Egyrészt el kell érniük azt, hogy a nemzet életébe minél elevebben bekapcsolódjanak és a nemzeti nagy problémák megoldásában tett szolgálattal igazolják, hogy az egyetemek a tudomány magaslatáról olyan elfogulatlansággal és szakszerűséggel tudnak állástfoglalni, hogy működésük nagy érték, amely nélkül a nemzeti társadalom értékes megoldásoktól elesnék és szegényebb volna.

Másrészt arra van szükség, hogy a kormány és az egyetemek, mint önkormányzati testületek közötti viszonyban az egyetemek a maguk számára olyan súlyt tudjanak magatartásukkal és taktikájukkal kivívni, amely a megosztott szerepeknek megfelelő egyenlő nivójú, harmónikus összjáték kifejlődését teszi lehetővé. Ennek különböző eszközei vannak.

A minisztérium és az egyetem közti érintkezés legfontosabb területe a gazdasági kérdés, a költségvetési hitelek megszerzésének, vagy amint a legújabb fejlődés mutatja, megtartásának problémája. A költségvetés csak akkor hatalmi kérdés, ha az szakszerűen nincs akként előkészítve, hogy az egyszerű számítási kérdéssé redukálódjék. Az egyetemeknek gazdasági igazgatásuk újjászervezése óta gazdasági bizottságaik és a kellő szakemberekkel kiegészített gazdasági hivatalaik útján rendelkezésre áll a lehetőség költségvetési szükségleteiknek ilyen exakt módszerekkel való kimutatására és indokolására. Az autonómia pedig megadja számukra azt a függetlenséget és a felsőházi képviselőket a legméltóbb lehetőséget, hogy ezeknek a kérdéseknek a tárgyalásában a kellő nyilvánosságot és a közvélemény ellenőrzését maguknak biztosítsák. Lehet az, hogy a kormány a költségvetés szakszerű tárgyalása elől elzárkózik, illetve, hogy egy, vagy két évben az elzárkózást megkísérli, de ezáltal nem hárítja el magától azt a kötelezettséget, hogy a közvélemény, illetve a parlament előtt indokolását adja annak, hogyha például a budapesti egyetemen 1927-ben a dologi kiadásokra 3,803.000 pengő kevesnek bizonyult, úgyhogy a hitelt a következő években fokozatosan 4,520.530 pengőig emelték, akkor anélkül, hogy az egyetem méretei, vagy a piaci árak változtak volna, hogyan lesz elegendő az 1932/33. évre újból csak 3,864.000 pengő. Ha

pedig ez a helyes összeg, akkor mivel indokolja azt, hogy az előző években több közpénzt fordított erre a célra. Hasonlóképpen a vidéki egyetemeknél felmerült az az ellenmondás, hogy amikor új épületek elkészülnek és az egyetem kubaturája azzal a sokféle szükséglettel együtt, ami ezzel összefügg, megnövekszik, változatlan anyagárák mellett sem növelik, sőt inkább csökkentik a dologi kiadásokat. Ezek példák arra, hogyha a minisztérium és az egyetemek közt valamely kérdésben nézeteltérés van, akkor nemcsak a minisztériumnak lehet igaza. Ha azonban ilyen kérdést a kormány hatalmi szóval mégis az egyetemek ellen dönt el, az egyetemek nem követnek más taktikát, minthogy a nyilvánosság előtt rámutatnak ezekre az esetekre, aminthogy a fordított esetben a nyilvános kritikát, sőt következményeket az egyetemeknek mindig el kell viselniök. Így például a kormány a múltban, amikor az egyetemek hiteltúllépésekkel gazdálkodtak, az azért való felelősséget velük a költségvetési tárgyalásoknál mindig érezte.

Más súrlódási felület a minisztérium és az egyetemek közt az autonómia határainak és tartalmának jogi magyarázata. Objektív szakemberek nem tagadhatják, hogy ez a kérdés Magyarországon nincs az összes szükséges részleteiben kellőképpen tisztázva. A mindkét oldali állásfoglalásban arbitrius elem mindig nagy mennyiségben van és tagadhatatlan az, hogy a minisztérium felfogását és határozatait a múlt évtizedekben jogi szabadság és a jogi problémák fokozatos tisztázására való törekvés nem mindig jellemezte, mert enélkül érthetetlen volna, hogy a jogi kérdések tisztázása és szabályozottsága tekintetében 1931-ben még előbbre nem vagyunk.

Láttuk, hogy a külföldön az egyetemek szervezete tekintetében mindenütt törvényhozási intézkedésekkel gondoskodnak a korszerű reformokról. Nemcsak Franciaországban és Poroszországban, amelyekkel foglalkoztunk, hanem Ausztriában, Olaszországban és Angliában is. Ezzel szemben nekünk egyetemi törvényünk nincs, az új egyetemek szervezeti szabályzatai is igen változatosak, a budapesti egyetemé pedig 1850-ből való. Noli me tangere-nek tekinti az egyetem ezt az abszolutizmus idejéből származó szabályzatot, amelyet maguk az osztrákok saját egyetemeikre nézve már 1872-ben új törvénnyel cseréltek fel és amely szervezetnek gyakorlati hibáit

a franciák és a németek szintén megállapították. Talán van, aki úgy véli, hogy ezt a vázlatos jogi szabályozást tudatosan tartották fenn azért, hogy a szokásjog elasztikusabb területén a kormányzati művészet annál szabadabban érvényesülhessen. Ennek a jóindulatú magyarázatnak azonban ellentmond az a megállapítás, hogy hasonló kodifikációs elmara-dottság és kodifikációs pongyolaság közigazgatásunknak sokkal több területén található, mint amennyivel a kormányzati művészet megbírkózni tudna. A külföldi összehasonlításból és a belföldi helyzet vizsgálatából tehát egyaránt azok az érvek bontakoznak ki, amelyek egyetemeink szervezetében fokozatos, az egyetemek tudományos hivatását és tradicionális szellemét figyelembevevő óvatos reformok fokozatos megvalósítását indokolják és ezzel szemben eléggé meg nem győznek a konzervatívoknak eddig ismert érvei.

Ha az egyetemek a mindenkori nemzeti feladatok megoldásában kiveszik az őket megillető vezetőszeretet, önmagukat megfelelően kormányozzák és igazgatási érdekeiket a kormánnyal szemben technikai és jogi biztonsággal és vele legalább is egyenrangú szellemi színvonalon képviselik, azon a színvonalon, amelyet az ország a legmagasabb tudományos intézményeitől joggal elvár, akkor a kormány és egyetemek között kialakulhat a kölcsönös nagyrabecsülésnek és megértő együttműködésnek az a légköre, amely párosulva azzal a nálunk szerencsére sohasem hiányzó hazaszerető szolidaritással, amely nem minden idegen nemzetet jellemez, lehetővé fogják tenni, hogy az egyetemek betöltsék azt a történelmi hivatásukat, hogy kiapadhatatlan szellemi erőforrásaik legyeknek újra való felemelkedésünk dicsőséges harcának.

10. NEMZETI ÉS NEMZETKÖZI TUDOMÁNPOLITIKA.

Megjelent a Magyar Pedagógia 1951. évfolyamában.

A háború óta világszerte új tudománypolitikai problémák merültek fel, amelyeknek megoldására az egyes államok különböző utakat választottak. Megoldásaik részben eredetiek, részben pedig más országoktól való átvételek, amelyeket azonban saját nemzeti intézményeik és tradícióik szerint módosítottak. Az a folyamat, amelynek ilymódon napjainkban tanui és részben tényezői vagyunk, hasonló ahhoz, amint a középkorban az egyetem intézménye elterjedt. A Sorbonne különbözött az első olasz egyetemtől, a bolognaitól, majd az oxfordi és cambridgei egyetemek eltérők lettek a Sorbonnétól és a később Németországban és Középeurópában alapított egyetemek eltérők voltak az összes előbbiektől. Mind egyetemek voltak, de annak különböző típusaiként fejlődtek ki. Így manapság is Franciaország például nemzeti kutató alapot (Caisse Nationale de Recherches) létesített és ezt a példát több ország követte. Ezzel szemben Németország a Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft alakjában a modern időkre jellemző eredeti szervet létesített, amely oly szoros összefüggésben van a különleges német viszonyokkal, hogy más országban ebben az alakban nem követhető. Magyarország is talált eredeti megoldásokat az Országos Magyar Gyűjteményegyeteme és az Országos Ösztöndíjtanács alakjában, amelyek a külföld figyelmét is felkeltették. Mégis valamennyit összefogja ugyanannak az új szükségrendeletnek kielégítésére való törekvés. Így lassan elterjedt az a belátás, hogy nemcsak a tudomány nemzetközi, ami már régi közhely, hanem, hogy a tudománypolitikának is szükségképpen vannak közös, nemzetközi, vagy inkább nemzetfeletti eszméi és tapasztalatai.

A tudományos kutatásnak szervezetében és módszerében a XX. század fordulója óta mélyreható változások nyomai kezdtek mutatkozni és ezeknek kifejlődését a háború nagyon siettette. E század eleje óta látjuk, hogy az egyetemeken kívül önálló kutató-intézetek is létesültek. Maga az egyetemek száma is világszerte növekedett. Azoknak tábora, akik tudományos munkássággal és különösen természettudományi kutatással foglalkoztak, állandóan emelkedett. A tudományos munkamegosztás és ennek következtében a különböző kutatások összefüggése és a kutatóknak egymásra utaltsága egyre fokozódott. A tudományos kiadványok egyre szaporodtak, és a könyvtárak, bibliografiák, tudományos folyóiratok, compes rendus-ok, Zentralblattok és a Handbuch-ok fontossága egyre nőtt. Az a vágy, hogy a kutatók és tudósok egymással érintkezzenek egyre nagyobb lett, ez vezetett a nemzetközi kongresszusok szaporodására, nemzeti és nemzetközi tudományos társulatoknak, sőt 1901-ben a tudományos akadémiák nemzetközi szövetségének alapítására. Ehhez járult nemzetközi intézetek és nemzetközi irodák alapítása különböző tudományos szakterületeken és a háború után a Nemzetek Szövetsége indokoltnak találta az Értelmi Együttműködés Nemzetközi Bizottságának Genfben és intézetének Párisban való megalakítását azzal a rendeltetéssel, hogy a nemzetközi tudományos kapcsolatok közös találkozási pontjai legyenek. Ez a fejlődés teljesen párhuzamos a nagyüzem kialakulásával gazdasági téren és a közigazgatásban, és ezért a mi korunk joggal nevezhető a *tudományos nagyüzem kialakulása korszakának*.

A kutatók egymásra utaltsága azonban a tudományos munka méreteinek e megnövekedésénél is inkább fejlődött ki annak következtében, hogy a gazdasági élet és a közegészségügy szükségletei a kutatókat arra szorították, hogy az abszolút tudományos témák mellett praktikus célok megoldására is végezzenek tudományos kutatást, tehát a franciák megkülönböztetése szerint a *Recherche Spontanée* mellett megindult és azt messze túlszárnyalta a *Recherche Provoquée*. Ez a *Recherche Provoquée* különösen nagy fejlődést vett a háború alatt mindkét táborban. Nemcsak a nyersanyagok gazdaságos kihasználása és különböző pótanyagok kidolgozása volt szükséges, hanem az emberi munkaerővel való takarékosko-

dás és különösen a szakképzett emberekről való gondoskodás, az előre való biztosítása annak, hogy mindig rendelkezésre álljanak mindazok a különféle képzettségű szakemberek, akiknek együttes munkája kellett valamely kutatás vagy gazdasági feladat elvégzéséhez. Ez más szóval azt jelenti, hogy a tudománypolitika tudatossága annyira elmélyült és olyan területeket is kénytelen volt felölelni, amelyek minden korábbi méretet meghaladtak.

Ezek a tudománypolitikai problémák szükségképen minden országban felmerülnek. A különbség csak a méretekben van és abban, hogy mennyire látják tisztán a problémákat és mennyire képesek azokat megoldani. De ezek a tudománypolitikai problémák a háború után sokszor oly követelő erővel lépnek fel, hogy előlük kitérni lehetetlen és főleg ez magyarázza meg a növekvő érdeklődést az iránt, hogy más országok velük hogyan birkóztak meg. Ez különösen vonatkozik azokra az államokra, amelyek a békeszerződések alapján jöttek létre. Lengyelország, Csehszlovákia, Finn-, Észt-, Lettország és Litvánia új államalakulatok, amelyeknek nemzeti életükben ki kell jelölniök a tudománypolitika helyét és céljait. Románia és Jugoszlávia területükben rendkívüli mértékben megnövekedtek, Ausztria és Magyarország viszont annak következtében kerültek egészen új helyzetbe, hogy területüknek túlnyomó részét elvesztették. De a háború magukat a nagy kultúrnemzeteket is tudománypolitikai tekintetben új helyzet elé állította. Kétségtelen és Franciaország, Olaszország, Anglia és az Amerikai Egyesült Államok illetékes tagjainak nyilatkozatai által is elismert tény, hogy a háború előtt a német tudományos irodalom, az ő folyóirataik, Zentralblattjaik, Jahresberichtjeik és Handbuchjaik a tudomány számos ágában teljesen nélkülözhetetlenek voltak, sőt számos esetben teljes hegemoniát élveztek. A háború ellentétei részben azonban a két tábor kölcsönös elszigeteltségének következményeképpen az angolok, franciák, amerikaiak, olaszok arra kényszerültek, hogy a központi hatalmakkal párhuzamos tevékenységet fejtsenek ki olyan tudományos területeken, amelyeken korábban kényelemszeretetből, vagy kényszerűségből a német tudomány fölényét elismerték.

Ez a fejlődés a háború alatt indult meg azzal a jelszóval, hogy függetlenítsék magukat a német tudománytól,

győzzék le a német szakirodalom fölényét, de a mozgalom ma is tovább tart bár elvesztette támadó jellegét és abban az alakban jelentkezik, hogy az angol-szász, francia és olasz tudományos munkásságnak a némettel való egyenlő jelentőségét hangoztatja. Az a fölény pedig, amelyet az Amerikai Egyesült Államok a háború által gazdasági és politikai tekintetben elértek, abban is megnyilvánul, hogy ez az ország rendkívüli áldozatokat hoz és eredményeket ér el a tudomány fejlesztése és különösen új tudományos intézetek létesítése terén.

Nemzetközi helyzetének ilyen alakulásával szemben természetesen a német tudomány új erőfeszítéseket tesz. Németország szaporítja és fejleszti egyetemeit és kutató intézeteit és a Notgemeinschaft der Deutschen Wissenschaft alapítása által eredeti és alkalmas megoldást talál a német tudományos nagyüzem teljesítményeinek fokozására. Ez alatt sok más ország is nagy áldozatokkal fejleszti tudományos életét és talál sok tekintetben eredeti szervezeti megoldásokat is. Ismeretes, hogy Anglia és az ottani különböző kutató tanácsok (Medical Research Council, Department of Scientific and Industrial Research, Development Commission on Agricultural Science and Fishery Research) milyen összegekkel rendelkeznek a kutató intézetek fejlesztésére és a tudományos kutatás támogatására. Tudjuk, hogy hány új angol egyetem keletkezett a XX. században és hogy az ősi oxfordi és cambridgei egyetem is a háború óta államsegélyben részesül. Olaszország a fascizmus óta egyetemeit, tudományos intézeteit és múzeumait erőteljesen fejleszti és szaporítja és közben mindig figyelemmel van Olaszország tekintélyének a nemzetközi tudományos relációkban való emelésére is. A tudománypolitikai versenyben a kisebb államok sem maradnak le. Lengyelország nemzeti egységének megerősítésében való munkája közben gondozza az egyetemeiket és erőteljesen fejleszti a Caisse Mianowski-t, amely az orosz elnyomás idejében a nemzeti tudományos munkásság támogatására létesült, Belgiumban Foundation Universitaire alakult, a Skandináv államok és Finnország intézményeiket fejlesztik és a nemzetközi tudományos szervezetükben maguknak előkelő szerepet tudnak biztosítani. Megnyugvásunkra szolgál, hogy a tudománypolitika egyike azoknak a területeknek, amelyekben Magyarország is a nemzeti versenyben tiszteletre méltóan

állja meg a helyét. Egyetemek és tudományos intézetek kiépítésén felül a Gyűjteményegyetem és az Ösztöndíjtanácsnak már említett alapítása, a Természettudományi Tanács és a Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetségének létesítése a tudományos nagyüzemnek nálunk is való kifejlődésével számoló szervezeti megoldásokat és nemzeti tudományos életünk autarchiájának biztosítását jelentik. Az Apponyi Sándor és Vigyázó-féle nagy alapítványok pedig a társadalomnak példát adó megértését bizonyítják ezekkel az erőfeszítésekkel szemben.

Látva mindenfelé ezt az erőfeszítést és pezsgő életet, a logikai szükségszerűség vezet az összehasonlításra a különböző tudománypolitikai megoldások között. Ha minden ország azon fárad, hogy hasonló problémákat oldjon meg, és eközben új megoldásokhoz jut, ezek bizonyára sok eltérést fognak mutatni az egyes nemzetek különfélesége miatt, de számos közös vonást is a problémák azonosságánál fogva. A politika a közcélok elérésének művésze és felelős az eredményekért. A modern tudománypolitika is felelős saját országával szemben azért, hogy felsőoktatásának színvonala és tudományos szakembereinek működése minél jobban megközelítse az optimumot a tudományos nagyüzem mai komplikált viszonyai közt is. Ez a cél kényszeríti a kormányokat arra, hogy nemzetünk minden erőfeszítését összhangba hozzák és egységes irányba vezessék. De mi módon lehet a tudományos munkába ezt a harmóniát bevinni, és milyen irányba kell a nemzeti erő kifejtést terelni? Ez a kérdés végelemzésben egyenlő azzal: milyen irányú a tudományos munka nemzetközi fejlődése? A választ erre a kérdésre elsősorban a külföldi államok tanulmányozása és megoldásaik összehasonlítása útján keresik. Természetesen nincs két egyforma megoldás. Az egyik jobb, a másik rosszabb. Az egyikben több az átvehető, mint a másikban. De ez a tisztán gyakorlati vizsgálat nem adhatja meg a tudománypolitikának azt a biztonságot, amelyre szüksége van ahhoz, hogy a nemzetével szemben való felelősséget vállalni tudja.

Ehhez mélyebb tanulmányra van szükség. Keresni kell a nemzetközi tudománypolitika közös irányeszméit, vizsgálni mostani irányzatát és várható jövő fejlődését. Ez lesz a kü-

lönböző nemzetek tudományos működésének valódi összhangba hozatala, ami a nemzetközi tudománypolitika szintézisének kialakulására fog vezetni. E haladás nyereség lesz a múlthoz képest, alkalmas lesz arra, hogy a nemzetközi értelmi együttműködésnek eddigi óvatos tapogatózásait erőteljesebb cselekvéssé alakítsa át. A tudománypolitika azonban csak ebben a nemzetközi síkban lesz új. A nagy kultúrájú nemzetek már korábban kifejlesztették öntudatos tudománypolitikájukat, amiről nagy értékű munkák tanuskodnak. Csak néhány olyan mű idézésére szorítkozunk, amelyekhez hasonló művek hiányzanak a nemzetközi tudománypolitika területén. Gondolunk például *Louis Liard*-nak a francia közoktatásügyi miniszteriumban hosszú ideig az egyetemi ügyek vezetőjének, *L'enseignement supérieure en France 1789—1889.* (2 kötet, Páris. Armand Collin et Co. 1888.) című művére. A francia forradalom szüntette meg a régi francia egyetemeket és törte szét azokat önálló szakiskolákká. Liard vitte keresztül, hogy 1896-ban az egyetemeket visszaállították. És ebben a művében a francia egyetemek történetének azt a korát írja le, és azokat az eszméket fejtegeti, amelyek a régi tradíciókkal való bátor szakítás után új irányú tapasztalatokra vezettek, és amelyek eredményeként az egyetemek visszaállítása is oly alakban történt, ami szintén sok novumot és új egyetemi típust jelent. Vagy gondoljunk *Harnack*nak a berlini tudományos akadémia 200 éves történetéről írt művére (*Geschichte de Königlich Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*, Verlag von Georg Stilke. 1901.), amely az akadémia történetének keretében a modern német tudományos élet egész kibontakozásának képét megrajzolja. Továbbá a londoni egyetem reformja ügyében 1913-ban, valamint az oxfordi és cambridgei egyetemek reformja ügyében 1922-ben a király által kinevezett bizottság által a parlament elé terjesztett hivatalos jelentésekre (*Royal Commission on Oxford and Cambridge Universities Report. Presented to Parliament by Command of His Majesty. London: Stationery Office, 1922. Royal Commission on University Education in London. Final Report of the Commissioners London. Stationery Office. 1913*), amelyek mély bepillantást adnak az angol egyetemek szellemébe és az egyetemekre vonatkozó angol felfogás lényegébe. Hasonlóképpen *gróf*

Klebensberg Kuno m. kir. kultuszminiszternek a bécsi tudományos akadémiában a modern tudományos nagyüzem új szervezési problémáiról tartott előadása (*Organisationsprobleme auf dem Gebiete der Hohenkultur*. Athenaeum A. G. 1950.), amely eredeti magyar megoldást tárgyal ugyan, de amelynek elvi jelentősége van más országokra nézve is. A törekvéseknek ez a tudatossága, az új szükségletek gyakorlati megoldásának az addigi rendszerbe való beillesztése hiányzik a nemzetközi értelmi együttműködésben. Mindenki, akinek módjában van nagyobb számú állam nemzeti tudománypolitikáját tanulmányozni, sok indítást kap a tudománypolitikának egyetlen nemzet által meg nem oldható, több nemzetet átfogó problémáiban való elmélyedésre, de azok, akiknek a nemzeti tudománypolitikában áttekintésük van, rendszerint nem találnak módot a többiek megismerésére, s viszont nagy nemzetközi tájékozottságot találunk sokaknál tudománypolitikai szempontok nélkül. Az Értelmi Együttműködés Nemzetközi Bizottsága Genfben és intézete Párisban születésük körülményeiben található okoknál fogva csak igen nagy óvatossággal és a felületen érintettek egyes problémákat. Ennek eredménye lett az a színtelen program és kevés gyakorlati eredmény, amely ez év elején a bizottság és intézet teljes újjászervezését tette szükségessé.

Jellemző példa az, hogy az intézet időről-időre Párisba összehívta a kezdeményezésére alakított nemzeti egyetemközi irodák (*Bureaux Interuniversitaires Nationaux*) képviselőit. Ezek az ülések tárgyalták a tanárok és hallgatók cseréjét, a szünidei tanfolyamokat, a külföldi tanulmányok és diplomák beszámíthatóságának kérdését stb., csupa formai és adminisztratív kérdést. Más kérdésekkel azonban nem is foglalkozhattak, mivel a kontinens államainak politikai szervezete szerint a nagy kérdések megoldása a közoktatásügyi minisztériumok közreműködése nélkül nem lehetséges. A Nemzeti Egyetemközi Irodának csak Magyarországon volt egy ideig az egyetemi ügyosztállyal közös vezetője. Ezért volt e kettős minőségében abban a helyzetben, hogy az egyetemközi irodáknak az *Institut International de Coopération Intellectuelle* által 1929-ben rendezett összejövetelén, látva az egyetemközi irodák hatáskör nélküli főnökeinek állandó beleütközését azokba a kérdésekbe, amelyek a kultuszminisz-

tériumok hatáskörébe tartoznak, indítványozta, hogy a Szellemi Együttműködés Nemzetközi Intézete kezdeményezze az egyetemi ügyek vezetőinek értekezletre való összehívását mindazokból az országokból, ahol ilyen főhivatású emberek vannak. Ezek a Directeur de l'Enseignement Supérieur-ök rendszerint nagy látókörű és sok tapasztalattal bíró emberek, akik minden országban hasonló problémáknak megoldásával vesződnek, de egymást nem ismerik és egymással sohasem érintkeznek. Találkozásuk személyes élmény gyanánt is kétségtelenül nagy jelentőségű volna, de biztosan fontos eredményekre vezetne tárgyi irányban is. Mindegyikük felelősséget visel saját országával szemben számos olyan kérdésben, amelyek a többi országok nagy részében is felmerülnek. Például ilyen a mindenütt jelentkező diploma túltermelés és szellemi munkanélküliség. Az egyetemek háborúelőtti számukban és kereteikben nem tudják befogadni azoknak folyton növekvő számát, akik egyetemi kiképzést keresnek. Mit kell ebben a helyzetben tenni? Vagy növelni az egyetemek és az egyetemi intézetek számát és új épületeket emelni, ami viszont az egyetemre tódulás további ösztönzője lehet, vagy keresni kell a lehetőségeket az egyes egyetemekre bocsátható hallgatók számának korlátozására, ami viszont az egyetemi eszme szempontjából kényes probléma. Vagy gondoljunk a 20—30.000 hallgatóval bíró mammutegyetemek kialakulására (Páris, London stb), amely tömörülése a hallgatóknak főleg a fővárosi egyetemeken a legtöbb országban megállapítható. Hogyan lehet a szóbeli oktatást és a laboratóriumi munkát megszervezni és biztosítani ilyen tömegek számára? A tudományos kutató intézeteket az egyetemek keretében, vagy azoktól függetlenül kell-e szervezni, mint ez utóbbira Németországban és Amerikában van számos példa, míg Franciaország és Anglia inkább az egyetemekkel való kapcsolatra helyez súlyt. Fel kell és fel lehet-e tartani azt az évszázados felfogást, hogy a felsőoktatás és a tudomány előbbrevitele az egyetemeknek szimultán feladata, vagy az a megoldás mutatja a jövő fejlődés irányát, amely a két feladatot egymásután rendeli akként, hogy előbb adja az alapvető szakképesítést, amely a diploma megszerzéséig tart és a kiemelkedő post graduáltakat vonja be a tudományos kutatásba. Ebből a megoldásból viszont következnek a tanszékeknek is meg-

osztása aszerint, hogy egyes professzorok inkább alkalmasak az oktatásra, mások inkább a tudomány előbbre vitelére és ez utóbbiakat részben vagy időnkint a kutatás érdekében az oktatás terhéől is fel kellene menteni.

Az a körülmény, hogy a postgraduáltak diplomájuk megszerzése után is tekintélyes számban maradnak vissza éveken át a kutató intézetekben, azt a további problémát veti fel, hogy miként biztosítható ezeknek a fiatal szakembereknek megélhetése a tudományos beérkezésükig tartó átmeneti években ösztöndíjak, vagy más megoldások segítségével, ami a természettudományi intézetekben, főleg a klinikákon tanársegédi, vagy adjunktusi állások útján e részben megoldást nyert. E probléma egyet jelent azzal, hogy gondoskodni kell a mai tudományos munkamegosztás korában állandóan minden szakmában kellő számú specialistáról. A specializálódásnak haladása, ami sokszor külön intézetek és berendezések létesítését is szükségessé teszi, hozza magával, hogy a nemzetközi tudományos munkamegosztás kérdését előbbre vinni a kormányok közreműködése nélkül szintén alig lehet.

Ezek mind súlyos problémák, amelyekről az egyetemi ügyek vezetői nyilvánvalóan nagy haszonnal folytathatnának egymással eszmecserét. Túlzás volna azt mondani, hogy a *directur de l'enseignement supérieur*-ök összehívása a nemzetközi tudománypolitika megszületését jelezné, de kétségtelen, hogy együttműködésük nagy mértékben előmozdítaná a nemzetközi tudománypolitika kialakulását és minden esetre kiváló haszonnal járna az egyes országok nemzeti tudománypolitikájának tökéletesítése irányában.

Javaslatunk abban a kitüntetésben részesült, hogy nemcsak az Értelmi Együttműködés Nemzetközi Bizottsága, hanem a Nemzetek Szövetségének Tanácsa és közgyűlése is elfogadta. A kontinens közoktatásügyi minisztériumaiban az egyetemi ügyek vezetői az eziránt hozzájuk intézett előzetes kérdésre közölték, hogy az Értelmi Együttműködés Nemzetközi Intézetének ily irányú meghívását szívesen fogadják és így az első ilyen összejövétel ez év végére biztosítva van. A résztvevők személyes képességeitől, nyelvismeretétől, valamint attól, hogy sikerülni fog-e a tanácskozást a politikától mentes atmoszférában megtartani, fog függni az összejövétel eredményessége. Az első összejövételt terhelni fogják az

ismerkedés nehézségei, a legégetőbb és tárgyalásra legalkalmasabb kérdések kiválasztása és így attól teljes eredmény még nem várható. A legnagyobb siker az lesz, ha elhatározzák az összejöveteleknek mindig más államban való ismétlését, egybekapcsolva az illető ország tudományos intézményeinek tanulmányozásával. Az első összejövetelre csak az európai szárazföld államainak képviselői nyernek meghívást, mivel ezeknek kulturális fejlődése és egyetemi típusaik minden eltérések ellenére is számos közös vonást mutatnak. Miután ezek a képviselők egymással az eszmecserének és együttműködésnek alkalmas alapjait megtalálták, lesz lehetséges későbbi összejövetelekre az angolszász államok, később pedig a többi kulturállamok (angol dominiumok, India, Japán, Délamerika) képviselőinek is a bevonása. Ilymódon a különféle felfogások és szervezeti megoldások egybehasonlításából kétségtelenül oly nagy erejű új indítások és az eszméknek olyan kristályosodása fognak megindulni, amely kihatásaiban a nemzetközi értelmi együttműködés és a tudomány előbbrevitele tekintetében minden eddigi megoldást túlhalad és a nemzetközi összehasonlítás erejével minden országot és minden kormányt állandó megfeszített tevékenységre és nemzetközi versenyre fog kényszeríteni.

Így tehát a nemzetközi tudománypolitika lehetősége és szüksége a nemzeti tudománypolitika szükségleteiből indult ki és táplálkozik, és az egyes nemzetek tudománypolitikájának megtermékenyítésére és eredményesebbé tételére fog vezetni.

Ami mindebből Magyarországra nézve következik, az az, hogy ebben az összefüggésben is jelentkezik a lélekszáma kis kulturnemzetek speciális hivatottsága az emberiség kultúrájának előbbrevitelében. A maguk egységesebb viszonyainak könnyebb áttekintése és a többi nemzetek teljesítményeinek nemzeti elfogultságoktól és politikai versengéstől független megítélésénél fogva könnyebben jutnak el az objektív összehasonlításra és az egészséges eklekticizmusra. Ebből pedig adódik a lehetőség és hivatottság a mai kor tudománypolitikai szintézisének megalkotására. Magyarország, ha a megszerzett iniciatívát ezen a téren megtartja, komoly szerepet játszhatik a nemzetközi kulturális életben: a hosszú idő után, amikor többnyire kapott, ő adhat, s így ébresztője lehet a nemzetközi értelmi együttműködés nemes értelemben vett szellemének.

11. UNGARISCHE WISSENSCHAFTSPOLITIK.

Az 1928. évi finn-ugor közművelődési kongresszuson tartott előadás.

I. Wenn wir über die ungarische Wissenschaftspolitik sprechen, so muss man zwei entscheidende Tatsachen vor Augen halten um richtig urteilen zu können. Die eine spielt nur in der Wissenschaftspolitik, aber hier auch schon vor dem Kriege eine Rolle: es ist der Umstand, dass die ungarische Nation nicht zu den an Seelenzahl reichen Völkern gehört und infolgedessen auch ihre Sprache nicht unter die grossen verbreiteten Sprachen zu rechnen ist. Die zweite Tatsache ist neuen Ursprungs, aber sie macht jetzt ihre unbarmherzige Wirkung auf allen Gebieten des ungarischen Lebens geltend: dies ist die Zerstückelung des Landes durch den Frieden von Trianon. Was nun die erste der oben erwähnten zwei Tatsachen anbelangt, so ist in unserer Wissenschaftspolitik, da wir einmal eine kleine Nation sind, auch jetzt das Hauptziel, im gebliebenen Rahmen und mit dem Rest unserer Mittel auf der Höhe der internationalen Wissenschaft zu bleiben und dadurch die Selbständigkeit ungarischen wissenschaftlichen Lebens zu bewahren. Die Sprache unseres höheren Unterrichts und unserer wissenschaftlichen Veröffentlichungen ist das Ungarische. Weil nun das wissenschaftliche Leben international ist, so müssen wir ständig Gewicht darauf legen, dass wir uns darein einschliessen und dort unsere Rolle spielen. Das bedeutet für uns die Verpflichtung selbst dafür zu sorgen, dass wir die fremden Sprachen in entsprechender Weise kennen um für die ungarische wissenschaftliche Arbeit nicht nur die ausländische Fachliteratur verwerten, sondern auch um unsere eigenen wissenschaftlichen Erfolge in Weltsprachen bekannt geben zu können. Die zweite erwähnte Tatsache, die Wirkung des Trianoner Friedens hat unsere geistigen und materiellen

Kräfte furchtbar verstümmelt, hat aber auch dadurch, dass er die staatliche Verbindung mit Österreich löste, eine wichtige Veränderung gebracht: früher haben die weniger unterrichteten Ausländer immer nur „Österreich“ statt „Österreich-Ungarn“ gesagt und sind meistens gar nicht nach Budapest gekommen, sondern in Wien geblieben. Das Ausland hat von Ungarn nicht genügend Kenntnis genommen, ja, Österreich hat das Ausland von Ungarn sozusagen abgeschlossen. Infolgedessen entwickelten sich zwar in grossem Masse auf wissenschaftlichem Gebiete Verbindungen mit Deutschland, aber mit den anderen grossen Kulturnationen: wie England, Frankreich, Italien, Amerika, blieben diese unorganisiert und vereinzelt. Wir wollen auch weiterhin grosses Gewicht darauf legen, dass hauptsächlich durch das Wirken des Berliner Collegium Hungaricum und des Berliner ungarischen Lehrstuhls diese Verbindungen mit Deutschland unausgesetzt weitergepflegt und vertieft werden; daneben aber auch darauf, dass die unmittelbaren Beziehungen zu den anderen Nationen ausgebaut werden. Die Zusammenhänge mit dem finnischen und estnischen Brudervolk sind auf sprachwissenschaftlichem Gebiete schon alt, die Erlangung der staatlichen Selbständigkeit von uns allen hat aber das Aufblühen und Kräftigung unserer Beziehungen über den Rahmen der Fachwissenschaft hinaus ermöglicht.

Der ungarischen Wissenschaftspolitik stellten sich also in den heutigen schweren Zeiten eine ganze Reihe neuer Aufgaben entgegen, an welche sie klaren Blickes herantrat mit dem Verantwortungsgefühl, dass das Gebiet der Wissenschaftspolitik zu jenen gehört, bei welchen das Tun und Lassen einer Nation sich fortgesetzt in internationaler Öffentlichkeit und unter internationaler Kontrolle abspielt, und in dem Bewusstsein dessen, dass der hier errungene Grad in vielem dazu beiträgt, welches internationale Asehen ein Staat geniesst und wie er eingereicht wird.

Die Mittel, welche dazu dienen, das gesetzte Ziel zu erreichen, sind in der Wissenschaftspolitik in folgende drei Gruppen zu teilen:

1. *Einrichtungen*, welche für wissenschaftliche Forschungen und höhere Ausbildung nötig sind und für welche die

entsprechende materielle Ausstattung zur Verfügung gestellt werden soll;

2. *geeignete Fachleute*; um die Wissenschaft fördern zu können, müssen hervorragende Kräfte und der nötige Nachwuchs für die akademischen Lehrstühle zur Verfügung stehen;

3. *Organisation*. Bei der heutigen Zergliederung des wissenschaftlichen Lebens und bei dem zum Grossbetrieb entwickelten Stadium wissenschaftlicher Arbeit müssen die nötigen Organisationslösungen entstehen, denn ohne diese würden die Erfolge mit der angewandten geistigen und körperlichen Kraftleistung nicht in Einklang stehen.

II. An Einrichtungen besaßen wir vor dem Kriege 4 Universitäten: Budapest, Kolozsvár, Debrecen und Pozsony. Die Universitäten zu Debrecen und Pozsony wurden im Jahre 1912 gegründet und 1914 eröffnet. Der Bau blieb bei Ausbruch des Krieges stecken. So kam das Gebäude der Debrecener Universität nicht über das Anfangsstadium hinaus. Die Universität zu Pozsony wurde grösstenteils in umgestalteten Gebäuden untergebracht und so konnte die Frage der Behausung der Universität trotz des Krieges gelöst werden. Mit dem Frieden von Trianon haben wir die Universitäten zu Pozsony und Kolozsvár verloren. Von Kolozsvár flüchtete die Universität nach Szeged, die Pozsonyer fand in Pécs Unterkunft. Diese musste man dort wieder unterbringen, neu ausrüsten, daneben auch den Bau der Debrecener Universität vollenden. Von den heutigen 4 Universitäten haben wir also nach dem Kriege 3 neu erbaut. Zu dieser Zeit entwickelte sich noch zu Budapest eine Volkswirtschaftliche Fakultät auf Grund der neuen volkswirtschaftlichen Forderungen. Weiter gibt es noch eine Technische und eine Tierärztliche Hochschule zu Budapest. In Sopron befindet sich die ebenfalls geflüchtete Berg- und Forstakademie. Insgesamt haben wir 23 Fakultäten mit 360 ordentlichen Lehrstühlen.

Wir verloren das einzige Astronomische Institut zu Ógyalla, dafür bauten wir ein neues zu Budapest. Wir verloren weiterhin noch einen bedeutenden Teil der Museen, Bibliotheken, Landwirtschaftlichen Akademien und Versuchsanstalten. Dagegen hat Rumpfungarn mit seinen geschwächten Kräften ausser dem schon Erwähnten neu erbaut:

ein Biologisches Forschungsinstitut zu Tihany am Balaton, dem grössten Südwassersee Mitteleuropas, und mit Unterstützung der Rockefeller-Stiftung ein modern eingerichtetes Institut für Öffentliches Gesundheitswesen zu Budapest. Der vor dem Kriege begonnene Palast des Reichsarchives wurde vollendet und auch das Museumswesen nahm einen grossen Aufschwung. Die Zoologischen und Völkerkundlichen Abteilungen des seit 120 Jahren bestehenden Nationalmuseums fanden in besonderen Gebäuden Unterkommen und durch deren Auswandern und den Aufbau eines neuen Stockwerkes wurde Raum geschaffen für die zeitgemässe Erweiterung der Széchenyi-Bibliothek des Nationalmuseums. Auch die in Ungarn so wichtigen vorgeschichtlichen und Völkerwanderungs-Sammlungen fanden ein neues Heim. Das Museum der Schönen Künste bekam für seine Galerie des XX. Jh. ein gesondertes Gebäude und konnte auch für die moderne Bildhauerei eine Abteilung schaffen, durch welche die Reihe seiner Sammlungen vollendet wurde. Neue Museen wurden nach dem Kriege in Debrecen, Veszprém, Keszthely erbaut. Der Gesetzesvorschlag über die Provinzmuseen, Archive und Bibliotheken, ferner über die Ausgrabungen und den Denkmalschutz steht jetzt im Senat zur Verhandlung.* Die gebliebenen wissenschaftlichen Institute haben wir mit grösseren Opfern als vor dem Kriege ausgebaut und vermehrt, sodass das heutige Ungarn über alle wissenschaftlichen Einrichtungen verfügt, welche (für ein in seiner Sprache vereinzelt dastehendes und an Bevölkerungszahl nicht starkes Volk) nötig sind, um die Verbindung Ungarns mit dem Stand europäischen wissenschaftlichen Lebens aufrecht zu erhalten.

Die Ungarische Akademie der Wissenschaften, bei deren 100 Jahrfeier im Jahre 1925 die Brüdervölker durch ihre Minister und Gelehrten vertreten waren, wurde durch einen gesetzlich gesicherten Staatszuschuss für das infolge der Geldentwertung verlorene Kapital entschädigt, sodass unsere Akademie auch weiterhin über die Mittel verfügt, die ihr ermöglichen, ihre Aufgabe in einer ihrer Vergangenheit würdigen Weise weiterführen zu können.

* Er ist inzwischen als G. A. XI. v. J. 1929 in der Gesetzsammlung veröffentlicht worden.

Die wissenschaftlichen Gesellschaften, welche vor dem Kriege auf sich selbst angewiesen um die Aufrechterhaltung und Verwirklichung ihrer Ziele kämpften, sind ebenfalls in die wirtschaftliche Krise der Nachkriegszeit einbezogen worden. Der grösste Teil ihrer Mitglieder verblieb auf den abgetrennten Gebieten, die noch in Rumpfungarn weilenden sind verarmt, und wenn die Gesellschaften Vermögen hatten, so ist auch dieses entwertet. Die geistige Blockade durch die Nachfolgestaaten verhindert, dass wir mit den Ungarn der abgetrennten Gebiete verkehren, ja sogar, dass unsere wissenschaftliche Zeitschriften dorthin gelangen. Unter diesen Verhältnissen ist es für diese Gesellschaften in grossem Masse fraglich geworden, ob sie ihre Zeitschriften weiter bestehen lassen können, und falls diese ein Ende fänden, wie sie ihre Mitglieder zusammenzuhalten vermögen. Diese gemeinsame Gefahr hat die Notwendigkeit des Zusammenschlusses der Gesellschaften offenbar gemacht, damit sie diese gemeinsame Gefahr mit vereinten Kräften bekämpfen könnten. So entstand im Mai 1923 der *Landesverband wissenschaftlicher Gesellschaften und Einrichtungen*, dessen Ziel es ist, die im Lande bestehenden wissenschaftlichen Gesellschaften und Einrichtungen in einem Verbandszusammenschluss um für die Befriedigung ihrer *materiellen* Bedürfnisse besser sorgen zu können, ohne dass dadurch die berufsmässige Tätigkeit der Gesellschaften in irgend einer Weise gestört würde. Der Landesverband, dessen Präsident Kultusminister Graf Kuno Klebelsberg als Präsident der Ungarischen Historischen Gesellschaft ist, hat mit staatlichem Zuschuss eine moderne Druckerei erworben, welche Eigentum des Landesverbandes ist und die Druckerei-Bedürfnisse der Gesellschaften auf altruistischer Grundlage befriedigt. Neuestens wurde mit der ebenfalls auf altruistischer Grundlage arbeitenden Universitäts-Druckerei in Budapest, welche unlängst ihr 550 jähriges Bestehen gefeiert hat, ein Vertrag zu einer gemeinsamen Geschäftsführung geschlossen und so legt der Zusammenschluss dieser beiden Betriebe den Grund zu einer der grössten Druckerei-Unternehmungen des Landes, welche für wissenschaftliche Veröffentlichungen selbst viel tun kann und ausserdem preisbestimmend auf den Büchermarkt wirkt. Der Landesverband der wissenschaftlichen Ge-

sellschaften und Einrichtungen hat nicht nur den Bestand der für das Interesse des wissenschaftlichen Lebens so überaus wichtigen wissenschaftlichen Gesellschaften gerettet, sondern ist auch eine solche Organisation geworden, welche im Vergleich zum wissenschaftlichen Leben der Vorkriegszeit ein entschiedener Fortschritt ist.

Um die Einrichtungen zu erhalten und zu vermehren ist viel geschehen und die letzten Jahre gehören zweifellos zu den an Erfolgen reichsten Jahren des letzten Jahrhunderts. Und das ist mit vollem Bewusstsein geschehen. In den Jahren, die dem Zusammenbruch folgten, als der Wert des ungarischen Geldes schwankend war und der Staatshaushalt mit den grössten Krisen kämpfte, haben wir den Rest der materiellen Kraft auf die Rettung dieser höheren Kultur verwendet aus der Überlegung heraus, dass der auf diesem Gebiete eingetretene Rückfall als qualitative Frage viel schwerer wieder gut zu machen ist, als der uns auferzwungene Rückgang in der Befriedigung der Kulturbedürfnisse der grossen Masse, da dies nur eine Mengenfrage und so eine Organisationsfrage bedeutet. Ausserdem wussten wir auch, dass auf dem Gebiete der höheren Kultur mit kleineren Summen bedeutende Erfolge erreicht werden können, während ein verdienstvoller Fortschritt auf dem Gebiete des Unterrichts in Volks- und höheren Schulen nur mit Aufwendung höherer Summen zu erreichen wäre. Nach der Sanierung des Staatshaushaltes konnte auch diese letztere Frage in grossartigem Masse in Angriff genommen werden.

III. Wenn wir die Ziele der Wissenschaftspolitik erreichen wollen, so müssen wir ferner neben den materiellen Mitteln auch mit den geistigen Kräften richtig wirtschaften. Der Trianoner Frieden hat einen Bevölkerungsverlust verursacht, der von den 11 Millionen Ungarn über 5 Millionen abgetrennt hat und der Kulturverkehr mit diesen ist noch heute unmöglich. Diese 5 Millionen sind also von dem ungarischen wissenschaftlichen Leben ausgeschlossen. Wir sind zugleich mit dem Ausland in unmittelbare Berührung gekommen, wobei wir in Betracht ziehen müssen, dass der Einfluss des Auslandes nicht nur durch seine Unmittelbarkeit zunahm, sondern auch dadurch, dass wir sehr geschwächt und verkleinert sind. Deswegen ist es besonders

wichtig, dass wir alle Kräfte zusammenfassen. Die schwierigste, aber gleichzeitig die entscheidendste Aufgabe unserer Wissenschaftspolitik ist die Sorge dafür, den Ausfall der Kräfte durch bessere Organisation zu ersetzen und das Ansehen des geschwächten Ungarns mit den Mitteln der Wissenschaft zu erhalten und zu heben. Das wollen wir hauptsächlich dadurch sichern, dass wir die Besten der Jugend durch soziale Einrichtungen im Studium im Lande unterstützen und ihre Ausbildung zu führenden Fachmännern in sorgfältiger Auswahl mit Hilfe der ausländischen Ungarischen Institute und Auslands-Stipendien sichern. Zu diesem Zwecke stehen jährlich ungefähr 180 Stipendien im Werte von rund 500,000 Pengő zur Verfügung. Es gibt in Wien, Berlin und Rom Collegia Hungarica, ebenso wie in Wien und Rom Ungarische Historische Institute entstanden sind. Die Forschungsstipendien in der Heimat stellen einen Wert von weiteren 100,000 Pengő dar, sie sind ebenfalls nur nach dem Erwerb eines Universitätsdiploms zu erhalten. Das Eötvös-Kollegium zu Budapest ist die Bruderanstalt der ausländischen Collegia Hungarica, welche auch darin ihre Rolle in jener Richtung erfüllt, dass jährlich immer einige finnische und estnische Studenten darin Aufnahme finden.

IV. Die Zusammenfassung all dieser Kräfte ist Frage der Organisation. Auf diesem Gebiete sind in den letzten Jahren mehrere wichtige Reformen entstanden und eben deswegen möge mir erlaubt sein, diese eingehender zu besprechen.

Die Verwaltung des ungarischen wissenschaftlichen Lebens lag bis zum Kriegsschluss ganz in der Hand des Unterrichtsministeriums. Graf Kuno Klebelsberg als Kultusminister stellte sich nun auf den Standpunkt, dass dort, wo es die Umstände zuliessen, die Verwaltungsform der Autonomie, welche auch in der Geschichte der ungarischen Komitatsverwaltung eine wichtige Rolle spielte, eine den Ungarn entsprechendere sei als die bürokratische, die, von Deutschland übernommen, zum erfolgreichen Wirken genaue Pünktlichkeit erfordere. Gerade aber im wissenschaftlichen Leben sei keine Polizei und Bürokratie, sondern autonome Freiheit vonnöten. Die Entwicklung der Universitäten geschah in dieser Richtung und auch die Akademien erhielten trotz der in anderen Fragen entgegengesetzten Meinung ihrer auto-

nomiefeindlichen Gründer im 17. und 18. Jh. die Selbständigkeit. So wurde durch Gesetzartikel XIX. im Jahre 1922 die „Universität der ungarischen wissenschaftlichen Sammlungen“ ins Leben gerufen, welcher dem Ministerium gegenüber eine umfangreiche Autonomie verliehen wurde. Der Minister sprach damals davon, dass die Freiheit nicht nur die unentbehrliche Voraussetzung wissenschaftlicher Forschung, sondern auch des Erfolges wissenschaftlicher Leitung sei; die juristische Form der administrativen Dezentralisation stelle die Autonomie dar. Auf diese Wahrheit fusse die Grundidee des G. A. XIX. 1922 und das Wesen des Versuches bestehe darin, dass der Kultusminister das bei den Universitäten geschichtlich entwickelte und praktisch bewährte System der Autonomie auf die öffentlichen Sammlungen übertragen wolle.

Der Kultusminister glaubte die geeignetste Grundlage für die neue Universität darin zu finden, dass er auf die innerlich enge verwandten Gruppen der Bibliotheken, Museen und Archive zurückgriff. Ihr ganzer Aufgabenkreis erfordert unbedingt ein enges Zusammengehen.

Der Kreis des die Autonomie ausübenden Organs wurde aus folgenden Kräften gebildet: Aus den leitenden Beamten der fraglichen Institute und aus 10 für 5 Jahre vom Kultusminister bestimmten Professoren der Universitäten bzw. der Technischen Hochschule. Neben diesen Vertretern der strengen Fachmässigkeit bestimmt der Kultusminister 5 Mäzene, welche für die gemeinsame Arbeit ihr Kunstverständnis und ihre gesellschaftliche Unabhängigkeit mitbringen und dazu berufen sind, für die berechtigten Wünsche des grossen Publikums an dieser Universität einzutreten. Der Präsident wird nach Vorschlag des Senates auf je 5 Jahre vom Kultusminister ernannt. Das Amt eines geschäftsführenden Vizepräsidenten wird abwechselnd für 2 Jahre von den leitenden Beamten der Institute versehen. Ausserdem gibt es noch für einige besondere im Gesetze enthaltene Fragen Fünfer-Fachsenate, die sich aus dem Präsidenten, 2 wissenschaftlichen Beamten des Institutes und 2 anderen Mitgliedern zusammensetzen.

Schwierig war die Lösung der Frage, ob und wie sich

die Autonomie der Universität der Sammlungen mit der Selbständigkeit wissenschaftlicher und künstlerischer Arbeit der einzelnen Institute vereinen könne. Der Kultusminister suchte diese Frage dadurch zu lösen, dass er den Wirkungskreis des Senates der Universität der Sammlungen ganz ausserhalb des Wirkungskreises des Kultusministeriums stellte und den der Leiter der öffentlichen Sammlungen nicht nur nicht antastete, sondern sogar noch erheblich erhöhte, z. B. in der Verwaltung der Einkünfte. Ein sehr wichtiges Recht der Universität der öffentlichen Sammlungen ist dasjenige, welches die Ernennung der wissenschaftlichen und verwaltenden Beamten und des wissenschaftlichen und technischen Hilfspersonals von der Kandidierung des Senates abhängig macht, wobei der Kultusminister, dem das Recht der Ernennung bezw. das Recht des Vorschlages zur Ernennung zusteht, nur die vom Senate kandidierten Personen ernennen oder vorschlagen kann, ausserdem aber nur das Recht der Zurückweisung hat. So sind politische und andere Nebenrücksichten oder die unbedingte Durchführung eines unglücklichen Senatsbeschlusses unterbunden.

Die Universität der öffentlichen Sammlungen hat während der verhältnismässig kurzen Zeit ihres Bestehens schon reiche Früchte getragen. Dies beweisen die eben aufgeführten Institute, welche ihr angeschlossen, und die Neuerungen, welche in allen ihren Gliedern durchgeführt wurden oder in Durchführung sich befinden, dies beweisen die zahlreichen Gaben, welche ihr überwiesen werden.

Der Gedanke der Autonomie brach sich Bahn auch in dem Gesetzartikel I. des Jahres 1925 in Betreff der Ungarischen Akademie der Wissenschaften. Ihr wurde eine jährliche Staatsunterstützung zugesichert und ihre Beamten, mit Ausnahme des Generalsekretärs, der Abteilungssekretäre und des Oberbibliothekars wurden in den Stand des Personals der Universität der öffentlichen Sammlungen und damit auf die Staatskasse übernommen. Zugleich kam der Generalsekretär ergänzend in den Senat.

Eine andere, noch wichtigere Bestimmung des Gesetzes ist die, welche den auf Artikel LX. des Jahres 1907 beruhenden Rechtsschutz der autonomen Körperschaften auch der Universität der Sammlungen und der Ung. Akademie der

Wissenschaften verlieh. Nach § 4. des Gesetzartikels I. v. Jahre 1923 ist nämlich für alle Streitfragen, welche zwischen dem ungarischen Staate und der Universität der Sammlungen bzw. der Akademie über die nach demselben Gesetzartikel zustandegekommene Rechtsfragen auftauchen, der ungarische Verwaltungsgerichtshof zuständig. Ferner hat das Verfahren vor dem ung. Verwaltungsgerichtshof stattzufinden, wenn der Minister oder eines seiner Organe eine Verordnung usw. herausgibt, welche für die Universität der Sammlungen schädlich oder ungesetzlich ist. (Der Verwaltungsgerichtshof kann diese Verordnung usw. aufheben, kann aber nicht verpflichtend neu verordnen, ausgenommen den Fall, der Minister liefert eine gesetzmässig zugewiesene Staatshilfe nicht aus, wo dann der Gerichtshof den Minister dazu verpflichten kann.) Mit diesem Gesetze wurde die Autonomie der Universität der Sammlungen vervollständigt und mit dem Rechtsschutz versehen.

Diese Art der Lösung der Autonomie in der Verwaltung des wissenschaftlichen Lebens hat im Ausland, das davon Kenntnis hat, lebhaftes Interesse gefunden.

Der Gedanke der autonomen Dezentralisation entwickelt sich noch weiter. Nach den Besprechungen auf dem *Naturwissenschaftlichen-Medizinischen-Technischen- und Volkswirtschaftlichen Kongress* im Januar 1926 kam es zu 2 Gesetzesvorschlägen, von denen der eine bereits verwirklicht ist, der andere in Bälde durchgeführt sein wird.

Mit dem G. A. XIII. 1927 wurde nämlich der „Landesstipendien-Senat“ ins Leben gerufen. Er handelt von den ausländischen Instituten und von den Stipendien, welche dem Ziele der hohen Kultur dienen. Der Stipendiensenat nimmt auch an der Autonomie der Universität der öffentlichen Sammlungen teil und so breitet sich der im § 4. des G. A. I. 1923 festgesetzte Rechtsschutz auch auf ihn aus. Sein Präsident und Vizepräsident sind Mitglieder des Senates der Universität der Sammlungen. Der zweite, erst zu verwirklichende Gesetzentwurf betrifft die Vorkehrungen, welche im Interesse der Entwicklung der Naturwissenschaften getroffen werden sollen. Er fordert die Errichtung eines „Landes-Senates für Naturwissenschaften“ (Conseil national

de recherches).* Beide Senate übernehmen ihren Wirkungskreis vom Kultusministerium.

Der Aufgabenkreis des Landessenates für Naturwissenschaften setzt sich aus folgenden Punkten zusammen: er soll dafür sorgen, dass sich die theoretischen und praktischen Naturwissenschaften systematisch und planmässig weiterentwickeln; er soll die vom Gesichtspunkte des allgemeinen Interesses für das Land wichtigen Probleme in das wissenschaftliche Programm aufnehmen und die wissenschaftlichen Bewegungen des In- und Auslandes vor Augen haltend darauf achthaben, dass das Programm immer fortlaufend ergänzt werde; ihm liegt es ob, die zur Durchführung des Arbeitsplanes nötigen Forschungen anzuregen, zu leiten und zu prüfen; er soll bei der Regierung die Schritte anregen, welche getan werden müssen, um die ungarische Wissenschaft auf der Höhe zu erhalten, gleichzeitig auch die Aufmerksamkeit der Bevölkerung darauf lenken; er hat darauf hinzuwirken, dass die Institute der wissenschaftlichen Fächer und ihre Forscher harmonisch zusammenarbeiten; ihm wird die Vertretung Ungarns in den internationalen Einrichtungen der naturwissenschaftlichen Forschung übertragen werden und, was sehr wichtig ist, er hat über die Verwendung des mit gleichem Gesetze zu gründenden „Naturwissenschaftlichen Landesfonds“ zu bestimmen.

Die Organisation des Senates ist so angelegt, dass durch eine grosse Mitgliederzahl (80) eine möglichst umfassende und vielseitige Interessenvertretung ermöglicht ist. Die ausgewählten Mitglieder werden durch ihre Zugehörigkeit zum Senat in die Wissenschaftspolitik einbezogen, was gegenüber den früheren Verhältnissen, wo Wissenschaftspolitik und Wissenschaft selber oft nicht in der nötigen Verbindung standen, einen wesentlichen Fortschritt bedeutet.

Der *Landesstipendien-Senat* dient ebenfalls zur ständigen Einrichtung einer grossen Aktion. Damit nämlich auf allen Gebieten des staatlichen Regierungs- und Verwaltungswesens, der Wissenschaft, Kunst, Technik, Soziologie usw. die Fachleute vorhanden seien, welche für eine fachgemässige

* Inzwischen ist auch diese Organisation durch den G. A. VI. v. Jahre 1950 ins Leben gerufen worden.

Lösung der grossen Lebensfragen der Nation nötig und aufs beste ausgebildet sind, wurden zu ihrer Ausbildung ungarische Institute im Ausland gegründet, Stipendien gestiftet und ausserdem Forschungsbeihilfen für das In- und Ausland vorgesehen. Da die Zahl der Stipendien für das Ausland schon auf jährlich 180 sich beläuft, ist wegen der Kandidatenauswahl und der entsprechenden Festsetzung der allgemeinen Bedürfnisse eine Übersicht und Planmässigkeit vonnöten, welche der Minister allein mit Erfolg nicht durchführen kann. In der Überzeugung, dass durch die Heranziehung der Vertreter des höheren Unterrichts und der Gelehrtenausbildung die Besten ausgewählt werden könnten, hat der Kultusminister auch hier einen Teil seines Wirkungskreises dem Stipendiansenat übergeben, damit dieser am besten zum Wohle der Nation arbeiten könne.

Die Aufgaben, die der Stipendiansenat für die gesunde Entwicklung der ungarischen wissenschaftlichen und künstlerischen Arbeit zu erfüllen hat, sind folgende:

1. er hat beständig die Verteilung der Vertreter der Wissenschaftsfächer in den Geistes- und Naturwissenschaften zu verfolgen und dem Kultusminister, bezw. den übrigen interessierten Ministern darüber zu berichten, wo ein Mangel eintreten könne;

2. er hat die Aufmerksamkeit auf solche Talente zu lenken, deren Ausbildung für die wissenschaftliche Forschung gesichert werden muss;

3. er hat die in- und ausländische wissenschaftliche Arbeit immer aufmerksam zu verfolgen, damit man im Interesse der Gelehrtenbildung die führenden Männer eines Wissenschaftsfaches oder die geeignetsten Institute bezeichnen könne;

4. er soll für die in- und ausländischen Stipendien, für die Forschungsbeihilfen und für besondere Aufträge die geeigneten Kräfte bestimmen, bezw. vorschlagen;

5. er soll diejenigen aussuchen, welche mit Stipendien für ausländische künstlerbildende Institute versehen werden sollen (Architekten, bildende Künstler, Musiker, Kunstgewerber).

Der Stipendiansenat setzt sich aus folgenden Mitgliedern zusammen:

a) aus Vertretern sämtlicher Universitäten und Hochschulen jeder Art bzw. deren Fakultäten;

b) aus Vertretern der Universität der ungarischen wissenschaftlichen Sammlungen;

c) aus Vertretern des Naturwissenschaftlichen Landes senates;

d) aus je zwei vom Kultusminister bestimmten Vertretern der Wissenschaftspolitik, der bildenden Kunst und der Musik;

e) aus den Kuratoren und Direktoren der ungarischen Institute im Auslande;

f) aus 15 vom Kultusminister bestimmten ordentlichen, ausserordentlichen Professoren und Privatdozenten der Universitäten, der Technischen Hochschule oder anderer Hochschulen, welche so ausgewählt sind, dass im Senat die Vertreter der Geistes- und Naturwissenschaften in gleicher Zahl sind.

Das Mandat im Stipendiensenat dauert 5 Jahre. Es tritt aber jährlich nur der fünfte Teil aus, sodass die unentbehrlich zusammenhängende Arbeitsmöglichkeit gesichert ist. Der Minister hat den von einer 12-er Kommission des Senates in Vorschlag gebrachten Personen gegenüber nur das Recht der Zurückweisung, sodass auch hier der Forderung der Fachmässigkeit der Auswahl Rechnung getragen ist. Präsident und Vizepräsident werden auf 5 Jahre nach dem Vorschlag des Kultusministers vom Staatsoberhaupte ernannt und zwar so, dass je ein Vertreter der Geistes- und Naturwissenschaften berücksichtigt wird.

Die Hauptaufgabe des Senates besteht also darin, die Stipendisten richtig auszuwählen und dadurch die zukünftige Höhe des ungarischen Geistes- und öffentlichen Lebens sicherzustellen. Die Bewerbungen schreibt der Senat aus, er kann auch Preisaufgaben zur Erringung der Stipendien anordnen. Die Bewerbungen qualifizieren die Universitäten oder die Hochschulen, der Senat der Universität der Sammlungen oder der Naturwissenschaftliche Landessenat. Der Stipendiensenat gibt sie mit begründetem Vorschlag dem Kultusminister weiter. Der Kultusminister bestimmt über den Vorschlag, gegen den Kandidaten hat er aber nur das Recht der Zurückweisung, und dass dieser Wirkungskreis nicht

überschritten werde, dagegen sichert den Stipendienrat das Klagerecht vor dem Verwaltungsgerichtshof.

Es ist offenbar, dass der Minister bei diesen zwei Vorschlägen der bei der Gründung der Universität der Sammlungen gefolgten autonomen Freiheit im wissenschaftlichen Leben möglichst breite Ausdehnung geben wollte und nur jene aufhebenden Verfügungen sich selbst zugewiesen hat, welche unbedingt nötig sind, dass gegebenenfalls die unglücklichen Beschlüsse des Senates verbessert oder mit der allgemeinen Regierungsrichtung in Einklang gebracht werden können. Alle diese der Autonomie zur Verwaltung des wissenschaftlichen Lebens zuerkannten Wirkungskreise sind nicht planlos festgesetzt, sondern ergänzen sich folgerichtig, gruppiert um den fruchtbaren Gedanken der Universität der Sammlungen.

Die besprochenen Organisationslösungen sind in ihrem Zusammenhange und in ihrer fruchtbaren Entwicklung offenbar nicht nur die Verwirklichungen eines glücklichen Einfalles, sondern bilden auch den Versuch, ein neues gemeinschaftliches Bedürfnis zu befriedigen. Ein Versuch zur Lösung des heute in der ganzen Welt auftauchenden Problems, das die Ausbildung des wissenschaftlichen Grossbetriebes mit sich bringt. Der wissenschaftliche Fortschritt unserer Tage besteht nicht nur mehr in dem Sich-Zurückziehen gottbegnadeter Talente in das Arbeitszimmer und das Laboratorium, denn diese Gelehrten sind auch auf die Literatur, die Kongresse, auf die wertvollsten Instrumente angewiesen, und es hat sich die wissenschaftliche Arbeitsteilung entfaltet. Daher stammt es auch, dass die vielen und verschieden gegliederten Einrichtungen nötig sind. Ein jedes Land vermehrt deswegen die Universitäten und vergrössert deren Einrichtungen, bereichert und gliedert die Museen, stellt Institute der Forschung und Wissenschaft auf und verwendet viel Mühe auf die Verbindung mit dem Auslande. Diese Vermehrung der Faktoren des wissenschaftlichen Lebens hat die Methode der wissenschaftlichen Arbeit in vielem verändert. Heute muss man nicht nur die Arbeiter der Wissenschaft und die wissenschaftlichen Einrichtungen organisieren, sondern wegen der grossen Gliederung der Wissenschaften auch selbst das wissenschaftliche Ziel setzen.

Heute gibt es keinen Menschen mehr, der die Führung und die Zielsetzung der Wissenschaftspolitik allein leiten könnte, mag er mit noch so einer grossen Bildung und Initiative ausgerüstet sein. Es bedeutet für den Kultusminister eine grosse Beruhigung, dass in Einzelfragen des Museumswesens nicht er persönlich eingreifen muss, sondern dass hier der Senat der Universität der ungarischen wissenschaftlichen Sammlungen mit dem grössten Sachverständnis arbeitet. Ferner ist es für den Minister eine Beruhigung, dass er nicht die 180 Leute auswählt, welche für die Auslandsstipendien bestimmt sind, da er sie ja persönlich gar nicht kennen kann, sondern dass diese Aufgabe der Stipendiensenat löst, der aus Professoren und Fachleuten zusammengesetzt ist, welche die Jugend am meisten kennen und die Bedingungen ihrer Weiterentwicklung im Auslande am besten beurteilen können. Das geschieht aber durch eine Art von bisher unbekanntem Spitzenorganisationen, welche Institutionen zusammenfassen, die früher ganz frei und ungebunden waren. Die Museen werden von der Universität der öffentlichen Sammlungen in *allen* ihren wichtigen Funktionen zusammengefasst. Der Stipendiensenat, oder der geplante Naturwissenschaftliche Senat gliedert die Universitäten und andere Hochschulen in Bezug auf gemeinsame wichtige Funktionen in eine höhere Organisation ein, welche die betreffende Frage, z. B. die Auswahl der jungen geistigen Elite vom umfassenden Gesichtspunkte der ganzen Nation und nicht mehr vom partikularistischen Gesichtspunkte einer einzelnen Institution zu lösen hat. So hören die Universitäten in gewissen gemeinsamen Fragen auf letzte Einheiten zu sein und müssen einem Drange nach Rationalisierung der nationalen Kräfte nachgeben, welche überall nach der entsprechenden Organisationsform sucht.

Darum sind unsere genannten wissenschaftspolitischen Schöpfungen, welche überall, wo sie bekannt wurden, die Aufmerksamkeit des Auslandes auf sich zogen, in internationaler Beziehung von Bedeutung, weil sie eine bisher an allen Orten entbehrte lebensfähige Lösung für die zusammenfassende Leitung des wissenschaftlichen Grossbetriebes darstellen. Der Kapitalismus ist das Produkt der inneren Kräfte des volkswirtschaftlichen Lebens. Kein Land konnte sich vor

seiner Verbreitung verschliessen. Die jetzige Entwicklung der Wissenschaft zum Grossbetriebe ist auch ein natürlicher Vorgang, vor dem man vernünftigerweise die Augen nicht schliessen kann. Es ist wichtig, dass wir gründlich die neue Lage untersuchen um für die neuen Dimensionen den entsprechenden Rahmen und die gehörige Organisation zu finden. Je grösser die Ausmasse, umso schwerer ist der Überblick über die Verhältnisse. Da nun die Sachlage in einem kleineren Lande, wie z. B. Ungarn, einheitlicher und besser zu überblicken ist, so besteht die Sendung dieser kleineren Länder für die internationale geistige Zusammenarbeit darin, dass sie in den einheitlichen Dingen früher die Lösung finden, deren Verwendung in grösseren Ausmassen dann mehr eine technische Aufgabe ist.

V. Zum Schluss sei es mir erlaubt in diesem Zusammenhange noch unseren Standpunkt in der Bewegung internationaler geistiger Zusammenarbeit zu kennzeichnen. Ungarn hat dieser Bewegung angeschlossen. Zu den Kosten des *Institut International de Coopération Intellectuelle* steuert es bei und hat auch einen ständigen Regierungsdelegierten ernannt, weiterhin trat es der *Union Académique Internationale* und dem *Conseil International de Recherches* bei. Sie alle wollen führende, die ganze Welt umfassende Organisationen sein, leiden aber, wie die Dinge einmal liegen, an Blutarmut und können nur wenig erfassen. Unveränderlich bleibt daneben als das beste Mittel der gegenseitigen Liebe und richtigen Verständnisses, die unmittelbare Zusammenarbeit und der rege Verkehr jener Völker, welche sich gegenseitig suchen. Deshalb schreiben wir dieser Zusammenkunft mit den Brüdervölkern auch vom Standpunkte der geistigen wissenschaftlichen Zusammenarbeit eine so *grosse* Bedeutung zu und wir erwarten von diesem Kongress den Erfolg, dass die Vertiefung unserer Verbindungen auf dem Gebiete wissenschaftlichen Lebens zu Lösungen führen wird, welche für den wissenschaftlichen Fortschritt und Stärkung der brüderlichen Gefühle gleich wertvolle Früchte bringen. So wird die Wissenschaftspolitik der berufene Träger der künftigen Beziehungen zu unseren Brüdervölkern.

12. TÖRVÉNYJAVASLAT

A TERMÉSZETTUDOMÁNYOK FEJLESZTÉSE ÉRDEKÉBEN TEENDŐ INTÉZKEDÉSEKRŐL.

1. §. Országos Természettudományi Tanács felállítása.

(1) Az elméleti és alkalmazott természettudományok rendszeres és tervszerű fejlesztésének előmozdítása céljából Országos Természettudományi Tanácsot kell alakítani, melynek különös feladata, hogy

a) az ország egyetemes érdekei szempontjából fontos problémákat tudománypolitikai programmba foglalja és a bel- és külföld tudományos mozgalmait figyelemmel tartva, a program fokozatos kiegészítéséről állandóan gondoskodik;

b) a program végrehajtására irányuló kutató munkát megindítsa, irányítsa és ellenőrizze;

c) általában a magyar tudományosság színvonalon maradása érdekében szükséges intézkedéseket ne csak a vallás- és közoktatásügyi, vagy más érdekelt miniszternél kezdeményezze, hanem azokra a nemzeti közvélemény figyelmét is felhívja;

d) a természettudományi tudományszakok intézeteinek és kutatóinak összehangzatos együttműködését biztosítsa;

e) az intézeteknek és laboratóriumoknak műszerekkel és más eszközökkel való felszerelését figyelemmel kísérje;

f) az Országos Természettudományi Alap (3. §.) felhasználása iránt határozzon;

g) véleményt mondjon mindazokban a Tanács munkakörébe vágó ügyekben, amelyeket a vallás- és közoktatásügyi vagy más miniszter eléje utal;

h) a természettudományi kutatás nemzetközi szervezeteiben Magyarországot képviselje.

(2) A Tanács hatáskörének részleteit a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeleti úton szabályozza.

2. §. A Tanács szervezete.

(1) Az Országos Természettudományi Tanács elnökből, ügyvezető alelnökből és 80 tagból áll.

(2) A Tanácsban alakulásakor és működésének megindulása idején a vallás- és közoktatásügyi miniszter elnököl. Utóbb az elnököt a Tanács intéző bizottságának jelölése alapján a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére öt évről öt évre az államfő nevezi ki.

(3) Az elnököt akadályoztatása esetén az ügyvezető alelnök helyettesíti, aki a folyó ügyvitelt is ellátja. Az ügyvezető alelnököt a Tanács intéző bizottságának előterjesztésére a vallás- és közoktatásügyi miniszter öt évről öt évre nevezi ki.

(4) A Tanács tagjait a vallás- és közoktatásügyi miniszter hívja meg, hogy a Tanácsban az elméleti természettudományok, valamint az orvosi, technikai és mezőgazdasági tudományok, továbbá az egyetemi karok, a főiskolák és nagyobb tudományos intézetek képviselve legyenek. A tagok közé két tudománypolitikus és a Tanács céljainak előmozdítására alakult társadalmi egyesüléseknek legfeljebb három képviselője is meghívandó.

(5) A tanácstagok megbízása öt évre szól. Minden év végén a tagok egyötöde kilép és helyükbe az új tagokat maga a Tanács intéző bizottsága hozza a vallás- és közoktatásügyi miniszternél javaslatba, akit csak a visszautasítás joga illet meg. Olyan tagok, akiknek megbízatása lejárt, újból ajánlhatók.

(6) A Tanács az egyes tudományszakok szerint albizottságokra oszlik s azonkívül külön albizottság létesítendő a műszer- és anyagbeszerzésre. Több albizottságot közösen érintő kérdések tárgyalására azok kiküldötteiből csoportok alakíthatók. A Tanács főszerve egy 10 tagból álló intéző bizottság, amelynek tagjait a Tanács tagjai közül a vallás- és közoktatásügyi miniszter jelöli ki, és amely az albizottságok, illetőleg a csoportok javaslata alapján határoz,

(7) A jegyzői és a Tanács működésével kapcsolatos egyéb írásbeli tennivalókat az Országos Magyar Gyűjteményegyetemnek természettudományi intézeteibe beosztott tudományos, valamint a közigazgatási személyzete látja el.

(8) Az ügyrendet a Tanács meghallgatása után a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg.

3. §. Az Országos Természettudományi Alap.

(1) Az elméleti és alkalmazott természettudományok kutató és tanító munkájának támogatása céljából Országos Természettudományi Alapot kell létesíteni. Ennek az alapnak kezdő vagyona az az 1,000.000 aranykorona, amely a legsürgősebb problémák megoldásához szükséges tudományos felszerelések és anyagok beszerzésére, az 1925 : XXIII. t.-c. 2. §.-ában nyert felhatalmazás alapján, a hasznos beruházások keretében engedélyeztetett.

(2) Az Alap jövedelmei:

a) az állami költségvetésekbe az Alap céljaira felvett összegek;

b) a törvényhatóságok és községek által adott hozzájárulások;

c) egyesületek, intézetek és intézmények adományai;

d) egyéb adományok és esetleges egyéb jövedelmek.

(3) Az Alapot a vallás- és közoktatásügyi miniszter kezeli.

A kezelésével kapcsolatos számviteli teendőket a vallás- és közoktatásügyi miniszterium számvevősége látja el. Az (1) bekezdésben említett 1,000.000 aranykorona mikénti felhasználásáról a Tanács javaslatának meghallgatása után a vallás- és közoktatásügyi miniszter határoz, aki ennek az összegnek terhére az utalványozást teljesíti. Az Alap további jövedelmeinek mikénti felhasználása feletti határozás a Tanács hatáskörébe tartozik (1. §. f) pont), amely hatáskörét az intéző bizottságra is ruházhatja. Az utalványozás joga az elnököt, akadályoztatása esetén az ügyvezető alelnököt illeti meg.

(4) Az Alap állaga, valamint jövedelme csak a Tanács, illetőleg az intéző bizottság által megállapított célokra fordítható. Ingatlan szerzéséhez és létesítéséhez a vallás- és közoktatásügyi miniszter hozzájárulása szükséges. A Tanács által nyújtott támogatásból beszerzett műszerek, felszerelések stb. az Országos Magyar Gyűjteményegyetem tulajdonába kerülnek, s mint ilyenek megjelölendők. Ha az a munka, amelynek céljára a műszer, felszerelés stb. beszereztetett, befejezést nyert, a Tanács állandó bizottsága az illetékes albizottság javaslata alapján határoz, a műszer, felszerelés, stb. további használata tárgyában.

(5) Az Alap vagyona és jövedelmei az Alap rendeltetésének megfelelően teljesen kimeríthetők.

4. §. Budapesti matematikai és természettudományi kar és telep.

(1) A vallás- és közoktatásügyi miniszter felhatalmazást nyer arra, hogy a budapesti kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészettudományi karát ketté választhassa akként, hogy a kötelékéből kiveendő matematikai és természettudományi tanszékekből és a hozzájuk tartozó intézetekből és laboratóriumokból külön matematikai és természettudományi kart alakítson.

(2) E kar, s általában a kir. m. Pázmány Péter tudomány egyetem, továbbá a Kir. József Műegyetem fejlődése által kívánt, valamint az Országos Magyar Gyűjteményegyetem keretében szervezendő kutatási intézetek egységes és tervszerű elhelyezésének biztosítása céljából a vallás- és közoktatásügyi miniszternek át kell adni és az Országos Magyar Gyűjteményegyetem javára be kell kebelezni a máris az államkincstár tulajdonában levő, együtt 9 hold 960.2 négyszögöl kiterjedésű 4.109., 4.110., 4.113. és 4.115. új helyrajzi számú telkeket, továbbá fenn kell tartani a Fővárosi Közmunkák Tanácsának kezelése alatt álló Fővárosi Pénzalap tulajdonában levő mintegy 4 hold 727 négyszögöl kiterjedésű területet, amelyet a létesítendő Boráros-téri híd tengelyében tervezett 120 méter széles főút vonal, továbbá a 37.39 méter szélességben kiépítendő Műegyetemi rakpart, a 4.109., 4.110., 4.113. és 4.115. új helyrajzi számú kincstári telkek déli oldala és a Stoczek utca között fekszik.

5. §. Szegedi matematikai és természettudományi kar és telep.

(1) A vallás- és közoktatásügyi miniszter felhatalmazást nyer arra, hogy megszüntethető főiskolák tanszékeit a szegedi m. kir. Ferenc József Tudományegyetem matematikai és természettudományi karának további kifejlesztése céljából az általános és az alkalmazott természettudományok tanszékeivé fokozatosan átalakíthassa. A részleteket a miniszter rendeleti úton szabályozza. Ez a tanszékátalakítás másodszorban a műegyetem és a többi egyetemek természettudományi irányban leendő fejlesztése irányában is történhetik.

(2) A szegedi egyetemi építkezések sorrendjét akként kell

megállapítani, hogy közvetlenül a klinikák felépítése után, amennyiben pedig a rendelkezésre álló anyagi eszközök megengedik, a klinikákkal lehetőleg párhuzamosan a természettudományi intézetek és laboratóriumok építtessenek fel.

6. §. A svábhegyi csillagvizsgáló és a tihanyi élettani intézet.

(1) A svábhegyi csillagvizsgáló és a tihanyi élettani intézet az Országos Magyar Gyűjteményegyetem kötelékébe, személyzetük pedig a Gyűjteményegyetem összlétszámába tartozik.

(2) E két intézet után a Gyűjteményegyetem tanácsa tagjainak számát négygel akként kell emelni, hogy 2 tagot a csillagászat és a rokonszakok, 2 tagot pedig az élettan művelőinek sorából kell választani. Mindkét intézet számára a tanács keretén belül külön szaktanácsot kell alakítani. A továbbiakról e részben a Gyűjteményegyetem szabályrendeletet alkot, melyet a vallás- és közoktatásügyi miniszter hagy jóvá.

(3) Egyfelől a tihanyi élettani állomás, másfelől az egyetemek és főiskolák érdekelt természettudományi tanszékei közt való együttműködés rendezése céljából a Gyűjteményegyetem tanácsa és az érdekelt karok tárgyaló szakbizottságokat küldenek ki. A megállapodásokat, melyek öt évenként ugyanilyen úton felülvizsgálat alá esnek, a vallás- és közoktatásügyi miniszter hagyja jóvá. Ha a tárgyaló szakbizottságok megegyezni nem tudnak, az együttműködést a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel szabályozza.

7. §. Országos Természetrajzi Múzeum.

Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem keretébe tartozó Magyar Nemzeti Múzeum természetrajzi tárainak elhelyezésére szolgáló Természetrajzi Múzeum céljára a Fővárosi Közmunkák Tanácsa kezelésében levő Fővárosi Pénzalap tulajdonát alkotó, az I. ker. Lágymányoson a Boráros-téri hid tengelyében tervezett 120 méter széles főútvonal, továbbá a Vepeléti-út folytatásában a leendő köröndön át a 4.082 új helyrajzi számú telek északi határán tervezett 15.17 méter széles út, a 4.101 új helyrajzi számú telek északi

oldalán tervezett 15.17 méter széles út és a 37.39 méter szélességben kiépítendő Műegyetemi rakpart között fekvő mintegy 5.425 négyszögöl kiterjedésű terület fenntartandó.

8. §. Országos Növénykert.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter felhatalmazást nyer arra, hogy amennyiben az összekötő vasúti híd kelenföldi feljárótöltésétől délre fekvő ú. n. Nádor-kertből megfelelő terület bocsáttatik rendelkezésére, azt e célra elfogadhassa, az Országos Magyar Gyűjteményegyetem, mint jogi személy nevére telekkönyvileg bekebeleztesse és a rendelkezésre álló hitelek keretében a szükséges föld-, kertészeti és építési munkálatokat foganatosíthassa.

9. §. Ösztöndíjak és kutatási segélyek.

A tudományos ösztöndíjügy szervezéséről szóló 192... évi ... t.-c. értelmében felhasználható ösztöndíjak és kutatási segélyek arányos részben a természettudományok művelői számára adományozandók.

10. §. Záró rendelkezések.

(1) Az e törvényben felállított tudománypolitikai programot a vallás- és közoktatásügyi miniszter oly ütemben valósítja meg, amint a törvényhozás a szükséges hiteleket rendelkezésre bocsátja.

(2) Ezt a törvényt a vallás- és közoktatásügyi miniszter hajtja végre, aki a Tanács működéséről a nemzetgyűlésnek évenként jelentést tesz.

13. TÖRVÉNYJAVASLAT

A KÜLFÖLDI MAGYAR INTÉZETEKRŐL ÉS A MAGAS MŰVELTSÉG CÉLJÁT SZOLGÁLÓ ÖSZTÖNDÍJAKRÓL.

1. §. Tudósok, művészek és szakemberek magasabb kiképzése.

(1) Magyar tudósok, művészek és szakemberek magasabb kiképzésének előmozdítására külföldi magyar intézetek, valamint ösztöndíjak és kutatási segélyek szolgálnak, melyek a bel- és külföldre szólnak. Ide kell sorozni a középfokú intézetek azon tanárjelöltjeit, kik az angol, francia, német és olasz nyelv és irodalom oktatására készülnek. E kedvezmények adományozásánál a tanár- és tudósképzés szempontjain kívül figyelemmel kell lenni arra is, hogy minden téren, u. m. a kormányzat, a közegészségügy, a szociálpolitika, a közgazdaság, a mezőgazdaság, a technika, a művészet stb. terén kellő számmal legyenek olyan legmagasabb kiképzésben részesített szakemberek, akikre a nemzeti élet nagy kérdéseinek szakszerű megoldása érdekében szükség van.

(2) A külföld legfőbb művelődési gócpontjaiban a válás- és közoktatásügyi miniszter az ottani tanulmányok megkönnyítése és az ösztöndíjasok, vagy kutatók elhelyezése végett magyar intézeteket létesíthet.

(3) Olyan külföldi városokban végzendő tanulmányokra, amelyekben magyar intézetek nincsenek, kézi ösztöndíjak adatnak, amelyek azonban külföldi collège-ekhez lehetnek kötve.

(4) A tudományos munkának Magyarországon való előmozdítására egyszeri kutatási segélyek vagy évi ösztöndíjak szolgálnak.

(5) Az ösztöndíjak fedezésére és a külföldi magyar intézetek fenntartására a következő összegek szolgálnak:

a) a Nemzeti Közművelődési Alapítvány jövedelméből az

ennek a szakasznak első bekezdésében megjelölt célokra fordítható összeg;

b) a vallás- és közoktatásügyi miniszter kezelésében levő alapok és alapítványok jövedelmének e célra fordítható része;

c) az állami költségvetésben e célra előirányzott összegek;

d) az esetleges adományokból rendelkezésre álló összegek, illetőleg ösztöndíjjaladások;

e) a volt ösztöndíjasok által későbbi boldogulásuk idején visszatérített összegek, amelyek az Országos Magyar Gyűjteményegyetem által külön alapként kezelendők.

2. §. A külföldi magyar intézetek szervezete.

(1) A külföldi magyar intézetek tudományos kutató intézetből, művészképző intézetből és főiskolai kollégiumból (Collegium Hungaricum) állhatnak, mely osztályok közül kettőt vagy hármat is egyesíthetnek szervezetükben.

(2) A fennálló és a jövőben szervezendő külföldi magyar intézetek Országos Magyar Gyűjteményegyetem hatósága alá helyeztetnek és onnan csak törvényes rendelkezéssel vonhatók ki. Az állam azok céljára ingatlanokat is szerezhethet, amelyek az Országos Magyar Gyűjteményegyetem nevére telekkönyvvezendők. Ez a rendelkezés nem érinti a Magyar Történelmi Társulat és az Országos Magyar Gyűjteményegyetem közt a Bécsi Magyar Történelmi Intézetre vonatkozólag fennálló, valamint a Magyar Tudományos Akadémia és az Országos Magyar Gyűjteményegyetem közt a Római Magyar Történelmi Intézetre vonatkozólag kötendő szerződés rendelkezéseit.

(3) A törvényhozás tudomásul veszi, hogy a m. kir. tiszti testőrségnek Bécsben a VII. Museumstrasse 7. szám alatti és a vallás- és közoktatásügyi miniszter által megszerzett palotája a bécsi magyar intézetek célját szolgálja, valamint, hogy Berlinben a N. W. 7. Dorotheenstrasse 2. számú palotát a vallás- és közoktatásügyi miniszter a berlini magyar intézetek céljára megvásárolta. A paloták a vallás- és közoktatásügyi miniszter fennhatósága alól nem vonhatók ki és csupán közművelődési célokra használhatók fel.

(4) Az egyes intézetek élén az államfő, illetőleg a vallás- és közoktatásügyi miniszter által alkalmazott igazgató áll.

Ha valamely államban több magyar intézet (tudományos kutatóintézet, művészképző intézet és főiskolai kollégium (Collegium Hungaricum) van, azok élére az államfő a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére a kiváló tudományos tekintéllyel bíró férfiak sorából kurátort állíthat.

(5) A külföldi magyar intézeteknek az állami költségvetés terhére rendszeresített állást betöltő személyzete (igazgatók, tudományos és közigazgatási tisztviselők, altisztek stb.) az Országos Magyar Gyűjteményegyetem személyzetének létszámába tartozik. A külföldi magyar intézetek évi költségvetését a vallás- és közoktatásügyi miniszter az Országos Magyar Gyűjteményegyetem tanácsának javaslatára állapítja meg. A hatósága alá helyezett intézmények számára az Országos Magyar Gyűjteményegyetem az 1922. évi XIX. t.-c. értelmében szabályrendeleteket alkot, amelyek érvényességéhez a vallás- és közoktatásügyi miniszter jóváhagyása szükséges. E szervezeti szabályzatok állapítják meg a kurátorok és az igazgatók hatáskörét is. A külföldi magyar intézeteknek kurátorai és igazgatói, ha magyar állampolgárok, az Országos Magyar Gyűjteményegyetem tanácsának hivatalból tagjai.

3. §. Az ösztöndíjtanács felállítása.

A magyar tudományos és művészeti munka egészséges fejlődésének biztosítása végett ösztöndíj-tanácsot kell létesíteni, amelynek feladata, hogy

1. állandó figyelemmel kísérje a tudományágak művelőinek megoszlását mind a szellemi, mind a természettudományok terén, s a vallás- és közoktatásügyi, vagy más érdekelt miniszternek jelentést tegyen arról, hogy mely tudományágakban van hiány;

2. felhívja a figyelmet olyan tehetségekre, akiknek tudományos kutatásra való kifejlesztése biztosítandó;

3. a bel- és külföldi tudományos munkálkodást állandóan figyelemmel kísérje avégből, hogy a tudósképzés érdekében az egyes tudományágak vezető tudósait, vagy a legmegfelelőbb intézeteket kijelölhesse;

4. a bel- és külföldi ösztöndíjakra, továbbá a kutatási segélyekre és kiküldetésekre nézve jelöljön, illetőleg előterjesztést tegyen;

5. a külföldi művészképző intézetekbe kiküldendő ösztöndíjasokat (építészek, képzőművészek, zenészek, iparművészek) jelölje;

6. véleményt mondjon mindazokban a Tanács hatáskörébe tartozó ügyekben, amelyeket a vallás- és közoktatásügyi vagy más miniszter elébe utal.

4. §. Az ösztöndíj-tanács szervezete.

(1) Az ösztöndíj-tanács tagjai a következők:

a) a vallás- és közoktatásügyi miniszter által meghívott 15 egyetemi, vagy műegyetemi, vagy más főiskolai (nyilvános rendes, rendkívüli, vagy magán) tanár.

b) az Országos Magyar Gyűjteményegyetem szervezetébe foglalt négy nagy közgyűjtemény főigazgatói, valamint a Gyűjteményegyetem tanácsa által kiküldött 2 tag;

c) a négy tudományegyetem: hittudományi, jog- és államtudományi, orvosi, bölcsészeti és matematika-természettudományi karai és a József-műegyetem szakosztályai által kiküldött 1—1 tag, a közgazdaságtudományi kar, az állatorvosi főiskola és a bányá- és erdőmérnöki főiskola, valamint az Országos Magyar Képzőművészeti Főiskola és az Országos Magyar Zeneművészeti Főiskola által kiküldött 1—1 tag;

d) az Országos Természettudományi Tanács intéző-bizottsága (10 tag);

e) a vallás- és közoktatásügyi miniszter által meghívott két tudománypolitikus, két képző- és két zeneművész;

f) a külföldi magyar intézetek kurátorai és igazgatói.
(2. §.)

(2) A tanács tagjai közt a szellemi- és természettudományok képviselői egyenlő számban legyenek. Ezért az (1) bekezdés a) pontjában megjelölt tagok csak a tagoknak a b)—f) pontok alapján megtörtént kiküldetése után hivandók meg.

(3) Az ösztöndíj-tanács megbízása öt évre szól. Ez alól csak a külföldi magyar intézetek kurátorai és igazgatói vétetnek ki (1. bekezdés f) pont), akik a Tanácsnak hivataluk egész tartamára tagjai. Minden év végén a tagok együtöde kilép és helyükbe az új tagokat az (1) bekezdés b)—d) pontjaiban megjelölt szervek maguk küldik ki, az a) és e) pontjaiban megjelölt tagokat pedig a Tanács intéző-bizottsága

hozza a vallás- és közoktatásügyi miniszternél javaslatba, akit csak a visszautasítás joga illet meg. Olyan tagok, akiknek megbízatása lejárt, újból ajánlhatók. Az első négy évben sorsolás jelöli ki azokat a tagokat, akik kilépnek a Tanácsból.

(4) A Tanács elnökét és alelnökét a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére az államfő öt-öt évre nevezi ki oly módon, hogy az egyik a szellemi-, a másik a természettudományok képviselői közül való legyen.

(5) A Tanács az elnök és alelnök beszámításával tizenkét-tagú intéző-bizottságban és az egyes tudomány- és művészeti ágaknak megfelelően szükség szerint alakítandó albizottságokban működik. Az intéző-bizottság, melynek tagjait a Tanács meghallgatásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki, a szellemi és természettudományoknak megfelelően 5—5 tagból álló két szakbizottságra oszlik, amelyek a Tanács elnökének, illetőleg alelnökének vezetése alatt működnek. A szellemi tudományok szakbizottságát művészeti kérdések tárgyalásakor egy képző- és egy zeneművész egészíti ki. Az albizottságok az ügyeket szakszerűen előkészítik, s az intéző-bizottság illetékes szakbizottsága dönt. Az intéző-bizottság az általános érdekű ügyeket a két szakbizottság együttes ülésén tárgyalja és dönti el. Szavazategyenlőség esetén az elnök dönt.

(6) A Tanács az Országos Magyar Gyűjteményegyetem önkormányzatának részese és annak révén az 1925. évi I. t.-c. 4. §-ában megállapított bírói jogvédelem rá is kiterjed. Elnöke és alelnöke tagja a Gyűjteményegyetem tanácsának. Az ösztöndíj-tanács működésével kapcsolatos írásbeli teendőket az Országos Magyar Gyűjteményegyetem személyzete látja el.

5. §. Az ösztöndíjakra való jelölés.

(1) A vallás- és közoktatásügyi miniszter megállapítja, hogy a következő költségvetési évben az 1. §-ban megjelölt forrásokból előreláthatólag hány és milyen ösztöndíjjalomás és kutatási segélyekre milyen összeg és ezekből mennyi fog a szellemi és mennyi a természettudományok, valamint mennyi a művészetek művelőinek rendelkezésre állni és ezt, valamint a megállapított tudomány- és művészetpolitikai szükségleteket legkésőbb március hó végéig közli az ösztöndíj-

tanács elnökével, aki az ösztöndíj-állomásokra nyilvános pályázatot hirdet. Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem tudományos tisztviselőinek 10 %-a részére minden évben ösztöndíj biztosítandó.

(2) Az egyetemek és főiskolák, illetőleg az Országos Magyar Gyűjteményegyetem Tanácsa, vagy az Országos Természettudományi Tanács által minősített pályázók közül az ösztöndíjtanács jelöli ki azokat, akiket a vallás- és közoktatásügyi miniszternek indokolt javaslattal az ösztöndíj adományozására előterjeszt. A vallás- és közoktatásügyi miniszter a javaslat felett határoz, a jelöltekkel szemben azonban csak a visszautasítás joga illeti meg.

(3) Az ösztöndíj meghatározott időre, egyszerre legfeljebb egy évre engedélyezendő, de második s indokolt esetben harmadik évre meghosszabbítható. Az ösztöndíj indokolt esetben megvonható.

(4) A kutatási segélyek esetről-esetre, a szükség és a fedezet szerint az ösztöndíjadományozási eljárás szerint adományozhatók.

(5) Az ösztöndíjakat és kutatási segélyeket a vallás- és közoktatásügyi miniszter utalványozza.

6. §. Az ösztöndíjakkal kapcsolatos előnyök és köteleességek.

(1) Azok az ifjak, akik tudományos ösztöndíjat eredménnyel élveztek, az állami szolgálatban való alkalmazásnál előnyben részesítendőek.

(2) Az egyetemi tanulmányok befejezését követő képesítő oklevél megszerzése után ösztöndíj élvezetében töltött idő az állami szolgálatba beszámítandó, ha a kinevezés az ösztöndíj élvezetét nyomban, vagy legfeljebb két év megszakítással követi.

(3) Az ösztöndíj, vagy kutatási segély élvezője tartozik

a) tanulmányai, vagy kutatása menetéről félévenként és azok eredményéről az ösztöndíj, vagy segély lejáratakor az ösztöndíj-tanácsnak beszámoló jelentést tenni;

b) az életben való boldogulásuk idején ösztöndíjuk, vagy segélyük összegét az ösztöndíj-tanácsnak tehetségük szerint visszatéríteni.

(4) A vallás- és közoktatásügyi miniszter felhatalmaztatik, hogy az e törvény alapján adományozott ösztöndíj élvezetében külföldön szerzett oklevelek Magyarországon való elismertetésének feltételeit rendeletileg a fennálló törvényes rendelkezésektől eltérően szabályozhassa.

7. §. Végrehajtási záradék.

Ezt a törvényt a vallás- és közoktatásügyi miniszter hajtja végre, aki az ösztöndíjügyről a nemzetgyűlésnek minden évben nyomtatott jelentést tartozik előterjeszteni.

14. AZ EGYETEMEK GAZDASÁGI IGAZGATÁSÁNAK ÚJJÁSZERVEZÉSE.

Először a budapesti tudományegyetem, azután a vidéki egyetemek gazdasági igazgatásának újjászervezése történt meg: az első az 1928. évi 75.000, az utóbbi az 1930. évi 410—0—40. sz. államfői jóváhagyással kiadott vallás- és közoktatásiügyi miniszteri rendelettel. A budapesti egyetem gazdasági igazgatásának reformja ügyében két nyomtatott memorandumot¹ terjesztettem a miniszter elé, amelyeknek bevezetését és összefoglalását, valamint a két idézett rendelet szövegét ideiktatom.

I.

A budapesti tudományegyetem gazdasági igazgatásának újjászervezése.

Bevezetés.

Amikor folyó évi június hó 25-én 1927/1927. eln. számú rendeletével az egyetemi ügyosztály élére állítani méltóztatt, a budapesti Pázmány Péter kir. m. tudományegyetem gazdasági hivatalának válsága egyike volt a legégetőbb feladatoknak, amelynek megoldására irányuló javaslat kidolgozását egyik legsürgősebb feladatomul méltóztatott kijelölni. A helyzet és a feladat tanulmányozásához nyomban hozzáláttam, amiben kiváló segítségemre volt dr. Horváth Barna

¹ Előterjesztés a budapesti kir. m. Pázmány Péter tudományegyetem gazdasági igazgatásának újjászervezése tárgyában. (Egyetemi Nyomda, Budapest, 1927. 54 l.).

Előterjesztés a budapesti kir. m. Pázmány Péter tudományegyetem új gazdasági igazgatásának életbeléptetése tárgyában. (Egyetemi Nyomda, Budapest, 1928. 54 l.).

egyetemi magántanár, a tudománypolitikai ügyosztályba szolgálatételre beosztott közalapítványi kir. ügyész, akit Nagyméltóságod javaslatomra a gazdasági hivatal miniszteri biztosságáé kinevezni méltóztatott. (48.547/1927—IV.) Az azóta lefolyt időben a budapesti és a többi egyetemek viszonyaival való beható megismerkedés és az egyetemi adminisztrációra vonatkozó korábbi tanulmányaim alapján az alább tisztelettel bemutatott javaslatot dolgoztam ki a Pázmány Péter tudományegyetem gazdálkodásának újjászervezésére. Javaslatom nem szorítkozik részletmegoldásokra és tüneti kezelésre, hanem gyökeres és alapvető változtatásokat tartalmaz. Tekintve azonban azt, hogy az egyetem gazdasági hivatalának mostani szervezete az 1887. évi június hó 18-án kelt királyi elhatározással megerősített szervezeti szabályzaton alapszik, és hogy az azóta eltelt 40 év alatt az egyetem méretei rendkívül megnövekedtek, a gazdasági élet és a közigazgatás pedig szintén nagyott fejlődött, ez elkerülhetetlennek látszott, amint az a részletekből meggyőzően ki is fog tűnni.

Egy másik fontos szempont, amely szintén a szemem előtt lebegett, az volt, hogy a vidéki egyetemek gazdasági hivatalainak szervezeti szabályzata egyáltalában nincs, mely hiányt szintén pótolni kell, arra azonban gondolni sem lehet, hogy ezekre a részben fiatal egyetemekre a budapesti egyetem gazdasági hivatalának elavult szabályzatát léptessük életbe.

Javaslatom tehát a budapesti egyetem gazdasági hivatalának új szervezésére vonatkozik, de azzal a megfontolással készült, hogy mutatis mutandis a többi egyetemekre is kiterjeszthető legyen. Javaslatom szerkezete a következő:

I. Statisztikai adatok a megoldandó probléma méreteinek megállapítása végett, hogy reformjavaslatom megítélésénél a tényállás vitán felül álljon.

II. A jelenlegi szervezet leírása és hiányainak kimutatása.

III. A javasolt új szervezet felépítése és indokolása.

IV. Az elavult 1887. évi szervezeti szabályzat helyett javasolt új szervezeti szabályzat tervezete.

V. A költségvetési előirányzat kritikája és az átalakítására vonatkozó javaslat.

VI. Összefoglalás.

Összefoglalás.

Előterjesztésemben igyekeztem az egyetem gazdasági igazgatását egész mai terjedelmében és sokoldalúságában lehető világossággal bemutatni és a rá váró feladatok vizsgálata, a mult tanulságai és közigazgatási üzemtani szempontok figyelembevételével az új szervezetre indokolt javaslatot tenni. Munkálatomat úgy fogtam fel, hogy annak célja a helyzetnek teljes feltárása és olyan javaslat előkészítése, amely a további konkrét tárgyalás alapjául szolgálhat. A szervezeti szabályzat tehát, amelyet IV. alatt bemutattam és a költségvetési előirányzat, amelyet V. alatt kidolgoztam, csak *tiszteletteljes egyéni előadói véleményem*, amely Nagyméltóságodnak és a többi illetékes tényezőknek bírálatát várja.

Azt az átfogó nézőpontot, amely javaslatom kidolgozásánál vezetett, röviden a következőkben vagyok bátor összefoglalni. A minisztérium feladata a kormányzás, nem pedig a konkrét adminisztratív ügyek tömegének intézése. A minisztériumnak becsvágyát a tudománypolitikai irányításban, az országos összefoglaló érdekek érvényesítésében és a nemzet tudományos teljesítményeinek a nemzetközi verseny által megkívánt mértékre való felfokozásában kell találnia, és hogy ezt tehesse, szüksége van közigazgatási tehermentesítésre, viszont az egyetemek gazdasági igazgatásuk tekintetében a közvetlen intézést nem nélkülözhetik, arra alkalmas szervezet mellett alkalmasak és így a decentralizációra önként kínálkoznak. Amint a kiegyezés utáni évtizedekben a centralizációnak hivatása volt, a mai megizmosodott és kiterjedt közoktatási közigazgatás a decentralizációra régen megérett. Ennek a felismerésnek következményeit igyekeztem javaslatomban kifejezésre juttatni.

A kormányzás sikerének egyik nélkülözhetetlen előfeltétele a reális erőviszonyoknak helyes számbavétele. A valódi helyzetnek pontos számontartása sehol sem nélkülözhetetlenebb, mint a gazdálkodásban. Ezért helyeztem nagy súlyt a gazdasági szükségletek pontos kiszámítására. Lelkiismeretesen törekedtem a pontos adatok megállapítására, hogy teljes világosságot derítsek arra a területre, amelynek kellő megvilágítása benyomásom szerint a háború óta Nagyméltóságodnak és a pénzügyminiszter úr Ó Excellenciájának állandó

sürgetésük ellenére sem sikerült. Az eredmény azt mutatja, hogy a szükséglet és a fedezet nincsenek összhangban. Hogy az összhang mi módon és mennyi idő alatt lesz megvalósítható, az a pénzügyminisztériummal szükséges tárgyalások során fog megállapítást nyerni. Ez alkalommal csak egy kormányzati szempontra legyen szabad Excellenciád figyelmét felhívni.

Az a helyzet, amely a háború óta tart, hogy tudniillik az egyetem állandóan küzd az egyszerű üzemi költségek elégtelenségével, az épületek elhanyagoltságával, az élelmezés, fűtés és világítás elégtelenségével, a személyzet alacsony bére miatti kis munkateljesítményével és az ebből származó korrupcióval, azt a helyzetet eredményezi, hogy a minisztérium az adós és az egyetem az, aki követel és joggal követel. Pedig Nagyméltóságod viseli a felelősséget ország-világ előtt a teljesítményekért. Teljesítményeket az egyetemtől és mindenkitől pedig csak az követelhet, aki saját feladatának teljesítésében nem marad adós. Ha tehát egyetemekre költünk, mert költenünk kell, akkor meg kell adnunk a hitelekben azt a nem is 20% pluszt, amellyel a kormány adósból újból hitelezővé lesz és a teljesítményeket hatékonyan ellenőrizheti. Ennek a néhány százalékos plusznak az elvonása a befektetett tőke összes kamatainak kockázatát jelenti.

A továbbiakra nézve tisztelettel javaslom, méltóztassék előterjesztésemet az egyetem tanácsának megküldeni és felhívni arra, hogy az egyetemi ügyosztály közbejöttével szóbeli tanácskozásokon vitassa azt meg és e tanácskozások alapján tegye meg arra vonatkozó észrevételeit. Azonkívül javaslom, méltóztassék a költségvetési hitel és az alárendelt utalványozó hatóság felállítására vonatkozó rész miatt előterjesztésemet a pénzügyminiszter úrral és a Legfőbb Állami Számvevőszék elnökével is közölni és a velük is való letárgyalás után az új szervezeti szabályzatot jóváhagyás végett a Kormányzó Úr Ö Főméltósága elé terjeszteni. Tekintettel a gazdasági hivatal válságára kívánatos az új szervezésnek minél gyorsabb keresztülvitele, ami az új szervezeti szabályzat államfői megerősítése után is a gazdasági igazgatóság megszerzése és a szükséges ügyrendek megállapítása miatt további jelentékeny munkát fog adni.

II.

A budapesti tudományegyetem új gazdasági igazgatásának életbeléptetése.

Bevezetés.

A múlt 1927. év szeptember hó 22-én kelt, nyomtatásban átnyújtott előterjesztésemben Nagyméltóságodtól nyert utasításomnak megfelelően feltártam a budapesti kir. m. Pázmány Péter tudományegyetem gazdasági igazgatásának helyzetét. Jelentésemből kitűnt, hogy az ősi egyetem költségvetési előirányzata évek óta nem volt reális és ennek következtében állandóan adóságokkal küzdött, továbbá, hogy az egyetem gazdasági igazgatásának szervezete elavult és az egyetem megnövekedett méreteinek és a modern gazdaságtechnikai üzemvezetés követelményeinek nem tud megfelelni. Ugyanott bátor voltam az egyetem költségvetési hitelszükségletének részletesen indokolt javaslatát, valamint az egyetem gazdasági igazgatásának új szervezésére irányuló rendelettervezetet is előterjeszteni. Nagyméltóságod méltóztatott előterjesztésemet további tárgyalás alapjául elfogadni és azt elsősorban 77.687/1927. számú leiratával az érdekelt tudományegyetem tanácsának észrevételei megtétele végett megküldeni. A tudományegyetem rektora 1928. évi február hó 22-én 3731/927—28. számú előterjesztésével bemutatta az egyetemi tanácsnak rendelettervezetem ügyében hozott határozatát tartalmazó jegyzőkönyvet. Az előadói előterjesztés a tervezetet „oly szakszerűen előkészített szerves javaslatnak“ nevezi, „mely már egy régen, az egyetem által is óhajtott rendezésnek a megvalósítására minden tekintetben alkalmas“ s ezért azt örömmel üdvözli. Majd utalással arra, hogy „a kir. m. Pázmány Péter tudományegyetem mint közjogi és magánjogi személyiség önrendelkezési joggal bír, ezen elvi álláspontjának változatlan fenntartása mellett“ néhány konkrét módosítási javaslatot tett a rendelettervezetre nézve. Az egyetemi tanács az e konkrét javaslatokban foglaltakkal módosított szabályzattervezetet *egyhangúlag* elfogadta. A Legfőbb Állami Számvevőszék elnöke folyó évi április hó 19-én kelt 284/el.n.—1928. számú átiratával, a pénzügyminiszter úr pedig

folyó évi május hó 30-án kelt 36.943/1928. I. a. számú átiratával a rendelettervezetkezhez bizonyos módosítások kívánása mellett szintén hozzájárult. Az e módosítások mérlegelésével átdolgozott rendelettervezetkez 1928. évi június hó 30-án a minisztertanács is elfogadta. A Kormányzó Úr Ő Főméltósága a rendeletet folyó évi július hó 28-án kelt magas elhatározásával jóváhagyni és Nagyméltóságod e felhatalmazás alapján azt 1928. évi 75.000 számú rendeletével szeptember hó 28-án közzétenni méltóztatott.

Ilymódon az összes hozzászólásra jogosult fórumok részvételével kereken egy év alatt létrejött az új szervezeti szabályzat, amely a negyven év előtt alkotott régi szervezet megújítását jelenti. Következik annak életbeléptetése. Ennek a tiszteletteljes előterjesztésemnek főcélja az életbeléptetésnek módszeres előkészítése.

A rendelet 12. §-a szerint hatályba lépésének időpontját és módozatait a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg. A rendelet megjelenését az egyetem tanácsával közlő leiratában Nagyméltóságod már állástfoglalni méltóztatott a rendeletnek 1929. évi január hó 1-től való életbeléptetése iránt.

Az új szervezet lényege a gazdasági igazgatóság mellett az egyetem gazdasági bizottságának megalakítása, amely hivatva lesz az egyetem háztartásának a költségvetési keretek közt a modern üzemi organizáció és üzemtechnika eszközeivel a köz érdekeinek legmegfelelőbbben való erőskezü vezetésére. Az elmúlt év nemcsak a rendelettervezet előkészítésére szolgált, hanem az egyetem gazdasági igazgatásának a racionális üzemvezetés megalapozása érdekében való átszervezésére is. A dolog természeténél fogva e sok apró részletre kiterjedő és részben a személyzet új begyakorlásával kapcsolatos fáradságos munka befejezéséhez még nem juthatott el, s ezért igyekszem jelentésemben részletesen kifejtetni azt, hogy a gazdasági igazgatóságnak újjászervezése milyen szempontok szerint történt, és a megvalósításnak útján meddig jutott.

Befejezés.

Az első jelentésemben az újjászervezés célját úgy jelöltem meg, hogy az az eddigi állapot, amelyben a gazdasági hivatal útján tulajdonképen a minisztérium gazdálkodott és az egyetem kritizált, fordítottassék meg: gazdálkodjék a saját portáján az egyetem, a minisztérium pedig ezt ellenőrizze és kormányozzon. Ez a szempont az új szervezeti szabályzatban érvényesült is: a gazdasági bizottság útján az egyetem minden szükségletét állandóan kifejezésre juttathatja és a gazdasági bizottság egyúttal olyan nagy hatáskört is kap, hogy módjában van a költségvetési keretek között azt megtenni, amit feladatainak és céljainak elérésére legjobbnak lát. Az új szervezet életbeléptetésétől kezdve tehát megszűnik annak jogosultsága, hogy az egyetem mindenért a minisztériumot, vagy a gazdasági igazgatóságot okolja. Neki kezében lesz a lehetősége annak, hogy változtasson azokon az állapotokon, amelyekkel nincs megelégedve. És ha a személyzet szaporítását, vagy a költségvetési keret bővítését tartja is szükségesnek, először igazolnia fog kelleni azt, hogy a maga erejéből megtett mindent, ami által az adott személyzettel és adott eszközökkel elérhető eredmény maximumát biztosíthatja. A logika és a közpénzekért való felelősség szabályai kényszeríteni fogják az egyetemet gazdálkodásának teljes racionalizálására. Az egyetemhez hasonló nagy háztartás racionalizálásának azonban ma már nagy organizációs és üzemtechnikai feltételei vannak. Ezeket a minisztérium igyekezett az elmúlt másfélévnyi átmeneti idő alatt elérhető mértékben megvalósítani és e jelentésem előterjesztésének is egyik főindoka éppen az, hogy pontosan feltárjam, hogy ezen az úton meddig jutottunk. Az a tiszteletteljes véleményem és meggyőződés, hogy a megkezdett út helyes irányba vezet, de a munka még nincs befejezve. Azt a gazdasági bizottság és a gazdasági igazgató vezetésével módszeresen tovább kell folytatni. Tisztában kell azzal is lenni, hogy az organizáció nemcsak bizonyos szabályok megalkotásából és bizonyos berendezések elkészítéséből áll, hanem annak egyenlő fontosságú része az embereknek a közös cél irányában való együttműködésre képessé és készségessé tétele. Az új szervezet tehát jelenlegi és későbbi tökéletesített stádium-

mában is csak akkor fog eredményeket produkálni, ha az egyetem egész személyzete, kezdve a professzoroktól a tanárszéki segédszemélyzeten és tisztviselőkön át az altisztekig és a munkásokig, az egymásra utaltság, a modern üzemtechnika által megkívánt alkalmazkodás, munkafegyelem és együttműködés akaratától és öntudatától lesz áthatva. Ez részben még hiányzik. De éppen a hiányzó részben bürokratikus úton nem is valósítható meg. És ez volt a másik fontos megfontolás, amely az egyetemi gazdasági bizottságnak széles hatáskörrel való megalkotására vezetett. Az egyetemi autonómia szelleméből és az egyetemi munka természetéből folyik, hogy az egyetemi tanárok bürokratikus oldalról, a minisztérium részéről jövő irányítási törekvéssel szemben bizalmatlanságot és ellenállást fejtenek ki, mondván, hogy kívülálló nem ismeri az egyetemi munka feltételeit és ezért olyant kíván, amit megvalósítani nem lehet. A gazdasági élet és egy nagy szervezet működésének üzemtechnikai feltételei azonban önkényesen nem módosíthatók. Adottságok, amelyeket negligálni, vagy amelyekkel szembehelyezkedni az eredmény kockáztatása nélkül nem lehet. Az állam pénzét és azt a közérdeket pedig, amelynek kielégítését az ország az egyetemtől várja, kockáztatni nem szabad. Ezt a gazdasági bizottság be fogja látni és ebben az esetben annak érvényt is fog szerezni az egyetemmel szemben. A tanárok pedig akkor nem fogják azt mondhatni, hogy amit tőlük kívánnak, lehetetlen, mert közülük valók, egyetemi tanárok állapítják meg a rendszabályok szükségességét és tartalmát. Mindebből nyilvánvaló, hogy a gazdasági bizottságra felelősség fog hárulni azért, hogy az egyetemen megfelelő gazdasági szellem érvényesüljön, mert ennek biztosítása nélkül nem fogja tudni az egyetem hiteligenyeit felfelé, a minisztériummal és az országgyűléssel szemben eredményesen képviselni.

Az egyetem és a vallás- és közoktatásügyi minisztérium viszonya a jövőben az kell, hogy legyen, hogy az egyetem maga gazdálkodik ugyan, de a minisztériumnak állandóan a szemeláttára. És a minisztérium nem mint rideg finánc fogja ezt a működést szemmel kíséreni, hanem mint megértő munkatárs. Csak különböző a szerepük a munkamegosztás miatt. Mint első jelentésemben voltam bátor mondani: „A minisztérium ne igazgasson, hanem kormányozzon, ne az apró kon-

krét ügyekkel törődjék, hanem a nagy feladatokat oldja meg. Ezek közt a nagy feladatok közt kiváló szerepet játszik az organizálás a közoktatásügy területén, a közigazgatási mindennemű szükségletek szabatos kielégítésének az állandó biztosítása. Az egyetem esetében a minisztériumnak nem az a feladata, hogy vállalja a felelősséget a gazdasági hivatalban felmerülő konkrét ügyekért, hanem az, hogy a szervezetet állandóan szemmeltartsa és amikor annak tökéletlensége válik bármely okból nyilvánvalóvá, azon segítsen: az elavulástól korszerű fokozatos reformok útján megvédje.“ (26. l.) „A minisztériumnak becsvágját a tudománypolitikai irányításban az országos összefoglaló érdekek érvényesítésében és a nemzet tudományos teljesítményeinek a nemzetközi verseny által megkívánt mértékre való felfokozásában kell találnia, és hogy ezt tehesse, szüksége van közigazgatási tehermentesítésre. Viszont az egyetemek gazdasági igazgatásuk tekintetében a közvetlen intézést nem nélkülözhetik, arra alkalmas szervezet mellett alkalmasak is.“ (53. l.)

Az a tiszteletteljes nézetem, hogy az új szervezet megfelel a mai igényeknek és ha annak keretében a minisztérium és az egyetem képviselőinek együttműködését a kölcsönös bizalom és nagybecsülés szelleme fogja áthatni, az az egyetem szükségleteinek legjobb kielégítésére és az egyetemhez fűződő országos érdekek legjobb szolgálatára fog vezetni. Ha pedig ez a várakozás nem teljesülne be, akkor a minisztérium feladata lesz az akadályokat idejében észrevenni és a szervezet megfelelő tökéletesítésére irányuló lépéseket megtenni.

III.

Az új szervezeti szabályzat.

A magas kormányzói elhatározás.

A magyar királyi vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére a budapesti királyi magyar „Pázmány Péter“ tudományegyetem gazdasági igazgatásának újjászervezésére vonatkozó rendeletet jóváhagyom.

Kelt Budapesten, 1928. évi július hó 28. napján.

Horthy s. k.

Gróf Klebelsberg Kuno s. k.

**A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1928. évi
75.000. számú rendelete**

a budapesti királyi magyar „Pázmány Péter“ tudományegyetem gazdasági igazgatásának szervezetéről.

1. §. A budapesti királyi magyar „Pázmány Péter“ tudományegyetem gazdasági igazgatását az egyetemi gazdasági bizottság (5. §) és a klinikai bizottság (7. §) közreműködésével az egyetemi gazdasági igazgatóság intézi, amelynek főnöke az egyetem gazdasági igazgatója.

2. §. Az egyetemi gazdasági igazgatóság a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek közvetlenül alárendelt utalványozó hatóság. A gazdasági igazgatás elvégzésére rendelt szervek (1. §) hatáskörét és a gazdasági igazgató utalványozási jogának terjedelmét a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel szabályozza, amely rendeletet a szükséghez képest módosíthatja.

3. §. Az egyetem gazdasági igazgatóját a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki, illetőleg terjeszti az Államfő elé kinevezésre. A gazdasági igazgató személyére nézve a miniszter az egyetemi gazdasági bizottságot meghallgatja. A gazdasági igazgató helyettesét a miniszter a gazdasági bizottság meghallgatásával jelöli ki.

A gazdasági igazgató a gazdasági ügyeket személyes felelősség mellett vezeti és felelős minden mulasztásért vagy szabályellenes eljárásért, amelyet akár maga, akár tudomásával mások követtek el, ha azokat megakadályozni kellő gondosság mellett hatalmában állott volna.

A gazdasági igazgató hatásköre a következőkre terjed ki:

1. hivatalfőnöke az egyetemi gazdasági igazgatóságnak;
2. elnökhelyettese az egyetemi gazdasági bizottságnak;
3. az állami költségvetésben az egyetem céljaira előirányzott költségvetési hitel terhére a vallás- és közoktatásügyi miniszter által megállapított átruházott hatáskörben utalványozási jogot gyakorol. Az utalványozási jog gyakorlásában a számviteli törvényben és egyéb jogszabályokban előírt szabályok szerint köteles eljárni. A költségvetési hitelek pontos betartásáért a miniszternek egyéni felelősséggel tartozik;
4. gondoskodik arról, hogy az egyetem gazdálkodásában

minél nagyobb tervszerűség és szakszerűség uralkodjék és hogy az egyetem gazdasági szükségletei a rendelkezésre álló fedezet keretében minél tökéletesebben elégíttessenek ki.

4. §. Az egyetemi gazdasági igazgatóság a köztisztviselők minősítéséről szóló 1883 : I. törvénycikkben körülírt elméleti képzettséggel rendelkező fogalmazási, műszaki, számvevőségi és segédhivatali személyzetből áll, akiket a miniszter nevez ki és pedig a fogalmazási, a műszaki és a segédhivatali személyzetet a gazdasági bizottságnak, a számvevőségi személyzetet a miniszteri számvevőségi igazgatónak az előterjesztésére.

Az egyetemi gazdasági igazgatóság feladata az egyetemi gazdasági igazgató hatáskörébe tartozó ügyek ellátása. Teendőit a részletes szolgálati utasítások szabják meg. A gazdasági igazgatóság személyzetének létszámát az állami költségvetés állapítja meg. Lehetőleg gondoskodni kell arról, hogy a személyzetben állandóan legyen műépítész, gépészmérnök és az élelmezési iroda vezetésére orvos.

A gazdasági igazgatóság, mint utalványozó hatóság mellé az állami számvitelről szóló 1897 : XX. törvénycikk 86. §-a értelmében rendelt számvevőség a közigazgatási segédszolgálat tekintetében a gazdasági igazgatónak van alárendelve, ellenben mind az előzetes, mind az utólagos számviteli ellenőrzés tekintetében a gazdasági igazgatósággal szemben önállóan működik s e működésért a miniszteri számvevőségi igazgató útján csak a miniszternek felelős.

5. §. Az egyetemi gazdasági bizottság tagjai:

1. az egyetem mindenkor prorektora, mint elnök;
2. az egyetem gazdasági igazgatója, mint elnökhelyettes és a gazdasági igazgató helyettese;
3. a vallás- és közoktatásügyi miniszter állandó kiküldötte és annak helyettese;
4. az egyetem tudománykarainak négy évre választott két-két kiküldöttje;
5. a klinikai bizottság elnöke és annak helyettese.

A tudománykarok kiküldöttei közül évenként kétfő lép ki és kerül a kiküldő kar által új választás alá. A kilépés sorrendjét az első három évben sorshúzás, később a kiküldetés időtartamának lejárta állapítja meg. Kilépett tag újra kiküldhető.

A kiküldöttek megválasztásánál nem a rangsor, önkéntes

jelentkezés vagy más mellékszempont, hanem az alkalmaság az irányadó.

6. §. Az egyetemi gazdasági bizottság hatásköre a következőkre terjed ki:

1. az egyetem elemi költségvetésének és indokolásának elkészítése;

2. a zárószámadás átvizsgálása és kísérő jelentésének megállapítása;

3. az egyetem számára megállapított költségvetés felhasználási tervének megállapítása és az egyes tanszékek, intézetek és klinikák költségvetésének az év elején való meghatározása, megállapítása különösen az egyes intézmények szükségleteinek: a) felszerelési tárgyak, műszerek, tanítási eszközök, könyvek és folyóiratok; b) vegyi anyagok, laboratóriumi kellékek és fehérműek; c) bútorzat; d) fűtés, villanyáram, gáz- és vízellátás; e) takarítás és tatarozás; f) az altiszti és szegődényes személyzet tekintetében;

4. az egyes tudománykarok gazdasági igényeinek állandó kifejezésre juttatása és a költségvetési hitelek keretében és a gazdasági igazgatósággal való együttműködés útján legcélszerűbb kielégítésükről való gondoskodás;

5. az egyetemhez tartozó összes intézetek, klinikák és más intézmények épületeiben, kertjeiben és egyéb tartozékai-ban szükséges rend ellenőrzése és az üzemek gazdasági menetének biztosítása;

6. az összes egyetemi alkalmazottaknak, gazdasági szempontból a tanszéki segédszemélyzetet is ideértve, munkafegyelmének ellenőrzése;

7. a gazdasági intézkedések végrehajtásának ellenőrzése.

A gazdasági bizottságot a gazdasági igazgató minden elvi jelentőségű és a halasztást megbíró ügyben meghallgatni tartozik. A szükségletkielégítés gyorsasága érdekében a gazdasági bizottság ülésének bevétele nélkül tett intézkedéseit pedig a gazdasági bizottságnak utólag bejelenti.

A gazdasági igazgató és a gazdasági bizottság lehetőleg egyetértésben járjanak el. Minthogy azonban az egyetemi gazdasági igazgató, mint utalványozó hatóság, a miniszternek egyéni felelősséggel tartozik, a gazdasági bizottság határozatai a költségvetési fedezetet érintő ügyekben számára

csak tanács jellegével bírnak és azoktól a költségvetés kerekeinek betartása érdekében eltérhet.

7. §. A klinikai bizottság tagjai az 5. § 1., 2. és 3. pontjában felsoroltak, továbbá a klinikák igazgató-tanárai. A klinikai bizottság elnökét és helyettes elnökét egy-egy év tartamára a klinikák igazgató-tanárai sorából választja és a vallás- és közoktatásügyi miniszter erősíti meg.

A klinikai bizottság határozatait, illetve javaslatait közvetlenül közli az egyetem gazdasági igazgatójával, valamint az egyetem többi intézményeit is érintő ügyekben az egyetemi gazdasági bizottsággal.

A klinikai bizottság hatáskörébe tartozik:

1. a klinikák gazdasági igényeinek állandó kifejezésre juttatása és a költségvetési hitelek keretében és a gazdasági igazgatósággal való együttműködés útján legcélszerűbb kielégítésükről való gondoskodás;

2. a 6. § 1—3. pontjaiban felsorolt ügyek tekintetében a gazdasági bizottság számára való javaslattétel.

8. §. Az egyetem gazdasági igazgatója és helyettes igazgatója az egyetem Rector Magnificusának kezébe esküt tesz. Ezt az esküt a Rector a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevében veszi ki. A gazdasági igazgatóság személyzete esküt a gazdasági igazgató előtt tesz.

Az egyetem gazdasági igazgatója, illetve helyettes igazgatója utalványozó hatósági hatáskörében tett intézkedéseiért a vallás- és közoktatásügyi minisztérium vezető tisztviselőinek fegyelmi ügyeiben eljáró fegyelmi tanács fegyelmi hatósága alá tartozik.

A gazdasági igazgatóság személyzetének fegyelmi ügyeiben a gazdasági bizottság tagjaiból alakított háromtagú fegyelmi bizottság véleményének meghallgatása után az egyetemi tanács, mint elsőfokú fegyelmi hatóság jár el. Ennek határozata ellen a fegyelmileg elmarasztalt alkalmazott a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez fellebbezhet.

9. §. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeleteit az egyetem gazdasági igazgatóságához, az pedig felterjesztéseit a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez közvetlenül intézi.

10. §. Az egyetem gazdasági igazgatója az egyetem tanácsának üléseire meghívható és kívánságára meghívandó. Az

egyetemi tanács által az egyetem gazdasági ügyeiben kért felvilágosításokat megadni tartozik.

11. §. Az egyetem gazdasági igazgatóságának ügyviteli szabályzatát, valamint az egyetemi gazdasági bizottság ügyrendjét az egyetem gazdasági bizottsága, a klinikai bizottság ügyrendjét pedig a klinikai bizottság állapítja meg és azt jóváhagyás végett a vallás- és közoktatásügyi miniszter elé terjeszti.

12. §. E rendelet hatálybalépésének időpontját és módzatait a vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg.

A budapesti kir. magyar tudományegyetem gazdasági hivatalára vonatkozólag az 1887. évi január hó 18-án kelt elhatározással jóváhagyott szabályzat egyidejűleg hatályát veszti.

Budapest, 1928. évi szeptember hó 28-án.

Dr. gróf Klebelsberg Kuno s. k.,
m. kir. vallás- és közoktatásügyi
miniszter.

IV.

A vidéki egyetemek gazdasági igazgatásának szervezete.

A magas kormányzói elhatározás.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére a vidéki tudományegyetemek gazdasági igazgatásának egységes szervezésére vonatkozó mellékelt rendelet kibocsátását engedélyezem.

Kelt Budapesten, 1930. évi június hó 28. napján.

Horthy s. k.

Gróf Klebelsberg Kuno s. k.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1930. évi 410—0—40. számú rendelete

a vidéki tudományegyetemek gazdasági igazgatásának szervezetéről.

1. §. A szegedi Ferenc József, a debreceni Tisza István és a pécsi Erzsébet tudományegyetem (alább vidéki egyetemek) gazdasági igazgatásának szervei a következők:

- a) az Egyetemi Gazdasági Hivatal,
- b) az Egyetemi Gazdasági Bizottság és
- c) a Klinikai Bizottság.

2. §. Az Egyetemi Gazdasági Hivatal a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek közvetlenül alárendelt szerv, amely a miniszter által rendelkezésére bocsátott anyagi eszközök felhasználásával az egyetem gazdasági életének fenn tartását és fejlesztését biztosítja a tervszerűség és szakszerűség állandó érvényesítésével. A Gazdasági Hivatal feladata a klinikáknak élelmezéssel és gyógyszerrel való ellátása is, tehát az élelmezési osztály és az egyetemi gyógyszertár is mint a Gazdasági Hivatal egyik osztálya működik.

A Gazdasági Hivatal igazgatóját a vallás- és közoktatásügyi miniszter nevezi ki, illetőleg terjeszti az államfő elé kinevezésre. A gazdasági igazgató személyére nézve a miniszter az Egyetemi Gazdasági Bizottságot meghallgatja. A gazdasági igazgató helyettesét a miniszter a Gazdasági Bizottság meghallgatásával jelöli ki. A Gazdasági Hivatal igazgatásával az egyetemnek úgynevezett autonóm tisztviselője is megbízható.

A Gazdasági Hivatal igazgatója, aki hivatalfőnöke a Gazdasági Hivatalnak, a gazdasági ügyeket személyes felelősség mellett vezeti és felelős minden mulasztásért, vagy szabályellenes eljárásért, amelyet akár maga, akár tudomásával mások követtek el, ha azokat megakadályozni kellő gondosság mellett hatalmában állott volna. Különösen felelős azért, hogy az egyetem részére megállapított költségvetési keretek betartassanak és azokon necsak utalványozások, hanem későbbi fizetési kötelezettségeket maguk után vonó rendelkezések, illetve kötelezettségvállalások ne történjenek, továbbá, hogy a Gazdasági Hivatal számviteli rendje a számviteli törvényben és egyéb jogszabályokban előírt követelményeknek mindenkor megfeleljen. A költségvetési hitelek pontos betartásáért a miniszternek egyéni felelősséggel tartozik és számadásait a vallás- és közoktatásügyi minisztérium számvevőségéhez közvetlenül terjeszti fel.

3. §. Az Egyetemi Gazdasági Hivatal személyzete az 1883 : I. t.-c.-ben körülírt elméleti képzettséggel rendelkező fogalmazási orvosi, műszaki, számvevőségi és segédhivatali személyzetből áll, akiket a Gazdasági Bizottság meghallga-

tásával a miniszter nevez ki. A Gazdasági Hivatal igazgatójának a fogalmazók számára előírt elméleti képzettséggel kell bírnia.

A Gazdasági Hivatal személyzetének létszámát az állami költségvetés állapítja meg. Lehetőleg gondoskodni kell arról, hogy a személyzetben állandóan legyen gépészmérnök, valamint az egyetemi gyógyszertár és az élelmezési iroda vezetésére gyógyszerész, illetve orvos. A Gazdasági Hivatal személyzetének tagjai más egyetemekhez áthelyezhetők.

4. §. Az Egyetemi Gazdasági Bizottság tagjai:

1. az egyetem tudománykarainak 4 évre választott 2—2 kiküldöttje;

2. a Klinikai Bizottság elnöke és annak helyettese;

3. a Gazdasági Hivatal igazgatója és annak helyettese.

A Gazdasági Bizottság ülésein a miniszter kiküldöttje bármikor résztvehet.

A tudománykarok kiküldöttei közül évenként kettő kilép és kerül a kiküldő karok által új választás alá. A kilépés sorrendjét az első három évben sorshúzás, később a kiküldés időtartamának lejártá állapítja meg. Kilépett tag újra kiküldhető.

A kiküldöttek megválasztásánál nem a rangsor, önkéntes jelentkezés, vagy más mellékszempont, hanem az alkalmasság az irányadó.

A kiküldöttek tartoznak az őket kiküldő tudománykarokat a Gazdasági Bizottság és a Gazdasági Hivatal működéséről és az egyetem háztartásának vitelében követett szempontokról rendszeresen tájékoztatni és viszont ők vannak hivatva arra, hogy a tudománykarok gazdasági szükségleteit a Gazdasági Bizottságban kifejezésre juttassák.

Az Egyetemi Gazdasági Bizottság elnökét és helyettes elnökét a tagjai sorába tartozó egyetemi tanárok közül 4 évre választja és a vallás- és közoktatásügyi miniszter erősíti meg. Az Egyetemi Gazdasági Bizottság elnöke a bizottság tárgyalásairól és határozatairól az egyetem rektorát tudomásszerűen értesíteni tartozik.

5. §. Az Egyetemi Gazdasági Bizottság hatásköre a következőkre terjed ki:

1. az egyetem elemi költségvetésének és indokolásának elkészítése;

2. a zárószámadás átvizsgálása és kísérő jelentésének megállapítása;

3. az egyetem számára megállapított költségvetés felhasználási tervének megállapítása és az egyes tanszékek, intézetek és klinikák költségvetésének az év elején való meghatározása, megállapítása különösen az egyes intézmények szükségleteinek, a) felszerelési tárgyak, műszerek, tanítási eszközök, könyvek és folyóiratok, b) vegyi anyagok, laboratóriumi kellékek és fehérművek, c) bútorzat, d) fűtés, villanyáram, gáz- és vízellátás, e) takarítás és tatarozás, f) az altiszti és szegődményes személyzet tekintetében;

4. az egyes tudománykarok gazdasági igényeinek állandó kifejezésre juttatása és a költségvetési hitelek keretében és a Gazdasági Hivatallal való együttműködés útján legcélszerűbb kielégítésükről való gondoskodás;

5. az egyetemhez tartozó összes intézetek, klinikák és más intézmények épületeiben, kertjeiben és egyéb tartozékai-ban szükséges rend ellenőrzése és az üzemek gazdasági menetének biztosítása;

6. az összes egyetemi alkalmazottak gazdasági szempontból a tanszéki segédszemélyzetet is ide értve, munkafegyelmének ellenőrzése;

7. a gazdasági intézkedések végrehajtásának ellenőrzése.

A Gazdasági Bizottságot a Gazdasági Hivatal igazgatója minden elvi jelentőségű és a halasztást megbíró ügyben meghallgatni tartozik. A szükségletkielégítés gyorsasága érdekében a Gazdasági Bizottság ülésének bevárása nélkül tett intézkedéseit pedig a Gazdasági Bizottságnak utólag bejelenti. A Gazdasági Hivatal igazgatója és a Gazdasági Bizottság lehetőleg egyetértésben járjanak el. Minthogy azonban a gazdasági hivatali igazgató a miniszternek egyéni felelősséggel tartozik, a Gazdasági Bizottság határozatai a költségvetési fedezetet érintő ügyekben számára csak tanács jellegrével bírnak és azoktól a költségvetés kereteinek betartása érdekében eltérhet.

6. §. A Klinikai Bizottság tagjai a klinikák igazgatótanárai, valamint a Gazdasági Hivatal igazgatója és annak helyettese. A Klinikai Bizottság ülésein a miniszter kiküldöttje bármikor résztvehet.

A Klinikai Bizottság elnökét és helyettes elnökét 1—1 év

tartamára a klinikák igazgató-tanárai sorából választja és a vallás- és közoktatásügyi miniszter erősíti meg.

A Klinikai Bizottság határozatait, illetve javaslatait közvetlenül közli a Gazdasági Hivatal igazgatójával, valamint az egyetem többi intézményeit is érintő ügyekben az Egyetemi Gazdasági Bizottsággal.

A Klinikai Bizottság hatáskörébe tartozik:

1. A klinikák gazdasági igényeinek állandó kifejezésre juttatása és a költségvetési hitelek keretében és a Gazdasági Hivatallal való együttműködés útján legcélszerűbb kielégítésükről való gondoskodás;

2. az 5. §. 1—3. pontjaiban felsorolt ügyek tekintetében a Gazdasági Bizottság számára való javaslatétel.

7. §. A Gazdasági Hivatal igazgatója az egyetem Rector Magnificusának kezébe esküt tesz. A Gazdasági Hivatal személyzete esküt a Gazdasági Hivatal igazgatója előtt tesz.

A Gazdasági Hivatal igazgatójának és személyzetének fegyelmi ügyeiben a Gazdasági Bizottság tagjaiból alakított háromtagú fegyelmi bizottság véleményének meghallgatása után, az egyetemi tanács, mint elsőfokú fegyelmi hatóság jár el. Ennek határozata ellen a fegyelmileg elmarasztalt alkalmazott a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez felebbezhet.

8. §. A vallás- és közoktatásügyi miniszter rendeleteit az egyetem Gazdasági Hivatalához, az pedig felterjesztéseit a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez közvetlenül intézi.

9. §. A Gazdasági Hivatal igazgatója a Gazdasági Hivatalt érintő ügyekben az egyetem Tanácsának üléseire meghívható, amely esetekben megjelenni is köteles és kivánságára meghívandó. A rektor és az egyetemi tanács által az egyetem gazdasági ügyeiben kért felvilágosításokat megadni tartozik.

10. §. A gazdasági hivatalok egységes ügyviteli szabályzatát, valamint az egyetemi gazdasági bizottságok ügyrendjét és klinikai bizottságok ügyrendjét azok meghallgatásával a vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelettel állapítja meg.

11. §. E rendelet hatálybalépésének időpontját és módoszatait a m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter állapítja meg.

Budapest, 1930. július hó 8.

15. AZ EGYETEMI IFJÚSÁG SZOCIÁLIS GONDOZÁSÁNAK MEGSZERVEZÉSE.

Az e címen a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz intézett emlékiratom bevezetése. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1929. 173 l.

A háború éveiben az egyetemek tantermei és laboratóriumai kiürültek. Az egyetemi hallgatók száma lecsökkent. Az összeomlás után a harctéren és a hadifogságban feltorlódott évfolyamok ifjúsága egy tömegben tért vissza és számukat nagyban szaporították a menekültek is. A menekültekkel együtt Budapestre került a kolozsvári és a pozsonyi egyetem is. Viszont a debreceni egyetem elhelyezésének kérdése még annyira kezdetleges volt, hogy ott rendszeres egyetemi oktatás meg nem indulhatott. Ilymódon Budapesten több mint 20.000 egyetemi hallgató torlódott össze, akiknek túlnyomó része önhibáján kívül sok időt vesztett tanulmányaiban, sok szenvedésen és nélkülözésen ment át és ennek alapján méltán kívánta, hogy tanulmányait minél előbb befejezhesse és kenyérkeresetre képesítő oklevélhez jusson. Ez volt a kezdete annak az időnek, amelyben az egyetemi diákszociális probléma Magyarországon a mai értelemben fellépett. A háború által megzavart fejlődés helyreállításához csak ennek a nagy torlódásnak leküzdésével lehetett eljutni. De ennek a nagy torlódásnak minél könnyebb feloldására az előkészületek hiányoztak és az akkori ellenforradalmi időkben, a Tanácsköztársaságot és a román megszállást követő nyomorúságok közepette a kormány figyelve is annyifelé le volt kötve, hogy ezen a téren a kellő eréllyel és eredménnyel nem tudott fellépni. A parancsoló szükség hatása alatt maga az ifjúság igyekezett önmagán segíteni és szervezeteket rögtönzött. Az akkori közállapotok és közhangulat közepette természetesen az ifjúság szervezkedésének sem csak a diákszociális kérdés: az egyetemi tanulmányok

elvégzését megkönnyítő gazdasági segítség, lakás, élelem, ruha, tandíj, vizsgadíj stb. megszervezése volt a célja, hanem a nemzeti érzésű ifjúságnak, mint *politikai* tényezőnek is a megszervezése a nemzeti állam védelmére és egyúttal a hadviselt diákgeneráció jövőjének abban való biztosítására. Ily módon jöttek létre és kerültek egyúttal a pártpolitikával is nyomban kapcsolatba az *országos* ifjúsági szervezetek, mint a MEFHOSz és a bajtársi szövetségek, míg a háború előtt csak egy-egy egyetemen belül szervezett ifjúsági egyesületek működtek az új méretek közt számot alig tevő eredménnyel.

Olyan ifjúságról volt szó, amely esztendőket töltött a fronton, jórészt tisztii rangban tért haza, hősiességével és életrevalóságával kitüntetések egész sorát érdemelte ki és rendelkezett azzal az élettapasztalattal és komolysággal, hogy ha itthon a saját ügyét veszi kézbe, azt is előbbre vigye. A társadalom és az állam bizalommal és együttérzéssel nézte az ifjúság önszegélyét és azt maga is támogatta szintén rögtönzött átmeneti módokon és eszközökkel. Így jöttek létre a különféle diákszállók és kollégiumok társaskörökben, kasszárnyákban, stb., így jöttek létre a különféle menzák, olcsó lakás és olcsó koszt nyújtására, társadalmi gyűjtések pénzszegélyek biztosítására, az állam és az egyetemek maguk pedig igyekeztek tandíj- és vizsgadíjkezdvezmények, sőt tanulmányi kedvezmények útján segíteni azt a generációt, amely a hazáért mint katona, vagy mint menekült annyit szenvedett, hogy a legméltányosabb elbírálás mellett is úgy érezte, hogy még mindig a köz maradt neki az adósa. A kedvezményeknek egész hálózata és rendszere alakult ki, de sajnos, mint mindig, hamarosan ennek is jelentkeztek az érdemtelen élvezői, sőt a velük visszaélők is. A viszonyok kuszasága közepette fokozatosan úgy alakult a helyzet, hogy annak főbb jellemvonásai ma, tizenegy év múltán, a következők:

1. A hallgatóság száma igen felszökött. Több nagy kilengés után az utolsó évek folyamán 13.000 körül látszik stabilizálódni. Ez a szám azonban a háború előtt Nagy-Magyarországon is csak 13.000 volt. Tehát relatíve 250%-kal emelkedett.

2. A diáknyomor még mindig tart. Bár nagyszámú diákjóléti intézmény jött létre és sokféle kedvezmény szolgál minden évben az ifjúság támogatására, a nyomor és a meg-

élhetés gondjai ennek dacára sokakra nézve még mindig nagyok és ismételten felhangzik az a hír, hogy a *Beszkárt* kalauzai közt egyetemi diplomás emberek tömegesen vannak, vagy, hogy egyetemi hallgatók sírásással, hótakarítással stb. kénytelenek fenntartani magukat és köztük némelykor tehetséges emberek is oly nélkülözésekkel küzdenek, amelyek őket tanulmányaik folytatásában nagyban hátráltatják.

3. Azért van ez, mert a segítés rendszertelen és szempontjai nem megfelelők. Ma, 11 évvel a leszerelés után, az a tömeg, amely az első években az egyetemeken feltorlódott és harctéri érdemeivel, vagy menekült sorsával minden méltánylást és a tanulmányi követelmények tekintetében való engedékenységet is megérdemelt, már elhagyta az egyetemet és helyüket újból az a tapasztalatlan 18—20 éves fiatalság foglalta el, amely az egyetem padjait a háború előtt is betöltötte és amelynek a háború előtt nem is jutott eszébe ügyeit kizárólag saját kezébe venni és szervezeteivel öncélúan diktálni. Mégis az a helyzet, hogy az országos diákszervezetek ügyeket saját fejük szerint, néha az egyetemi hatóságok és a kormány rosszalása mellett intéznek, még pedig nem is kizárólag ifjúsági, s főleg nem ifjúsági jóléti ügyeket. A mai fiatalság tanulmányi elbírálásban sem hivatkozhatik azokra a méltányossági szempontokra, mint az előző generáció, és sajnos, mégis azt látjuk, hogy a diákjóléti kedvezmények osztogatásánál sokszor oly lágyszívűség érvényesül, hogy tömegesen részesülnek a legnagyobb kedvezményekben olyanok is, akik a tandíjmentesség tanulmányi követelményeit nem tudják igazolni, hanem sokkal gyengébbek, nem kollokválnak, csak éppen hogy ismételten meg nem buknak. Ma is lehetséges az, hogy valaki minden anyagi eszköz nélkül egyetemre lépjen és a ma már nem indokolt, de még fennálló túlzott méltányosság és a különféle segítségek együttes kihasználása útján kellő hivatottságának és tanulmányi eredménynek igazolása nélkül is közpénzen végezze el, úgy ahogy, egyetemi tanulmányait. Be kell vallanunk, hogy ebben az eredményben részük van a vidéki egyetemeknek is, amelyek eleinte saját létük biztosítása végett az ifjúságot a kedvezmények bőkezű osztogatásával is magukhoz vonni igyekeztek. Így a diákjóléti probléma circulus vitiosusba került: nem győzi a nagyon megnövekedett számú hallgatók anyagi támo-

gatását, viszont a kedvezményeket rendszertelenül és helyes szelekciós elv nélkül osztja ki, úgyhogy az egyetemre való beiratkozás sokak szemében anyagi existenciának látszik, amelyre törekedni csak azért is kell, mert ideig-óráig való megélhetést jelent. Ez a rendszer tehát részben maga az oka annak, hogy az egyetemi hallgatók száma túl magas és nem megy vissza.

4. Az ország nehéz gazdasági időszaknak néz elébe, a megélhetés minden pályán nehéz, a szellemi pályákon pedig különösen. A diákszociális probléma tehát állandó probléma fog ezentúl maradni, annak szemébe kell nézni. Ez azt jelenti, hogy az egyetemi politika nem állhat meg ott, hogy csak az egyetemi intézeteket és a tanárokat gondolja, mint a háború előtt, hanem intézményes gondoskodását ki kell az ifjúságra is terjesztenie, ami Nagyméltóságod egyetemi politikájának egyik legnagyobb jelentőségű, az új idők új szelleméből fogant gondolata.

5. Az egyetemi decentralizáció a vidéki egyetemek kiépítésével a diákszociális kérdés helyes megoldásának erős alapjait nyújtja, sőt nagy új cél kitűzését is lehetővé teszi: a gazdasági problémáinak megoldásában való segítség útján az ifjúság belső életének irányítását, az eddig kizárólagos oktatás mellett a *nevelést* is, főleg a kollégiumok révén.

6. A feladatot azonban el kell határolnunk. A diákszociális gondozás a diákéveken túl nem terjed. A szociális probléma pedig az egész társadalom baja és az anyagi gond az életet sokszor végigkíséri. A diákszociális kérdés mellett ott van tehát a *szellemi munkások* szociális problémája általában, de a kettőt egymástól meg kell különböztetni. Az utóbbi nemcsak országos, hanem sok vonatkozásában nemzetközi probléma, különösen abban a részében, hogy megoldása jórészt függ attól, hogy a szellemi munkás is ki tudja vívni munkájának legalább olyan elismertetését, mint a fizikai munkásnak már sikerült. Ezért a Nemzetek Szövetsége által felállított *Bureau International du Travail* méltán fordít nagy figyelmet a szellemi munkások problémáinak tanulmányozására. A szellemi munkások szociális problémájának tünetei azonban minden országban mások és mások és azokkal az egyes kormányoknak a saját országuk viszonyai szerint kell foglalkozniuk. A közoktatásügyi tárcát e tekintetben mindig

fontos szerep illeti meg azért, mert az van hivatva a szellemi munka sajtós természetét és különös feltételeit elismertetni, de a gondozása és megoldása a szociális probléma egészének keretéből ki nem szakítható és így az egyedül a közoktatásügyi tárcát nem terhelheti. A közoktatásügyi tárca feladata a diákéveken túl is a szellemi elite gondozása, a legkiválóbbak felkarolása, vezető szakemberekké való képzése és a tudomány művelésére való kiválogatása. Ez a tudománypolitika legkényesebb része, amellyel egy külön memorandumban lesznek bátor foglalkozni.

Ennek az előterjesztésnek más a célja.

Mint láttuk, az egyetemi diákmozgalomnak ma már csak a külső képe olyan, mint a háború utáni első években, benn már nem a harctéren az életre megérett férfiak aktív tömege, hanem serdülő ifjak passzív serege áll. Ezt a változást a felületes szemlélő előtt eltakarja a diákmozgalomnak élén szereplő vezérek régóta ismert sora, de mutatja az a kátyú, amelybe a magyar diákmozgalom minden fontosabb kezdeményezése: diákegység, diákház, diáksegélyezés, diákkülügy, a diákszervezetek stb. ügye került. A tanárok és ifjak egymáshoz való viszonya is megváltozott. A háború után, ha az ifjak „választották“ is tanárelnökeiket, köztük a méltó együttműködés sokáig lehetséges volt. Ma azonban az a helyzet, hogy a tanárok olyan mértékben, amint az ifjúság kicserélődik, egyre nehezebben vállalják az eddigi szerepet: a bajtársi viszonyoknak újból át kell alakulnia a tanár és tanítvány tekintélyen alapuló viszonyává ezen a téren is. Az ügy, amelyről szó van, az ország ifjúságának az ügye. Közérdek annak megoldása és a nyilvánvaló válság időpontja alkalmas arra, hogy a kormány a diákság ügyét a diákpolitika zsákutcájából a diákjóléti intézmények megszervezésével a nyugodt fejlődés útjára vezesse.

Ez az előterjesztés mindazokat az adatokat igyekszik feltárni, amelyeknek ismerete a diákprobléma helyes és minden irányban való megítéléséhez szükséges és ezen az alapon törekszik annak megoldására javaslatokat tenni, szem előtt tartva azt a fontos tény, hogy ezen a területen eddig rendszeres munka nem folyt és ezért ennek a munkálatnak az a hivatása, hogy az akció tudatosságának legyen a meg-alapozója.

A kiindulási pont, amelynek eldöntése a probléma megoldásához nélkülözhetetlen, az a kérdés, hogy *milyen számú egyetemi hallgatóval* kell maradandóan számolnunk, mert az intézményes megoldások csak állandó szükségletek kielégítésére valók és kérdés, hogy az a 13.000 körüli hallgatói szám, amely az utolsó években kialakult, maradandónak tekinthető-e és kívánatos-e?

Kétségtelen, hogy az egyetemre való özönlés az ország feldarabolása óta aránylag nagyobb az azelőttinél, még pedig több okból. Speciális magyar ok az intelligencia átözönlése az elszakított területekről, ami azt idézi elő, hogy nagyobb az intelligencia ama gyermekeinek száma is, akik meg akarnak maradni szüleik társadalmi színvonalán. A mai viszonyok között speciális magyar ok az is, amire fent rámutattam, hogy a kellő szelekció nélkül osztott nagy diákjóléti kedvezmények az egyetemrelépést sokaknak csábítóvá teszik. Általános európai jelenség azonban a gazdasági viszonyok romlása, a gazdasági verseny növekedése, ami arra vezet, hogy nagyobb tudást, magasabb kvalifikációt keresnek, hogy így a kenyérkereső harcra jobban fel legyenek szerelve. Ez más szóval azt jelenti, hogy a kenyérkereső pályának kezdő korhatára emelkedett. Hasonlóképen általános jelenség a háború után a szellemi igények növekedése, a szomszomság nagyobb tudás után és ez magyarázza azt is, hogy a háború után Európaszerte mindenütt jelentékenyen (25—40%-kal) növekedett az egyetemi hallgatók száma. Ezt igazolják a követező, az Institut International de Coopération Intellectuelle útján szerzett túloldali adatok.

Ha azonban azt nézzük, hogy Nagy-Magyarország egyetemi hallgatóinak a száma 1914-ben 11.000 volt és a kétharmadával csökkent ország egyetemi hallgatóinak száma az utóbbi években 13.000 körül stabilizálódottnak látszik, akkor nyilvánvaló a nagy eltolódás, mert ez Magyarországon nem 25%-os, hanem relatíve 300%-os emelkedést jelent. Ez az eltolódás feltűnő és alapos vizsgálatot kíván. Statisztikai alapon le kell tehát vezetni azt, hogy az egyetemi hallgatók száma előreláthatólag hogyan fog alakulni a következő két évtized alatt, akkor, amikor a háborús kiesés is már elhagyta az egyetemeket. Ez a számítás az öntudatos tudománypolitika számára nélkülözhetetlen és azokkal a módszerekkel végez-

hető, amelyek a gazdasági konjunktúra-kutatásban keresik a jövő fejlődésének valószínű irányát. Ennek alapján lehet csak a szükséges diákjóléti intézkedések méreteire következtetni és így az azokhoz szükséges anyagi eszközök nagyságát kiszámítani. Mivel azonban a rögtönzöttén létrejött szervezetek közt is nem egy életrevaló és hasznos, a megoldásnál azokkal is számolni kell.

Ország	Év	Egyetemek	Műegyetemek	Együtt:
Ausztria	1917/18.			9.112
	1924/25.	12.994	4.317	17.311
Belgium	1910/11.			7.782
	1919/20.			11.123
	1924/25.			11.130
Cseh-Szlovákia	1910/11.	Prága és Brünn		7.848
	1918/19.	„ „ „		22.937
	1925/26.	„ „ „		27.426
	1918/19.	Pozsony		124
	1925/26.	„		894
Franciaország	1904.	30.405		
	1911.	41.190		
	1919.	29.058		
	1923/24.	50.377		
Jugoszlávia	1911/12.	1.022		
		(Belgrád)		
	1926.	5.790		
		(Belgrád)		
	1927/28.	3.674		
	Zágráb			
	311			
	Szabadka			
Hollandia	1910/11.			5.363
	1918/19.			7.977
	1923/24.			9.480
Németország	1910/11.	55.118	10.705	65.823
	1927/28.	83.322	20.045	103.367
Olaszország	1910/11.	22.354		
	1917/18.	33.798		
	1927/28.	35 976		

Ország	Év	Egyetemek	Műegyetemek	Együtt:
Románia	1913.	3.489 (Bukarest)		
	1920.	7.155		
	1923.	11.092		
	1925.	15.698		
	1926.	18.090		
	1927.	21.210		
	1920.	1.980 (Kolozsvár)		
	1926/27.	2.566		
Svájc	1912/13.		7.071	
	1919/20.		7.501	
	1927/28.		8.004	
Svédország	1906—1910.	3.833		
	1911—1915.	5.078		
	1916—1920.	5.450		
	1921—1925.	6.605		

Ezeknek a szempontoknak alapulvételével jelen tiszteletteljes előterjesztésem szerkezete a következőképpen alakult:

I. Statisztikai számítások az *egyetemi hallgatók számának* alakulására akként, hogy kiszámítjuk, mennyi lesz az ország szükséglete és felvevőképessége a különböző pályákon. E számítás során figyelemmel leszünk a szociális és tudománypolitikai szempontokra is, amelyek nélkül helyes eredményre jutni nem lehet.

II. *A főiskolai tanulmányok költségei*, a tanulmányi és megélhetési költségeket külön-külön véve. A kettőnek összege az egyetemi diploma termelési önköltsége. Ha az I. alatti eredmények alapján kiszámítjuk azt is, hogy az összes egyetemi hallgatók között mennyi fog előreláthatólag a köz érdekéből támogatásra szorulni, ennek a számnak a termelési költséggel való szorzata fogja adni azt az anyagi szükségletet, amit a diákszociális kérdés megoldására elő kell teremnie.

III. *A diákjóléti intézmények*. Az egyes intézmények történetét, szervezetét és teljesítőképességét megvilágító adatok összegyűjtése. Már itt bátorkodom rámutatni arra, hogy bár tervszerűtlenség nyilvánul meg az eddigi alkotásokban, sőt

egyes intézmények (pl. némely kollégium) megszüntetése látszik kívánatosnak, a jogalap a beavatkozásra hiányzik és ezért ennek a területnek jogi szempontból való rendezése is egyik fontos teendő.

IV. *A diákszervezetek.* A diákjóléti intézmények egy része a diákszervezetek alkotása. A fentiekben jelzett szerepüknel fogva a diákszociális kérdés megoldásánál a diákszervezetek figyelmen kívül nem hagyhatók. Ezért az őket leginkább jellemző ténybeli adatok vannak itt összegyűjtve. A diákszervezetek szerepe a nemzetközi diákmozgalmakban szintén mérlegelendő és az is ebben a fejezetben nyer megvilágítást.

V. *Javaslatok.* Míg az I—IV. fejezetek a tényállást tárják fel, addig ebben a fejezetben kísérlet történik a teendők összefoglalására. Az adatok mérlegelése és a szociális és tudománypolitikai szempontok figyelembevétele mellett kell keresni annak megállapítását, hogy mi a magyar nemzet reális szükséglete a közvetlen jövőben diákszociális intézmények és diákjóléti segélyezés címén és hogy ezekhez milyen összegre van szükség. Azoknak az összegeknek kiszámítása mellett, amelyek különféle forrásból és különféle alakban már is diákjóléti célokra szolgálnak, egyúttal több új forrás jelölhető meg, amelyek diákjóléti célokra igénybevehetőknak látszanak.

Ezek alapján kell a szükséglet és fedezet egymáshoz való viszonyának mérlegelésével azt a mértéket megkeresni, és azokat a szempontokat és eljárást megtalálni, amelyeknek alkalmazásával a diákszociális kedvezményeknek méretezése és kiosztása a köz érdekének legmegfelelőbbben történhetik.

16. A TUDOMÁNYOS TÁRSULATOK ÉS INTÉZMÉNYEK ORSZAGOS SZÖVETSÉGÉNEK FŐTITKÁRI JELENTÉSEIBŐL.

I.

Az 1924. évi május hó 24-én tartott közgyűlésen.

I. A Tudományos Társulatok és Intézmények Országos Szövetsége 1923. évi április hó 20-án tartotta alakuló közgyűlését. Ezen elfogadta a Szövetség alapszabályait, melyeket azóta a belügyminiszter úr is megerősített és megválasztotta az 1926. év végéig terjedő időre a Szövetség elnökségét és választmányát.

A választmány mult év június hó 13-án tartotta első ülését, amelyen mandátumának egész tartamára 4 tagból álló intéző-bizottságot küldött ki és egyúttal megválasztotta a Szövetség titkárát.

Az ezzel a szervezettel közös munkában eltöltött első esztendő eseményeiről és a legközelebbi jövőre kidolgozott terveiről az alábbi titkári jelentésben bátorodom beszámolni.

Az első ilyen jelentésről lévén szó, legyen szabad egyúttal a Szövetség megalakulásának előzményeire is röviden kitérnem. Ezek az előzmények az 1918. évi összeomlás idejére nyúlnak vissza, amikor a tudományos társulatok funkcionáriusai közül néhányan tanácskozást kezdtek a társulatok gazdasági gondozásának szervezkedés formájában való megoldása érdekében. Teleki Pál gróf elnöklete alatt a Magyar Tudományos Akadémián tartották üléseiket, amelyen résztvettek Czakó Elemér, Melich János, Mikola Sándor, Sebestyén Gyula és mások. Ezeken az üléseken leginkább a társulati kiadványok papírszükségletének közös beszerzéséről és nyomdai előállításáról volt szó s egy közös társulati ház megszervezésének gondolata vetődött fel, amelyben a nomád éle-

tet élő tudományos és közművelődési egyesületek előadó-termekhez, titkári, könyvtári és szerkesztőségi szobákhoz jutottak volna. A jól induló tanácskozásokat a kommunizmus szakította meg.

Az állami élet rendjének visszaállítása után a tudományos társulatok folytatták tömörülési törekvéseiket és forma szerint is megalakultak a Tudományos Társulatok Társulatközi Bizottságának neve alatt. Ez alakulatnak elnöke Klebelsberg Kuno gróf, a Magyar Történelmi Társulat elnöke, ügyvezető alelnöke dr. Czakó Elemér, a Magyar Néprajzi Társaság társelnöke lett. A tagok közt voltak Teleki Pál gróf, Melich János, Domanovszky Sándor, Gorka Sándor és a jelentősebb társulatoknak még néhány képviselője. A Társulatközi Bizottság pozitív eredményeket tudott elérni. Sikerült Vass miniszter úr útján kieszközölni 8 vagon ingyenes papírost a társulatok számára, amely mennyiség természetben osztatott szét és nagy könnyítést jelentett a tudományos kiadványok számára. Ekkor indítványozta Czakó Elemér, hogy az ingyen papír ellenszolgáltatásaként minden részesedő társulat önként vállalja el azt, hogy kg-ként 15 koronát befizet abból a célból, hogy az így összegyűlő tőkével közös nyomda szervezése indíttassék meg. A tudományos társulatok így 5 milliót adtak össze, amely altruista hozzájárulással (O. K. H., Futura és Anyagértékesítő r. t.) 8 millió korona alaptőkéjű részvénytársaság alakítását tette lehetővé. Ez a Tudományos Társulatok Sajtóvállalata Részvénytársaság nevet vette fel és egy kisebb nyomda anyagának megvásárlása útján kezdte meg működését.

Ily módon sikerült a Társulatközi Bizottságnak a tudományos termelés számára állandó jellegű intézményt létrehozni, minek következtében egyre általánosabb lett az a meggyőződés, hogy a tudományos társulatok tömörülését is intézményesen kell megszervezni.

A szövetség megalakulása, mint voltam bátor jelezni, egészen a múlt év áprilisáig elhúzódott, az azóta eltelt első esztendőben azonban a tudományos társulatok szervezkedése terén kitartó munkát végzett, további hatalmas fejlődés alapjait rakta le és sikerült a tudományos közvéleményben működésének üdvös voltát elismertetnie. Ennek a legjobb bizonyítéka az, hogy az alakulást 34 társulat, illetve intézmény mon-

dotta ki, de azóta egyre több új tag jelentkezett, úgy hogy ma 42 tagja van a Szövetségnek, melyeknek összesen 67 képviselője alkotja a közgyűlést.

II. A Szövetség célja tagjai közösen jobban kielégíthető anyagi érdekeinek gondozása és a tudományos munka érvényesítését elősegítő anyagi eszközöknek előteremtése. Ezért működésével elsősorban azt a gondolatot igyekezett még határozottabban gondolni, amely a Társulatközi Bizottság megalakulásának is indító oka volt, tudniillik a tudományos kiadványok és köztük elsősorban a tudományos folyóiratok újabb rendszeres megjelenésének biztosítását.

E téren a vallás- és közoktatásügyi miniszter megértő gondoskodása a helyzetet nagyon megkönnyítette. Mindjárt a folyó költségvetési év elején, tehát nem sokkal a Szövetség megalakulása után, a Szövetséget szólította fel aziránti javaslatlételre, hogy az e célra rendelkezésre álló államsegélyt mely tudományos folyóiratok között és milyen arányban ossza szét. A felhívásban azonban hangsúlyozta, hogy az államsegély az állam pénzügyeinek mai súlyos helyzetében elégséges csak akkor lehet, ha a rendelkezésre álló anyagi eszközöket nem forgácsolják el túlsok vállalkozás között. Ezért a miniszter úr kívánsága szerint igyekezett a Szövetség olyan javaslatot tenni, hogy a legszükségesebb folyóiratok minden tudományszakban kielégítő terjedelemben megjelenhessenek, az erők szétforgácsolása azonban a lehetőség szerint megakadályoztassék. A mai viszonyok közt nem indokolható párhuzamos folyóiratoknak összeolvasztása részben egyszerre nem volt keresztülvihető, de a lélekharangot az érdekeltek már meghallották. A miniszter úr a Szövetség javaslatát változatlanul magáévá tette és a folyóiratok számára biztosítani kívánt terjedelmük szerint ívenként 400.000 korona államsegélyt utalványozott, ami a múlt év őszen fennálló árak szerint akkor a költségeket fedezte. Ezek az összegek együttvéve akkori valutában több mint 120 millió koronát tettek ki.

III. A Szövetség azonban számolva azzal, hogy az államsegély a tudományos folyóiratok megjelenésének állandó forrása nem lehet, figyelmeztette tagjait, igyekezzenek egyéb forrásból származó bevételeiket akként szaporítani, hogy azok fokozatosan megközelítsék az

előfizetési díjából a háború előtt szerzett bevételeik arányát. Evégből elsősorban azt javasolta tagjainak, hogy a tag- és előfizetési díjak megállapítása tekintetében térjenek át a szorzószám-rendszerre, amely szorzószám fokozatosan lehetőleg valamennyire nézve egyenlő magasságban volna megállapítandó és egyszerre emelendő, ami által az ódiium az egyes társulatokról elháríthatnék. Ez az emelése a tagok hozzájárulásának nemcsak a társulatok anyagi érdekei miatt szükséges, hanem azért is, hogy tagokban a társulataikkal való érdekközösség tudata, az azok fenntartásáért való anyagi áldozathozatal szükségességének elismerése is fenntartassék. A Szövetség körlevélben közölte azt is a tagtársulatokkal, hogy tagdíjoknak a szükség szerint való emelhetése végett alapszabályaikat milyen módon alakítsák át.

IV. E gondolatnak kimélyítése vezetett ahhoz a tervhez, hogy a Szövetség vegye kezébe a tudományos folyóiratok propagandájának megszervezését és általában siessen a tudományos társulatok adminisztrációja terén a maga nagyobb apparátusával és erejével azok segítségére. Evégből a folyó év márciusának végén első közös értekezletre hívta össze a tudományos társulatok titkárait és folyóirataik szerkesztőit, szóval azokat, akik kezében a társulatok adminisztrációja tulajdonképpen összpontosul. Azt kívánta ezzel az összejövetellel elérni, hogy a társulatok és a Szövetség közti közvetlen érintkezés mentül intenzivebbé váljék, megtudja a társulatok adminisztratív nehézségeit és közösen állapotjanak meg azokban a módokban, amelyekben a Szövetség elsősorban nyújtson a társulatoknak segédkezet.

Az értekezlet, amelyhez hasonlókat a jövőben többször szándékozunk tartani, magáévá tette az intéző-bizottságnak a propaganda és a taggyűjtés fejlesztésére vonatkozó előterjesztését. Nevezetesen ma több folyóiratnál az a helyzet, hogy oly kevés példányszámban jelenhetik csak meg, amennyinek előállítására szükségképpen ráfizetéssel jár, minden újabb tag, vagy előfizető tehát csak a ráfizetés növekedését jelenti, ezért tehát nem érdeke új tagok gyűjtése. Így azonban nemcsak a társulat sorvad el, hanem az általa képviselt tudományágnak művelése is kárát vallja. Szükséges tehát a folyóiratok életképességéhez az, hogy elérjék azt a példányszámot és taglétszámot, amelyet a rentabilis nyomdai előállítás meg-

kíván. Az ennek előmozdításához szükséges propagandának eszköze a Szövetségnek kezében van. Ma már a tudományos folyóiratok legnagyobb része a Tudományos Társulatok Sajtóvállalatánál jelenik meg és a többiekre nézve is megvalósítható az, hogy kölcsönösen hirdessék egymást, nem lármásan, hanem például legújabb számaik fontosabb cikkeinek felsorolásával, ami által tájékoztatják a kétségtelenül és örvendetesen elég nagy számban megmaradt tanulni vágyó intelligenciát arról, hogy érdeklődését melyik folyóirat elégíti ki leginkább. Ezt a folyóiratok kölcsönösen vállalták is és evégből a Szövetség fogja az e célra szükséges olcsó hirdetési papírt, amely a folyóirat füzeteinek végére lesz beragasztható, közösen kedvezményes áron beszerezni.

Azonkívül a terjesztésnek kiváló fontosságú eszközei a *Vallás- és Közoktatásügyi minisztérium Hivatalos Közlönye* és a *Néptanítók Lapja*, amelyek mindegyike kéthetenként 8—8000 példányban szintén a Tudományos Társulatok Sajtóvállalatánál jelenik meg és épp annak az intelligens rétegnek kezébe kerülnek, amelyből taggyűjtésnek sikerre leginkább van kilátása. Végül a nem régen megindult és nagyon örvendetesen terjedő *Közművelődés* című havi folyóiratnak, mely éppen a magyar művelődés szervezésének programjával indult, szintén nagy hasznát fogjuk venni. A propagandát az elmondott és alkalmasnak látszó más módokon is a Szövetség már munkába vette és azt az év vége felé igyekszik nagyobb intenzitásra fokozni, hogy az újévtől kezdve mentül több új tagot és ezáltal minél nagyobb nyilvánosságot biztosítson a tudományos társulatoknak.

V. A tudományos társulatok fejletlenségének másik oka a társulatok adminisztrációjának nehézségeiben található. A Szövetség e téren is segítségére óhajt lenni tagjainak olymódon, hogy tagtársulatok folyóiratainak adminisztrációját hajlandó elvállalni. A *Néptanítók Lapja* és a *Hivatalos Közlöny* évenként több mint 400.000 példányban megy szét az országba és ennek a tömegnek adminisztrációja úgy meg van szervezve, hogy az nehézséget nem okoz. A tudományos folyóiratok, amelyek közt alig van, amelyik évi 3—4-szernél többször jelennek meg, együttvéve legfeljebb évi 150.000 példányt jelentenek, aminek adminisztrálása már számottevő problémát nem jelent. A következő költségvetési évben a Szövet-

ségnek az a szándéka, hogy az adminisztrációt rábízó társulatok részére az azzal járó költségeket is elfogja vállalni, ami különösen a folyóiratok szállításának magas portója miatt a társulatokra nézve jelentékeny anyagi segílyt is jelent. A társulatok felvirágoztatásának színekvanonja lévén azonban adminisztrációjuk jósága és gyorsasága, méltó feladat ez arra, hogy a Szövetség vegye gondozásába. A Szövetségnél illetve Sajtóvállalatnál az összes folyóiratokra előfizetni lehetséges lesz.

A legbiztatóbb példát a Természettudományi Társulat nyújtja, amelynek az ország épsége idején, a háború előtt 12.000 tagja volt és jó szervezetével Csonka-Magyarországon 26.000 tagot tudott gyűjteni.

VI. Az eddig előadottakból kitűnik, hogy Szövetségünk legfőbb támasza a miniszter úr megértésén kívül a Tudományos Társulatok Sajtóvállalata.

Az elmúlt esztendő ennek az életében is emlékezetes marad. Az 1922. szeptemberében 8 millió korona alaptőkével induló nyomdát szintén gróf Klebelsberg Kuno miniszter úr karolta fel és fejlesztette nagyszabású kultúrpolitikai tényezővé. Meggyőző érvelésével és személyes súlyának latbavetésével ki tudta eszközölni, hogy az állam a nyomda fejlesztésére 140 millió koronát utalványozott és azonkívül a tudományos folyóiratoknak kedvezményes papírral való ellátását az utolsó két költségvetési évben is az állami költségvetés terhére biztosította. Ily módon megingathatatlan alapokat nyújtott támogatásával a tudományos kiadványok centrális előállításának megszervezéséhez. A nyomda igazgatóságának sikerült a gondozására bízott 140 milliót körültekintéssel és szakértelemmel további 74 millióval gyarapítani, s azonkívül olyan üzletfelei is jelentkeztek, akik bizalmi alapon nagy munkaelőlegeket ajánlottak fel, amiből 60 milliót igénybe is vett újabb gépek beszerzésére. Az állami segítséget azonban a miniszter úr nem kívánta az állam tulajdonában megtartani, hanem azt átruházta a Szövetségre, hogy annak ne csak hatásköre, hanem vagyona is legyen. Ezzel az anyagi erővel a 8 milliós nyomdából alaptőkeemelés és a különböző időben történt befizetéseknek paritásos alapon való átszámítása útján 70 milliós alaptőkével rendelkező részvénytársaság lett, amelyben ma 65 millió erejéig a Tudományos Társulatok

Szövetsége szerepel, mint részvénytulajdonos. Ily módon tehát a Szövetség ma számottevő vagyonnal rendelkezik, amelynek jövedelme is az ő rendelkezésére áll és ez teszi részére lehetővé, hogy például a tagtársulatoktól folyóirataik adminisztrációjának költségeit átvállalja.

VII. A mai kapitalista verseny azonban ilyen sikerrel felfelé törekvő új konkurrenssal szemben a nagytőke minden előnyét igyekszik kihasználni. A Tudományos Társulatok Sajtóvállalata, mint teljesen modern felszerelésű és kitünően vezetett, de mérete és gépeinek száma szerint csak középnyomda, még nincs biztos révben. Hasonló a helyzete a másik nagy multtal bíró és szintén kulturális rendeltetésű vállalatnak, az Egyetemi Nyomdának, amely régen bevált bürokratikus szervezetét máig megtartva a modern ipari versenyben nem tudott megállani, de kézenfekvő a gondolat, amely beható mérlegelés előtt is helytáll, hogy e két nyomda egyesítéséből előálló első osztályú nagy nyomda Szövetségünk nyomdájának bevált szellemében vezetve a mai kapitalista koncentráció versenyével szemben is biztosan meg fogja állani a helyét és a túlterhelés veszélyét kerülve is működésével üdvös árszabályozó hatást fog kifejteni. Ezért a miniszter úr már kijelentette, hogy az Egyetemi Nyomdát mai bürokratikus szervezetében és üzleti szempontból kedvezőtlen helyén fenntartani nem kívánja, hanem azt Szövetségünk nyomdájával óhajtja egyesíteni. Ezirányú felhívására Szövetségünk választmánya és a tudományos Társulatok Sajtóvállalata Részvénytársaságának igazgatósága, valamint a Pázmány Péter tudományegyetem tanácsa is kimondották az egyesítésre való készségüket és az ezen az alapon megindult tárgyalások már előrehaladott stádiumban vannak. Szövetségünk jövő évi közgyűlésén már bizonyára a nyomdák egyesített üzemének gazdag eredményeiről lesz módunkban beszámolni.

VIII. Szövetségünk jól tudja, hogy a tudományos kiadványok sorsa csak akkor lesz biztosítva, ha a nyomdán kívül ugyanilyen szellemben működő kiadóvállalata is lesz. Ezért mihelyt a nyomda kifejlesztésének nagy munkája bizonyos megállapodásra jut, nem fog késni, hogy szervezetét ez irányban is kiegészítse, amire vonatkozó tervei már készen vannak.

IX. Ezek Szövetségünk első évi működésének főbb prob-

lémái és azok eddigi megoldási módjai. Ezenkívül még egy örvendetes eseményt is be kell jelentenem, hogy a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete a Szövetség tagjainak kollektív kérvényére az utóbbi napokban 100 millió korona támogatást szavazott meg, amiért a T. É. B. E.-én kívül főleg báró Korányi Sándor, Ilosvay Lajos, Mauritz Béla professzor uraknak és Lukinich Imre Széchenyi-könyvtári igazgató úrnak tartozunk különös köszönettel, akik az adomány ki-
eszközlésében legtöbbet fáradtak. A Tébe egyúttal maga kijelölt 8 tagintézményt, amelyek közt 80 millió koronát fel is osztott, úgy, hogy csak 20 millió maradt adományából a többi tagoknak. A Szövetség azonban folytatni fogja ezt az akciót és más oldalról is van remény hasonló támogatásra.

X. A kép, amely a Szövetség működésének ismertetéséből élénk tárul, mutatja a magyar tudományos munka mai küzdelmes helyzetének minden nehézségét. Számban megfogyva, magyar testvéreinktől és a művelt világ tudományoságával való kapcsolattól elzárva, anyagi nehézségekkel küzdve kellő szervezettség hiányában az igazságtalan békeszerződés sátáni szándékai tudományos életünkkel szemben csaknem beteljesültek. De ma már bízhatunk abban, hogy tudományos életünk folytonosságát meg tudjuk menteni. E mentésben Szövetségünk fontos mentő hajó. Ennek a szerepnek kell összes tagjainkban tudatossá válnia. A fedélzeten teljes szolidaritásra és fegyelemre van szükség. Az első évben sem lehetett panaszunk arra, hogy a tudományos társulatok ne mutattak volna megértést a Szövetség intenciói iránt. De még elég sok nehézség volt abban a tekintetben, hogy a szervezetet pontosan működővé tegyük, annak működését valamennyi tag magára nézve existenciális kérdésnek tekintse és ezért aktíve támogassa, de reméljük, hogy látva célkitűzéseink világosságát és a Szövetség fejlődésének perspektíváját, tagjaink agilitása és a Szövetséggel való kapcsolata erősödni és mélyülni fog. Természetes, ha a munkához a jó időben hozzáláttunk volna, játszva nézhettünk volna szemébe a sovány esztendőknak. De ha a szervezkedés nagy jelentőségét legalább a tizenkettedik órában felismerjük. Szövetségünket vállvetett munkával felvirágoztatjuk és tudományos életünk hatalmas organizációval gazdagodva kerül ki a megpróbáltatásból, akkor a bajból hasznot merítettünk

és a trianoni szerződésnek nekünk szánt élet ellenségeinkre visszafordítottuk.

II.

Az 1927. évi február hó 3-án tartott közgyűlésen.

A Szövetség első lusztrumának főjelentősége abban van, hogy alkalmas szervezetnek bizonyult az addig önmagunkban elhagyott és tengődő tudományos társulatok összefoglalására és ez a körülmény általános bizalom forrásává lett. A tagtársulatok a Szövetséget egyre nagyobb bizalommal veszik igénybe azokra a szolgálatokra, amelyeket nyújtani képes, és állandóan szaporodik a számuk új belépőkkel. A tudományos társulatok ma már semmi fontos kérdésben nem állanak tanácstalanul, hanem módjukban van a Szövetség támogatását kérni, vagy gondolatokat felvetni, hogy azoknak megvalósíthatását a Szövetség megvizsgálja és a maga súlyával képviselje.

Tudománypolitikai szempontból pedig nagy a fontossága annak, hogy a vallás- és közoktatásügyi miniszternek a tudományos társulatokat érintő ügyekben módjában van ehhez a szervezethez fordulni, ami számára rendkívüli módon megkönnyíti és megegyeszerúsíti a kérdéseknek ezen a területén való pontos tájékozódást a helyzetről és a szükségletekről. A Szövetség ily módon szervesen illeszkedik bele a magyar tudományos élet mostani nagyjelentőségű szervezkedési mozgalmába. Tudományos életünk mostani nagy lendületének támaszai a szervezetek. Az Országos Magyar Gyűjteményegyetem, melyet az elnök úr, mint miniszter a közgyűjtemények autonóm igazgatás alatti megszervezése végett létesített és amelynek szervezetét a vidéki közgyűjtemények befoglalásával kiegészíteni kívánja; az Ősztöndíjtanács és a Természettudományi Tanács törvényjavaslatai pedig az egyetemek és összes főiskolák és a tudományos intézmények képviselőinek egyes nagyfontosságú feladatok megoldására való állandó egybekapcsolását fogják megvalósítani. Ebben a sorozatban nélkülözhetetlen láncszem Szövetségünk, amely társadalmi alapon önkéntes formában egyesíti azokat a tudományos társulatokat, amelyek szintén tár-

sadalmi alakulatok, és így közös munkára más alapon nem is szervezhetőek meg. Hogy ez sikerült, sőt mint az első lusztrum története mutatja, kitűnően sikerült, egyik felemelő bizonyítéka annak, hogy a magyar tudományos életnek ma már közmeggyőződése a tudománypolitikai célra való szervezkedés szükségessége. A tudományos munka ma világszerte a tudományos nagyüzem kifejlődésének stádiumában van. A tudományos haladás ma már nemcsak egy istenáldotta tehetségnek dolgozószobájában, vagy laboratóriumában való elmélyedésből áll, hanem egyúttal nagy tudományos munkamegosztás is fejlődött ki, ami nagyszámú szakember létezését és együttes munkára való megszervezését tételezi fel. Innen van a különféle speciális intézmények szükségessége is. Minden ország szaporítja egyetemeit és nagy számban szaporítja azoknak intézeteit, specializálja és gazdagítja múzeumait, kutató és tudományos intézeteket létesít és nagy gondot fordít külföldi tudományos kapcsolatainak fejlesztésére. Mindez a gazdagodás a tudományos élet tényezőinek azonban a tudományos munka módszerét is sok tekintetben megváltoztatta. Ma már nemcsak a tudomány munkásait és a tudományos intézményeket kell szervezni, hanem a tudományok mai nagy differenciáltsága mellett már magát a tudományos célkitűzést is. Ma már nincs az az ember, aki a tudománypolitika irányítását, a tudománypolitika célkitűzéseit még oly nagy műveltséggel és iniciatívával is egyedül végezni tudná. Ma már a különböző szakmák hivatott képviselőinek a közreműködésére van szükség, de ennek a közreműködésnek kimondottan tudománypolitikai feladatúnak és öntudatúnak kell lennie. Innen van a különféle tanácsoknak az alakítása, célzok megint a Gyűjteményegyetem Tanácsára, az Ösztöndíjtanácsra, és a Természettudományi Tanácsra, amelyek az autonómiának a tudományos élet természete által megkívánt jelentékeny fokával bírnak. És a miniszter úrnak ezek a tudománypolitikai alkotásai azért irányjelzők nemzetközi viszonylatban is, mert a tudománypolitika fejlődésének fokát helyesen megállapítva, megtalálták a nagyüzem összefoglaló irányításának eddig mindenütt nélkülözött egyedül életképes megoldását. A kapitalizmus a közigazdasági élet belső erőinek produktuma. Annak terjedése elől egy ország sem tudott el-

zárkózni. A tudományos nagyüzem mostani kialakulása is természetes folyamat, amely előtt szemethúnyni okosan nem lehet. Fontos azonban ennek az új helyzetnek alapos vizsgálata, hogy az új méreteknek megfelelő új keretet és szervezetet helyesen megtaláljuk. Mentül nagyobbak a méretek, annál nehezebb a viszonyok áttekintése. De mivel egy kis ország viszonyai, mint Magyarországé is, egységesebbek és jobban áttekinthetők, ezeknek a kis országoknak éppen ezért az a küldetésük a nemzetközi értelmi együttműködésben, hogy ezek közt az egységes viszonyok közt korábban találják meg az új megoldásokat, amelyeknek a nagyobb viszonyokra való alkalmazása azután csak technikai feladat.

A mai magyar tudománypolitika tudatában van ennek a feladatának. Teljesen áttekinti a mai itthoni helyzetet, visszavezetve annak minden részletét történeti gyökereire és ismeri szerepét az emberiség tudományos haladásának nemzetközi munkamegosztásában. Más szóval a kor színvonalán van, amit nem minden ország mondhat el kultúrpolitikájáról és ez az, ami a külföldön a magyar közoktatásügyi miniszternek annyi elismerést szerez.

Szövetségünk azonban nemcsak létezésével igyekszik ebbe a tudománypolitikai koncepcióba belehelyezkedni, hanem azzal is, hogy a tudománypolitikai közvélemény kialakulását és tudatosságát igyekszik a maga erőivel előmozdítani. Ezt egy kiadvány útján vélte leginkább elérhetőnek, mely e hónapban fog a sajtó alól készen kikerülni. Méltóztassék megengedni, hogy jelentésem befejezéséül erről még behatóbban szólhassak.

A Szövetség kevéssel megalakulása után, már 1923 végén elhatározta, hogy tudományos életünk almanachját adja ki, amelyben elsősorban a tagtársulatokra, s azután a fontosabb tudományos intézményekre vonatkozó történeti és lexikális adatokat fogja időnként ismétlődő kiadványokban közzétenni. A szerkesztés munkája közben, amellyel csekélységem bízott meg, sorra merültek fel azok a kérdések, amelyek minden tudománypolitikai működésnek alapjául szolgálnak, amelyek azonban a magyar irodalomban sehol eddig összefoglalva, sőt legnagyobbbrészükben egyáltalában feldolgozva sem találhatóak. Mindenekelőtt azt a kérdést értem, hogy az egyes tudományszakoknak Magyarországon mi a multja, fej-

lődésüknek milyen fokára értek el, mik a speciális feladataik és szükségleteik és mi a helyzetük és speciális szerepük a tudomány nemzetközi munkamegosztásában. Így fejlődött a mű programja, azoknak a kézikönyveknek hatása alatt, amelyeket a magyar nyelvtudomány és a történettudomány nagy alapokon elindítva most ad ki és célja kiszélesedett azzá, hogy azok analógiájára a magyar tudománypolitikának legyen rendszeres kézikönyve. Így alakult ki a munkának szerkezete, amely bevezetésből és hat fejezetből áll. Az összes dolgozatok beérkezése után, amelyek elsőrendű tanulmányok, adódott az, hogy a könyv címe tartalmához alkalmazkodva nagyobb igényű legyen, s így kapta *A magyar tudománypolitika alapvetése* címet, amely alatt meg fog jelenni.

A könyv saját szavai szerint akkor éri el célját, ha sikerült bebizonyítania, hogy lehetséges átfogó, minden erőnket latbavető tudományos reálpolitika és hogy annak megvalósításától az ország existenciális érdekei függenek.

III.

Az 1928. évi április hó 18-án tartott közgyűlésen.

Jelentésem befejezéseül két kérdésről legyen szabad még röviden szólnom. Az egyik *A magyar tudománypolitika alapvetése* című munkának megjelenése, amelynek küszöbön álló elkészüléséről a mult évi közgyűlési jelentés már beszámolt. A munka azóta közkézen forog és a megjelent kritikából következőképpen, úgy látszik, elérte célját, amely az volt, hogy átfogó, minden erőnket latbavető tudományos reálpolitika lehetőségére és rendelkezésünkre álló eszközeire tudományos köreink figyelme ráirányuljon és az összes számbajövő körök erő kifejtéseinek önkéntes összhangbahozatalát előmozdítsa. Így Szövetségünket nagy érdem illeti meg abban, hogy kezdjük megteremteni a legfontosabb előfeltételét annak, hogy az ország tudományos munkássága nemzetközi viszonylatban latbavethető és a nemzet tekintélyének emelésére minél inkább felhasználható legyen.

Ez valóban nemcsak a magyar tudománynak, hanem az egész országnak existenciális érdeke, s a Szövetség ebben az

irányban kíván további lépést tenni azért, hogy a nemzetközi tudományos életbe való erősebb bekapcsolódásunk előmozdítására világnyelven hozzáférhetővé tegyen egy-két oly művet, amely kulturális életünk szervezetének, terjedelmének és kialakulásának összefoglaló képét adja meg. Eddig a külföld látott világnyelven közölt magyar szakműveket és szakdolgozatokat, de hiányzik a keret, amelybe azokat beillessze és így, a magyar tudomány fejlettségéről és izmoságáról helyes fogalmat kapjon.

Ez a megfontolás vezette a Szövetség választmányát arra az elhatározásra, hogy tekintettel a Szövetségnek jelentékenyen megerősödött anyagi helyzetére, a tisztelt Közgyűléstől felhatalmazást kérjen *A magyar tudománypolitika alapvetésének* és két további munkának idegen nyelven való közzétételére, amelyek: *Magyarország közoktatásügye a világháború óta*, a vallás- és közoktatásügyi minisztérium megbízásából összeállította Kornis Gyula és *A magyar művelődés eszményei*, írta Kornis Gyula. Elsősorban mindhárom műre nézve német kiadás, a Magyarország közoktatásügye című munkára nézve pedig egyidejűleg angol kiadás is van tervbevéve, a magyartól eltérő némely célszerű módosítással. Nevezetesen:

A magyar tudománypolitika alapvetésének magyar kiadása az egyes tudományszakok multja, jelene és jövője című fejezetében csak a humaniorákkal foglalkozott, a természet-, orvosi-, műszaki- és mezőgazdasági tudományok tekintetében pedig utalt az 1926. év januárjában tartott Országos Természettudományi Kongresszus munkálataira, úgyhogy a magyarban ez a két munka egymást kiegészíti. A német kiadásnak egy kötetben kell összefoglaló képet adnia, amely ne legyen nagyobb az *Alapvetés* egyetlen köteténél. Ez elérhető akként, amint a német kiadás előmunkálatai is ily irányban folynak, hogy a természet-, orvosi-, műszaki- és mezőgazdasági tudományszakok mindegyikéről a szellemi tudományokéihoz hasonló összefoglalások készülnek és iktattatnak be a kötetbe, viszont több fejezet a magyarhoz képest lényegesen rövidíthető, mások pedig, mint a német és nemzetközi társulatok repertoriuma, a tudományos munka eredményeinek közzététele stb. a német kiadásból egészen el is hagyhatók.

A Magyarország közoktatásügye a világháború után

című munka közoktatásügyünk közigazgatására vonatkozó kiegészítésekkel, terjedelemben mégis lehetőleg tömörítve alkalmas lesz. a külföld pedagógus köreinek általában, tehát nemcsak a tudománypolitika iránt felvilágosítást keresőknek, szakszerű tájékoztatására és ezáltal a rólunk e téren is nagyon hiányos külföldi ismereteknek helyreigazítására. Ez a munka véleményünk szerint szintén kell, hogy németül megjelenjék, különös tekintettel a német kulturális körökkel való erős kapcsolatainkra, de angolul is kiadandó, amint hogy a munka megírására is Észak-Amerikából jött az ösztönzés. Reményünk van arra, hogy a mű angol kiadását egy amerikai tudományos szervezet fogja vállalni, amellyel évek óta máris főleg ösztöndíjak révén élénk összeköttetésben vagyunk.

A magyar művelődés eszményei című munka a külföldet kevésbé érdeklő részletek elhagyásával a magyar művelődés kialakulásának és a külföldi eszmeáramlatokkal való összefonódásának folyamatába fog mély betekintést és ezáltal a mai magyar szellemi élet nemzeti sajátosságának megértésébe a nyelvünket nem beszélő idegen kultúrhistorikus számára is bepillantást adni.

A felsorolt három munka a háború utáni magyar szellemi élet egységes képbe foglalására egymással tudatos kapcsolatban készült és ezáltal lehetővé vált annak a régi hiánynak megszüntetése, hogy a kompendiózus, tudományos igényeket kielégíteni nem tudó rövid ismertetések helyett végre rendelkezésre álljanak olyan művek, amelyek viszonyainknak tudományos bemutatását és az objektív tudományos körök számára rólunk helyes értékítélet alkotását lehetővé teszik. Ezért tartja Szövetségünk választmánya a német kiadás biztosítását oly célnak, amely méltó arra, hogy a külföldi kiadókkal folytatandó üzleti tárgyalások után elkerülhetetlenül szükséges anyagi hozzájárulásának a Szövetség terhére való elvállalását ajánlja, illetve felhatalmazást kérjen a közgyűléstől arra, hogy a külföldi kiadókkal folytatandó tárgyalások során a kiadáshoz szükséges, összegszerűleg még meg nem határozható, de minél előnyösebben megállapítandó hozzájárulást a Szövetség terhére elvállalhassa.*

* A három mű azóta megjelent a német könyvpiacra. Bibliografiai adataik:

Die Entstehung einer Internationalen Wissenschaftspolitik. Die

A miénkhez hasonló kis nemzeteknél különös fontosságú a megfelelő nemzetközi atmoszféra biztosítása. A tudomány terén való érvényesülésünkhöz nem elég, hogy itthon dolgozunk, sőt az sem, hogy munkánk eredményeit idegen nyelven, legalább kivonatosan közöljük, mert felületességből, vagy rosszakaratból mindez a fáradság negligálható. Ezért szükség van annak bizonyítására, hogy a magyar tudomány értéke nemzetközi viszonylatban ma már akkora, hogy számbavételét negligálni ugyan lehet, de az a tudományos alaposság követelményével többé össze nem egyeztethető. Aki a magyar tudomány nemzetközi helyzetét ismeri, az tudja, hogy ennek a bizonyításnak sikerülnie kell, ha a kellő alapossággal készítjük elő.

Grundlagen der ungarischen Wissenschaftspolitik. Herausgegeben von Zoltán Magyary. Felix Meiner, Leipzig. 1931.

Ungarische Kulturideale. 1777—1848. Von Julius Kornis. Quelle und Meyer. Leipzig. 1930.

Ungarns Unterrichtsvesen seit dem Weltkriege. Zusammengestellt von Julius Kornis. Quelle und Meyer. Leipzig. 1930.

